

Ture, te 28 o Hune, 1904.

Ko te Huihuinga Tuarua o te Tekau-ma-rima o nga Paremete o Niu Tireni, i whakatuwheratia e te Kawana i tenei ra, a pai ana ia ki te whakapuaki i tenei

Whai-Korero.

E nga MEMA HONORE O TE RUNANGA KAUNIHERA, ME nga MEMA O TE WHARE O nga MANGAI O TE IWI,—

I te mea kua whakaturia ahau e to tatou Kingi Tino Atawhai hei mangai mona ki Niu Tireni, ka nui toku koa i toku taenga tonutanga mai ki konei, ki toku tutatakitanga ki a koutou e noho huihui ano i roto i te Paremete.

Hei oranga ngakau mo koutou hui atu ki ona iwi piri pono katoa e noho nei i Niu Tireni te mau tonu o te ora pai o te Kingi.

Ko te pai me te nui o te powhiri a te iwi i au i tenei taku taenga tuatahi mai ki to koutou whenua he tino tohu nui tera e whakaatu ana i te piri pono me te aroha o Niu Tireni ki te Torona, a e tino nui ana taku koa mo te atamai o nga kupu powhiri moku e tu nei au hei mangai mo te Kingi.

Kaore ano ahau i whai taima noa ki te haere kia kite i nga wahi o te koroni, i ona iwi, me ona oranga, otira kei te kaha rawa toku tumanako atu ki te wa e haereere roa ai au i roto i to koutou Whenua ataahua tino rongonui hoki.

I te whaikorerotanga tuatahi a te Kawana o mua tonu atu i au, ki ana ia, ki te tupato te whakahaere, ki te tupono mai he ahuatanga tika, ka nui rawa te puta o te koroni a nga wa e haere ake nei. He kupu poropiti era, a kua tino mana hoki. Ka pai tonu ahau i nga wa katoa ki te whakapau i toku kaha ki te whakatutuki i nga mea e tino whaka-arohia nuitia aua e koutou, a ki te tau-toko kia pumau tonu ai te ora e tau nei i naiane.

I te wa e haere ana te powhiri, i te ra tonu i u mai ai ahau, nui atu taku koa i taku tikenga i te papai rawa o nga tangata o ta koutou Ope Hoia Tuturu me nga Waranatia. Ko te kakama me te tu-a-hoia o a koutou ope hoia tama-riki tetahi mea i tino mihi ai ahau. Ki taku whakaaro he tikanga pai rawa tera, a tena e pamamao noa atu tona tutuki-tanga. Ko te ngakau-maia e whakatu-puria ana i roto i te tamariki i runga i tera mahi, mehemea ka awhinatia ka tau-tokona a muri atu e ka kaumatua ake, ko te kupu "conscription," e kinongia nei e tenei mea e te iwi rangatira, ka tino tika kia kiia kua mukua atu i roto i te reo o nga iwi o te koroni.

Ko te whawhai i te Rawhiti Pamamao e hara i te mea kaore e ai ana hei ako i a tatou. Na tona matara rawa i nga whenua o te taha rato i tatu ai te ngakau, engari ko nga mahi e puta nei ki Ahia-ki-te-Rawhiti kaua e whakahaweatia. Ahakoa ano pea e kore e whai raruraru a enei wa tata e takoto ake nei, otira ko te mahi ma tatou me tupato kia noho rite tonu tatou mo ia ahua katoa ina tupuno mai.

Ko te tikanga mo nga manua o hei arai taua e noho nei i roto i te kupu tuatahi i whakatakotoria e nga Rore o te Admiralty ki nga Pirimia o te Common-wealth o Atareiria me Niu Tireni i Ranana i maharatia i tera wa e tika ana; engari, i runga i te whakaaro kia pau iti nga moni, meatia ana kia iti iho te maha o nga manua, a tau ana ki tera. E tika ana kia whiriwhiria i naiane mehemea ranei me hokia ano te kupu tuatahi, ara me whakarahi ake ano nga moni hei utu ma tatou; a, mehemea me pera, kaati me whakarite he moni hei whakakapi i te whakarahinga ake o nga moni e whakapaua.

E koa ana ahau i taku rongonga ki aku Minita kei te nui rawa te whiwhi o te koroni i te paura i te mata me era atu mea mo te whawhai, nui atu i naiane i nga wa katoa o mua atu.

Kei te mohio koutou kei te mana tonu te Kirimene mo nga Manua, a ko te tukunga iho o te whakamatauranga tuatahi ki te karangaranga tangata kia whakauru hei heramana manua nuku ke atu ana i ta te ngakau i whakaaro ai, ara mo nga tangata e whakauru ana i a ratou ki te Naval Reserve me nga kaipuke akoako. Te tutukitanga o tena, pahemo rawa ake enei tau tata e takoto ake nei kua whiwhi koutou i tetahi ope tangata kua oti te tareina tika, a e ahei ana hei tangata totika mo runga mo nga kaipuke whawhai, me nga ahuatanga katoa ranei tera e tupono mai.

Kua kiia atu ki te Kawanatanga o Ingarangi he mea pai ki nga tangata o tenei koroni mehemea ka homai tetahi o nga kaipuke manua e noho nei i te moana o Atareiria hei manua akoako ma tatou ina mutu tona komihana. E koa ana ahau ki te ki atu kua whakaaetia mai te manua "Sparrow" mo taua mahi, a he wa taenga mai mona ki te koroni nei enei ra katoa e takoto atu nei. A te wa tonu e tae mai ai taua manua ka tu rite ia mo nga mahi e whakaarohia ana hei mahi mana—ara, hei akoako i nga taitamariki ki nga mahi heramana. Ina oti ratou te ako ki nga matauranga e tika ana, ka ahei ratou hei heramana mo nga manua cruiser me nga manua whawhai o te moana o Atareiria me nga kaipuke harihari taonga. Ma tenei pea ka kore tetahi wahi o te kore i

roto i te koroni nei, o nga heramana momo Ingarihi.

I runga i te hiahia a te tokomaha, a hei awhina hoki i te mahi pupuhi raiwhara, whiriwhiria ana he ope tohunga ki te pupuhi, i raro i te whakahau a Colonel Collins, a haere ana ki Ingarangi hei hapai i te ingoa o te koroni i te hui ki Bisley. Whiriwhiria ana ko nga tino tangata mohio e taea ana, a ki te mahara iho tera e puta te ingoa o te koroni i a ratou.

Ki te whakaaro o aku Minita he mea pai ki nga tangata o tenei koroni, a ka tino pai hoki ki nga apiha me nga hoia i mahi i raro i tana whakahau i A wheri-ka-ki-te-Tonga, tae noa ki te ope Arai Taua katoa, kia tukuna atu ano he kupu tonu atu i a Field Marshal Earl Roberts, K.P., G.C.B., G.C.S.I., G.C.I.E., V.C., kia haere mai ki Niu Tireni, hei manu-hiri ma te koroni. Ka tonoa atu kia whakaaetia mai e koutou tenei whakaaro.

Ka koa koutou kia rongu tera e taea nga raruraru e takoto nei i te New Hebrides te whakakore atu, i te mea kua whakaturia he Komihana e nga Kawanatanga o te Wiwi me Ingarangi hei uiui i nga take whenua e tautohengia ana me era atu raruraru o reira e takoto nei. Ko nga tuhituhinga me nga pukapuka e pa ana ki aua take tena e whakatakotoria atu ki o koutou aroaro a tona wa.

I mua ake nei whakapuakina ana e aku Minita mo te taha ki te koroni tetahi kupu whakahe ki te Hekeretari Nui mo nga Koroni kia kaua e haria he Hainamana hei mahi i nga maina o te Rand i te Transvaal. Ko nga tuhinga e pa ana ki taua take ka whakatakotoria ki o koutou aroaro, a ka whakaritea he wa hei whiri-whiringa ma koutou i taua take.

Kei te mohio koutou, ko te mangai o Canada i London he High Commissioner, a kua hoatu ano he mana e te Commonwealth o Atareiria kia whakaturia hoki he turanga pera mo ratou ki Ranana. Ki te whakaaro o aku Minita tera e tirohia nuitia taua turanga mehemea ka hanga he ture hei hoatu mana kia whakaturia hoki he High Commissioner mo tenei koroni. Ka tukua atu taua take kei whiriwhiri ma koutou.

Ki te mahara a aku Kai-tohutohu kua tino tata mai te wa e tika ai kia whakareketia nga tikanga e whakaturia nei te Runanga Kaunihera.

E NGA MEMA HONORE O TE RUNANGA KAUNIHERA,—

Nui rawa atu te pouri ahau i taku rongonga kua hoki iho to koutou toko-mahatanga i muri iho i te tuunga o te Paremete kua mahue ake nei i runga i te matenga o te Honore William Campbell Walker, C.M.G., he maha nei ona tau e tu ana hei Minita mo te Karauna, a ko ia nei hoki to koutou Pika ingoa nui i te wa i mate ai ia. Kei te nui ano hoki taku pouri mo te matenga o te Honore Henare Tomoana. Na runga na te rangatira o tona tu i roto i nga wa raruraru o mua, me era atu mahi pai ana ki te koroni, ara mo te iwi Maori i tu nei ia hei tino mema pono mo ratou, na reira ka tika kia mau tonu te whakahonore ki a ia i nga wa katoa.

Kua whakaturia e au a te Honore Sir George Maurice O'Rorke, Knight, hei mema mo to koutou Kaunihera honore.

E TE PIKA ME NGA MEMA O TE WHARE O NGA MANGAI O TE IWI,—

E ahei ana ahau ki te mihi atu ki a koutou mo te u rawa me te mau o te tupu haere o nga moni o te koroni, e takoto nei i naianei, ki ta aku Kaitohutohu wha-kaatu mai ki ahau, kei te rite tonu te kaha me te ora i naianei ki tona ahua i roto i nga wa katoa o enei tau e rua tekau ma rima kua hori ake nei.

Ahakoia te nui rawa o te moni toenga o tera tau, kua hanga te Rarangi Moni i runga i te ata whakaaro marire kia pau iti nga moni, ta te mea he mahara tika, aha-koa ano kei roto i te ora e noho ana, kia kaua e wareware tera pea e kore te ora e mau tonu mo ake tonu atu.

Ka tukuna atu ki a koutou etahi kupu whakariterite e whakaatu ana ko te tino take i nui haere ai te maha o nga moni e whakapaua ana na runga na te whakatuu-nga o etahi tari hou. He maha o aua tari ka puta noa atu i nga moni e hua mai ana i runga i a ratou ake mahi, a ko te hipanga ake o nga moni e pau ana ka ea i te tupunga ake me te nuinga haeretanga o nga moni e hua mai ana.

Ko a tatou raruraru moni, ahakoia te uaua o te makete moni i Ranana, kua rite i runga i etahi ahuatanga e pai tahi ana ki te koroni me nga tangata tuku moni nama ki te iwi, a e koa ana hoki ahau ki te ki atu kaore kau rawa he take e wha-kanuia ai nga taumahatanga o te iwi.

E whakaaro ana aku Kai-tohutohu kua tae tenei ki te wa tika hei whiri-wiringa i te korero kia whakanekenekehia ake nga utu a tau mo nga Tiati o te Hupirimi Kooti.

E NGA MEMA HONORE O TE RUNANGA KAUNIHERA, ME NGA MEMA O TE WHARE O NGA MANGAI O TE IWI,—

Kua whakaritea tetahi kirimene i waenganui i te Commonwealth o Atareiria me te Eastern Extension Telegraph Company mo tetahi wa poto nei, a i mahara aku Minita he mea tika kia whakahengia taua whakaritenga i te mea hoki e pa kino atu ana ki te Pacific Cable. Na i runga i tenei ahua, kua tau te whakaaro kia tu he hui o nga hunga e pangia ana, kia taea ai te whakarite taua raruraru, kia taea ai te awhina i te waea e

haere ana ma nga whenua anake kei raro i te maru o Ingarangi. Ka tu taua hui ki Ranana, a kua whakaturia ko Sir Sandford Fleming hei mangai mo tenei koroni. Kia tae mai te whakatau a taua hui ka tukuna atu kia kite koutou.

E koa ana ahau i te mea kua whaka-ritea he kanataraka e te Federal Steamship Company kia rere a ratou tima i te Tai Hauauru o Ingarangi ki Niu Tireni nei, kei a muri tata ake nei te whaka-aturia atu ai ki a koutou nga tikanga o roto o taua kanataraka. Ma tera hua-rahi e taea ai te whakarite te hiahia nui o enei tau maha kua hori ake nei, ma tera hoki e taea paitia ai te mau atu a tatou tino taonga ki Liverpool, Cardiff, me Glasgow, a kua hoki iho te utu mo te kawenga taonga atu, me te kore tonu mai kia utua atu he moni e tenei koroni. Kua nui ke atu i naianei nga taonga e tukuna atu ana ma taua ara. Taria ake nei pea e ahu atu ai aua tima ki Manchester, ma reira e taea ai nga taonga o konei te tuku tika atu ki nga miriona o nga kaimahi o Ingarangi.

Kei te mohio ra pea koutou kua whaka-turia he Tumuaki Kai-whakahaere mo te Tari Inihua a te Kawanatanga, a e tahuri ngakau nui ana i naianei ki te whaka-haere tupato i aua tu mahi. He maha nga take uaua hei whakariterite, otira e maharatia ana tera ano e taea e taua Tari te mahi i nga mea katoa i hiahia ai i te wa i paahitia ai taua Ture i tera tau. I mua tata ake nei i tu tetahi hui, a i tae atu nga rangatira whakahaere o nga kamupane inihua e whakahaere mahi pera ana i tenei koroni, a e ki mai ana aku Minita i whakaritea i reira tetahi tikanga e pa ai he mate ki te Tari Inihua a te Kawanatanga. Kua ata whakaarohia taua tu ahua o taua mahi a ka taea ano te whakarite he tikanga. Otira ko te painga o taua mea kua taea tetahi o nga tino hiahia o te Paramete, i tea mea hoki kua whakahokia iho nga utu inihua i etahi wahi o te koroni.

He mea ano tenei e tika ana kia ata whakaarohia e koutou, ara kia ata tiro-tirohia te ahua o nga hohipera Kawana-tanga me nga hohipera paraiweti, me nga kainga tiaki turoro, me era atu kainga pera me te Costley Home i Akarana. Kei te taea ano i naianei te tiro-tiro aua kainga e nga A piha a te Kawanatanga, engari kaore he ture hei whakamana i a ratou kupu tohutohu atu mo nga mea e tika ana kia whakarereketia kia whaka-paia ranei. Ka tonoa atu kia mahia e koutou he ture mo aua putake.

He nui no te matemate o nga tama-riki, me te pouri o te ngakau e puta ana i tera mea, i whakaaro nui ai aku Minita kia mahia etahi tikanga e taea ai te whakaiti haere i te matemate o nga tamariki. He mea tika kia ata rapua he huarahi e taea paitia ai te tiaki i nga turoro katoa, ara o te hunga rawakore o tenei koroni, a he mea tika hoki kia hanga he kainga mo nga tamariki mea kite noaiho me nga wahine whanau tama-riki.

I era atu whenua tawhito kei te whaka-ritea ana he tikanga mo era tu mahi i runga ano i te ngakau pai o nga tangata e aroha nui ana ki o ratou nei iwi, engari i Niu Tireni nei e rereke ana tona ahua, a e mahara ana aku Minita, he mea tika kia tautoko atu te Kawanatanga kia taea ai te rapu he huarahi e puta mai ai tetahi ahua paitanga mo era take. Ka taea ano hoki te whakapuare nga whare o nga kawanatanga taone, me nga hohipera, me nga kainga pera o ia takiwa ina watea mo taua mahi.

Kaore i te tino pai nga huarahi e wha-kahaerea nei mo nga kawanatanga takiwa. He mea tika kia ruarua iho nga mana takiwa, kia piki ake te mana, kia tino tuturu hoki te kaha o te putake mai o nga moni whakahaere i ona mahi. He putake nui enei, a e hiahia ana aku Minita kia whakaritea he huarahi pai he huarahi marama mo nga kawanatanga takiwa a muri tata ake nei.

E mahara ana aku Minita tera e puta he mate ki te koroni me ka waiho ma etahi hunga anake e whakahaere nga putake mai o nga kai o nga tupeka ranei, a e mahara ana ratou he mea tika kia mahia e te Paramete he ture hei whaka-haere tikanga hei arai ranei i nga huihui-nga e tango nei ma ratou anake e whaka-haere aua taonga na reira hoki i pa ai he mate ki te iwi nui. Ka tonoa atu koutou kia mahi ture whakarite tikanga mo aua putake.

Kei te nui pai i naianei nga utu e puta mai ana mo nga tino taonga e tukuna atu ana e tenei koroni. Ko nga moni e puta mai ana mo te pata kaore i tino rite ki to tera tau. Engari me ka tupato te whiriwhiri i nga kau papai, me te rapu i nga karaihe papai, me te whakatupu kai mo te makariri tera ano e puta nui mai te moni me ka mau tonu tona utu o naianei. Kei te nui pai hoki te utu mo te wuuru, me nga hipi me nga kua hipi.

Kua ahua wehi te hunga mahi pata me te hunga whakatupu witi, oti, me era atu taonga pera, i te mea kua hoki iho te utu i naianei, otira e mahara ana aku Minita tera ano e tino ora tenei koroni i nga ra e haere ake nei.

I tino piki ake i tera tau te nui o nga taonga i utaina atu i tenei koroni, hipa atu i o era atu tau. A i hipa ke atu nga taonga i utaina atu i konei i nga taonga i utaina mai i tawahi. Kei te kaha pai te haere o nga mahi taonga me era atu mahi o te koroni, a i runga i te nui haere o nga moni e puta mai ana i te Tari Katimauta me nga reriwe e mohiotia ana te ora me te kaha o te iwi ki te utu nui i te moni.

He putake nui tenei te whakanohonoho i te iwi ki runga ki nga whenua o te koroni i runga ano i ona tikanga ngawari e taea paitia ai e ratou. E ki mai ana aku Minita he mea pai kia whakaturia he Komihana hei whiriwhiri i nga ture e pa ana ki nga whenua me ona tikanga e whakaritea ana mo nga tangata e hiahia ana ki te whenua; hei whiriwhiri hoki i te ahua o nga Poari Whenua me a ratou mahi e pa ana ki nga tangata e noho ana i nga whenua a te Karauna; hei whiriwhiri tikanga hoki mo nga whenua e hokona ana me nga whenua rihi; hei rapu hoki i te uauatanga o nga huarahi e whakaritea ana mo nga tangata e hiahia ana ki te nama moni i runga i o ratou paanga ki aua whenua; a kia rapua hoki me ka pewhea ranei te ahuatanga ki te koroni mehemea ka whakarereketia nga ture e mana mai nei. No reira ka tonoa atu kia whakaturia he Komihana pera.

I roto i tenei tau i pai te haere o nga mahi kerī koura me nga mahi kerī waro. Ko nga koura i taea te kerī i tenei tau i hipa ke atu i o nga tau e toru tekau o mua tata ake nei, a e maharatia ana tera ano e nui te puta mai o aua taonga i tenei tau. Na te mea kua rarahi ake nga mihini koko ake i te koura me nga mihini wawahi kowhatu, no reira kua nui ake te koura e taea ake ana. Kei te nui haere tonu te koura e taea ana i Waihi, a he mea pai tenei te kite-nga o te koura i rare iho ara i nga wahi hohonu iho ki raro. E maharatia ana hoki tera e puta nui te koura i Te Teemu i te mea hoki e kitea ana te koura i nga wahi kua houa hohonutia ki raro rapu haere ai.

I tino nui rawa te waro i kerīa i tenei tau, otira kihai i ea rawa nga tono a te tangata hiahia ki te waro mana. Na i te tononga atu kia whakaritea mai he waro mo nga reriwe, kihai whakaritea mai. Otira ka ea katoa nga hiahia a te taha ki te Kawanatanga i te mea hoki kua whakaritea mai e koutou he rua keringa waro ma te Karauna. Ko te waro e kerīa mai ana i te rua keringa waro i Seddonville, e ahua ngawari ana tona ahua, otira kei te pai ano hei tahu ahi whakahaere reriwe me era tu mahi. Kua whakamaturia te ahua o te waro o Coal Creek e nga Kai-whakahaere o nga manua o Ingarangi. Kia mohiotia te ahua o nga mahi e taea ana e nga waro e puta mai ana i nga rua keringa a te Kawanatanga, ka whakaaturia atu kia mohio koutou.

E ahua wehi ana te ngakau i te mea kei te hohoro rawa te tua haere o nga ngaherehere, me te nui haere o te mahi utauta atu i nga rakau ki whenua ke, e kore e roa kua pau nga rakau te tua a ka kore o konei rakau ka tahuri tatou ki te rapu rakau i era atu whenua. He mea tika kia tupato te whakahaere tikanga ma tatou kei pau i te ahi nga ngaherehere o nga takiwa e whakanohoa ana ki te tangata. Me tiaki pai ano nga rakau e tupu mai nei; a me whakatupu ano hoki etahi rakau.

Ka tukuna atu ki a koutou he Pire hei whakahaere tikanga mo te mahi hokohoko waipiro, hei whakarite hou i nga huarahi pooti Mema mo te Paremete, hei whakarite tikanga hoki mo nga pootitanga mo nga Kawanatanga whakahaere takiwa.

Ka tonoa atu hoki kia mahia e koutou he Pire hei whakarite i nga haora mahi o nga tangata e mahi ana i nga whare hanga taonga me nga tari katoa. Ka tukuna atu hoki ki a koutou etahi Pire mo nga mahi reriwe, mo te tuku atu ma te iwi e pooti mai tona whakaaro mo ia putake, mo te whakarite utu mo nga kai-whakaako kua koroheketia, mo nga ropu whakahaere mahi, mo nga kaimahi, mo nga ope tinei ahi, mo nga huarahi e tika ai te whaaki korero i te aroaro o nga kooti, mo nga whanga tuunga kaupuke mo te whakarite tikanga mo nga kaimahi katoa a te Kawanatanga, mo te reiti i nga whenua Maori, mo nga Hohipera me nga Kainga atawhai i nga rawakore.

Ka tonoa atu hoki kia mahia e koutou he Pire hei whakatopu i nga Ture e pa ana ki te wehewehenga o nga tangata marena, me nga Ture whakahaere kura, me nga Ture mo nga tikanga Marena, i runga ano i nga huarahi i whakaritea i roto i "Te Ture Whakatopu Ture, 1892."

E mohio ana ano au ka ngakau nui koutou ki te mahi i enei putake taumaha ka tukuna atu nei ki a koutou, me ta koutou whakaaro nui ki nga mahi e pa ana ki tenei whenua; a e mohio ana au tera koutou e paahi i nga ture e tika ana kia mahia, me ta koutou whakahaere tikanga e noho ngakau koa ai, e ora ai hoki nga iwi katoa o tenei koroni ataahua.

Na, i au e whakatuwhera nei i tenei Paramete, ka inoi atu au ki to tatou Ma-tua i te Rangi kia whakakahangia koutou kia tohungia mai te tika me toku hiahia nui kia ingoa nuitia koutou mo a koutou mahi, kia tau ai he painga ki Niu Tireni, kia puta ai te kororia kia tupu kaha ai hoki te Emepaea o Piritania.

Te Matenga o Te Honore Te Waaka, Tumuaki o Te Kau-Nihera, Raua Ko Te Honore Henare Tomoana, Mema o Te Kaunihera.

Honore Piti (Minita).—E te Tumuaki, kua tau iho ki au maku tenei mahi pouri, ara, kua waiho maku e panui atu ki a koe me nga mema honore o te Kaunihera te aitua kua pa mai nei ki tenei Kaunihera, i te mea hoki kua mate ohore to tatou Tumuaki, a te Honore Wiremu Kemara Waaka. I tino pouri rawa nga mema katoa o tenei Kaunihera i te putanga mai o te rongo kua ngaro atu taua rangatira honore. E te Tumuaki, he tokomaha ke nga hoa piripono o taua rangatira i roto i te Kaunihera nei, i te mea hoki he tangata pai atu ia, he ngawari ona, he pai ano o ona whakaaro, a e pumau tonu [*unclear: aa*] te piri atu o ona hoa. He tangata matauranga nui, he tangata mahaki, a e tino arohatia ana e ona hoa. (Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Minita, ka mutu tera, katahi ka penei te kupu mana.) E te Tumuaki, e tino pouri ana toku ngakau, i te mea hoki tenei ano tetahi hoa mema o to tatou Kaunihera kua mate atu nei, he mema no te iwi Maori, ara ko te Honore Henare Tomoana, kua kiia ko ia tetahi o nga here nana i hono mai nga wa onamata ki tenei wa i a tatou nei, a kua motu nei tau here. Ko taua rangatirano Ngati-Kahungunu no Heretaunga, i roto i te wa o te raruraru i pa mai nei ki tenei koroni i nga whawhai ki te Maori, i mau tonu tona whakahoahoa ki te iwi Pakeha, me tona piri pono ki tona Kuini. I tu ia hei Kapene hoia, a i tino puta tona toa i a ia e whawhai tahi ana me nga Maori piripono ki a te Kuini i to ratou whawhaitanga ki a te Kooti. I tukuna mai hoki ki a ia te hoari tohu whakahonore. A i tuhia ki runga ki taua hoari enei kupu, "He mea hoatu tenei na Kuini Wikitoria ki a Henare Tomoana hei tohu mo tona maia me tona piripono." Koia tera te hoari i tino whakaarotia nuitia ra e taua rangatira, a i tika ano ia kia

whakaaro nui atu ia ki taua tohu whakahonore mona. E te Tumuaki, i tino puta whakamua hoki ia i roto i nga mahi Kawanatanga o tenei koroni, i pootitia hoki ia hei mema mo te Whare Runanga o te Paremete i te tau 1879, a mau tonu tona tuunga mema a tae noa ki te tau 1885. I karangatia atu kia haere mai hei mema mo tenei Kaunihera i te tau 1897, a mau tonu tona tuunga tae noa mai ki tona matenga. Ko nga mema honore o te Kaunihera nei i noho tahi i konei i te wa e tu ana ia hei mema, kei te mohia ki tona ahua i ona wa i puta mai ai nga take e pa ana ki te iwi Maori, i maia tonu ia ki te whakahaere tikanga mo te taha ki a ratou, me tona ata korero mai ki nga mema o te Kaunihera i ana take me ana kupu whakamarama mai mo nga putake e pa ana ki te iwi Maori Kei te mohio atu au, e pouri katoa ana koutou i te mea kua kore tatou e kite atu i a ia a muri ake nei. Na i runga i te whakaae mai a te Kaunihera, ka motini penei atu au, "Me hiki te Kaunihera mo apopo i te waru o nga haora o te ahiahi, hei tohu whakahonore atu ma tatou mo o tatou hoa mo te Honore Wiremu Kemara Waaka raua ko te Honore Henare Tomoana kua mate atu nei raua."

Kapene Peere. — E te Tumuaki, he kupu atu tenei naku mo taku hoa mo Tomoana, i roa nei e tu ana hei mema mo tenei Kaunihera, e tautoko atu ana ahau i te korero a te Minita. Ko taua Rangatira Maori i hapai tonu i te mana o tona Kuini i roto i nga whawhai ki te Maori, a tukuna mai ana ki a ia te hoari whakahonore mona. I tae ano ahau ki e huihuinga i tu i te wa i hoatu ai taua haori ki a ia. Kua tau te pouritanga ki a tatou, me to tatou aroha mui atu ki ona whanaunga, i te mea kua mate atu nei to tatou hoa honore. E tautoko atu ana ahau i te motini a te Minita.

Honore Perewiki (Colonel Feldwick).—E te Tumuaki, tenei hoki taku kupu atu mo to tatou hoa mema Maori kua ngaro atu nei i a tatou. Kua maha ke oku tau e noho mohio ana ki a ia, i a ia e tu ana hei mema mo te Whare o raro, i a ia hoki e tu nei hei mema mo tenei Kaunihera. He tino tangata totika. Kahore ia i tino matau ki te reo Pakeha, engari i ona wa e whaitake ana kia whaikorero mo te taha ki tona iwi Maori, i tino kaha i tino marama ia ki te whakapuaki i ona take. I haere tonu ia i runga i te whakaaro pono kia taea e ia nga mea tika. Na i roto i nga whawhai i whakahonoretia a ia e to tatou Kuini Atawhai kua mate atu nei. I te wa i whakaturia ai ia hei mema mo tenei Kaunihera i tino mohiotia e te katoa, he tangata tika rawa ia hei mangai mo te iwi Maori. I te mea kaore he mema Maori kia tae mai ki te Kaunihera i tenei ra, e koa ana ahau kia tu atu au ki te tautoko i nga korero a te Minita mo Henare Tomoana.

Hon. Mr. Marshall.—E te Tumuaki, e mahara ake ana ahau i tino pai i tino kaha te whakahaere a Henare Tomoana i ona mahi katoa i tika kia mahia e ia i a ia e tu ana hei mangai mo te iwi Maori. E tino pouri ana ahau i te mea kua mate atu taua rangatira honore.

Hon. Mr. Trask.—E hiahia ana hoki ahau ki te whaki atu i te nui o toku aroha atu ki nga whanaunga o te Honore Henare Tomoana. Ki taku nei titiro atu ki te ahua o te tangata Maori, he tino rangatira honore taua tangata, a e tika katoa ana nga kupu whakanui mona kua korerotia nei i tenei ra. Ahakoa kaore ia i tino mohio ki te korero reo Pakeha, i tino kaha ia ki te whakahaere tikanga mo tona iwi, a ki toku mahara i au e kite kite [unclear: aa] i a ia, he tino tangata totika, kaore e taea te korero kino e wai tangata. Ki taku mahara he tino tangata, a e hari ana ahau i te mea i noho whakahoahoa maua, a ahakoa te kore roa o a maua kororerotanga i te mea hoki e hara ahau i te reo Maori, e mohio atu ana ahau ki tona ahua, he tangata kaha ia ki te mahi tika i ona take katoa i whaitikanga kia mahia e ia. I tino hari tona ngakau i te whakahonoretanga i a ia mo tona piri pono me tona maiatanga i roto i nga whawhai. E aroha nui atu ana ahau ki ona tamariki me ona whanaunga.

Pitihana a Wiremu Rawiri Te Awha

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te pitihana a Wiremu Rawiri te Awha (Nama 6):—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti te pitihana a Wiremu Rawiri te Awha i tukuna atu nei ki a ratou, a kua ata patapataia hoki nga kai-korero, a e mahara ana te Komiti, ko te mea tika, me tuku atu nga kupu inoi mai a te kaipitihana kia ata whakaarotia mai e te Kawanatanga i runga i te ngakau aroha.

"H. WIREMU, Tiamana."

Turei, te 20 o Hepetema, 1904. Wiremu Rawiri te Awha.

Honore Wiremu, i tuku motini penei ara, "Kia tukuna atu ki te Kawanatanga te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori, mo runga mo te pitihana (Nama 6) a Wiremu Rawiri te Awha, kia ata whiriwhiria mai e te Kawanatanga tetahi tikanga ngawari." Ko taua kai-pitihana he ngongongonge mai ano o tona tamarikitanga, I roto i te pukapuka a Te Make, G.-7, 1891, e whakaaturia mai ana ko nga whenua a Te Awha tekau ma waru

eka. Ko etahi wahi o aua whenua kua riihitia a e puta mai ana ki a ia nga moni a tau £1 ls. 4d., a kaore ia e ora i ena moni. I tae ake a Mita Watikerewi ki te aroaro o te Komiti, a ki mai ana ia kei te mohio ano tona Tari ki te keehi o taua tangata, a ka i aea e ia te tono atu ki te Kawanatanga kia utua atu ki te kai-pitihana he moni oranga mona, kia £1 i ia marama, i raro ano i nga tikanga o "The Civil List Act, 1863," mo nga mea Maori.

Whakaaetia ana te motini.

Taite, te 13 o Oketopa, 1904. Pire Whakatikatika I Te Ture Kawanatanga Mo Kuki Moutere Me Era Atu Moutere.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, ki taku titiro iho ki nga tikanga o te tekiona 4 o tenei Pire, e mea ana kia whakakorea etahi o nga mana kua whakahaerea nei e nga kooti ariki o mua mai noatu. Ki taku mahara he mahi pakeke rawa tenei, a tera hoki e pouri mai nga Maori o aua moutere. Ko aua moutere kua roa e tau ana ki raro i te mana o te Kawanatanga o Ingarani, me te mau tonu o te mana o nga ariki. No enei tau ka tangohia mai e te Kawanatanga o Niu Tireni mana e whakahaere aua moutere, a whakaurua mai ana ki roto o nga rohe o te koroni o Niu Tireni. A i taua wa i kiia atu ki nga Maori o aua moutere, e kore tenei kawanatanga e pokanoa ki te whakararuraru i o ratou nei tikanga whakahaere mo ratou ake. He mea uaua rawa tenei mahi te whakakore i nga mana o nga kooti ariki, me te tuku atu i aua mana ma tetahi apiha Pakeha e whakahaere. Ko te pouri mai nga ariki ki tenei mahi a tatou. Ko te mea pai me whakatikatika te tekiona wha o te Pire, me patu ranei kia kore atu taua tekiona. Me mahara ake tatou, i te noho pai mai i o ratou nei moutere, a e ahua rereke ana to ratou nei noho, i te mea hoki kaore e whaitake ana ratou kia mahi, i te mea hoki kei te tupu noa ake a ratou nei kai. E kore rawa e tika kia mahia hohorotia tenei Pire. Ko te mea tika me ata whakaatu atu kia mohio mai ai ratou ki nga tikanga e mahia atu nei e tatou, kia kite hoki ratou i nga pukapuka kua tuhia mai nei e Te Katene, me tenei Ture hoki, ki te kore e peratia tera e puta mai he raruraru a muri ake nei. E kore hoki e tika kia whakahe atu tatou me ka kore ratou e haere i raro i nga tikanga o tenei ture, i te mea hoki kaore ratou i te mohio mai ki nga tikanga o tenei ture e paahitia atu nei e tatou. Kei te ahua pakeke hoki nga tikanga o te tekiona toru o tenei Pire. Ko nga Pakeha anake e whiwhi moni hei utu mo nga raihana, a ki te haere aua Maori ki nga wahi mahinga ika a o ratou tupuna tae mai ki a ratou, ka ohore noa ratou e ka kiia atu kei te takahi ratou i te ture, a tera e puta ake he raruraru mo ratou. I penei ano hoki matou nga Maori o Niu Tireni nei. I raro i nga tikanga o te Tiriti o Waitangi i rahuihia mai ki a matou o matou mana hiinga ika i nga wai o enei moutere, na no naianei ki te tupono atu he tarauta te ika e mau ana, a kaore e whiwhi raihana ana te Maori, ka puta mai he raruraru ki a ia. Na e mahara ana ahau he mea tika kia panuitia atu kia mohio mai ai aua Maori ki nga tikanga e whakaritea atu nei e tenei Pire. E te Tumuaki, i runga i enei take kua korerotia ake nei e au, e mahara ana ahau ko te mahi tika maku inaianei he motini atu kia nukuhia atu mo te ono marama korero ai i te korerotanga tuarua o tenei Pire, kia taea ai te whakamaori ki to ratou nei reo, kia tukuna atu kia panuitia haeretia ki aua Maori i mua i ta tatou paahitanga hei ture.

Turei, te 18 o Oketopa, 1904. Nga Maori Noho Whenua Kore O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa. — E te Tumuaki, he patai atu enei naku ki te Minita,—(1) Mehemea kua ata wehewehea nga hea whaipaaanga o ia tangata o ia tangata; a mehemea kua pera, mo awhea puta ai ki a ratou nga pukapuka whaitaketanga mo o ratou whenua? (2) Mehemea hoki e whaimana ana nga tangata whaitake ki te hoko i nga rakau o runga o a ratou ake tekiona; me te mahi wira kia pa ki o ratou ake paanga; a mehemea hoki e whaimana ana te Kooti Whenua Maori ki te whakatu kai-riiwhi mo nga tangata mate? E te Tumuaki, mo runga mo taku patai tuatahi, me penei atu ahau, kua whakaritea mai aua Rahui i roto i enei tau kua hori ake nei, engari kaore ahau i te mohio atu, kaore hoki aua Maori whaitake ki aua whenua kia mohio atu e whia ra nga eka o aua whenua. Na mo runga mo taku patai tuarua, kua rongā nga Maori kua oti te roherohe aua rahui ki ia whanau, engari kei te hiahia ratou kia mohio mehemea kua pewhea ra te whakaritenga mai i aua whenua, me te whakaatu mai hoki mo awhea te puta mai ai nga tiiti whaitaketanga mo aua whenua. Mehemea kua roherohea nga whaipaaanga, ko te mea tika me whakaputa mai nga pukapuka whaitaketanga ki ia tangata, ki ia whanau ranei. Na mo runga mo taku patai tuatoru, me ata whakaatu atu e au, kei te hiahia nga Pakeha ki te hanga mira hei kani i nga rakau e tupu ana i runga i etahi wahi o aua whenua, me te whakaae atu hoki o nga Maori, engari

kua tutakina mai, a kaore i te taea te mahi pera. Kei te hiahia nga Pakeha ki te utu atu ki te moni mehemea e whakaaetia ana kia mahia e ratou nga rakau e tupu mai ana i aua rahui. E rongohia ana ahau kei te tangohia noatia atu nga rakau o aua rahui e nga Pakeha e noho mai nei i runga i nga whenua o te Karauna, mo te kore utu atu ki nga Maori. Na mo runga mo taku patai whakamutunga ko etahi o aua Maori kua mate a kua waiho iho a ratou wira, ko etahi kua mate wira kore, a e hiahia ana ahau kia mohio ahau mehemea ranei kei te araia aua wira kia kaua e pa atu ki nga whaipaaanga o roto o aua whenua. Tetahi hoki ko nga whanau tata o nga tangata kua mate kei te rapurapu mehemea ranei kei te whaimana te Kooti Whenua Maori ki te whakahaere i a ratou tonono kia whakaturia he kai-whakakapi mo nga tupapaku. E hiahia ana ahau kia utua mai enei patai aku, kia mohio mai ai aua Maori ki ona tikanga e pa ana ki oua whenua.

Honore Piti (Minita).—E te Tumuaki, kei te Pukapuka Nama B-1, o te tau 1901, te rarangi o nga eka o aua rahui, ko Tautuku, 12,371 eka, ko Waiau, 29,908 eka, ko Rakiura, 8,725 eka Kaore he kupu mai mo Waikawa. Kua wehea atu ano he eka i etahi o aua waihi, a kia tae mai te rarangi whakaatu mai, maku e tuku atu ki te honore mema na. Kaore ano kia wehewehea nga whaipaaanga o ia tangata. Kaore e whaimana a ia Maori whaitake ki te hoko i nga rakau o runga o a ratou tekiona, kaore hoki e whaimana ki te tuku a wira i o ratou paanga. Kaore ano hoki kia whakamanaia te Kooti Whenua Maori kia ahei ki te whakatu kairiiwhi mo ratou. Ma te Pire ano e taea ai te whakaputa nga pukapuka whaitaketanga mo aua whenua.

Taite, te 27 o Oketopa, 1904.

Patai A H. K. Taiaroa Ki A Te Honore Mahuta.

H. K. Taiaroa.—I te mea i whakaturia he Komihana i runga i te kupu tohutohu mai a te Komiti mo nga Mea Maori o te Whare Runanga o te Paremete, hei ata whiriwhiri i nga putake katoa e pa ana ki te Akau Poraka—a kua ata whiriwhiria aua take e taua Komihana, me te pau nui o te moni i runga i taua mahi, me te whakaatu mai a te Komihana i tona kupu tuturu mo runga mo aua take. E whakaaro ana ranei te Kawanatanga kia tukuna mai he Pire i tenei huihuinga o te Paremete hei whakamana i te kupu tohutohu mai a taua Komihana?

Honore Piti (Minita).—I tae ano a te Honore Mahuta kia kite i te Pirimia mo runga mo tenei take, a kei te whiriwhiria mai e te Kawanatanga. No te marama o Hune kua hori ake nei i tuhia mai ai te ripoata a nga Komihana. Na te ngaro atu o te Minita mo te taha Maori i roa ai, engari kia hoki mai ia ka mohiotia ai te whakaaro o te Kawanatanga, kei reira te kitea ai mehemea ka taea te mahi mai he Pire i tenei Paremete. Ki taku mohio kua oti ano i te Minita mo te taha Maori te mahi mai he Pire, engari hoki kaore au i te tino mohio.

Nga Maori Whenua Kore o Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa. — He patai atu tenei naku ki te Minita (te Honore Piti): Mehemea e whakaaro ana te Kawanatanga ki te mahi Pire mai hei whakahaere tikanga mo nga Maori e noho whenua kore ana i Te Waipounamu, hei whakamana kia whakaputaina atu nga take ki a ratou mo o ratou rahui.

Honore Piti. — E hiahia ana te Kawanatanga ki te tuku Pire mai, a kei te mahia mai e te Minita mo te taha Maori.

Taite, te 3 o Nowema, 1904.

Pire Reiti Whenua Maori.

Honore Piti (Minita).—E te Tumuaki, e motini atu ana ahau kia tukuna tenei Pire ki te Komiti. Ko te putake o tenei Pire he mea kia utu reiti nga whenua Maori. I raro i nga tikanga o "Te Ture Reiti, 1894," e utu ana i te hawhe reiti etahi o nga whenua Maori, a i raro i nga tikanga o tenei Pire e meinga ana kia utu nga whenua Maori i te katoa o nga reiti hui atu ki nga reiti motuhake. E maharatia ana he mea tika kia tautokona atu nga Kawanatanga takiwa e mahi mai nei i nga huanui, a e tika ana kia utu atu hoki nga whenua Maori, i te mea hoki e haere nui ana ano nga Maori i runga i nga huanui. Kei te tekiona 2 o te Pire e mau ana te whakaaturanga o nga whenua e meatia ana kia utu i te katoa o te reiti. Ko nga whenua e pamamao atu ana i le rima maero i nga huanui a te Kawanatanga a nga Kaute Kaunihera ranei, me kaua e utu reiti, a ko era atu whenua Maori katoa me utu reiti, haunga anake ia nga whenua papatupu. Kei te tekiona 7 e mau ana nga tikanga e utua ai nga reiti. Ko etahi o nga tekiona he mea whakauru mai i roto i te Komiti mo nga Mea Maori, kotahi o aua tekiona he mea whaitikanga nui rawa. Kia komitia te Pire nei ka whakahe atu au mo aua tekiona. Na mo runga mo te tekiona

14A—i whakaurua mai ra e te Komiti mo nga Mea Maori, e tino taupatupatu ana tera i nga tikanga o nga ture whakahaere e whenua Maori o tenei koroni. I raro i nga tikanga o te ture o naianei kaore e whaimana ana te Maori ki te hoko ki te riihi ranei i tona whenua me ka kore e whakaaetia mai e te Kawana i roto i tona Kaunihera. Na ko taua rarangi hou e penei ana, ara:—

"14A. Ahakoa nga here e whakaekea ana e nga Ture Whakahaere Whenua Maori e etahi atu Ture ranei e whakahuatia ana ranei i roto i nga Tiwhikete Taitara, Karanna Karaati, etahi atu taitara ranei e whakaputaina ana e te Kooti Whenua Maori me whaimana nga Maori whaitake o nga whenua e reititia ana i raro i nga tikanga o tenei Ture ki te riihi i o ratou whenua ina whakamania e te Kaunihera e tetahi Kaiwhakawa ranei o te Kooti Whenua Maori."

Na e tino takahi ana taua tekiona i nga ture e mana mai nei, e mea nei ma te Kawanatanga e tiaki kia kore ai nga Maori e noho whenua kore, a e mea nei taua tekiona me kaua e mau tonu taua tikanga kua rite nei te whakatakoto, ara ma te matua whakaae a te Kawana i roto i tona Kaunihera e ahei ai te Maori ki te riihi ki te tuku ranei i te whenua. Tetahi hoki e hara tenei i te urunga tika mo taua rarangi, i te mea hoki he Pire reiti whenua tenei.

Te Omana (Hon. Mr. Ormond).—E te Tumuaki, he nui ke nga whenua e takoto kau mai nei, kaore i te utu reiti, kaore hoki e taea te mahi te whakanohonoho ranei ki te tangata. Kaore rawa he tikanga o aua whenua ki nga tangata nona. Kaore hoki a ratou nei moni. Ko aua whenua e hara i te whenua watea, engari ko te nuinga e kapi ana i te nga-herehere. Na ko nga Maori nona aua whenua kaore e mana ki te hoko ki te riihi ranei i o ratou whenua i te mea hoki kaore e taea ana i runga i tenei ahua o nga ture whakahaere whenua Maori. Na i era tau i whakaturia a Mahuta hei mema mo te Kawanatanga, a kiia mai ana i reira ko nga whenua o tona takiwa ka tukuna mai ki raro i nga tikanga o te ture, a ka watea aua whenua hei whakanohonoho tangata ki runga. Na kua pewhea i naianei. Na Mahuta ano i whakauru nga rarangi ki te Pire nei. Nana ano i patu te tekiona 8, a ka kitea i runga i tena mahi ana, kaore rawa a ia me tona iwi i te whakapono ki nga Kaunihera Maori, e meinga nei me tuku atu ma ratou e whakahaere nga whenua. Tetahi hoki na Mahuta ano i tuku mai te rarangi hou nei, e takahi nei i nga tikanga o te ture e mana mai nei. Na he mea ata miharo tenei, i te mea hoki i kiia mai ma Mahuta e taea ai te whakanohonoho nga whenua e takoto kau mai nei. Na i runga i tenei tu ahua o tana mahi, e mea mai ana ia kaore rawa he painga o nga Kaunihera Maori, me tona whakaatu mai hoki ko te mea tika me whakakore atu nga ture a te Kawanatanga e tu nei ia hei hoa Minita mo ratou.

Honore Mahuta—e te Tumuaki, ka korero ake hoki ahau i oku whakaaro mo runga i te Pire Reiti Whenua Maori kua whakapangia nei ki nga whenua Maori. Ki taku whakaaro e hara rawa tenei i te wa tika hei hoatutanga ma te Kawanatanga i tenei ture kia pa ki runga i nga whenua Maori, i tea mea ko nga whenua Maori katoa kei roto i nga ringa o te Kawanatanga e pupuri ana. Kaore rawa nga Maori e whaimana ki te whakahaere i o ratou whenua, na kona ka whakahe ahau ki tenei Pire mo runga i nga whenua Maori. Ko ahau e tu nei i waenganui i a koutou he mea karanga ahau e te Kawanatanga kia haere mai ki konei kia uru tahi ki te tiro tiro ki te tautoko i nga tikanga e pa ana ki nga iwi Maori. I ahau e tu nei he Minita ahau no te koroni. He turauga ano toku uo aku tupuna, no aku matua tae mai ana ki ahau e tu nei. I haere mai ahau i mua i te aroaro o nga iwi i te hikoitanga mai i te kainga ki tenei wahi, e hara i te mea i haere tuohu mai ahau, engari na te kupu a te Kawanatanga i ki ake kia tae mai ahau ki konei, ma maua tahi e tiro tiro nga tikanga mo nga iwi Maori. Na reira ahau i tae mai ai ki tenei wahi ki te pukeitanga kupu mo nga iwi e rua, Maori, Pakeha. Ki taku whakaaro hoki mo tenei Pire tera e tahuri ki te whakarereke i nga tikanga o roto o te Tiriti o Waitangi. E te Tumuaki, ka nui toku hiahia kia rongu atu ahau i te whakataunga a tenei Whare i te putanga hoki o te ora mo nga iwi e rua. He patai tenei naku i te mana o te Kawanatanga e tango nei i nga whakahaere o nga whenua Maori mana e whakahaere? Mo enei mea e rua mo te Tiriti o Waitangi mo te Raupatu i nga whenua Maori, ko tewhea te mea whaimana o enei mea rua. E ki ana te kupu o te Tiriti o Waitangi i whakaputaina nei e nga rangatira Maori i waenganui i a ratou i to ratou whaea hoki i a te Kuini hei tikanga mo nga iwi e rua, ara, me tuku ano te mana o nga whenua Maori ma te iwi Maori ano o ratou whenua e whakahaere. Mo te Raupatu, na nga rangatira ranei i mate ai te taugata me te whenua, na te Kawanatanga ranei? O enei e rua, na wai o raua i he ai, i te mea kua riro noa atu i a te Kuini te mana tiaki o te whenua me nga tangata. I ahau hoki e tu nei, kei raro ahau i nga tikanga i whakapumautia nei e aku tupuna e aku matua i waenganui i a te Kuini, no reira ahau i ki ai, e hara tenei i te wa tika hei whakapaanga mo tenei ture ki runga i nga whenua Maori. Ki taku mahara hoki ko nga rarangi e tukua atu nei e haere ana ena rarangi ki runga i nga whenua ka pangia nei e tenei Ture Reiti. E tika ana ano te kupu a taku hoa Minita e korero nei kia hanga he tare mo nga whenua Maori, engari ki taku mahara, mehemea ka hanga he ture kaua e kiia ko tetahi anake o nga ture e mahi, a ka waiho tetahi mo tetahi wa ka mahi ai, ki taku mahara mehemea ka mahia tetahi i naianei me mahi hoki tetahi, kia kotahi ano to raua haerenga. Mo tetahi o nga patai e pataia nei e nga mema. Mehemea ranei ka pa tenei ture ki nga whenua here? Maku e ki ake, ae, e pa ana taua ture ki aua whenua e herea nei e te Kawanatanga. Mehemea e penei ana te whakaaro mo tenei tau ka haere tetahi o enei ture ka waiho tetahi mo tera tau, kaore tenei e marama ki toku whakaaro engari e penei ana taku me kupu ruatahi raua i tenei tau. Ki te raaunu te here o nga whenua Maori, katahi ratou ka watea ki te

whakaaro i te ture, haunga te here e pa ana ki te hoko ki te mokete ranei, kei te Kawanatanga tena e pupuru ana. Koia ahau e ki nei kia tika te mahi i te ture, ko ahau nei ano te tangata hei tautoko. E hara taku i te whakahe i te ture, engari kia rite tahi te marama. Ki te tika te mahi o te ture maku tonu e hapai. Ahakoa pango i taku kamohi e ma ana i taku ngakau, engari koutou i ma, me o koutou ngakau he ma ano. Otira ki te oti mai i a koutou tenei tikanga ko ahau nei ano hei tautoko. Kia ora tatou katoa nga rangatira takitahi e noho nei i tenei Whare, ma te Atua tatou katoa e tiaki.

Te Riki (Hon. Mr. Rigg).—E te Tumuaki, e mahara ana ahau ka whakaae katoa mai nga mema i au e mea atu nei, nui atu to tatou koa i a tatou e whakarongo atu nei ki te whaikorero a Mahuta I mohio atu ano tatou na te makariri i totoa ai te mamaoa o te reo o nga mema e hiahia nei ki te whaikorero i roto nei. Na kua rongo atu tatou i tona reo, a kua mohio atu kua pukenga, kua rewa te mamaoa, a kua mohiotia atu kei te mau ano i a ia te matauranga whakatakoto korero o tona iwi.

H. K. Taiaroa.—e te Tumuaki, e kore au e whakaroa i te Kaunihera. Kua ata whakarongo pai atu ahau ki nga kupu whakamarama mai a Te Omana i nga take i tukuna mai ai e ia tana rarangi hou mo te Pire nei. I ata korero ia mo nga whenua papatupu, ara nga whenua kaore ano kia whakataua nga take, a e takoto kore mahi mai nei i nga Maori. Ki taku mahara mehemea ka whakaurua ki roto ki te Pire te rarangi kua panuitia mai na e te honore mema na, tera e hohoro te tuku atu o aua whenua ki te Kooti, me te whakanohonoho ki te tangata. Kua roa nga Maori e hiahia ana kia whakataua nga take ki o ratou whenua, a he maha nga take nana i whakaroa noaiho. Ko tetahi take he pau o te moni i te ruritanga i nga whenua, tetahi hoki ahakoa puta nga taitara me ata tonu atu ano ki te Kawanatanga kia whakangawaritia nga here kia taea ai hoki te whakahaere aua whenua. Otira kaore e whaitikanga ana kia whakamaramatia atu e au ona take ki te Kaunihera, i te mea hoki kei te mohio mai nga mema kua roa noatu e takoto kau mai ana aua whenua. Engari e whaitake ana kia whaikupu atu au mo runga mo nga korero a te Honore Mahuta. I te tuunga mai o taua honore mema i roto i te Kaunihera nei, i ki mai ia i haere mai ia i runga i te tonu atu kia uru mai ia hei hoa whakatikatika i nga ture kia rite ai ki te hiahia o te iwi Maori, kia puta ai hoki he painga mo ratou, a kua whakaurua e ia tetahi rarangi ki roto ki te Pire nei, me tana ki mai he mea whakauru i runga i te hiahia o tona iwi. Kei te whakapono atu ahau ki te kupu kua korerotia mai na e taua mema honore, no reira ahau ka tautoko atu i a ia kia mau tonu ai taua rarangi i roto i te Pire. I a ia e korero mai ra i ata whakamaramatia mai e ia tona hiahia, engari hoki ki toku mahara kihai i marama te whakarongo atu a etahi mema, kihai ratou i marama. Kaore ia i tonu mai ki te Kaunihera kia whakaae atu kia wetekia katoatia nga here e tau nei ki nga whenua Maori, engari i mea mai ia ko nga whenua e meinga nei kia utu reiti i raro i nga tikanga o tenei Pire me whakawatea kia taea ai e nga Maori whaitake te rihi aua whenua kia puta mai ai he oranga ki a ratou. Kaore ia i tonu mai kia wetekia nga here kia taea ai e nga Maori te hoko aua whenua. I mea mai ia kia whakangawaritia nga here kia taea ai aua whenua te rihi, a ko aua rihi me whakamana e te Kaunihera Maori e tetahi Kaiwhakawa ranei o te Kooti Whenua Maori. E te Tumuaki, ki toku whakaaro e kore ano e tika kia paahitia te Pire i runga i toua ahua i mauria mai ai, notemea e hara i te mea tika kia utu nga Maori i te reiti mo aua whenua i te mea e tau ana he here ki a ratou, me to ratou kore kaha ki te rapu huarahi e puta mai ai he oranga i aua whenua. Ki toku mahara he rarangi pai he rarangi totika taua rarangi. Kati tena. Me whakamarama atu e ahau, he maha ke nga tu ahua take whenua. Kei oku ake nei whenua he maha ke nga tu ahua take. Ko etahi rahui he tino here tuturu kei runga e mau ana, kaore e taea te hoko, te rihi, te whakawhiti ranei. Kei etahi kaore e taea ana te hoko, te mokete, te whakawhiti ranei, engari ano te rihi ina whakaaetia e te Kawana i roto i tona Kaunihera Na i runga i te rarangi a te honore Mahuta, e tonu mai ana ia kia wetekina ko te here kotahi anake, e pai ana ia kia mau tonu era atu here o runga o te whenua. Engari e tonu ana ia kia wetekina ko te here e arai nei i nga Maori e kore ai nei ratou e ahei ki te rihi atu i o ratou whenua. E te Tumuaki, e kore au e whakaroa atu i aku kupu whakamarama atu, i te mea hoki e roa au e korero atu ana kia tino marama mai ai nga mema honore ki ona tu ahua maha noatu o nga taitara o nga whenua Maori o naianei. E hiahia ana ahau kia ata whakaaro nga mema honore ki tenei ahua o te Pire e meinga ana kia tae te hamene a nga Maori kia utu i nga reiti kua pukei mai o ia tau, me te waiho i a ratou Maori kia noho kore mana kore huarahi hei rapunga moni mai hei utu i aua reiti. E tonu atu ana ahau ki nga mema honore kia ata whakaaro ki enei ahuatanga o aua putake, me taku tonu atu kia whakaae mai kia mau tonu tenei rarangi i roto i te Pire. A ki te whaitikanga kia pera me whakatikatika mai ano te Pire kia hangai tika ai kia taea ai hoki te whakahaere pai.

PIRE REITI WHENUA MAORI.

I te taenga o te Pire ki te Komiti o te Kaunihera katoa, ka tae ki te tekiona 8. E mea ra kia tukuna nga whenua kaore ano kia utu reiti kia riro ma te Kaunihera Maori e whakahaere. Katahi ka motini a te Honore Mahuta kia patua atu taua rarangi. No te pootitanga ka kitea, kotahi tekau i pooti kia mau tonu taua rarangi, kotahi tekau ma rima i pooti kia patua taua rarangi. Patua ana taua rarangi. Ka tae ki te rarangi 14A ka motini a te Honore Mahuta kia whakaurua atu tenei rarangi kou, ara:—

"14A. Ahakoa nga here e whakaaekea ana e nga Ture Whakahaere Whenua Maori e etahi atu Ture ranei, e

whakahuatia ana ranei i roto i nga Tiwhikete Taitara, Karauna Karaati, etahi atu taitara ranei e whakaputaina ana e te Kooti Whenua Maori me whaimana nga Maori whaitake o nga whenua e reititia ana i raro i nga tikanga o tenei Ture ki te rihi i o ratou whenna ina whakamanaia e te Kaunihera e tetahi Kaiwhakawa ranei o te Kooti Whenua Maori."

Kotahi tekau i pooti ki te whakauru atu i tenei rarangi. Kotahi tekau ma ono i pooti kia kaua e whakaurua atu. Hinga ana taua rarangi.

Mane, te 7 o Nowema, 1904.

Kereme Whenua Maori.

H. K. Taiaroa.—e te Tumuaki, e pouri ana ahau i te mea kua waiho mo te mutunga rawa o te Paremete mauria mai ai tenei Pire ki te Kaunihera. E tono atu ana ahau ki te Kawanatanga kia mutu te mahi penei, ara te waiho mo nga haora whakamutunga o te Paremete tuku ohore mai ai nga Pire. Ki taku titiro he rarangi tika te rarangi 3 o te Pire nei. Ki toku mahara he mea tika kia kaua e hokona rawatia te whenua, engari me tuku atu ki te Kaunihera Maori mana e whakahaere. Na mo runga mo nga tikanga o tenei Pire, kei te marama ano ki taku titiro, i te mea hoki e whakamana ana i nga whakataunga a nga Komiti o era atu tau. Na mo runga mo te rarangi hou e pa nei ki nga whenua i Kaiapoi, i rongo au e kore taua rarangi e mauria mai i tenei tau. Ko nga tikanga o taua rarangi kei te tiaki i te taha ki nga Pakeha, engari ko te taha ki nga Maori i tau nei ki a ratou aua whenua kihai i tiakina. Ko aua tangata i pupuru i aua whenua i runga ano i te tikanga o te ture i runga i tona ahua o taua wa, a ko nga wira i maharatia i taua wa e whaimana ana, kua kitea i naianei kaore i te mana. No reira au ka patai atu mehemea kua pewhea he tikanga mo nga Maori i uru nei ratou i raro i aua wira—he aha kua utua ki a ratou mo te whakapainga i aua whenua i te wa e tau ana ki a ratou. I whaikupu ano ahau ki te Minita mo te taha Maori, me taku ki atu kei te tiaki anake ia i te taha ki nga Pakeha, a ko nga Maori kaore i te whakaarotia. I ki mai ia e kore e taea tana rarangi i tenei tau, engari ka waiho mo tera atu wa. Na runga i tera i whakaae atu ai au kia whakaurua mai taua rarangi ki te Pire mo tenei wa. E whakatika atu ana ahau i nga korero a te Minita mo runga mo te rarangi 16. E whakaae atu ana hoki ahau ki ana kupu mo te whakaaetanga mai a te Kawanatanga ki au mo toku kereme. Engari hoki ko nga wahanga tekiona e rua o te timatanga iho kaore i te tino tika mo taku kereme I tono au kia ata whakaritea mai te whenua, a e mea ana te Pire me utu a moni me pewhea ranei. Na i te mea kua whakaurua peratia te rarangi e te Kawanatanga, ka whakaae atu au ina pai kia pera, a ka waiho e au i runga i tera ahua. Ki te tukuna atu te Pire ki te Komiti, e pai ana; engari hoki i te mea kua poto te wa e kore pea e tae ki reira.

Kainga Maori I Taumutu.

H. K. Taiaroa.—e te Tumuaki, e hiahia ana ahau kia whaikupu poto nei au mo tenei Pire. I ki mai te Minita ko ahau te tangata i noho tuatahi ki taua wahi.

Honore Piti.—Ki tetahi wahi ra.

H. K. Taiaroa.—Kua roa ra ahau e noho ana i taua whenua. Na mo runga mo tenei Pire, i mahara ahau ka tukuna atu ki te Komiti mo nga Mea Maori. Ki te kore e tukuna atu ki te Komiti ka roa au e korero atu ana i ona tikanga. I whakaaro au me ka tukuna ki te Komiti hei reira au te whakauru atu ai i etahi kupu. Me i pera kua kore e roa te korero i roto i te Kaunihera nei. Mehemea ka haere tonu te mahi a te Kaunihera ka tukuna atu e au etahi menemana maku, otira me tono atu au ki te Minita kia tukuna atu te Pire ki Komiti.

Honore Piti.—Kei te whakaae atu ahau kia tukuna atu te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, mehemea ka taea te whakahoki mai i mua o te hawhe-paahi te whitu o nga haora. Ki te kore e kore ano e taea te whakaputa te Pire i tenei Paremete.

H. K. Taiaroa.—Ki te waiho tenei Pire mo te tau kotahi e kore e pa atu he mate ki nga Maori no ratou taua whenua. Ki toku mahara e kore e roa te Komiti e mahi ana i aua take. Ki te kore e peratia ko te roa au e whaikorero ana.

Honore Piti.—e hara i te mea e hiahia ana ahau kia kaua e tukuna atu ki te Komiti mo nga Mea Maori. Ko taku hiahia kia paahitia te Pire. Ka motini ahau kia, Kia korerotia tuaruatia te Pire, ka tuku atu ai ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Paahitia ana te korero tuaruatanga o te Pire, tukuna atu ana ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Turei, te 28 o Hune, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoaiiga.
Ka karakia te Whare.

Whakatuwheratanga I Te Paremete.

Ka tae mai te karere a te Kawana ki te karanga i nga mema honore ki te Whare o te Runanga Kaunihera.
Heoi, haere ana te Pika ratou ko nga mema o te Whare ki te Whare Kaunihera, me te Haihana o te Whare i mua i a ratou, a kaore i roa ki reira hoki ana ratou ki to ratou Whare.

Te Whai-Korero a Te Kawana.

Te Pika (Mr. Speaker). — I haere tatou nga mema o tenei Whare ki te Whare o te Kaunihera i runga i te tono a te Kawana, a pat ana te Kawana ki te whai-korero ki nga Whare e rua o te Runanga Nui, a kia tino marama ai ta tatou hurihuri i nga korero a te Kawana mauria mai ana e au he tauira o ana kupu i whaka puaki ai, a i runga i nga Ruuri Pumau o te Whare nei tenei ka whakatakotoria e au taua tauira ki runga ki te teepu o te Whare. Ka whai-korero poroporoaki a te Raiti Honore Te Hatana (Pirimia), a Te Maihe (Mr. Massey) (mema mo Franklin.), me te Honore Timi Kara (Minita Maori) mo te matenga o te Honore Te Waaka (Hon. W. C. Walker), me te Honore Henare Tomoana.

Ka mutu, a no te tekau ma rima miniti ki te wha karaka i te ahiahi ka hiki te Whare.

Taite, te 7 o Hurae, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Pire Reiti Whenua Maori.

Ka tae mai taua Pire, he mea tuku mai i runga i te kupu tono mai a te Kawana.

Ka noho Komiti te Whare ki te whiriwhiri i taua kupu.

Ka korero etahi mema, ka mutu, ka tu ake ko.

Tame Parata (mema Maori o Te Waipounamu).—E te Pika, me korero hoki ahau i aku kupu mo runga mo tenei Pire. Ko tenei Pire he mea tawhito. Ko te toru rawa tenei o nga Paremete i homai ai te Pire penei te ahua e taua honore mema nei ano. Kei roto i te Pire a te honore mema ki taku titiro e penei ana, kaore kau rawa he tikanga e hanga ana mo nga poraka whenua Maori he maha nei nga tangata kei roto, me ki tekau nga tangata nona. Ki te tupono kaore i utua nga reiti i utaina ki runga ki taua whenua, kaore he huarahi e wawahia ai taua whenua e wehea ai tetahi wahi e rite ana hei whakaea i ana reiti, no reira ki taku titiro e penei ana te aronga, ki te paahi tenei Pire hei ture ka ahei nga poraka katoa ahakoa pewhea te nui te iti ranei kia maketitia mo nga moni reiti korekore no a iho nei kaore i utua. Ko tena mana ka hoatu ki roto ki nga ringa o nga ropu takiwa. Kati, ko te ahua o tenei Pire e takoto nei e penei kau ana, "ko rarangi nama mea o mea te Ture kua whakakorea kua whakatikaina ranei e tenei Ture," engari kaore e panui ana i aua rarangi, a e hiahia ana ahau kia mohio ahau e pewhea ana aua rarangi. A ahakoa kua oti tenei Pire te whakamaori—a kua tirohia katoatia hoki e au—engari kaore rawa e mohiotia tona aronga ki te kore e matua hurahuranga ia rarangi me ia Ture kotahi e paangia ana e taua Pire me te ata tiroiro i ona ahuatanga katoa. Otira ko te take nui tonu o te Pire nei te mea e whakahengia ana e au. E mea ana te Pire nei me utu nga whenua Maori i te puuru reiti penei ano me nga whenua Pakeha, a tena ano hoki e tonoa kia utu i nga peihara reiti. Kati, kowai te tangata e kaha ki te whakaatu mai ki ahau i tetahi tangata Maori kotahi nei e mohio ana ki te tikanga o tena kupu, "peihara reiti." Kaore rawa nga Maori e mohio ana ki te tikanga o tena kupu Tena hoki ratou e tohe kotahi anake ano te reiti e tonoa ana kia utua e ratou ahakoa pewhea; engari ko tenei Pire e mea ana tena e meatia kia maha atu i te reiti kotahi hei utunga ma ratou mo runga i te piihi whenua kotahi. E te Pika, me titiro tatou ki tenei ahua he mea ano e toru rawa nga ropu takiwa hei whakaaroarohanga mo runga mo te reititanga o nga whenua Maori—ko te Kaute Kaunihera, ko te Paro Kaunihera, me te Rori Poari—me ia ropu kotahi o ena ropu e toru e whai mana katoa ana ki te uta reiti ki runga ki taua piihi whenua kotahi. Kei te tika ano ma te whai moni ka taea ai e ratou te mahi a ratou mahi; engari ko taku e whakahe nei ahau koia tenei; ko nga moni e utua ana e nga Maori mo runga i o ratou whenua kaore e whakapaua ana e nga ropu takiwa hei whakapai i nga whenua o nga Maori nana nei aua reiti i utu. A no te mea e pera ana te ahua i naianei koia ahau i ki ake ai kaore rawa he take tika e whakanukuhia ake ai nga moni reiti hei utu ma nga Maori. Tera pea etahi mema honore e tahuri ano ki te hapai i te kupu tawhito e, "rite tonu te haere o nga Maori me matou i runga i nga rori"; engari me tohu ake e au ko nga tangata o era atu whenua tauwi ke ka tae mai ana ki tenei motu ka haere i runga i aua rori i mahia nei e nga tangata utu reiti,

otira kaore aua tangata iwi ke e utu reiti ana hei whakaora i aua rori. Ko te aronga o te ture e mana nei i naianei ki taku mahara e penei ana, e kore tetahi whenua Maori e taea te hoko hei whakaea i nga reiti kaore i utua, i nga tiute ranei, i tetahi atu mea ranei pera te ahua, ki te kore i matua tukua tena take ki te aroaro o tetahi Komihana Kai-tiaki, o tetahi atu ropu whakawa ranei pera te ahua, hei uiui i nga ahuatanga katoa o taua take: a ma te Komihana Kai-tiaki e ata rapu i roto i te wa e uiui ana ia, kia ata marama pai ia i muao tana tahuritanga ki te hanga ota whakahau kia utua nga reiti, kia tangohia ranei te whenua, kia pewheatia ranei, he oranga ke atu ano to te whanau o taua Maori e ekengia ana e tena raruraru, ara he whenua ke atu ano tona e nui ana hei oranga mona i tua atu i te whenua e meatia ana kia tangohia kia hokona hei utu i te reiti. Engari kaore rawa he tikanga pena i roto i tenei Pire e korerotia nei. Kaore kau rawa he kupu penei na: me matua ata marama rawa te ropu whakawa mana e uiui tena take ki ona ahuatanga katoa ka hanga ai i tana ota. Kei te hiahia hoki ahau ki te whakapuaki kupu mo runga mo te wariutanga o nga whenua Maori. Ko te tikanga o tena mahi i naiauei e penei ana; ka mahia noatia atu te wariutanga, kaore he kupu whakaatu ki nga Maori nona te whenua, a kaore rawa ratou e mohio ana kei te wariungia. Tuatahi, kaore nga Maori e mohio ana kua wariungia to ratou whenua, a tuarua, kaore ratou e mohio ana he aha te wariu kua whakanohoia ki runga ki to ratou whenua, kei te noho kuare noa iho ratou. Te whakaatu tuatahi e tae ake ana ki te Maori nona te whenua, he panui reo Pakeha—he reo e kuaretia ana e ia—kaore kau he whakamaoritanga e piri ana i te taha, a me tahuri ia me rapurapu kia mohio ia ki tona tikanga. A te mutunga iho katahi ia ka marama kua oti tona whenua te wariu, a kua tonoa kia utu ia i te moni ki te Paro Kaunihera ki te Kaute Kaunihera ranei, ki tetahi atu ahua ropu takiwa ranei. Kei te tino whakahe rawa atu ahau ki te ahua o te wariutanga o nga whenua. He mea ano kaore rawa te Kai wariu e tae ana kia kite i te whenua, engari e whakanoho noa atu ana i tana moni i mahara ai hei wariu mo taua whenua. Kaore cawa ia e hari ana i te tangata nona te whenua, i tetahi atu tangata ranei e mohio ana ki te wariu o nga whenua o taua takiwa, hei hoa mona e ka haere ana ia ki te whakanoho i te wariu o te whenua; koia ahau i ki ake ai me hanga ena ahua raruraru katoa kia takoto tika i mua o te tononga atu kia utu reiti nga Maori. Tenei ano tetahi raruraru, tae rawa atu te pauu a te ropu takiwa ki te Maori kua pahemo ke te wa e ahei ai ia te haere atu ki te whakahe i te wariutanga. Tetahi hoki, e ki ana ahau ko te mea tika me whakaatu ki nga Maori nona nga whenua i mua o te wariutanga o aua whenua, no te mea i runga i tenei tu ahua wariutanga e mau nei i naianei kaore rawa he huarahi e mohio ai ratou he wariu tika ranei tena e whakaekengia atu ana ki runga ki a ratou, tera pea kei te whakapiki he noa atu nei te Kai-wariu i te wariu o taua whenua kia puta ai he painga ki te ropu takiwa. Me whakamahara atu e au ki nga honore mema, i enei tau tata kua hori ake nei maranga ana tetahi aue nui whakaharahara i roto i tenei Whare na nga taha katoa e whakahe ana ki te wariutanga o nga whenua Pakeha. E mahara ana ahau ko te mema o Wairarapa tetahi i tino riri rawa atu, me te whakahe i te wariu i whakanohoia e te Kai-wariu a te Kawanatanga ki runga ki nga whenua o tona takiwa pootitanga. A e hara i te mea koia anake ki te whakahe; he maha noa atu nga mema i rite tonu te kaha o te whakahe, a te tukunga iho o tena mahi whakakorea atu ana etahi o nga Kaiwariu, a whakatikaia aua nga wariutanga i roto i etahi takiwa maha o te koroni.

Ka tuaruatia ano e au taku kupu, me tahuri rawa nga mema honore ki te ata whiriwhiri marire i enei korero aku. Kore rawa he take tika e kawea mai ai he Pire penei te ahua, kihai nei i whakaaturia mai ki nga Maori. E rua rawa enei Pire reiti kei te aroaro o te Whare e takoto ana, ko ta te Kawanatanga, me tenei hoki, a e hiahia ana ahau kia mohio ahau ma te whea e aua Pire ka utautaina mai ano he taake ki runga ki a matou ki nga Maori? Akuanei pea kitea rawatia ake kua peneitia te ahua mo matou ka utu reiti matou i raro i ta te Kawanatanga Pire, a ka meatia hoki kia utu ano matou i raro i te Pire a te mema mo Pei o Pereti Ka u tonu ahua ki te whakahe i nga Pire katoa e mea ana kia whakanuia ake nga reiti i runga i nga whenua Maori, ahakoa i toku ake motu, i tenei motu ranei. Ko nga mema o nga Kaunihera Maori he tangata pono he tangata marama e mohio ana ki nga mahi tika ma ratou, engari ahakoa tera tukua ana ma tetahi atu ropu ke e whakararuraru nga whenua Maori. Ko nga reiti e utaina atu ana i naianei ki runga ki nga whenua Maori, e meatia aua, i raro i nga ritenga o tekiona 7 o te Ture Reiti o te tau, 1888, kia whakapaungia hei whakapai i aua whenua, engari ki te tono atu te Maori kia peratia ka homai ranei? Kore rawa. Kaore e taea e au te tohu atu i tetahi wa kotahi i rongo ai ahua ki tetahi Maori e ki ana i whakapaungia tona whenua ki nga moni reiti i utua e ia ki nga Kaute Kaunihera. Engari e ki ake ana ahau ko te mea tika me matua akoako nga Maori kia marama marire ai ratou ki nga painga e puta mai ki a ratou, i mua o te meatanga kia hanga he tikanga penei. Na i raro i te Ture o te tau 1882 — te Ture Reiti mo nga Whenua Karauna me nga Whenua Maori—utaina ana he reiti ki runga ki nga whenua Maori, a i whakaarohia hoki whakapaungia ano aua reiti ki runga ano ki aua whenua, hei painga ranei mo aua whenua; a i kiia ano hoki ma te Kawanatanga e utu aua reiti, a kia hokona te whenua, kia riihitia ranei, ina paahitia e te Komihana Kai-tiaki, ka kohikohia ka utua e te Kawanatanga aua moni. He nui nga whenua Maori i nga tini wahi o te koroni i utaina ki te reiti taumaha rawa i tera wa, a kaore rawa nei i whakina ki nga Maori nona aua whenua kua peratia. Kati, me tohutohu atu e au ki Whare, tenei. Ko ia Maori e riihi ana i tona whenua ki te Pakeha me matua utu rawa i te tekau pauna i runga i ia rau pauna kotahi i runga i tena riihi; engari ki te riihi whenua te Pakeha e 7s. 6d. anake i te rau pauna hei utu ma te Pakeha; tekau pauna rawa ma te Maori. He aha te

take kia tonoa kia utu reiti nga Maori i te mea kei te utu ratou i te tiute tekau rawa pauna i te rau i runga i ena tu ahua, a ko to Pakeha e utu anake ana i te # o te pauna kotahi i te rau? Ata whakariteritengia koia ena ahua e rua. E tono atu ana ahau ki nga mema honore o tenei Whare kia ata whakaarohia e ratou nga take katoa kua whakaaraarahia nei e an. A e haere ana koia ki whea tena tekau pauna i te rau tiute e utua ana i runga i nga whenua Maori? E riro ana i te koroni, e riro ana i nga ropu takiwa hei oranga mo a ratou Kaumhera, me era atu take e tau ana hei mahi ma ratou. Kati, ko nga whenua Maori katoa kei raro i te here e takoto ana. Kei te ki ake ahau me ata whakaaro marire ki ena take katoa; a mehemea e ki ana nga mema honore kia whakaritengia te iwi Maori kia tu tahi me te iwi Pakeha, kia rite tonu to ratou ahua, [unclear: e aha] te take e peneitia ai ratou? Tenei ano tetahi take e hiahia ana ahua ki te tohutohu atu ki nga mema honore, ara ko te rarangi kei roto i te Tiriti o Waitangi e ki nei ka whakapumautia ki nga Maori o ratou whenua katoa, a ratou ngaherehere, mahinga ika, me era atu ahua. A ahakoa tena, kawea mai ana he Pire penei, e mea ana kia utu aina atu he reiti ki runga ki o ratou whenua. E hara koia i te mea he takahi tena i te mana o taua rarangi o te Titiri o Waitangi? Kia tae ki te panuitanga tuarua o ta te Kawanatanga Pire hei reira ka tino kaha ahau ki te tohutohu atu ki nga mema honore me te Kawanatanga me te koroni katoa i nga mate me nga tukinotanga katoa e hanga ana ki runga ki te iwi Maori. E tono atu ana ahau ki te honore mema mo Pei o Pereti kia unuhia atu e ia tana Pire kia waihotia mai kia kotahi anake te Pire hei whawhaitanga ma tatou—ara ko te Pire i kawea mai nei e te Kawanatanga. E mohio ana ahua i whai-kuputia i roto i te Whai-korero a te Kawana i te tuwheratanga o te Paremete tena e kawea mai e Pire i tenei tuunga o te Paremete e pa ana mo te reititanga o nga whenua Maori. Kati, i te mea e pena ana, e ki ana ahau me unu atu tetahi o enei Pire ki waho.

Ka korero etahi mema Pakeha ka mutu, ka tu ake ko.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti) — E te Pika, e kore ahau e tu ki te whakapuaki kupu mo runga i tenei Pire i tenei ahiahi me i kua tetahi kupu a te honore mema mo Te Hawera. Ki taku whakarongo atu ki a ia, i patai atu ia ki te Minita Maori he aha te take kia utu nga Maori i te hawhe reiti anake — ara i te heipene — i te mea e utu ana nga Pakeha i te puuru reiri ara i te pene tuturu. Ki taku mohio kaore pea i utua e te Minita taua patai: He ahakoa, maku tonu e whakautu i naiane. Ko te take e kore ai e tika kia utu nga Maori i te puuru reiti koia tenei: Ko nga whenua o nga Maori i hokona e te Karauna mana mo te hikipene noa i te eka; a ko etahi mo te kotahi kapa i te eka; a tera pea etahi i tae ki te tinipene i te eka; engari no te hokonga atu a te Kawanatanga i aua whenua ki te Pakeha i muri iho tono ana ratou i te £1, tae atu ki te £5 i te eka mo aua whenua nei ano. Kati, kei te penei te ahua e takoto nei i naiane, ki te hokona e tetahi Maori, me ki 5,000 eka o tona whenua, ki te Karauna mo te utu korekore noa iho, a ka puritia e ia tetahi wahi, me ki 100 pea eka, ki a ia mau ai, katahi ka whaia haeretia e koutou taua tangata mo tera wahi paku noa, mo tena rau eka noa, i puritia ra e ia mona, ka mea koutou kia whakataumahatia ano e koutou tera. He tika te whakaatu a te honore mema Maori mo Te Waipounamu, kei te utu nga Maori i te tiute tekau pauna i te rau pauna i runga i nga tukunga whenua katoa, a ko nga Pakeha e utu anake ana i te 7s. 6d. i te rau pauna. Ko etahi whenua Maori i murua noatia atu kore rawa he utu i hoatu. A ko etahi whenua ano he mea hoatu noa atu e nga Maori ki te Karauna. A ki taku mohio mehemea ka whikangia e au ka taea e au te whakaatu he maha ke nga moni a nga Maori kei roto i nga ringa o te Karauna e pupuri ana, i nga moni a nga Pakeha. Ki taku nei whakaaro kaore rawa e tika kia tonoa kia utu reiti nga Maori kia pahemo marire tetahi rua rau tau toru rau tau ranei e takoto ake nei. E hara tenei i te taima tika hei tononga kia utu ratou; he korero he rawa tena e ka kiia ko te wa tika tenei. E tono atu ana ahau ki nga honore mema kia tirohia te whikanga o nga mea kua tohungia ake ra e au, a ka kite ratou he miriona he miriona nga moni a nga Maori kua utua ki roto ki nga ringaringa o te Kawanatanga, a ahakoa tena, ka hanga noatia tenei raruraru me enei taumahatanga mo tenei take kore tikanga noa iho nei. Titiro hoki ra ki nga whenua Maori nui whakaharahara kei te takiwa o Taranaki, e puritia ana. e whakahaeretia ana e te Kai-tiaki o te Katoa. Tetahi taha nui rawa atu o nga painga e hua mai ana i runga i aua whenua e tangohia ana e te Tari a te Kai-tiaki o te Katoa hei utu i nga raruraru o tana whakahaerenga i aua whenua; a he wahi iti noa iho te wahi e utua ana ki nga Maori nona te whenua. Mehemea pea e penei ana ta koutou e nga mema honore—"Hei aha ma tatou ena Maori? Patupatua kia mate kia hono te mutu atu te rahurahu oti atu"—ka ki atu ahau, "E pai ana, e marama ana ahau ki tena." Engari ko ta koutou kupu e ki nei—"Mo te aha kia utu te Maori i te neipene anake hei reiti i te mea e utu ana matou i te pene?"—kaore i te tika tena, a ko nga take i kore ai i tika koia tenei, tuatahi, he nui whakaharahara nga whenua Maori kei te Kawanatanga e pupuri ana i naiane; a tuarua ko te mahi he a tenei Whare i nga wa mahamaha noa iho ki te here i nga whenua Maori ki nga ahua here i kore rawa ai i puta he painga ki nga Maori i runga i o ratou whenua. Maku e whakaatu ki te Whare. Kua [unclear: oa] atu ahau i te toru tekau tau e utu ana i te puuru reiti. Tera tetahi rori e tapahi ana i runga i toku whenua e toru maero te roa, a kaore rawa kia whakapaingia kia mahia ranei e te ropu takiwa. Ka puta kau mai ana taua rori i nga whenua o nga Pakeha e hono ana ki toku ka mahue te main—i tetahi pito i tetahi pito. Ko te toru maero o te rori e haere ana i runga i toku whenua kore rawa ratou e tahuri ki te whakapai. A me ki ake hoki ahau ka tae pea ki te £3,000 te huihuinga katoatanga o nga moni reiti kua utua e au i runga i aua whenua katoa oku tae mai ki naiane. Ko te ahua tena o nga mahi a te Pakeha. Tona iwi matapiko rawa he Pakeha. Ta ratou mahi tuturu he whakahe

kia kua he rori e mahia i runga i nga whenua Maori. He aha te take? He wehi no ratou kei piki haere te wariu o te whenua Maori e ka mahia te rori. E kore ahau e korero roa mo tenei Pire i tenei ahiahi. Tera ano tona wa e whai takiwa ai ahau ki te korero ina tae ki te kawenga mai o ta te Kawanatanga Pire, a hei reira hoki ahau ka korero roa mo tenei take. Heoi taku kupu i naiane, koia tenei; ki taku mahara he pai rawa kia kotahi anake he Pire ma tatou mo tenei take; a ki taku me waiho ko ta te Kawanatanga he Pire. Ki taku titiro he tino take nui rawa atu tenei; he mea e tika ana kia ata whiriwhiria mariretia i runga i te hiahia kia whakaotia tikatia. He maha nga wahi he e kite iho ana ahau e noho ana i roto i tenei Pire i runga i tona ahua e takoto nei; kaore kau he kupu i roto i te Pire e whakarite ana me pewhea te whiriwhiringa o ia ahua whenua kotahi e ka whakatautaua nga reiti mo runga. Ka tonu atu ahau ki te honore me ma nana te Pire kia whakaae mai ia ki taku i a au e ki atu nei he pai rawa me unu atu tana Pire ki waho, waiho ma te Kawanatanga tenet take e whakaoti. E kore hoki e tika kia rua tahi rawa nga hoari hei patu mo te Maori i te taima kotahi—kia kotahi hei wero i te uma, kia kotahi hei tapahi i te tuara. E tonu atu ana ahau ki te honore mema nana te Pire me whakaae ia kia waiho ma te Pire a te Kawanatanga e whakaoti tenei take; a ka tonu atu hoki ahau ki te Minita Maori kia hohoro te tuku mai i tana Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori kia ahei ai matou te ata whiriwhiri marire i a rarangi kotahi ona ina tae atu ki reira.

Ka haere tonu nga korero a etahi mema Pakeha, a paahi ana te panuitanga tuarua o te Pire.

Ka haere tonu nga mahi o te Whare, a no te tekau miniti ki te tahi karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Turei, te 12 o Hurae, 1904.

No te hawhe-paahi i te tekau karaka i te awatea ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga
Ka karakia te Whare.

KOMITI MO NGA MEA MAORI.

I runga i te motini a te Honore Timi Kara whakahaua ana kia whakaturia he Komiti, kia tekau ma iwa ona mema, kia tokorima ka whai korama ai; a koia enei e whai ake nei nga ingoa o aua mema: Mr. Field (Te Whiira), Mr. A. L. D. Fraser (Te Pereiha), Mr. Harding (Te Haringi), Mr. Hone Heke, Mr. Herries, (Te Herihi), Mr. Houston (Te Auhana), Mr. Jennings (Te Heningi) Mr. Henare Kaihau, Mr. Major (Te Meiha), Mr. Mander (Te Maneta), Mr. Moss (Te Moihi), Mr. Tame Parata, Mr. Wi Pere, Mr. Remington (Te Remingitana. Sir W. R. Russell (Kapene Rata), Right. Hon. R. J. Seddon (Te Hetana), Mr. Vile (Te Waira). Mr. Willis (Te Wirihiri), me te Hon. J. Carroll (Honore Timi Kara).

Haere tonu nga mahi o te Whare, a ka kawea mai ko:—

Te Pire Reiti Whenua Maori (Nama 2).

Te Honore Timi Kara (Minita Maori). Ka ki, e mohio ana nga honore mema tera tetahi Pire penei ano te ahua i kawea mai ki konei i mua tata ake nei a he roa te whaikorerotanga mo runga i taua Pire, a he hira noa iho nga putake kei waho noa atu o taua Pire i korerotia i reira. Kati me ki ake ahau ko tenei take he tino take e whakaarohia nuitia ana i roto i nga mahara o nga tangata i nga tini wahi o te koroni, a kua tae mai te kupu a o ratou iwi ki te nuinga o nga mema o tenei Whare kia whakahaerea e ratou kia mahia tetahi ture marama, ka whakanoho ai ki runga ki te pukapuka o nga ture hei whakatau reiti ki runga ki nga whenua Maori. E kore ahau e tonu atu kia korerotia katoatia nga mea katoa i te whakahaeretanga o tenei Pire, notemea ki taku whakaaro pai atu me whakamutu atu e tatou tena mahi a nga mema, he tika ke atu i etahi atu Pire me etahi atu Ture me etahi atu putake i waho ke noa atu o te mea e whakahaeretia ana ka kohi mai ai ki roto ki a ratou whai korero, me te hahu ake i etahi take hei whakahetanga ma ratou, e hara nei i tenei Kawanatanga i mahi. Tera te roanga atu o ana korero, me titiro i *Hansard*.

I muri i a ia ka whai korero ko etahi mema Pakeha, ka mutu, ka tu ake ko:—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Kaore ahau e pai Ma puta te panuitanga tuarua o te Pire nei, kia tae atu hoki ki te Komiti, i mua i te whakapuakitanga o taku nei kupu mo runga i taua mea. Ki taku whakaaro kaore e tika kia korerotia te Pire penei te ahua i te wa kaore i konei nga mema Maori. E tino mohio ana ahua mehemea e hangai ana tenei Pire ki runga ki nga iwi Pakeha o roto i nga takiwa pootitanga o nga mema Pakeha, kua poto katoa ratou ki te whakahe. Ko nga honore mema kua mutu ake nei te korero i tenei ahiahi kua ahua rite katoa te aronga o a ratou kupu ki o a te mea mutunga i tu nei ki te korero. Ki tana turanga whakaaro e tika ana ana kupu. Ko ahau e ki ana me matua tuku marire he wa ki nga Maori e marama ai ratou ki nga ritenga e kiia ana e tenei Pire kia hanga—kia utaina he reiti ki runga ki o ratou whenua, a kaore hoki e mutu

i te tianara reiti engari he mea ano ka utaina ano he peihara reiti ki runga ki a ratou. E kore rawa ahau e kaha ki te whakaae me noho puku ahau kaua e maranga toku reo ki te whakaha, kia kaua e paahitia tetahi Pire ahakoa pewhea te ahua e mea ana kia utaina atu ano he taumahatanga hou ano ki runga ki te iwi Maori. He mea tonu mai ahau ki konei hei mangai mo nga iwi Maori o Te Waipounamu, a ko te mahi tika tena maku he korero mo te taha ki a ratou. Ko nga whenua e toe ana ki nga iwi Maori o Te Waipounamu i naianei he itiiti rawa, a e ki ana ahau kaore rawa e tika kia ki nga mema honore, he he nui whakaharahara rawa kei runga i nga whenua Maori kaore e utu reiti ana, me te hapai i tena korero hei take e paahitia ai te Pire nei. E te Pika, ko te huihuinga katoatanga o nga whenua e toe ani i naianei ki nga Maori o Te Waipounamu e kore e tae ki te rua tekau eka i te tangata kotahi mehemea ka wehewehea kia rite tonu te wahi ma ia mea kotahi o ratou; a mehemea ka utaina atu tenei taumahatanga e korerotia nei i roto i tenei Pire ki runga ki aua whenua, kati, e ki atu ana ahau ki tenei Whare, pai at u te muru atu i aua whenua i a ratou i naianei, ta te mea ko te mutunga iho tena mahi a taihoa. E ki ana ahau mehemea i whakatutukitia e nga apiha a te Karauna nana nei i hoko nga whenua Maori o Te Waipounamu i nga ra o mua, te tonu a nga Maori ki a ratou, a i tuturu whakaaetia hoki e ratou—ara kia whakapumautia he whenua rahui e nui ana e rite ana hei oranga totika mo nga iwi Maori—e kore matou e whakapuaki I enei kupu whakaha ki tenei Pire e tu nei ahau ki te whakaha i tenei po. Me whakamahara atu ahau ki te Whare, ko nga whenua i riro i te Kawanatanga i te wa i hokona ai nga whenua Maori o Te Waipounamu i neke atu i te toru tekau miriona eka mo te rua mano anake pauna. Kati, mehemea ka ata whikangia tena ahua ka kitea e tatou e hara tena i te utu rahi mo te eka. Ki taku mahara kaore pea i tae ki te # kapa i te eka. E tino ki ana ahau e tika ana ahau ki te ata tohutohu rawa ki te Whare nei i nga ahuatanga katoa o tenei take. E ki ana ahau mehemea kaore nga Maori i whakapono atu ki te kupu a nga Kai-hoko whenua a te Kawanatanga i whakaaetia ra e ratou, ae, ka wehea etahi wahi rahui nunui mo ratou, e kore rawa aua Maori e whakaae ki te hoko atu i o ratou whenua mo ena moni. E mohio iho ana ahau ko tetahi o nga tikanga o te Pire e penei ana, ki te kore e utua e tetahi Maori nga reiti i utaina ki tona whenua, ka ahei kia peke atu te Kawanatanga ki te tango i te whenua, ka tuku atu ai ki te Kaunihera Whenua Maori mana e whakahaere, me te utu i nga reiti ki nga moni i riro mai i runga i te hokonga atu o taua whenua. Kati, he aha koia nga tikanga e mana nei i naianei mo runga mo te tukunga o nga whenua Maori? Kei te mohio tatou ki te hoko tetahi Maori i tetahi whenua i raro i nga tikanga e mau nei i naianei, ka utu taua Maori i te tiute tekau rawa pauna i te rau pauna mo runga i tena hoko. Me tohutohu ake e au; i te wa e tu ana ko Te Make te Komihana whakahaere o nga mea Maori i te takiwa o Otakou, i runga i te panuitanga o tana ripoata 131 rawa nga Maori i te takiwa Otakou i taua wa kore rawa nei he whenua kia iti, a he maha noa atu hoki nga mea kaore i neke atu i te rua tekau eka i te mea kotahi, hoki iho ranei. He tika ano pea kia utu reiti nga Maori i runga i etahi aronga tikanga; engari me matua whakawhiwhi ratou ki etahi painga maha me etahi ahuatanga tika kaore nei e whiwhi ana ki a ratou i naianei. He nui nga mate e pehi ana i te iwi Maori, a e whakatikia ana ratou ki etahi ahuatanga me etahi painga maha e whiwhi nei te iwi Pakeha. Otira, e te Pika, i te mea e kite atu ana ahau kua eke mai te Raiti Honore te Pirimia ki runga ki tona nohoanga i naianei, a me taku mohio iho ano hoki i tomo mai ia ki konei ki te whakapuaki i tetahi mea e tirohia nuitia atu ana e te koroni, no reira ka whakamutua e au aku kupu i naianei, a, hei tona wa ano, katahi ahau ka tino korero rawa i aku mahara mo o runga i tenei take.

Hikitia aua te korerotanga o tenei Pire, ka haere tonu ki etahi atu mahi, a no te tekau ma rua miniti ki te tekau ma tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 13 o Hurae, 1904.

No te hawhe-paahi i te tekau karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire, ka mutu era ka haere ko nga patai, a ka tae ki te patai mo:—

Nga Tamariki Maori I Moteo.

Kapene Rata (Sir W. R. Russell).—Ka patai ki te Minita mo nga Kura, He aha nga mahi e mahia ana kia whakaritea he kura mo nga tamariki Maori e noho ana i Moteo, Haaki Pai; a mehemea e mohio ana ia ka taea te hanga he piriti e whiti atu ai aua tamariki i te awa o Tutaekuri ki te kura e tu mai nei i Puketapu mo te moni iti iho i nga moni e pau ki te hanga kura motuhake mo ratou; a ma reira hoki ka kore he take e whakaturia ai he mahita kura motuhake mo ratou?

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. R. J. Seddon), (Minita mo nga Kura).—Ka whakautu, Kua uiuia a kua kitea ka whiti noa atu te nuinga o nga tamariki Maori o Moteo ki te kura i Puketapu, kotahi ano maero me te hawhe te matara atu i to ratou kainga ki taua kura, kei nga taima waipuke anake ka kore e whiti; no reira kaore e maharatia ana kia whakaturia he kura ki Moteo. Kei te whakaarohia ano te korero nei kia mahia he piriti

whakawhiti i taua awa, engari e kore e hoki iho i te £300 nga moni e pau i taua piriti.

Kura Maori I Rapaki.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita o nga Kura, Mehemea kua oti ranei te whiriwhiri he mahita mo te kura Maori i Rapaki, i te mea e hiahia ana nga Maori kia hohoro te whakatuwheratia taua kura i naianei tonu?

Te Raiti Honore Te Hetana (Minita mo nga Kura).—Ka ki, kua whakaturia he mahita, a ka timata atu hoki ia ki te mahi i ana mahi a nga ra timatanga o te marama e haere ake nei A i roto i enei wa e takoto atu nei e whakaritengia ana kia whakaorangia etahi wahi o taua whare kura e tika ana kia whakahoutia.

Nga Tohunga Maori.

Te Rorenatana (mema mo Lyttelton).—Ka patai ki te Minita tiaki i te Ora o te Katoa, Mehemea kawhakaaro te Tari Tiaki i te Ora o te Katoa ki te tuku i a Takuta Pomare kia haere ki nga kainga Maori i te takutai o te tairawhiti o te motu o Aotearoa ki te peehi i nga mahi a nga tohunga Maori i te mea e mate rawa ana te ora me nga tinana o nga iwi Maori o taua takiwa i nga mahi a aua tohunga?

Te Waari (Hon. Sir J. G. Ward), (Minita tiaki i te Ora o te Katoa).—Ka ki, kua timata te hikoi kaha atu a te tari tiaki i te ora o te katoa ki te rapu tikanga e peehia ai nga mahi a nga tohunga. Kua tae a Takuta Pomare ki te nuinga o nga kainga katoa o te tairawhiti me te korerorero ki nga rangatira Maori i runga i te whakaaro kia whakamutua atu taua mahi. He nui nga Kaunihera Marae kua hanga paero e whakahaere ana mo te raihanatanga me te tiakitanga tika o aua takuta Maori; engari kia rehitatia ra ano te matenga o ia tupapaku Maori kotahi, penei ano me nga matenga tupapaku Pakeha nei, he maha nga uauatanga e araimai ana i te whakakorenga paitanga atu o nga mahi a nga tohunga Kei te korerorero maua ko toku hoa ko te Minita Maori mo runga i tenei ahuatanga o tenei take.

Nga Ripoata A Nga Kaunihera Marae o Mahunui Me Araiteuru.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita Maori, He aha te take i roa ai te perehitanga o nga paero me nga ripoata a nga Kaunihera Maori (Marae) o Mahunui me Araiteuru?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, kaore e perehitia ana nga paero me nga ripoata a nga Kaunihera Maori o ia takiwa motuhake, kaore ano hoki kia tukua mai he ripoata a nga Takiwa Kaunihera Maori o Mahunui me Araiteuru me te tonono mai kai perehitia

Whare Runanga Maori I Te Muka.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakaae renei te Kawanatanga ki te homai i tetahi £200 hei tapae mo te moni kua kohia e nga Maori o Te Muka hei hanga hou ano i to ratou whare runanga i wera nei i te ahi i te marama o Noema, 1903, i te mea hoki kua tata te tae ki tena nga moni kua oti nei te kohikohi e aua Maori?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, mehemea kua puta he kupu whakaae pera ka mana taua kupu.

Kaunihera Whenua Maori o Maniapoto-Tuwharetoa.

Te Waira (Mr. Vile), (mema mo Manawatu). — Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea e mohio ana ia ki te nui whakaharahara rawa o nga moni reti i te tau e tonoa ana e te Kaunihera Whenua Maori o Maniapoto-Tuwharetoa mo o ratou whenua kei roto i etahi taonehipi Maori kei te takiwa o te Rohe Potae; i te mea e korerotia ana ko te huihuinga o nga taonehipi e wha i whakaaria ki te reti e taua Kaunihera i te marama o Mei kua taha ake nei, e 235 pea eka, a e tonono ana taua Kaunihera kia £962 rawa i te tau, ara he itareti tena i runga i nga moni e neke atu ana i te £19,000, mo tena 235 eka?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka whakautu; e rua anake nga taonehipi e mohiotia ana e te Kawanatanga (ko Te Kuiti me Otorohanga) i whakaaria e te Kaunihera ki te makete, a kaore ano i tae mai ki a ia i rangona atu ranei e ia tetahi kupu e whakahe ana, he nui rawa nga moni reti e tonono ana. Kua tae atu te tonono ki te Perehitini o taua Kaunihera kia tuhia e ia he ripoata mo runga i tenei take.

Nga Maori Whenua Kore o Te Iwi o Ngaitahu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita o nga Whenua,—(1.) Kei te

pewhea te ahua i naiane mo te taha ki nga whenua mo nga Maori whenua kore o te iwi o Ngaitahu? (2) He tika ranei kua rahuitia he whenua hei riiwhi mo te 50,000 eka i wehea mo aua whenua kore i te takiwa o Wairaurahiri i te tuatahi; a mehemea he tika, kei whea taua whenua kua wehea nei hei riiwhi mo te mea tuatahi; haunga hoki te whenua i Wairau?

Te Honore Te Takana (Minita o nga Whenua).—Ka ki, ko te ahua o te takoto i naiane o nga whenua i Wairaurahiri, me Waiarau, i wehea nei mo nga Maori whenua kore, e penei ana; kua rurutia tetahi 43,824 eka kei te taha hauauro o te awa o Waiarau; kei waenganui o Wairaurahiri awa me Waitutu awa 30,942 eka kua rurutia; a kei te taha rawhiti o Wairaurahiri 11,505 eka kua oti te ruri: hui katoa e 86,271 nga eka whenua kua oti te ruri. Kaore kau he whakaaturanga mai pena na kua rahuitia tetahi atu whenua hei riiwhi mo te 50,000 eka i wehea i Wairaurahiri i te tuatahi. Kei roto katoa taua take i nga ringa o Te Mete (Mr. Percy Smith) ratou ko ona hoa Komihana e mau ana.

Ka tahuri te Whare ki etahi atu mahi, ka haere tonu nga mahi, a no te rua tekau ma rima miniti ki te tekau ma tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 14 o Hurae, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi mahi a te Whare, ka karangatia kia whakahaerea ko te—

Pire Whakatikatika I Te Runanga Kaunihera.

Ka whai korero etahi mema Pakeha, ka mutu, ka tu ake ko—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E te Pika, e hiahia ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo runga i tenei Pire. Ki taku mohio mehemea tera tetahi mema e tika ana kia whakahe ki nga tikanga whakatu mema mo te Runanga Kaunihera ko ahau rawa taua mema. Mai o te aheitanga kia whakaturia he Maori hei mema mo te Runanga Kaunihera kaore ano tetahi Maori kotahi o toku takiwa pootitanga kia whakaturia ki reira e tetahi Kawanatanga kotahi. Ki taku mohio ka marama katoa nga mema o tenei Whare kei roto i te takiwa pootitanga o te Tai Tokerau e noho ana nga Maori e tino tika ana kia whakaarohia tuatahitia e nga Kawanatanga katoa hei mema mo te Runanga Kaunihera. E korero ana ahau mo nga Maori i piri pono ki te Karauna i nga ra o mua, nga wa o te raruraru i tenei koroni. A e ora mai nei i naiane nga uri o nga rangatira nunui o taua takiwa e tika ana kia maharatia e ka whakaturia ana he Maori hei mema mo te Runanga Kaunihera. I ahau e noho nei i roto i tenei Whare he nui aku meatanga atu ki te Kawanatanga kia titiro mai ratou ki tenei ahua. Ko era atu takiwa katoa o te koroni kua whakaarohia e nga Kawanatanga o mua atu, [unclear: tna] ko toku takiwa pootitanga e tu nei ahau kaore nei ano i maharatia. Koia ahau i ki ake ai ko ahau rawa te mema o tenei Whare e tino tika ana kia whakahe ki enei tikanga whakahaere e mau nei. Mo te taha ki nga tikanga o te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare (*ka haere tonu nga korero, a ka ki*) E ki atu ana ahau ki te Minita Maori kaua e waiho kia toko rua anake ano nga mema Maori mo te Runanga Kaunihera, engari kia toko wha rawa ka tika. Ka tae ki te wa e whiriwhiritia ai e te Kawanatanga te whakatunga mema Maori mo te Runanga Kaunihera e tono atu ana ahau kia maharatia mai toku takiwa pootitanga, tatemea kua ki atu ra hoki ahau kaore ano he mema mo matou kia tu ki taua Kaunihera, engari no te Tai Rawhiti me te Tai Hauauro o tenei motu nga tangata e whakaturia ana hei noho i nga nohoanga i taua Whare. (*Ka haere tonu ano nga korero, a ka ki.*) Me ki atu ahau ki te Kawanatanga kaore oku pai ki tenei Pire, heoi taku e ki atu ana, ka tae ki te wa e rite ai te whakaaro a te Kawanatanga kia whakaturia he mema hei noho i nga nohoanga e takoto watea mai nei i naiane i roto i taua Whare, kia mahara ki toku takiwa me oku iwi e tu nei ahau hei mema. Ko era atu wehenga o te iwi Maori he maha nga whakaaroarohanga i nga wateatanga o aua nohoanga E hara i te mea pai kia korerotia te taha ki te whakatunga o te mema Maori whakamutunga i whakaturia nei ki taua Whare. I mahara ahau ko nga tangata kua hapai i te Karauna ko nga tangata kua mahi i te mahi tika mo te koroni me te iwi nga tangata e whakaarohia tuatahitia hei mema mo te Whare o [unclear: Ranga]. Kua ki ake ra hoki ahau he nui nga whanau i roto i toku takiwa e tika ana kia maharatia e te Kawanatanga, ara kia whakawhiwhia ki te reo mo ratou ki roto ki taua Runanga Kaunihera. Engari kaore kau e homai ana. Ki taku titiro ko te whanau ko te hapu ranei i kaha rawa ki te whakatete ki nga ture o te koroni ko ena nga tangata e hohoro ana te whakaturia hei mema mo taua Whare. Ko tera anake te take i tu ake ai ahau ki te whakapuaki kupu mo runga i tenei Pire, he whakaatu ake naku i tenei ahuatanga.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, ki taku titiro e penei ana te tino aronga o tenei Pire; ma tenei Whare e whakaingoa, a amuri atu hoki ma tenei Whare e pooti nga mema mo te Whare o Runga. Me ki ake ano ahau kei te kite atu ahau ka nui ano te ahua tika o nga kupu i whakapuakina e te honore

mema o te takiwa Maori o te Tai Tokerau i nai tata ake nei—ara, kaore ano tenei Kawanatanga, nga Kawanatanga katoa ranei o mua atu i tenei, i rite tahi te whakaaro ki nga takiwa pootitanga mema Maori katoa o te koroni, e ka whiriwhiri ana ratou i nga mema Maori mo te Whare o Runga. E ki atu ana ahau, i te takotoranga o tetahi Pire i te aroaro o tenei Whare i mua, e pa ana mo tenei take, kaore i tika te whakaarohanga atu ki te takiwa e tu nei te honore mema nei a Hone Heke. Katahi nei ano tatou ka kite atu i tetahi Pire e kawea mai ana tena e ahei hei whakatika i tena ahua; engari kaore i kawea mai e te Kawanatanga, waihotia ana ma tetahi o nga paraiweti mema o tenei Whare e mau mai taua Pire. E kite atu ana ahau na te honore mema mo Waitaki tenei Pire i kawea mai, a ko te tikanga nui i roto i taua Pire e mea ana ko nga tangata e meatia ana hei mema mo te Whare o Runga ma tenei Whare e whakaingoa. Ki taku titiro mehemea he tino take nui tenei e tika ai kia haria he Pire motuhake, he aha i waihotia ai ma te paraiweti mema e kawea mai? Ta te mea e hara i te mea e pa anake ana ki te iwi Pakeha, engari e pa ana ano hoki ki te iwi Maori, no ratou nei te whenua i te tuatahi. Taku whakaaro mo te Pire penei te ahua e whakaiti ana i te Kawanatanga; a, ki taku nei, pai atu me okioki te Kawanatanga i runga i te pooti maro tonu mo runga i tenei take, kaua e waihe ma te paraiweti mema e mau mai tenei Pire. E kite iho ana hoki ahau e ki ana tenei Pire kia tokorua anake nga Maori e whakaturia hei mema mo te Whare o Runga. He aha te take kia whakatokoitia nga mema Maori o te Whare o Runga i runga i te paahitanga o te Pire penei te ahua? Ki taku whakaaro me whakaneke ake kia tokowha nga mema, kia rite ai he mangai mo nga takiwa pootitanga mema Maori e wha o nga motu e rua. E hia koia nga mema Maori kite Whare o Runga i naianei e noho ana? Kaore kau. Kotahi o ratou kua mate tata ake nei; a kei te hinga tetahi i te mate; a ko te mea whakamutunga o nga mema Maori i whakaturia ki taua Whare—ara te Maori e tu nei kei mangai mo te takiwa o te Tai Hauauru—kaore i konei, i te wahi tika hei nohoanga mona, hei tiaki i te ora o nga Maori. Me pewhea koia e maharatia ai kia kaua e whakahe nga tangata e pehia ana e nga mate pera te ahua? Tera etahi Pire tino whai tikanga—kaore he take e whakahuahua haere ai au i nga ingoa—e hangai tonu ana ki runga ki te iwi Maori kei te aroaro o tenei Whare me te Whare o Runga e takoto ana i naianei, a kei whea nga mema Maori e tu nei hei mangai mo te iwi Maori? He aha ratou te noho ai ki konei hei mahi i nga mahi i whakaturia ai ratou ki te whakahe ki te tautoko ranei i aua Pire i runga i ta o ratou whakaaro i mohio iho ai hei painga mo nga iwi e tu nei ratou hei mena? E pouri ana ahau e te Pika mo tenei ahua, i te mea e kite iho ana ahau ko te mahi tika maku he whakahe i te Pire a te honore mema mo Waitaki. Ki taku whakaaro ko nga Pire penei te ahua me matua whakamaori ki to reo Maori ka tukutuku haere ai ki nga iwi Maori o nga motu e rua, i mua o te kawenga mai ki te aroaro o tenei Whare, kia marama ai nga Maori e mea ana taua Pire kia murua atu etahi o nga painga i whakapumautia ki a ratou i raro i te Tiriti o Waitangi—ara te mana kia whai mangai ratou i roto i nga Whare e rua o te Paremete. Ki taku mohio kei te whai mana noa atu, ahau ki te tono atu ki a koe, e te Pika, kia puta he kupu penei mail, "taihoa tenei Pire e whakahaerea kia perehitia ra ano ki te reo Maori, me te tukutuku haere ki nga iwi Maori o nga motu e rua." Kaore e tika kia waihotia ma tenei Whare e whakaingoa e whakatu nga mema mo te Whare o Runga, ahakoa Pakeha, Maori ranei. Tera pea kaore i te whakaae katoa nga mema honore ki aku nei kupu; e pouri ana mai pea etahi ki ahau mo enei korero aku; engari he ahakoa, hei aha, i te mea e whakapuaki ake ana ahau i aku ake nei mahara mo runga mo tenei take. He mea tono mai ahau ki konei e toku iwi e nga Maori o Te Waipounamu hei mangai mo ratou, a me ki ake ahau e tika ana ano hoki ahau ki te whakapuaki kupu mo te taha ki nga iwi Maori o Aotearoa. Ko tenei take he tino take nui rawa atu. He whakaiti i te ingoa me te mana o te Kawanatanga, o te Kawana, me te Kingi. Ma wai koia e ki ma tenei Whare e whakahua he mema mo te Whare o Runga — ma nga tutua, nga kai-mahi rori, ma nga taurekareka noa iho? Ko tenei tu ahua take kaore rawa e tika kia whakahaerea noatia i runga i te Pire a te paraiweti mema, engari ma te Kawanatanga e whakatakoto mai ka tika, a ki te hinga matou i runga i tena ahua, ka mate, kaore he take e whakamatia ai, he hinga marama tena, he mate rangatira.

Etahi HONORE MEMA.—O, o!

Tame Parata.—Kaua koutou e nga honore mema e ki mai ki ahau "O, o." E hara tena i te kupu tika ma koutou ki ahau. He Maori ahau. Ko ahau te reo o te whenua. Noku te whenua. Tena ko koutou ko nga Pakeha he aha koutou? I haere kau noa mai koutou ki konei ki te kimi kainga. He nui rawa atu o koutou o nga Pakeha i haere mate noa mai ki konei kaore rawa he aha kaore rawa he aha, engari na nga Maori i whatoro atu te ringa aroha noa ki a koutou, me te kupu powhiri atu "haere mai, haere mai," a kua tahuri mai koutou i naianei kua penei ki a matou. He nui taku pouri ki te whakahe i tenei Pire, engari ki taku whakaaro i runga i te titiro Maori koinei anake te mahi tika maku he whakahe i tenei mea; a me taku whakapono atu ano hoki e kore rawa te nuinga o nga mema o tenei Whare tae atu hoki ki nga iwi katoa o te koroni e tahuri ki te tautoko i tetahi Pire e whakaiti ana i te whakahaere a te Kawanatanga. Ki te puta te panuitanga o tenei Pire, a ka tae ki te komititanga, hei reira ahau ka tohe ka mea kia uru atu he kupu penei na kia tokowha rawa nga mema Maori o te Whare o Runga. E mihi atu ana ahau ki te Whare mo to ratou ata whakarongomai ki aku korero, me to ratou pai mai ki ahau i runga i te whakapuakitanga o enei kupu aku.

I muri i a ia ka whai korero etahi mema Pakeha, ka mutu, paahitia ana te panuitanga tuarua o te Tire.

Ka tahuri te Whare ki etahi atu mahi.

No te rua tekau ma rima miniti ki te tahi karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Wenerei, te 20 o Hurae, 1904.

No te haawhe-paahi o te tekau karaka i te awatea ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi mahi a te Whare, ka tae ki te Patai mo te—

Whare Runanga Maori I Oraka.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakaae ranei ia ki te homai i tetahi £30 hei awahina i nga Maori o Oraka ki te hanga i tetahi Whare Runanga hou ki Colac Bay, notemea e tino hiahia ana taua whare hei tunga mo nga hui a nga Kaunihera Marae, me era atu ahua, notemea he wahi tika a reira hei tunga, he waenganui hoki, a e tu tonu ana hoki ki reira nga hui a nga iwi Maori o nga takiwa katoa e taiawhio ana i taua wahi?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, ko nga tono mo nga tino take tika e toono ana kia utua i roto i te Rarangi Moni mo nga Take Maori (Native Civil List) e tino nui rawa ana, engari, i te mea he moni iti noa tenei e toono mai nei, no reira ka whakaarohia paitia taua tono, a, mehemea he moni e watea ana, ka whakaaetia.

Whakamaoritanga O Te Pukapuka A Paniana E Karangatia Nei Ko "Pilgrim's Progress" Te Ingoa.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakanohoia e ia he moni ki runga ki te Rarangi Moni o tenei tau e nui ana mo te perehitanga hou o te whakamaoritanga o te pukapuka a Paniana e karangatia nei ko "Pilgrim's Progress" te ingoa?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, ka uiuia mehemea he aha te moni e pau i te mahinga me te perehitanga hou o taua pukapuka, a mehemea ka kitea tera e ahua ngawari te utu ka whakahaua kia timataria te perehitanga houtanga.

Takuta Mo Nga Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakahaua e ia kia uiuia nga ahuatanga o nga raruraru e takoto nei i naiane mo te taha ki nga mahi Takuta i whakaritea mo nga Maori o Oraka me Kawhakuputaputa i runga i te whakaaro kia whakatikaina aua raruraru?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, kaore kau he kupu kia tae mai ki te Tari e ki mai ana kei te kino te takoto o nga tikanga e pa ana mo te whakatunga Takuta mo nga Maori o aua wahi i whakahauatua ra. Mehemea ka whakaaturia mai ona ahuatanga, katahi ka uiuia.

Nga Ture Whenua Maori.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau) — Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka tahuri ia—i runga i te mea e whakaaro ana te Kawanatanga ki te whakanoho i ta ratou Pire Reiti i nga Whenua Maori ki runga ki te pukapuka o nga ture i tenei tunga o te Paremete, me te paahi hoki i tetahi Pire hei whakahangai i te Ture Tango Whenua Hei Whakanohoanga ki te Tangata kia pa ki nga whenua o nga Maori—ki te kawe mai i tetahi Pire whakatikatika i nga Ture Whenua Maori katoa kia whakatikaia etahi wahi o nga Ture e mana nei i naiane e pa ana ki nga Maori me o ratou whenua, a mo runga mo nga take e takoto nei he whai-manatanga i runga i nga Ture e mana ana i naiane, mo runga mo te whakatutukitanga tatatanga o aua whakahaerenga, hei huarahi e whakapumautia ai ki nga Maori whai whenua o te koroni etahi whenua e nui aua hei oranga mo ratou, tae atu hoki ki nga mea e noho ana i raro i a ratou hei whakaoranga ma ratou? A, tetahi hoki, mehemea ka haria mai e ia he Pire i tenei tunga ano o te Paremete hei whakatutuki i enei take e whai ake nei, ara—(1.) Kia whakaritea he tikanga hei whakakore atu i nga tiute pane Kingi e utua ana e nga Maori mo runga mo nga rihi katoa me nga hoko katoa o nga whenua Maori. (2.) (a.) Kia hanga he tikanga e whakatuturutia ai e te ture kia pewhea te nui o te whenua e wehea hei oranga mo ia tangata Maori, a mehemea ranei he wahine tana, mo raua tahi ko tana wahine, mehemea ranei he tamariki a raua kia pewhea ranei te nui o te whenua hei oranga mo ratou katoa; a, (b.) Kia hanga he tikanga mo te taha ki nga Maori kaore nei o ratou whenua ke atu i nga whenua kua riihitia e te Kai-tiaki o te Katoa, e whakatuturu ana kia hia ranei nga moni reti i te tau ka kiia e nui ana hei

oranga mo ia tangata Maori kotahi. (3.) Kia hanga he tikanga hei whakakore atu i te mana o te Maori ki te tuku-a-wira i tona whenua, i te mea he nui nga mahi e mahia tahaetia ana i naianei i raro i taua ahua, pera ano me nga kereme i raro i te tikanga oha-kii i tu nei te tikanga mahi wira nei hei whakakapi. (4.) Kia tukua nga Maori ki te nama moni i te Tari whakaputa moni-anama ki nga Tangata Noho Whenua, me era atu Tari Nama Moni a te Kawanatanga i runga i te pungatanga o etahi wahi o o ratou whenua i tuaatu i o ratou papakainga me o ratou rahui tuturu, a ko nga whenua kaore e whakahaerea ana hei nama moni me tuku anake ki te reti, kaua e tukua ketia i runga i te hoko, i te wira ranei. (5.) Ko nga Maori i whaka whenua koretia i runga i nga raupatutanga me nga hoko a te Karauna i nga whenua Maori i nga ra o mua, me nga mea i whaka whenua koretia i runga i nga murunga a nga Kawanatanga o mua i nga whenua toenga o te takiwa o te Tai Tokerau, me whakawhiwhi ki nga whenua Karauna. (6.) Kia hanga he [unclear: ikanga] mo nga rakau me nga harakeke katoa e tupu ana i runga i nga whenua Maori kia hokona anaketia a nga wa e takoto ake nei i runga anake i te makete i te teneta ranei e puare ana ki te katoa. (7.) I mua i te paahitanga o te Pire whakatikatika i te Ture Reiti me te Pire Tango Whenua he whakanohononohoanga ki te tangata hei ture, me karanga he kai-korero Pakeha, Maori hoki, kia tu ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i ena take hui atu ki era atu take katoa tena e maharatia e te Komiti e tika ana? Tetahi hoki, ka tahuri ranei te Kawanatanga—i te mea kua kore e taea e nga Tiati e tu nei te whakahaere me te whakaoti tata i nga tikanga e tutuki ai nga take kua kiia ake nei—ki te whakatu ano i etahi atu tangata, a, mehemea e tika ana ki te pera, ki te whakarite kia tokorua kia tokotoru ranei o ratou hei whakaoti i te mahi whakatautau papakainga me era atu ahua?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, e whanui rawa ana te haere o tenei patai. Heoi te kupu e taea ana i naianei ko tenei; ka tahuri te Tumuaki Kai-Whakawa o te Kooti Whenua Maori ki te tuku i ona taima watea katoa e taea ai e ia, atu i naianei tae noa ki tenei tunga o te Paremete e haere ake nei, ki te hanga i nga whakatikatikanga me nga whakawhaitanga o nga Ture Whenua Maori e maharatia ana ma reira ka tino marama pai ai te takoto o aua take.

Kaunihera Whenua Maori o Te Tai Tokerau.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ki te Minita Maori—(1.) Mehemea ka mahia ranei he tikanga hei mea i te Kaunihera Whenua Maori o Tokerau kia tahuri i naianei tonu ki te uiui me te whakatakoto i tetahi huarahi whakaaro e whakaputaina ai he ota kia kohikohia nga moni roiate o nga kapia e keria ana i runga i Parengarenga me era atu poraka; me te whakarite papakainga, rahui tuturu ranei, mo nga Maori e noho ana i runga i aua poraka; me te wawahi i aua poraka kia ahei ai to rihi; me te whakapai i aua whenua i runga i te tareinatanga, mehemea ra e ahei ana aua whenua kia peratia? (Kupu whakamarama. E rongo ana ahau kei te kohikohi nga Maori i nga roiate i naianei a kaore e waihotia ana e ratou hei whakaea i nga riana ruri, a he maha hoki nga tangata no ratou aua whenua kaore e whiwhi ana i tetahi wahi o aua moni.) (2.) Tetahi hoki, ka tahuri ranei ia ki te hanga i tetahi tikanga e taea ai aua riana to whakaea i naianei tonu?

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—Ka ki, kaore he mana o te Kawanatanga ki te whakahau kupu atu ki te Kaunihera mo runga i tenei take; engari, e mohiotia ana hoki, e whakaaro ana te Kaunihera, a te wa tuatahi tonu e taea ai e ia, i raro i te ture, ki te whakahaere i nga take e takoto raruraru nei, a kia poto hoki nga huarahi katoa e taea e ratou te whakahaere. Ko nga riana ruri kua riro i te Kawanatanga, no reira kaore pea he take e kiia ai e kore rawa e mahue tetahi huarahi kotahi e riro mai ai aua moni.

Piriti Haerenga Tangata I Te Awa o Oraka.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita whakakapi i te turanga o te Minita o nga Mahi Nunui, Mehemea ka whakanohia e ia he moni ki runga ki te Rarangi Moni kia £100 hei hanga i tetahi piriti haerenga tangata e whakawhiwhi ana i te awa o Oraka i Colac Bay, me te mahi i te rori haerenga atu, i tetahi pito i tetahi pito, hei painga mo te katoa, ara mo nga Pakeha me nga Maori tahi?

Te Honore Te Makauana (Minita whakakapi i te turanga o te Minita o nga Mahi Nunui). — Ka ki, i whakatakotoria he patai penei ano e te mema honore nei ki runga ki te tepu o te Whare i tera tau, a i puta hoki te ripoata e whakaatu ana ko taua awa he awa e ki ake ana i te waitai, a e whiti noa atu ana te tangata i te makoatanga o te tai; otira i era atu ahuatanga o te tai he taramu piriti te ara whakawhitinga, engari e kiia ana kua ahua huoioi. Ko te mea tika ma te kaute o Wallace e kimi te moni mo taua mahi, engari i te wa i puta ai taua ripoata (ara i te 2. [unclear: o Hepetema], 1903) kaore i taea e ratou. Ko nga moni e maharatia ana tena e pau i te hanganga o te piriti haerenga tangata e £50, a ko te meatanga kia tukua he karaati moni mo taua mahi, kia tae ki te whiriwhiringa o te raranga moni mo nga Mahi Nunui hei reira whakahaere [unclear: ia] ai.

Ka haere tonu nga patai, a ka tu ake ko—

Te Waira (Mr. Vile), (mema mo Manawatu).—Ka motini kia hikitia te Whare kia puta atu ai ana kupu whakahe mo te whakautu a Te Pohimahita Tianara mo tana patai mo nga moni i pootitia mo nga Poutapeta i

Purutaone me Rongotea, tera te roanga atu o nga korero.

I muri i a ia ka tu ake etahi mema Pakeha ka whai korero mo runga i a ratou nei take, me titiro i roto i *Hansard*, ka mutu ka tu ake ko—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E mea atu ana ahau he pai rawa me hanga he tikanga hou mo runga mo nga whai korero i runga i nga hikihikitanga patai. Ki taku mahara he pai atu mehemea ka rarangi haere tonu te whakahaere i nga patai; engari mehemea kei te ngaro te mema nana tetahi patai, te Minita ranei mana e whakautu i taua patai, me tango ko te patai i muri tonu iho i tera. E mihi atu ana ahau ki te Pirimia mo te pai o tana whakautu i te patai a [*unclear*: e mema] mo Otaki mo te ahua o te whakahaeretanga o te tiakitanga o te whenua rahui i Porirua. Kaore rawa ahau e kite ana i tetahi take tika e haria atu ai nga moni e hua ake ana i taua rahui ki tetahi atu takiwa ke whakapaua ai e ona kai-tiaki o te Haahi o Ingarangi. He mea hoatu aua rahui e nga rangatira o Ngati Toa kia Pihopa Herewini i nga tau "rima tekau" nei i runga i te kupu tohutohu a Hori Kerei, hei akoako i nga tamariki o taua iwi. A i naianei kua tangohia te moni hei whakapaunga ma ratou ki runga ki tetahi kura i te takiwa o Wairarapa noa atu, kaore rawa ratou e tika kia mahi pera. He whenua rahui ano i hoatu kia ratou e nga Maori o Wairarapa, engari he iti ke nga moni reweniu e hua ake ana i runga i ena rahui i o nga mea i Porirua me Otaki, no reira ka mate nga kai-tiaki. Kua hokona mai e aua kai-tiaki tetahi pihi whenua i tetahi tangata rawaho ki nga moni o aua rahui hei tunga whare kura, a he whare nei ano hoki to ratou kua oti noa atu te whakaara i mua noa atu, a e tu ora noa atu ana hoki i te wa i tupu ai tena whakaaro i a ratou i kawea nei e ratou ki te Hupirimi Kooti hei whakamana i a ratou ki te hari atu i aua moni ki tetahi takiwa ke atu. Ko taua kura kua oti nei i a ratou te hanga ka tae ki te ono tekau tae atu ki te whitu tekau nga tamariki e uru atu ki roto; a he mahi tika ranei kia tangohia atu e ona kai-tiaki nga moni o tetahi whenua ke atu i ata hoatu mo tetahi tino take motuhake ke atu? Ko te tikanga i ata hanga mariretia e te Pihopa ki nga Maori i penei: "Ki te [*unclear*: homai] e koutou tenei whenua ka whakaturia e matou he kareti hei kuranga mo a koutou tamariki." Haunga nga tamariki a etahi Maori ke atu; ahakoa e tika ana i whakawhanuitia nga kupu o roto i te Karaati i whakaputaina e te Kawana i taua wa kia uru atu ai nga Maori o nga motu ke me nga tamariki pani o te iwi Pakeha. E pai ana; engari me whakatutuki rapea tena tiakitanga; a ko tona whakatutukitanga tika tenei, me hanga he kura ki Porirua ki Otaki ranei. I te mea ko te kura i Otaki e nui ana mo te ono tekau taea atu ki te whitu tekau tamariki ko te wahi tika tena hei whakapaunga ma nga kai-tiaki i nga moni te whenua tiaki i Porirua, kua e whakapeautia ketia penei me ta ratou mahi kua takahi nei ratou i nga ritenga o ta ratou tiakitanga. Taku hiahia me mahi e te Kawanatanga he tikanga e tika ai te whakahaerenga o aua moni tiaki, me whakahokimai ki Porirua ki Otaki ranei whakapaungia ai, ki te kainga tuturu o nga tangata nana taua whenua i hoatu ki te Haahi. Kati, ka hoki mai taku korero i naianei ki te whakautu a te Minita Maori mo taku patai mo te Pire a te Kawanatanga whakanoho reiti ki runga ki nga whenua Maori. Ko te whakautu a te Minita he whanui noa atu he whakautu wairua noa iho kaore he tatutanga, he tohu ano tenei no te mahi "taihoa taihoa" nei. Koia tenei taua whakautu a te Minita: "Heoi te kupu e taea ana i naianei ko tenei; ka tahuri te Tumaki Kai-whakawa o te Kooti Whenua Maori ki te tuku i ona taima watea katoa e taea ai e ia atu i naianei tae noa ki tenei tunga o te Paremete e haere ake nei ki te hanga i nga whakatikatikanga me nga whakawhaititanga o nga Ture Whenua Maori e maharatia ana ma reira ka tino marama pai ai te takoto o aua Ture." Ko te take i patai ai ahau i tena patai he hiahia noku kia mahia mai e te Minita Maori he ture whakatikatika e hangai ai te takoto i runga i te aronga o nga mea e maharatia ana e ratou kia mahia i naiaaei. E mea ana te Kawanatanga kua tae tenei ki te wa e tika ai kia utu nga Maori i nga reiti nuku atu me nga peihara reiti, a kia whakapangia hoki "Te Ture Tango Whenua Hei Nohoanga Tangata" ki runga ki nga whenua Maori. He take nui rawa atu tenei te hanga ture mo nga whenua Maori, a e tika ana kia ata mahia ponotia e te Minita Maori. E mohio ana taua honore Minita me nga mema katoa ano hoki o to Whare e noho mohio ana ki nga Ture Whenua Maori he mahi he tenei mehemea ka paahitia te Pire Reiti i runga i tenei ahua ona e takoto nei, me Ture Tango Whenua Hei Nohoanga Tangata, me te waiho atu i nga take nunui o taku patai mo te tau e haere mai nei. Kaore hoki tatou e mohio ana ka pewhea ranei nga mahi o te tau e haere mai nei; kaore tatou e mohio ana ka hoki mai ranei tenei Kawanatanga; a ka mahia ranei e ratou ena whakatikanga kia takoto marama ai aua take i runga i te pono me te tika kia rite ai te hiahia o te ngakau Maori. Ki taku mohio tera e kite iho nga mema Pakeha ki te kore e mahia he ture i tenei tunga ano o te Paremete mo runga mo nga take e whakaatu ake nei i roto i taku patai e kore rawa e tika kia paahitia enei Pire e rua e takoto nei i te aroaro o te Whare ka waiho atu ai i etahi kia takoto ana i rahaki. He tino take nui rawa atu tenei. Titiro hoki ki te meatanga kia whakapangia "Te Ture Tango Whenua Hei Nohoanga Tangata" ki nga whenua Maori. E aranga ake ana i kona te taha ki te tiakitanga o te ora o nga Maori; a e tino mohio ana ahau ko te Pirimia me te Minita Maori me nga mema Pakeha katoa o te Whare e mohio ana ko te whakaaro tuturu tenei a tenei Kawanatanga tae noa ki nga Kawantanga katoa o mua atu tae noa hi te iwi Pakeha nui tonu, kia tiakina te ora o te iwi Maori kia toe ai he whenua ki a ratou e nui ana hei orange mo ratou me a ratou tamariki me o ratou whanau. E koa ana ahau mo te kupu a te Pirimia e mau na i roto i tana Pakapuka Moni (Budget) kia rapua te kaute o te huihuinga katoatanga o nga whenua Maori. Tetahi mahi tena e tino tika ana kia mahia i mua noa atu, a e koa ana ahau mo te kitenga a te Pirimia i naianei me mahi i tera i mua atu o te

whakaekenga atu o te "Ture Tango Whenua Hei Nohoanga Tangata" ki runga ki na whenua Maori; te Pire Reiti ranei, mehemea ra ka paahitia ena Pire e rua. Ko te mea tika me timata tonu i naiane tena rapunga i te kaute o nga toenga whenua, a me te hanga i etahi wahi rahui tuturu mo ia tangata kotahi mehemea ka taea te pera, ki te kore, kati, mo ia whanau kotahi; hei oranga mo ratou. Hei reira ki taku mahara katahi ka taea e nga Maori te rihi i o ratou whenua e toe ana i waho atu o aua rahui tuturu. No reira ko nga whenua katoa e toe ana i naiane—he itiiti noa iho ano hoki—ka taea te pupuri hei oranga mo nga Maori me o ratou uri i muri i a ratou. Kei roto i nga takiwa o toku pootitanga e tu nei ahau hei mema kei te tupu haere ake te maha o nga tangata Maori, a kei etahi wahi o te pito whakarunga nei me etahi takiwa atu kei te mau tonu, kei te hoki iho ranei te maha o te tangata Maori. He tino mea nui tenei kia wehea he whenua e nui ana hei oranga mo ratou. E tino kaha ana taku mea atu ki te Kawanatanga kia kaua e waihotia atu tenei take mo te tunga o te Paremete a te tau e haere mai nei, engari ko te taima tika tenei hei mahinga ma ratou i te Pire whakatikatika: A ma tena ka tino puta te ingoa pai o tenei Kawanatanga, a ka mohio pono ai nga Maori, "ae," kei te tiaki tika te Paremete i te ora mo ratou me te whakakore atu i nga mate e peehi ana i a ratou. Taku hiahia me unu atu e te Minita Maori taua whakautu ana e mau nei i runga i te Ota Pepa, a me homai i tetahi whakautu tika hei whakakapi mo tera.

I muri i a ia ka tu ano etahi mema Pakeha ki te whai korero, a ka mutu.

Heoi, hinga ana te motini kia hikitia te Whare.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mahi, a no te hawhe-paahi o te tekau karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 21 o Hurae, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka tahuri te Whare ki te whakahaere i etahi take, ka mutu era, ka karangatia kia whakahaerea ko te—

Piri Arai Waipiro Ma Nga Maori.

Te Meiha (Mr. Major), (mema mo Te Hawera).—E tumanako atu ana toku ngakau tena e paingia tenei Pire e nga honore mema a e motini ana ahau kia panuitia tuaruatia. Tera te roanga atu o ana korero; me titiro i *Hansard*.

I muri i a ia ka whai korero etahi atu mema Pakeha, ka mutu, ka tu ake ko—

Te Makenehi (Mr. T. Mackenzie), (mema mo Waikouaiti).—E te Pika, e motini ana ahau kia hikitia te panuitanga tuarua o tenei Pire mo tetahi ono marama tuturu, tera te roanga atu o ana kerero, me titiro i *Hansard*.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, e tautoko ana ahau i te motini kia hikitia te panuitanga tuarua o tenei Pire mo tetahi ono marama. Ta tatou mahi tuturu i roto i tenei Whare he kimi huarahi e taea ai te hanga he ture hei arai i te mahi hoatu waipiro ki nga Maori. Mo te taha ki te motu o Te Waipounamu me ki ake ahau kua oti te whakahaere he tikanga e te Kaunihera o Araiteuru mo runga i tena take. Kei roto i te Pire o tera tau ki taku mohio e noho ana tetahi rarangi e pa ana ki taua take, a kua paahitia tetahi motini e te Kaunihera o Araiteuru, kua panuitia hoki i roto i nga nupepa o Otakou me Murihiku, e mea ana kia kaua rawa he wai e mauria ki roto ki nga kainga Maori e noho ana i raro i te mana o taua Kaunihera. Ko te kianga kia hoatu he mana pooti ki nga Maori i roto i o ratou takiwa mo tena mea mo te waipiro, he tino take nui rawa tera e tika ana kia ata whakaarohia mariretia. E mohio ana ahau e whakaarahia ana tetahi korero pera ki te motu o Te Waipounamu, ara kia tukua ki nga Maori te whakaotinga o tena take; engari kaore ano i ata whakatakotia tikatia atu ki o ratou aroaro, a ko te take tena e whakahe nei ahau ki te Pire nei. Ki taku whakaaro mehemea e hiahia ana tatou kia rite tahi te tu o te iwi Maori raua ko te iwi Pakeha i runga i te turanga kotahi me kaua rawa e araitia e tatou to ratou huarahi.

Te Honore Timi Kara (Minita Maori).—E te Pika, e hiahia ana toku ngakau kia unuhia atu e te mema mo Waikouaiti tana menemana, me tuku mai kia whakahaerea hangaitia e te Whare tenei take. Kaore aku kupu whakahe mo te Pire nei, heoi taku uaua mea ake nei ka mahia he ture mo runga mo tenei take nui whakaharahara e whakaarohia nuitia ana e nga iwi katoa nei puta noa i te koroni. E pa ana tenei mea ki tetahi take nui e toro haere ana ki runga ki te koroni katoa, no reira kaore e tika kia whakahaerea ra wahotia, a e kore ano hoki e tika kia whakahaerea e te tangata ra waho. Ko te wa tika hei whakapuakitanga i nga tu korero pera me nga kerero a te honore mema hei te wa e whakahaere ai tatou i nga Ture Waipiro mo te koroni katoa. Tera te roanga atu o ana korero, me titiro i *Hansard*.

I muri i a ia ka whai korero etahi mema Pakeha ka mutu, heoi hinga ana te motini kia panuitia tuaruatia te Pire.

Ka haere tonu nga mahi a te Whare ka oti etahi take, ka tae ki te korerotanga i hikitia ra i mua o te—

Pire Reiti Whenua Maori.

Ka tu ake ko:—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E te Pika, i te hikitanga o tenei korero i tera ahiahi e whakaatu ana ahau i te utu tonu nga whenua i nga reiti me nga taake, hui atu ki nga peihara reiti, i nga ra kua taha ahe nei, a e whakaatu ana hoki ahau i nga huarahi i whakaekengia atu ai ena reiti me ena taake e nga Kawanatanga o aua ra. I runga i nga huarahi i mahia e ratou mo te hokonga o nga whenua Maori. I tahuri ano ahau ki te wkakaatu ka kitea te tohu o tera mea mehemea ka patai te tangata ki a ia ano, "kowai rawa tetahi Pakeha kotahi tena e whakaae kia patua noatia ia ki te here pena te ahua?" ko taku whakautu tenei, e kore rawa tetahi wehenga kotahi o te iwi Pakeha e whakaae kia utaina he mate pera ki runga ki a ratou mo te miniti kotahi; kore rawa. Me korero ahau i naianei mo nga rakau i roto i toku nei takiwa pootitanga. Kaore he take e hanga ai he reriwe he rori ranei kia taea ia nga ngaherehere rakau o toku takiwa. Kei nga taha awa me te taha moana aua rakau e tu ana, no reira kaore rawa e ahei kia kiia no te whakapaunga o tetahi taha o nga moni o te koroni i neke ake ai te wariu o nga ngaherehere rakau o toku takiwa. Hei tohu mo taku korero, i te tau 1903 te huihuinga katoatanga o nga putu rakau kua tonoa a kua riro hoki i nga kamupene wehewehe o roto i te takiwa Porowinitanga o Akarana—ara, kauri—e 442,250,000 putu mo te tau kotahi noa iho. Na mo te 1s. i te rau putu ka tae te huihuinga katoatanga o nga roiata e runga i ena rakau ki te £216,925. I riro atu i te Karauna nga whenua katoa e turia ana e aua rakau mo te utu iti, i runga i te ahua o nga here kua whakanohoa ki runga, kaore rawa nei he tangata ra waho i whai mana ki te hoko i aua rakau i aua whenua ranei. Ko nga eka whenua e turia ana e aua rakau e 6,500 eka. Koia ahau i ki ake ai ko tena £216,925 he moni e tika ana kia kiia he reiti he taake—hui atu ki nga peihara reiti—e whiwhi ana ki te Kawanatanga. E ki ana etahi mema kaore nga ropu takiwa e whiwhi ana i ena painga. E kore e ahei maku e whakahe tena kupu; heoi maku ko te whakautu penei na, kei te utu tonu nga whenua Maori i nga puuru reiti me nga taake i runga i ena huarahi i nga tau kua hori ake nei. Na, he rakau anake ena i riro nei i etahi kamupene i roto i te tau kotahi ano. Engari i roto i nga ripoata a nga Tari Kawanatanga a tae ana ki te 20,000,000,000, nga putu rakau kei runga i nga whenua Karauna i naianei; a mo te 1s. i te rau putu ka tae tera ki te £10,000,000. Kati, ka mohio nga mema honore ko nga whenua katoa e tupu nei aua rakau i naianei i hokona i runga i tena huarahi pakeke, koia ahau i ki ai kei te utu tonu i te puuru reiti me te taake mai o te timatanga a e haere nei. E tono atu ana ahau kia maharatia e te Kawanatanga me nga honore mema enei mea e rua. E hara i te mea e whakahe ana ahau kia paahitia te Pire nei hei Ture. Me tono atu ahau kia titiro mai te Kawanatanga me te Minita Maori me nga honore mema ki tenei ahua, mehemea ka tukua e tatou te Pire Reiti kia paahitia hei ture i runga i tenei ahua ona e takoto nei, e rua atu etahi ahuatanga hei whiriwhiritanga, a me pahi tahi he ture mo era i te paahitanga o tena Pire—ara—me whakakore atu te tiute pane kuini i runga i nga tukunga whenua Maori, ahakoa i te rihi, i te hoko ranei; ara te utunga e nga Maori o te £10 i runga i ia £100 i runga i te whakamonitanga o te wariu o te whenua. Me mahi he ture mo tena take i tenei tunga ano o te Paremete. Te rua o nga take, tera etahi Maori e mohiotia ana e te Minita Maori kua kaha noa atu i naianei ki te whakapai i o ratou whenua i runga i nga mahi paamu, a kaore nei e homai he moni nama ma ratou e te Tari Whakaputa Moni a Nama a te Kawanatanga nei ki nga Tangata Noho Whenua, me era atu Tari Nama Moni a te Kawanatanga; a e tino tika ana kia whakapuaretia era huarahi kia kaha ai nga Maori e utu ana i nga reiti nunui e whakataua ana e tenei Pire kia whiwhi ana i etahi awhinatanga pera i etahi o nga Tari Whakaputa Moni Nama a te Kawanatanga. E hoatu ana e tatou tena painga ki nga Pakeha noho whenua, a kaore e hoatu ana ki nga Maori. E tika ana kua whiwhi etahi Maori i te moni nama i etahi o aua Tari Nama Moni a te Kawanatanga, engari hei moni aha en a moni? Hei moni whakapai koia i o ratou whenua? Hei hoko kararehe, me era atu ahua? Kore noa iho. Kua tonoa nga tono, kua whakaaetia, kua hoatu nga moni nama mo etahi take motuhake noa atu i nga mahi whakapai whenua. E penei ana taku korero, i te mea kua kite te Kawanatanga he tono tika nga tono me hoatu he awhinatanga ki nga Maori e aua Tari whakaputa Moni Nama a te Kawanatanga, penei ano me nga Pakeha e awhinatia nei. E tino kaha ana taku korero atu i tena kapu ki te Minita Maori me te Kawanatanga, me taku tono atu hoki ki nga mema Pakeha kia whakaarohia ano e ratou. Kua ki ra hoki ahau kaore ahau e whakahe ana kia paahitia te Pire nei hei ture, engari me mahi tahi ano i tetahi ture mo runga mo ena take e rua nei. Mehemea ka paahitia te Pire Reiti hei ture, a kaore te Kawanatanga e whakaae ki te hanga Ture mo aua take e rua i korerotia ra e au, kati e tono atu ana ahau ki nga mema Pakeha me te Kawanatanga kaua e paahitia te Pire Reiti. He mahi he tena mehemea ka tukua kia paahi. He huhua noa iho etahi atu take ke ano. Ko te manaaki i te iwi Maori tetahi. Ko te hiahia pono o tenei Kawanatanga, me nga mema Pakeha, me nga tangata o te iwi Pakeha e whakaaro pono ana i te ora mo te iwi Maori, kia paahitia he Ture manaaki e ora ai te iwi Maori, e kaha ai hoki ki te oi oi i a ratou me o ratou whanau Na tenei Pire Reiti i whakaara tenei ahuatanga na, ko te mea tika me whakatikatika nga ture e pa ana ki nga whenua Maori; no reira me mahi tonu i naianei he wahi rahui tuturu hei whakatutuki i te whakaaro a te Kawanatanga me ia mema Pakeha kotahi me te iwi Pakeha katoa ano hoki, e tika ana kia whakaoraoia te iwi Maori i roto o tenei ahuatanga. Me tahuri hoki te

Minita Maori ki te ki atu ki nga Tiati kia timata tonu atu i naiane tonu ki te wehe atu i ena rahui tuturu. Kua haria mai hoki te Ture Tango Whenua Hei Nohoanga Tangata, a e ki atu ana ahau he mahi tino he rawa atu tenei mehemea ka tukua tetahi o enei Pire e rua kia paahitia hei ture i mua o te mahinga o enei mahi whakatikatika e ki nei ahau e tino tika ana kia mahia. E tumanako atu ana toku ngakau kia kaha rawa te Minita me nga Mema o tenei Whare ki te whiriwhiri i enei take e akiakina atu nei e au. Ki te kore te Kawanatanga e whakaae ki te mahi ture hei whakakore atu i te tiute pane kuini i runga i nga whenua Maori, me te hoatu awhinatanga ki nga Maori e hiahia ana ki te whakapai i o ratou whenua, heoi, e tono atu ana ahau kua e paahitia te Pire Reiti kia oti ra ano he ture mo runga mo enei take kua korerotia nei e au te hanga me te paahi hoki hei Ture.

Ka haere tonu nga whai korero a etahi atu mema a ka mutu, heoi wahi ana te Whare, koia tenei te pooti e whai ake nei:—

I TE AE, 47.

- Alison
- Allen, E. G.
- Allen, J.
- Arnold
- Barber
- Baume
- Bennet
- Bollard
- Colvin
- Davey
- Duncan
- Ell
- Flatman
- Fraser, A.L.D.
- Graham
- Hall
- Harding
- Hardy
- Herdman
- Harries
- Houston
- Jennings
- Kidd
- Kirkbride
- Lang
- Lawry
- Lethbridge
- Lewis
- Major
- McGowan
- McNab
- Mills
- Remington
- Rhodes
- Russell
- Seddon
- Sidey
- Smith
- Steward
- Symes
- Vile
- Ward
- Willis
- Witty

- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Field
- Hogg.

I TE No, 5.

- Buddo
- Fisher
- Fowlds.
- *Nga Kai-tatau.*
- Heke
- Parata.

Te Putanga, 42.

Paahi ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te rua tekau ma rima miniti ki te tahi karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Taite, te 28 o Hurae, 1904.

No te hawhe paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka haere ano nga whai korero mo runga i te—

Pukapuka Whakaatu I Nga Moni I Te Koroni.

Ka korero etahi mema Pakeha, ka mutu, ka tu ake ko:—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—He nui taku koa ki te mihi atu ki te Kawanatanga mo tana haringa mai i te Pukapuka Moni penei te ahua, e whakaatu aua i te nui o te ora me te tupu haere o nga mahi puta noa i te koroni. Ki taku mahara e tika ana tatou kia mihi kia tatou mo te mahi i whakatakotoria e to tatou Kawana i hoki nei, e Rore Ranapare, i a ia i haerere nei i roto i te koroni puta noa ona wahi matara. E mohio tuturu ana ahau e ngakau kotahi ana tatou katoa ki te ki atu kia ora a Rore Ranapare i te whenua kua haere nei ia ki reira i naianei. I mahi pai tatou ki a ia, me te kite i ona pai i a ia e noho ana i roto i a tatou Ki taku whakaaro ano hoki e tika ana tatou kia mihi atu ki te koroni mo to tatou whiwhinga i te tinana o Rore Paranakete i tetahi kai-riiwhi kaha pai mo to tatou Kawana i hoki nei—mo Rore Ranapare. Kia kotahi nei, e te Pika, he kupu maku mo te taha ki te makete moni. He nui nga korero a etahi mema honore e penei katoa ana te aronga—me mutu ta tatou nama moni mo nga mahi nunui. Ka taea pea te pera mehemea ka mutu nga mahi a tena mema a tena mema ki te tonotono kia homai he moni mo nga mahi nunui o tona o tona takiwa ake. Me whakarite rawa he moni mo nga whare nunui o te katoa, nga kura, me era atu ahua. Kati me whakatuturu e tatou he whakaaro ma tatou kia kua ranei tatou e whiwhi i ena mea tino tika ranei me man tonu tatou ki tena nama moni hei whakatutuki i aua mahi. Na runga na ta tatou mahi whakapau moni ki runga ki nga mahi nunui e pa ana ki te katoa te tino take i ingoapaitia ai te koroni i nga whenua o tawahi—kua puta nui nei tona ingoa ki nga wahi katoao te ao. Otira ki taku mahara e tika ana te kupu a te Pirimia e ki nei kia whakaititia te whakapaunga o nga moni i nga wahi katoa e taea ana, a mehemea ka tika te whakahaerenga o tena mahara ka rite pea te hiahia a te nuinga o nga honore mema. I whakapuaki kupu te honore mema mo Tanitini (a Te Anora) mo runga mo a tatou tikanga akoako tamariki. Ka tika pea hoki maku tetahi kupu i naianei mo runga mo nga kura Maori. Taku hiahia me whakapuare nga kura nunui katoa ki nga tamariki Maori, penei ano me nga tamariki Pakeha, e ka tae ana nga tamariki Maori ki nga turanga matauranga e ahei ai ratou kia noho i roto i aua kura. I roto i tenei tau tata, otira i roto i enei tau maha kua taha ake nei taku mahi tonu he haere ki te Minita o nga Kura me te akiaki kaha atu ki a ia kia whakaturia he kura nui ki Waikouaiti, no te mea he wahi tika a Waikouaiti, kei waenganui pu o Katapere me Otakou. Ki taku mahara e tino tika ana ahau ki te tono i tena tono, e hara tena i te tono pohehe naku, engari he tono kau atu kia whakatutukitia te kupu i whakaetia e nga Apiha a te Kawanatanga na ratou nei i hoko i nga whenua Maori o Te Waipounamu i te tau 1848. Kaore ano tena kupu kia whakatutukitia. No te takiwa o taua, tau te wa i riro ai i te Karauna te nuinga o nga Whenua Maori o Te Waipounamu mo te utu itiiti rawa atu, a ko tetahi o nga kupu a nga kai-hoko a te Kawanatanga i whakapuakina e ratou i reira, kia ngawari ai nga Maori ki te hoko i o ratou whenua, koia tenet: I ki ratou ki nga Maori, "Kaua e whakahe ki nga moni e hoatu ana hei utu i te iti rawa, notemea ka whakaturia e te Kawanatanga he kura, he hohipera, me era atu mea pera, a ka rahuitia hoki etahi rahui whenua nunui noa atu hei painga hei oranga mo koutou me a koutou

tamariki me a koutou mokopuna mo ake tonu atu." Whakapono tika ana nga Maori ki tena kupu, hoatu ana e ratou o ratou whenua, engari kaore ano tena kupu kia whakatutukitia e noho nei. Koia ahau ka tono atu nei i naianei ki te Kawanatanga, me te koroni katoa ano hoki, kia whakatutukitia tena kupu i naianei tonu. Mehemea i whakatutukitia ena kupu whakaaetanga e tetahi o a tatou Kawanatanga kua kore he take e tu ake ai ahau i konei i naianei ki te tono atu kia whakatutukitia. I ata puta te kupu whakaae ki nga Maori i te wa i hokona ai o ratou whenua, penei, kia oti te whenua te ruri ka rahuitia e te Karauna etahi wahi nui noa atu hei oranga mo nga Maori katoa o Te Waipounamu me o ratou whanau, me te hanga kura, hohipera, me era atu ahua. Me i rahuitia etahi wahi rahi i runga i taua kupu whakaae kua kore he take e tono ai nga Maori i naianei i roto i nga waha o o ratou mema kia homai aua mea, i te mea kua nui nga moni e hua mai ana i runga i aua rahui kia riro ma nga Maori ake ano e hanga aua kura me aua whare, me te utu ano hoki i nga mahita me nga kaiwhakaako. I whakahuatia ai e au a Waikouaiti hei tunga tika mo tetahi kura ma nga tamariki tane, i te mea he wahi nui a reira hei tunga; ae hiahitia ana ano kia hanga he kura mo nga tamariki wahine. He nui nga tono a nga Maori o Te Waipounamu i tetahi kareti mo a ratou tamariki wahine. He maha nga honore mema e korero tonu ana me hanga kia rite tonu te tu o te Maori raua ko te Pakeha, engari me pewhea hoki e taea ai tena ahua ki te kore e akoakona rite tahitia ratou? Ko tera anake hoki te huarahi e tu tahi ai raua i runga i te turanga kotahi. Ki te kore tenei whakatupuranga taitamariki o te iwi Maori e puta i roto i nga kura tuarua me era atu tino kura nunui e kore rawa ratou e tae ki tera aronga matauranga e tu tahi ai ratou ko nga Pakeha. Ki te kore e whakaaetia kia whiwhi tahi ratou i ena painga e kore rawa ratou e tu tahi me nga Pakeha i runga i te turanga kotahi. He kore matauranga anake te mea nui kei te peehi haere i te tupu me te puta o te iwi Maori. He tika, tera etahi taitamariki e akona ana i te kareti o Te Aute, a e koa ana hoki ahau ki te ki atu ko etahi o nga tamariki o taua kareti kua tae ki era atu kura nunui atu i tera, engari ko te mate tenei, he tokoititi rawa ratou. Ka tuaruatia ano e au taku kupu, ma te ata ako tika rawa i te whakatupuranga taitamariki o te iwi Maori kia tutuki ai ratou ki te mutunga mai o tena mea o te matauranga, ma reira anake ratou e mohio tika ai ki te titiro pono ki nga mea katoa, me te mohio ki te whakahaere tikanga mo ia ahua raruraru e aranga ake ana i tena wa i tena wa, hui atu ki era atu tini ahua raruraru e whakaporori nei i o ratou mahara i roto i enei ra. A, e tino ki atu ana hoki ahau e te Pika, ahakoa pewhea nga ture e paahitia e tenei Kawanatanga e tetahi atu Kawanatanga ranei — ture whenua, ture pewhea ranei—e kore rawa e taea te whakaaro me marama nga Maori ki aua ture ki te kore ratou e akona tikatia ki nga ahua matauranga e marama ai ratou ki ki te aronga o nga mea katoa i hanga ai aua ture. Kati, he nui nga mema o tenei Whare e ki ana he iwi mangere te Maori, he mangere ki te mahi i o ratou whenua me era atu ahua korero. Kati ra, e rua nga tino take kei te peehi i te kaha me te whakangoikore i te iwi Maori, he kore matauranga katahi, he kore moni ka rua. E hore hoki e taea e ratou te whakamahi tika i o ratou whenua mehemea kaore o raou matauranga kaore a ratou moni kia tutuki ai nga mahi katoa e taea ana e nga Pakeha i runga i o ratou whenua. Taku mahi tuturu i nga wa katoa he whakapau i toku kaha ki te tohutohu ake ki nga iwi Maori ma te akoako rawa i a ratou tamariki ka puta ai ratou. Kaore kau he mutunga o taku akiaki atu kia ratou me tahuri ratou ki te ako tika i a ratou tamariki, ki te mahi tika [unclear: o ratou] whenua, me te mahi kai, me te whakatuputupu taouga, hipi, kau, hoiho, aha, pera ano me nga Pakeha, mehemea e hiahia ana ratou kia tu tahi i te taha o te iwi Pakeha. Ka tuarua ano ahau ki te ki atu ki te Whare me te Kawanatanga me tahuri rawa ratou ki te hapai kaha i tenei tikanga kia whakaturia he kura mo nga tamariki Maori kia ahei ai nga Maori te eke tahi atu ki runga ki te turanga kotahi e tu nei te iwi Pakeha. I tera tunga o te Paremete paahitia ana e tenei Whare te Ture Kaunihera Maori e whakamana ana i nga Maori ki te mahi paero me te hanga tikanga whakahaere hei tohutohu i te ora mo te iwi Maori kia pai ai ta ratou whakahaere me ta ratou tiaki i o ratou kainga me era atu tikanga e pa ana ki te iwi Maori. A, e te Pika, tetahi o nga tino take o taua Ture he hoatu mana ki nga Maori e kaha ai ratou ki te awhina i te Tari Tiaki i te Ora o Te Iwi mo runga i nga mea e pa hangai ana ki runga ki te iwi Maori—te ora o o ratou tinana, o ratou whenua, me era atu ahua painga katoa e ora ai ratou. Kati, i te mea kua timataria e te Whare nei tena tikanga kua whakawhiwhia ena mana ki nga Kaunihera Maori kia ahei ai ratou ki te whakatutuki i nga tikanga e maharatia ana e te Paremete i te paahitanga ai o taua Ture, heoi, me whakawhanui atu i naianei. He aha koia te pai i hoatu ai nga mana e noho nei i roto i taua ture i a ia e tokoto nei ki te kore e whakatakotoria e tatou nga huarahi e taea ai nga tikanga i maharatia ai e tatou? E kore rawa e taea e au te mohio kei a wai te take o enei he e takoto nei. Kaore ahau e mohio ana no te Tumuaki ranei o te Tari Kaunihera Maori, no te Minita Maori ranei te he: otira, he aha koa, mehemea e manakore ana taua ture, e ai ki te korero a etahi, kati ra, me whaka tikatika kia taea ai te whakatutuki pai ona tikanga i maharatia i te wa i paahitia ai taua Tura kia whakawhiwhia etahi mana ki nga Maori e taea ai e ratou te whakahaere marama i ona tikanga e puta tata mai ai he painga ki a ratou me o ratou uri, a mehemea e korero pono ana tenei Whare me tenei Kawanatanga i to ratou hiahia kia hapainga ake te iwi Maori ki runga, heoi te mahi tika ma tenei Whare he whakatika i taua Ture hei whakawhiwhi i nga Maori ki nga mana e taea paitia ai e ratou nga tikanga e maharatia ana hei ora pono mo te iwi Maori. Ki te kore e homai ena mana kore rawa he painga o ena Kaunihera Maori. Heoi kau te mana e whiwhi ana ki aua Kaunihera i naianei ko te mana ki te kohi i te taake kuri. Mehemea ko te whakaaro tena a Kawanatanga he hoatu mana ki nga Maori e kaha ai ratou ki te mahi tika i te ora mo ratou, he aha koia te

take i hereherea ai o ratou ringaringa? He aha te whakawhiwhia ai ratou ki nga mana e taea ai e ratou te whakatutuki nga tikanga o taua Ture? Kei te mohio nga mema honore he maha nga ahua mana kua whakawhiwhia ki nga ropu takiwa—nga Kaute Kaunihera, nga Rori Poari, nga Tomeina Poari, me era atu ahua ropu—kia ahei ai ratou ki te mahi i etahi mahi mahamaha noa iho, engari ko aua mana e kaiponuhia ana ki nga Maori. Mehemea ka awhinatia matou kia taea ai e matou te mahi nga mea e hiahia ana e matou i raro i taua Ture, me homai rawa ena mana ki a matou, ki te kore e homai heoi ka takoto manakore tonu taua Ture. Kei te tino kaha rawa atu taku tonu atu ki nga mama o tenei Whare kia tahuri mai ki te awhina i te Kawanatanga ki te tautoko i te hiahia o te iwi Maori kia whakawhiwhia ai ratou ki nga mana e taea ai e ratou te whakahaere tika i taua Ture kia puta ai he painga. Ki taku mohio mehemea e kite ana te Whare i te pono o enei korero aku a ka tahuri mai ka homai i enei mana ki aua Kaunihera ka kite koutou kaore he he o ta koutou whakaponotanga mai, a ka pau katoa nga kaha o nga Kaunihera Maori ki te whakatutuki i te ora o nga iwi Maori puta noa i te koroni Mehemea kaore ano matou i akona ki nga matauranga e taea ai e matou te whakahaere nga painga o taua Ture, he aha koia te pai i homai ai kia matou nga mana e mau nei i roto i taua Ture? He aha te pai i akona ai nga tamariki i roto i a tatou kura mo te katoa mehemea kaore he mahi totika e puare ana kia ratou ina puta ratou i aua kura? Kei te tumanako atu te titiro a toku ngakau kia whakapuaretia mai nga Tari Kawanatanga katoa, me era atu huarahi mahi katoa e puare nei i naianei ki nga tamariki Pakeha, ki nga tamariki Maori kua puta i roto i nga kura a e kaha ana ki te mahi i aua tini mahi e korerotia nei. Ko te mea tika tena me homai kia rite tonu he huarahi whai mahi ma nga tamariki Maori me nga tamariki Pakeha i roto i nga Tari Kawanatanga me nga mahi rawaho. E kore e taea e au i naianei te whakaatu atu ki te Whare nei e hia ranei te maha o nga tai tamariki Maori kua whiwhi i tetahi mahi pera me aku i ki ake nei ma ratou, engari e kaha ana ahau ki te ki ake he tokoititi rawa mehemea ka whakaritea atu ki te whakatupuranga tai tamariki o te iwi Pakeha. Mehemea e puare ana ena huarahi mahi ki nga tamariki Maori katahi ka kore atu tetahi taha nui o nga mate e kite iho ana tenei Whare kei te peehi i te iwi Maori i naianei, a ka tu tahi ratou i te taha o te iwi Pakeha. E whakaaetia nuitia ana puta noa i nga iwi whai matauranga o te ao nei kei runga noa atu te iwi Maori i era atu iwi mohoa; no reira e tika ana kia tonu atu ahau ki tenei Whare kia hanga he huarahi e taea ai e te whakatupuranga tai tamariki o te iwi Maori te whakaatu pono i te tirohanga iho a te ao katoa e kaha ana ratou kia tu i te turanga e hiahia ana nei e ratou, a kia mohiotia mai ai hoki ratou he iwi rite tonu ki te iwi Pakeha. Na, kia kotahi nei he kupu maku mo runga mo te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori. Kaore ahau e kaha i naianei ki te korero roa mo taua Ture, engari kia tae ki te wa e haria mai ai te Pire Whenua katahi ka maha aku korero mo runga i tenei take. Ko tenei take he mea e tika ana kia ata korerorerotia rawatia, notemea ki taku titiro e whakaaro ana nga mema Pakeha o tenei motu kua kore i tutnki nga maharatanga i hanga ai taua Ture. Otira kua ki katoa nga taha e rua o tenei Whare kia tangohia atu nga whenua o nga Maori i raro i tetahi ahua Ture motuhake. Kei te ki kaha atu ahau ki te Whare nei waihotia mai te mana o nga whenua Maori kia mau tonu i roto i nga ringa o nga Maori no ratou aua whenua. Kua e hanga kia kuhua ki raro i te mana o nga Kaunihera Whakahaere Whenua Maori. Ki te riro atu nga whenua ki roto ki te ringa o te Kaunihera Whenua Maori ka oti tonu atu ki reira, e kore rawa e hoki mai ki nga Maori no ratou te whenua. Ko ahau e ki ana tukua nga whenua Maori kia riihitia, engari kua rawa e neke atu i te rua tekau ma tahi tau te roa o te riihi. Kei enei tau tata nei e takoto mai i mua i o tatou aroaro taro ake nei tatou ka kite kua tae atu nga Maori ki era ahua matauranga e ahei ai ratou kia kii he Pakeha. Waihotia mai te mana o o ratou whenua kia tuturu ki nga Maori mau ai. A ka taea atu te paunga o nga tau o nga riihi ki te hiahia te Maori kia hoki ano ki runga ki tona whenua mahi ai i tona whenua hei oranga mona, tukua kia pera ana. Koiana tonu te toto i ora ai te Maori ko tona whenua. Mehemea e te Pika kaore kau he whenua o te tangata he aha rawa te painga o tena tangata i ora ai? Kaore matou nei nga Maori e whakaae kia whakaritea matou ki etahi Pakeha kaore rawa nei he oranga tahi kaore he aha, e pinono ana i te oranga mona, e kimikimi ana i te mahi mana. He aha te take kia whakapenatia rawatia te Maori, te tangata nona te whenua mai o mua iho, a e tika tonu ana kia tuturu tonu ki a ia mo ake tonu atu? Kei te ki atu ahau hohoro te wehewehe i nga whenua, wawahia ia poraka i waenganui i nga Maori no ratou taua whenua. Koina te mahi tuatahi e taea ai te ora o te iwi Maori. A kei te ki atu hoki ahau mehemea e hiahia pono ana tenei Whare kia taea te ora o te iwi Maori koinaka ke te huarahi tika hei hanganga ture ma tenei Whare mo te iwi Maori. Kua e ki mai ki a matou e "kei te rapu pono o matou ngakau i te ora mo te iwi Maori, a ka haria mai e matou he Pire tika e taea ai," a kaore ia ko to koutou tino hiahia tuturu he muru atu i o matou whenua kia riro i a koutou. Heoi ano aku kupu i naianei mo runga i tenei take; tera ano tona wa e wlvai takiwa ai ahau ki te korero ano mo runga i tenei take, a hei reira ka ata korerotia rawatia e au. Kati, kia kotahi taku kupu i naianei, e te Pika, mo te ahua o te whakahaeretanga o te Kooti Whenua Maori i naianei. He hiahia noku ki te whakaatu i te nui rawa o taku pouri mo te whakatunga o etahi tangata hei Tiati mo te Kooti Whenua Maori tuturu kuare rawa atu kaore rawa nei e tika kia noho i te nohoanga Tiati. He nui nga tangata mohio nga tangata totika mo taua nohoanga mehemea e tirohia ana to ratou kaha me to ratou mohio e te Tari e mahi nei ratou i raro i tona mana. Kaore kau he take e haere ke atu ai ki waho o te Kooti Whenua Maori kimi ai i te tangata totika hei whakanoho ki runga ki aua nohoanga. He nui nga tangata i taua Tari i naianei kua tae ki te rua tekau ki te toru tekau tau e mahi ana i ona mahi me te mohio ki nga

whakahaere Kooti, a e kore rawa e tukua he wa ki a ratou e taea ai e ratou te whakahaere i to ratou kaha me to ratou mohio i runga i nga huarahi mahi e puta nui ai he mahi pai i a ratou. Ka tino ki atu ahau ki te Whare, a ki te Minita Maori ano hoki, te tino aronga o taku kupu, mehemea ka whakaturia he tangata hei Tiati mo te Kooti Whenua Maori a muri atu nei, ko te mea tika me ata whakaaro marire te Minita Maori ki te mohiotanga o nga apiha o te Tari Maori i raro i tona mana whakahaere a me whakatu ko ratou ki taua nohoanga, notemea tika ke noa atu ratou kia whakaturia hei Tiati nei i nga tangata rawaho, kaore kau nei he mohiotanga ki taua mahi, i whakaturia tatatia ake nei ki taua nohoanga. E tonono atu ana hoki ahau ki te Kawanatanga kia whakaturia hoki tetahi tangata mohio totika hei uiui i te ahua o te takoto o nga mea Maori i te motu o Te Waipounamu. Taku hiahia me hanga ke tikanga hei tiaki hei pupuri i nga wahi pai, ataahua, o Te Waipounamu kei ngaro, me te whakatika me te tohutohu i nga wahi ingoa nunui o mua me nga takiwa whaitikanga hei painga mo nga iwi o te koroni tae noa hoki ki nga turuhi me nga tangata haereremai ki konei o nga iwi o era atu wahi o te ao nei. Mehemea ka pena taou, e whakaaro ana tatou i nga tuturu painga mo te koroni, e whakanuku ake ana tatou i nga moni reweniu, a ma reira ka nui ake he moni hei whakapaunga ma tatou hei mahi rori, hei hanga reriwe, me era atu mahi nunui e pa ana hei painga mo te katoa. Ko te mea tika me hohoro rawa te Kawanatanga ki te whiriwhiri i tetahi tangata totika mo taua mahi, a me timata atu hoki taua mahi i naianei tonu. E ngaro haere atu ana te whakaturanga kaumatua o te iwi Maori o Te Waipounamu, a ki te kore e timataria tonutia taua mahi i naianei tonu e kore rawa e taea a muri atu, ka tuturu ngaro rawa atu ake tonu atu. Ahakoa e pouri ana ahau mo taku kitenga atu kaore te Minita o nga Whenua e noho ana i tona nohoanga engari ka whakapuakina atu e au i naianei aku kupu mo runga mo te taha ki nga Maori o te iwi o Ngaitahu i Te Waipounamu. No tetahi tau i mua ake nei whakaturia ana he Komihana hei whakahaere i taua take, engari kaore ano i whakatutukitia ta ratou mahi tae mai ki naianei. He aha te take i waihotia ai tena mahi kia takoto tarewa penei ana? Mehemea he painga ano i roto i te whakaaro tuatahi i maharatia ai he aha koia te whakahaere tonu ai kia tutuki? Kaore kau he take i korero ai ahau mo taua mea i tua atu i tenei; e ki ana ahau me whakawhiwhi aua tangata whenuakore ki te whenua. Ko Rangitane me Ngati Kuia kua oti te whakawhiwhi ki te whenua, a kei runga hoki e noho ana i naianei, i runga i te whakatau a nga Komihana i whakaturia mo taua mahi. I raro i tetahi kupu i paahitia e nga Whare e rua o te Paremete i te tau 1897–8 whakaturia ana etahi tangata hei Komihaha whakahaere i te taha ki nga Maori whenua kore o Te Waipounamu. I whakaturia aua Komihana hei uiui i taua take, a kitea ana e aua Komihana 3,102 nga Maori whenua kore o te iwi o Ngaitahu i Te Waipounamu, a tae mai ki naianei kaore ano i whakaotia paitia taua take. He aha te take kia hiangatia ai te iwi o Ngaitahu ki nga kupu whakaae pera kaore rawa nei e whakatutukitia? Otira i tua atu i nga mahi a tena Komihana he kereme ke atu ano ta Ngaitahu—he kereme mo nga whakatekau i etahi tini wahi o te motu. Na runga na nga kupu whakaae, e takoto nei i naianei kaore nei ano kia whakatutukitia, i riro atu ai i te Kawanatanga nga whenua o nga Maori o Te Waipounamu, atu i tetahi pito tae noa ki tetahi pito o taua motu. Mehemea e hiahia pono ana te Kawanatanga ki te awhina me te whakaora i te iwi Maori ka whakamana ka whakaotia e ratou aua kupu whakaae kua tohutohungia ake ra e au. Na, mo te ahua o te tu o nga mema Maori i roto i tenei Whare; me ki ake ahau kei te tautoko matou i te Kawanatanga. I pootitia mai ahau ki konei e oku iwi i runga i taku kupu tuturu pumau ka tautoko ahau i te Kawanatanga whakahaere tikanga ngawari, a tae mai ki naianei kei te u tonu toku tu i nga wa katoa kd te tautoko i a ratou. I tautoko ahau i tenei Kawanatanga e tu nei i te wa e noho ana ko ratou te Apitihana, a kaore rawa tetahi tangata kotahi e kaha ana ki te ki mai ki ahau i tahuri ahau ki te turaki i tetahi Pire ngawari kotahi i kawea mai ki konei hei painga mo nga Pakeha ranei mo nga Maori ranei mo te koroni katoa ranei. Ko te honore mema e tu nei i naianei hei Minita Maori e tu mai ana i tera taha, e whakahe mai ana ki tenei Kawanatanga e tu nei, i taua wa e korero nei ahau. Otira hei aha tena, i waihotia atu e au tera ki rahaki takoto ai, hoatu ana e au taku nei pooti me aku mahi tautoko ki taua honore mema i te kiianga kia whakaturia ia ki runga ki te nohoanga Minita hei Minita Maori; a e koa ana hoki ahau i naianei kia kite atu i a ia e noho ana i tera nohoanga rangatira hei tiaki i te taha ki te iwi Maori. Kia kotahi taku kupu whakamutunga. Ka tino akiaki atu ahau i naianei ki te Minita Maori kia whakapaua katoatia ona kaha katoa hei hapai ake i te ora o te iwi Maori.

Ka haere ano nga whai korero a etahi atu mema, ka mutu, a hikitia ana te korero.

No te tekau ma rima miniti ki te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 5 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaere etahi mahi a te Whare, ka mutu, ka haere ano nga whai korero mo runga i te—

Pukapuka Whakaatu I Nga Moni O Te Koroni.

Ka whai korero etahi mema Pakeha, ka mutu, ka tu ake ko:—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ko te Pukapuka Whakaatu i nga Moni o te Koroni, kua roa atu nei i te wiki i naianei e korerorerotia ana i roto i tenei Whare, he tino take nui rawa atu, no reira e tika ana kia ata whiriwhiria rawatia e tenei Whare. Ko ahau hoki tetahi e tino kaha rawa atu ana te titiro atu ki runga ki taua mea, i te mea ko ahau te mangai o tetahi wehenga nui whakaharahara o nga iwi Maori o tenei motu. Te mea tuatahi hei korerotanga atu maku ko nga whenua Maori. Nui atu taku wehi ki tenei mahi a tatou e nama tonu nei i te moni i Ingarangi. Ko taku wehi ra tenei ki te mau tonu tatou ki te nama moni i nga wa katoa akuanei tona mutunga iho ko nga morehu toenga whenua e toe ana ki nga Maori i naianei pahuhu atu ana i roto i nga ringa o nga tangata no ratou aua whenua. Koia ahau i ki ake ai me mutu te nama moni, notemea ka nui haere te nama ka nui haere ano hoki te taaketanga i nga iwi e rua. Kua rongohia ahau he nui te aue me te tangi e whakaarahia ake ana e nga Pakeha me nga Maori puta noa i te motu nei mo te nukunga haeretanga o aua taake. E hara i te mea kotahi anake te taake, engari he tinitini noa iho nga taake. Ka korero ahau i naianei mo runga ano nga Kaunihera Maori i whakaturda i raro i te "Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," ko te tino mate kino rawa atu tena i utaina ki runga ki te iwi Maori peehi ai mai o mua iho. Ko nga iwi Maori puta noa i tenei motu nui rawa atu te mataku ki taua Ture, a e pa ana hoki ki nga motu e rua nei. Koiana tonu tenei tetahi o nga ture kei runga atu i era atu ture katoa nana nei i whakahoki rawa te koroni ki raro rawa atu. Kei whea rawa tetahi painga kotahi kia puta i runga i te paahitanga o taua Ture me te whakatunga o nga takiwa Kaunihera e ono nei i roto i te motu o Aotearoa nei? E hia nga poraka whenua Maori ahua rahi nei i roto i te motu o Aotearoa kua tukua ki raro i te whakahaere o aua Kannihera? Kore rawa tetahi poraka whai-tikanga kia kotahi nei. Tera pea etahi poraka korekore noa iho, itiiti nei, engari he aha te take o ena poraka i hoatu ai ki raro i te whakahaere o nga Kaunihera? Na runga anake na te kuare, na te kore mohio, na te pohe o nga tangata no tatou aua whenua. Kua tae tatou i naianei ki tenei ahua na, rite tonu te kaha o te kite atu a nga Maori i nga mea katoa rite tonu ki nga Pakeha; no reira ahau i ki ake ai me mutu tonu i naianei ta koutou mahi ki te hanga i enei tikanga he ki runga ki te iwi Maori e mohiotia nei kei te peehi i a ratou naianei. Mehemea ka tahuri nga mema honore ki te ata titiro marire ki tenei take i runga i te ngakau mahaki, kaore ratou e kore te whakaae ko ta ratou mahi e utauta nei i enei taumahatanga ki runga ki matou e takahi ana i te Ture Whakamana i te Koroni. Kua tuturu marama nga mema honore kua tae tenei ki te wa tika kia whakawhiwhia te iwi Maori ki aua mana tahi me aua painga tahi e whiwhi nei te iwi Pakehai naianei. Tetahi take whakatupu raruraru nui i waenganui i te iwi Maori ko nga rohe kua oti nei te whakatakoto o nga Takiwa Kaunihera Whenua Maori i roto i te motu nei. E mohiotia ana e te katoa e hara i te mea na nga Maori e noho ana i roto i aua takiwa i whakatakoto aua rohe; na te Kawanatanga me ona tari tera mahi. Kati, ko tena tetahi take raruraru nui i waenganui i nga Maori, ina te nui na, kua kore ratou e tahuri ki te utu i te taake kuri i whakataua e nga Kaunihera Maori. A e ki ana hoki ahau, i te mea e pena ana te ahua, ko te mea tika me whakakore rawa atu e te Whare nei aua Kaunihera i naianei tonu mo ake tonu atu—nga Kaunihera Whakahaere Whenua Maori me nga Kaunihera Marae. A, e te Pika, tetahi ture e mea ana ahau me whakakore atu i roto i te pukapuka o nga ture, ko te Ture Whakatikatika i te Ture Kaunihera Maori tuatahi o te tau 1900 nei, notemea e ki aua ahau kaore kau rawa ona painga, a kaore hoki i rite ki te hiahia o te iwi Maori. E penei ana te aronga, ko nga tangata Maori no ratou nei nga whenua puta noa i te koroni, kaore e kaha ana ki te riihi i o ratou whenua, ki te whakahaere ranei i o ratou whenua i runga i tetahi atu ahua huarahi pewhea ranei e puta ai he painga ki a ratou i runga i aua whenua. Kua meatia ratou ano he tamariki ratou kaore rawa nei o ratou mohiotanga ki te whakahaere i o ratou whenna ki te aha ki te aha, a ko te mana whakahaere katoa o aua whenua e meatia ana kia tukua ki roto ki nga ringa o nga Kaunihera Maori, a e kore rawa e taea e nga Maori te kii ka tukua atu ana o ratou whenna ki te Kaunihera ka hoki mai ano ranei a muri atu ki nga tangata no ratou aua whenua. E ki atu ana ahau kua tino kite nga mema honore ko tetahi tenei o nga tino take nui kei te arai i te tupu haere me te puta o te koroni. Mehemea e u tonu ana te Kawanatanga ki tenei mahara na, kaore nga Maori i te whakamahi tika i o ratou whenua i runga i nga huarahi mahi katoa e taea ana te mahi, kati, e patai atu ana ahau he aha te whakawhiwhia ai e te Kawanatanga ki nga Maori nga mana katoa e ahei ai ratou ki te whakahaere tika i o ratou whenua i runga i nga ahuatauga katoa e ora tika ai ratou me te koroni tahi hei painga mo nga iwi e rua? A, e te Pika, i te mea e pena ana te takoto, e tino tonu atu ana ahau ki te Whare nei, kia whakapaua katoatia e ia tona kaha i tenei tounga ano o te Paremete ki te whakatakoto mai i tetahi ture tika e kaha ai nga Maori ki te mahi i nga mea e hiahiatia ana e ratou hei painga mo to ratou iwi. E ki ana ahau mo te taha ki ahau ake nei, ka tuturu oati ahau i naianei ka tino tautoko ahau i ia Pire kotahi e aro ana hei whakawhiwhi ki te iwi Maori i nga mana me nga kaha e ahei a [unclear: ratou] ki te whakahaere tika i nga mea e pa ana ki a ratou kia puta i nga tino painga e taea ana. I runga i toku mohiotanga ki te ahua o te hanganga o tenei Whare i a ia e tu nei, e whakahaeretia ana e nga kai arahi e rua—kei tetahi taha ko te Raiti Honore te Pirimia, a kei tetahi taha ko te honore kai arahi o te Apitihana. Kati, kei waenganui o te ono me te whitu tau oku e noho ana i naianei i roto i tenei Whare, a timata atu i naianei ka tu ahau hei kai arahi mo te iwi Maori E te Pika, ka whakatakotoria e au he tikanga whakaaro tena e tu tahi ai te iwi Maori i te turanga kotahi e tu nei te iwi Pakeha puta noa i nga wahi katoa ki taku mohio. E mea ana ahau kua nga mema honore e pohehe mai ki te

aronga, kua e mahara ko ahau anake tenei ko toku kotahi e korero atu nei. E kore e roa ka kite koutou mehemea ka noho tonu tenei Whare mo tetahi atu toru marama wha marama ranei ka tae mai ki te Paremete nga Pitihana a nga tangata Maori e rua tekau pea mano nuku atu ranei e noho nei i roto i te motu o Aotearoa; a ki taku mohio e tika ana ahau ki te ki atu e kotahi ana te whakaaro a nga Maori katoa ki te tono kia whakahokia tuturutia mai ki a ratou anake te mana whakahaere o o ratou whenua i runga i te kupu i whakaaetia mai nei ki a ratou i roto i te Tiriti o Waitangi. Ko aua Pitihana e ki nei ahau kei te haere mai ki te Paremete nei e hara i te mea no toku takiwa anake, engari no nga takiwa e tu nei a Hone Heke raua ko Wi Pere nei etahi; me te mema Maori ano hoki o Te Waipounamu e whakahe ana ki etahi o nga rarangi o roto i te Ture Whakahaere Whenua Maori. Tetahi take hei korerotanga atu maku ko nga here kua whakanohoia e tena Kawanatanga e tena Kawanatanga ki runga ki nga whenua Maori, a e peehi kino nei i aua whenua i roto i enei ra. He aha te take o ena here i whakanohoia ai? E patai atu ana ahau ki nga mema honore mehemea kua herea penatia o ratou nei whenua ka whakaae ranei ratou kia peehia ratou e tena mamaetanga kua rawa e kiikii nga waha, waiho noa iho kia hereherea ana o ratou ringaringa me o ratou waewae kia kore rawa ai e taea e ratou te mahi i tetahi mea kotahi hei painga mo ratou i runga i o ratou whenua? E mohio pai ana nga mema honore, rite tonu ki ahau nei, kaore kau i te whiwhi tahi nga iwi e rua i nga painga i whakaaetia i whakapumautia nei ki a matou i raro i te Tiriti o Waitangi mo runga mo te whakahaeretanga o a matou mea, o matou whenua, a matou ngaherehere, a matou mahinga ika, me era atu ahua. No reira ka tino ki kaha atu ahau ki te Whare nei, penei; me mutu ta koutou hianga i nga Maori. Homai ki nga Maori te mana whakahaere o nga mea e pa ana ki a ratou. He rite tonu toku mohiotanga ki to koutou. E kaha noa atu ana ahau ki te whakahaere i oku whenua. E mohio noa atu ana ahau ki te whakahaere i aku moni. A, e ki ana koia koutou kaore e tika ana kia homai ki nga Maori te mana whakahaere o a ratou mea? Kati rawa koia te huna i a matou, te whakahemanawa i a matou, te whakapohe penei i a matou. Tukua mai ma matou ano e rapu te ora mo matou i runga i a matou nei huarahi i mohio ai matou. Whakahaerea tikatia he tikanga mo matou i runga i te huarahi marama i te huarahi tika. Whakahaerea he tikanga mo matou e puta ai e tupu ai matou; notemea, e te Pika, ko matou ko nga Maori o tenei motu e hara i te mea ko matou te iwi e hiahia ana ki te takahi i nga ture o te koroni, ki te whakatu ranei i a matou hei whakatete atu ki to tatou Kingi e tu nei, ki to tatou Kuini kua mate nei, i arohatia nuitia atu nei e matou. No reira e ki ana ahau koiuei te wa tika hei tahuritanga ma tatou ki te whakahaere tikanga marama e puta ai he painga ki runga ki nga iwi e rua i roto i tenei koroni. E ki ana ahau ko nga mahi e mahia nei e nga tini tari a te Kawanatanga ki runga ki nga whenua Maori me whakakore rawa atu i naianei mo ake tonu atu. Ko tera anake te huarahi e kite atu ana ahau e kaha ai matou ki te whakaatu i to matou kaha me to matou mohiotanga, a ka taea ano hoki te ora o te koroni katoa. Ki te kore e homai e te Whare nei enei painga e inoitia atu nei e matou ka kite koutou ka tino raruraru kino nga moni o te koroni, notemea e kore rawa e kawea mai e matou tetahi poraka whenua kotahi nei ki raro i ena Kaunihera Maori, notemea kua kite matou i naianei ka mahi he matou mehemea ka pera matou. E kore rawa e tukua e matou o matou whenua ki raro i aua Kaunihera, a e kore ano hoki matou e whakaae kia taka atu i a matou nga reweniu e hua mai ana ki a matou i runga i aua whenua. Na, e te Pika, he maha oku mamaetanga, tenei tetahi; ko te tekau pauna i te rau pauna e tangohia ana i runga i ia tukunga whenua Maori kotahi hei tiute pane kingi. Ka whakaae ranei nga mema Pakeha o tenei Whare kia tangohia he tiute pane kingi tekau pauna i te rau i runga i o ratou nei tukutukunga whenua? Katahi te mahi tino kino rawa atu o nga mahi katoa i rongo ai ahau i roto i oku ra katoa i ora ai ahau, katahi rawa ano te tikanga whakahaere kino rawa atu i hanga ai ki runga ki te iwi Maori. E hoa ma, e tino ki atu ana ahau ki a koutou kia pai te whakahaere. Ki te kore koutou e pena, heoi, tera tetahi tangata e noho mai ana i tawhiti e titiro mai ana i roto i te paikaraihe, a tena pea he toki kei i a ia e mau ana mo koutou. A ka kite hoki ia kei te mangu ta koutou whakahaere, kei te he. Kati, e ki atu ana ahau, tetahi atu o a katou mahi he he uta reiti ki runga ki o matou whenua. Kua whakataumahatia matou e koutou ki nga ahua here e kore rawa nei e taea e matou te hoko te rihi ranei i o matou whenua. A i naianei kua mea koutou kia utaina atu ano hoki he reiti ki runga ki o matou whenua. Me pewhea e taea ai e matou te utu i ena reiti? Katahi te tikanga he rawa porangi rawa i kite ai ahau i roto i oku ra katoa ko tenei tikanga e ki nei kia whakanohoia he reiti ki runga ki aua whenua E mohio pai noa atu ana te honore mema nana te Pire nei kei raro katoa nga whenua Maori i nga ahua here e kore rawa nei e taea e matou te aha te aha. Me pewhea koia? Me muru atu koia nga whenua o te tangata ka makete ai e ka kore e utua e ia nga reiti? Kati, ki taku mahara kua marama pea i naianei nga mema honore i runga i enei korero aku kaore rawa e tika kia whakanohoia he reiti ki runga ki nga whenua Maori. Engari mehemea kua whakawhiwhia matou e tenei Whare ki nga mana e inoitia atu nei e matou—mehemea kua whakawhiwhia nga iwi Maori katoa i te koroni nei ki te mana whakahaere i o ratou whenua me a ratou tikanga—katahi ano ka tika kia kiia kia whakanohoia he reiti ki runga ki o ratou whenua, katahi hoki pea ka tika kia maharatia me tahuri ratou ki te uta i aua reiti. A, e te Pika, i te mea e penei ana te aronga me taku i whakaniarama atu nei, e tino ki pono atu ana ahau ki tenei Whare, ka whakapaua katoatia e au toku kaha i nga wa katoa ki te turaki i ia Pire kotahi e kawea mai ana ki tenei Whare hei whakanoho reiti ki runga ki nga whenua Maori; kia kawea mai ra ano kia paahitia ra ano he ture e homai ana ki a maotu i nga mana me nga painga e inoitia atu nei e matou mo runga mo te whakahaeretanga o o matou

whenua me a matou tikanga. Otira, he take kotahi anake tena; e hara i te mea ko tera anake te mate e whakahe nei ahau. Tenei ano tetahi mea e hiahia ana ahau ki te patai atu ki te Whare: He painga ranei e hua mai ana ki nga Maori i runga i o ratou whenua i runga i nga ahua whakahaeretanga e whakahaeretia ana i raro i enei ahuatanga e mana nei i naianei? Kore rawa. E te Pika, ko nga iwi Maori katoa puta noa i tenei motu e hoki rawa atu ana ki raro e heke atu ana ki ta kore noa iho. A no wai te he? No te Kawanatanga te he. Na te he o nga whakahaere i aranga ai enei mate; notemea kaore e tukuna ana e ratou kia whiwhi nga Maori i nga painga tena e hua mai ki a ratou i runga i o ratou whenua me i tika te whakahaere. E pewheatia ana koia matou i roto i nga takiwa Maori katoa i te koroni? Kaore kau he takuta i whakaritea mai mo nga Maori puta noa i tenei whenua. A i runga i te nui o a tatou reweniu e korerotia tonutia nei he aha te take o tena ahua? He nui nga Maori e papangia ana i naianei e etahi mate hou mate rereke nei e tauhou rawa atu ana ki a matou kaore rawa nei matou e mohio, a mehemea ka tahuri nga takuta Maori ki te mahi i aua mate ka araitia e te ture; engari ahakoa te arai a te ture i nga takuta Maori kaore te ture e homai takuta Pakeha hei riiwhi mo ratou. Ko enei take katoa nga mea e whakahe nei nga Maori, e kei nei ratou kaore ratou e whakahaerea tikatia ana. E pewheatia ana koia te £7,000 e pootitia ana i ia tau mo nga take Maori? Kaore kau he tangata e kaha ana ki te ki mai e pau ana ki whea. E korerotia mai aua e pau ana ki te utu i nga penihana Maori, i nga takuta mo nga Maori, me era atu huarahi kaore rawa nei e mohiotia atu ana e tatou. E ki ana ahau ko te mea tika me whakapau tena £7,000 hei hanga i tetahi ahua whakahaere tena e aro hei painga mo te iwi Maori me o ratou whenua. A e hara i te mea ko tera anake te mate e whakahe nei ahau. Tera atu ano etahi hei korerotanga atu maku. I raro i te Tiriti o Waitangi i whakapumautia ki te iwi Maori te mana ki te whakahaere i o ratou whenua o ratou taonga me a ratou mea katoa, ahakoa i runga i te whenua i raro ranei i te whenua. Mo te taha ki nga ture Maina; e patai atu ana ahau, kua tukua mai ranei ki nga Maori te mana whakahaere o nga kohatu utu nui e kitea ana i roto i o ratou whenua? Kore rawa. Murua atu ana e te Kawanatanga i roto i te ringa o nga Maori, apohia atu ana ki a ia anake ena whakahaeretanga katoa E tangohia atu ana e ratou i nga wa katoa he tekau pauna i roto i te rau pauna o nga koura me era atu kohatu utu nui o roto o nga whenua Maori, a e patai atu ana ahau he aha te take i pena ai? He aha te tika o tena mahi a te Kawanatanga ki te muru atu i ena painga me ena tika e hua ana ki nga Maori i runga i o ratou whenua me a ratou kohatu utu nunui. Otira e hara i te mea ko tera anake te mahi he a te Kawanatanga. Ko te mana whakahaere katoa o nga waiariki me nga ngawha puta noa i i te koroni kua murua katoatia atu e te Kawanatanga, a whakahaeretia ana i naianei o ratou painga mo ratou ake, kaore kau rawa he aha e puta ana ki nga Maori i runga i aua ngawha, kaore kau he mana whakahaere i nga Maori. Kua waihotia nga Maori kia noho mate ana kore rawa he oranga i runga i te murunga atu o o ratou whenua, a kaore hoki he kupu i kiia nei tena ranei e whakahokia mai ano ki a ratou a muri atu. He mahi tika ranei tena na te Kawanatanga? Kore rawa he mahi kino i tua atu. A mehemea e pono ana te whakaaro o nga mema honore, mehemea e hiahia ana ratou ki te titiro marama me te titiro pono ki runga ki tenei take kaore ratou e kore te haere mai ki toku taha hei hoa moku ki te tautoko i te Ture Whakamana i te Koroni me nga painga katoa e tika tahi ana kia rite tonu to matou whiwhi me to ratou i raro i te mana o to tatou Kiugi o Ingarangi. E hara i te mea ko era anake nga mahi he e whakahe nei ahau. Tenei ano tetahi. He ture mo nga ika o nga awa me te moana, he ture mo nga manu o te ngaherehere. I tino kiia i roto i te Tiriti o Waitangi ko ena whaimanatanga me ena tika katoa ka whakapumautia ki nga iwi Maori, a e hiahia ana ahau kia mohio ahau he aha te take i tika ai koutou nga Pakeha ki te hanga ture hei muru atu i ena mana ki a koutou? Otira kaore i mutu i tena nga mahi he. Me tohutohu atu e au kia koutou Te Ture Tiaki Taitara Whenua, i paahitia e tenei Whare i te tau 1902, e ki nei mehemea kua tae ki te tekau tau te putanga o tetahi taitara whenua Maori kaore rawa e taea te whakahe. Ki taku titiro katahi te ture kohuru rawa i te iwi Maori ko tera. Tena, mehemea ka kitea i riro he atu toku whenua i tetahi tangata, a ka tino kitea, ae, i riro he, ka tika koia kia waihotia atu kia riro he ana i taua tangata mau ai? Ki te kohuru ranei ahau i tetahi tangata, me ki pea ko taku hoa ko Te Era mema mo Karihitiati nei e noho mai nei i taku taha katau nei, a kia pahemo ra ano tetahi tekau tau i muri iho katahi ano ka kitea tena hara oku, ma kona ranei ahau ka watea atu i te utu o toku hara? Kaore ranei ahau e whakawakia, a ki te u taku hara ki runga ki ahau kaore ranei ahau e whiua mo tena hara oku? Kaore rawa e kore, a mehemea ka kitea i kohuru a Kaihau i a Te Era, ka taronatia a Kaihau, ahakoa e hia ranei te maha o nga tau i takoto ngaro ai tona hara. Ata titiro koia ki te rereke rawa o ena ahuatanga e rua. Koinei tonu te wa hei wakahaerenga tika i nga mea Maori. Timata atu i naianei e kore rawa ahau e tautoko i tetahi Pire kotahi mehemea ki taku titiro e hanga he ana ki runga ki te iwi Maori. I te tau 1891 whakaturia ana a te Honore Timi Kara—e tu nei hei Minita Maori i naianei—raua ko Te Riihi hei Roiara Komihana ki te uiui me te ripoata mo runga mo nga mea Maori puta noa i te motu o Aotearoa, a i penei te kupu a Timi Kara i taua wa, ki tona whakaaro kua tae ki te wa e tika ana kia hoatu ki nga Maori te mana whakahaere o nga mea e pa ana ki a ratou. Kati, e tono atu ana ahau ki a ia inaianei—i a ia kua tu nei hei Minita Maori—kia whahatutukitia e ia i naianei taua whakaaro ana i whakapuakina nei e ia i taua wa. I roto i enei tau tata, e te Pika, i puta te kupu a te Pirimia e whakaae ana, ae, ka homai e ia he whenua mo nga Maori whenua kore o te motu o Aotearoa, a e mohio ana hoki ahau i pera ano te kupu a te Minita Maori. Otira, e te Pika, kei hea taua kupu i naianei? Kua porowhiua koia ki tua i o raua tuara kua whaharerea? E aku hoa honore, e te Pirimia raua ko te Minita Maori, e

tono tika atu ana hangai atu ana ahau ki a korua i naiane, i te mea kua puta mai ta korua kupu whakaae ki ahau, whakamanain, whakatutukitia. He tangata ano ahau. He kanohi oku, he taringa oku, he manawa toku, kei te tino marama noa atu toku kite, a e mohio ana hoki ahau he mea tono mai tatou katoa ki tenei Whare e nga tangata nana tatou i pooti hei mangai mo ratou ki konei; a kaore e tika kia whakaititia ahau, kia hiangatia, kia whakahaweatia ranei. E ki atu ana ahau kia tika ta koutou mahi moku. Ki te kore koutou e pena, kia tino mohio koutou kei te haere mai te ra, kua tata tonu nei te ra, e tino raru rawa atu ai koutou i a au tonu e tu atu nei. Na, e te Pika, i runga i o matou tutatakitanga a rangatira ki a matou, me a matou mahi rangatira ki a matou, kite ana tatou e noho ana te rangatira o nga iwi Maori i roto i tenei Paremete i tenei ra. He aha i pera ai? I haere mai ia ki konei kia uru tahi ia, kia uru a tinana ia ki te whakariterite i nga tikanga e ora ai te iwi Maori. Ko te take tena i haere mai ai ia ki konei. Otira, i te mea he iti te wahi o taku taima e toe ana i naiane ka mutu aku kupu mo runga i tena take. Ka korero ahau i nainei mo te reriwe iwituaroa e rere ana i roto i te takiwa o te Rohe Potae. Ko taua reriwe i whakatetengia e nga Maori o te Rohe Potae i te tuatahi kia takoto ra ano he tikanga, a i roto i aua tikanga i whakatakotoria tetahi tino kupu tuturu i whakaaetia e te Kawanatanga o taua ra, i penei, ka taiapatia e ratou nga taha e rua o taua reriwe iwituaroa puta noa i te Rohe Potae. Ko taua kupu whakaae tetahi o nga tino take i whakaaetia ai e nga Maori kia mahia taua raina. Engari tae mai ki naiane kaore ano i whakatutukitia taua kupu, ahakoa i puta te kupu a te Minita Maori a te Honore Timi Kara, e ki ana, ae, ka whakatutukitia. Na tenei ano tetahi take, mo runga mo nga taone Maori. Kaore rawa nga Maori e tukua ana kia kiikii nga waha, E murua atu ana e nga Kaunihera tena take i roto i o ratou ringaringa. He mahi tika ranei tena? Ko ahau e ki ana he tino mahi he rawa atu. Ko te mea tika me waiho nga taone Maori i roto i nga ringaringa o nga tangata no ratou te whenua. Mehemea ka penatia te tikanga, akuanei kua tahuri tata tatou ki te patupatu i a tatou, kaore rawa he whakaaroarohanga atu ki te ture ki te aha ki te aha. Ko tera ano hoki tetahi o nga take e ki atu nei ahau ki te Whare, hohoro te whakahaere tika i enei take katoa i naiane tonu. Otira e hara i te mea ko tera anake te mahi he a te Kawanatanga. E korero atu ana ahau ki tenei Whare, a e ki hangai atu ana hoki ahau ki a koe e te Pika, ko te mea tika me hanga tonu i naiane te tikanga hei whakatutuki i nga hiahia me nga whakaaro me nga kupu i whakaaetia e Kuini Wikitoria, i mate nei, i roto i te Tiriti o Waitangi i te tau 1840. I ahau e tu atu nei i konei i tenei po, ka penei ano taku tu apopo, a i nga re katoa ano hoki taea noatia te mutunga o tenei Paremete, taea noatia te mutunga o toku tu hei mema mo tenei Whare, ka penei tonu aku nei korero.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—He maha nga koreroa te honore mema kua noho tata iho nei i korerotia i runga i te kuaretanga noatanga ona ki te mahara iho. Inahoki ra tana kupu whakamutunga mo nga taone Maori, kua tukua atu ki nga Kaunihera Whenua Maori. Kaore ra he he o tera. Kaore rawa he whenua Maori i tenei motu e tangohia ana ki te kore i matua whakaae [unclear: ia] e nga Maori no ratou te whenua kia tangohia hui atu hoki ki aua taonehipi i korerotia nei Tetahi kupu pohehe ano a te honore mema no tana korerotanga i nga mate i ki ra ia kua hanga ki runga ki nga Maori i runga i te paahitanga o te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori o te tau 1900. I ki ia ko nga whenua e rihitia ana e nga Kaunihera Whenua Maori e utu ana i te £10 i runga i ia £100. Kei te he ano tera korero a te honore mema, notemea i tino kiia i roto i te ture ko te tiute pane kuini tekau pauna nei i te rau kaua e tonoa kia utua i runga i nga riihi katoa e hanga ana e nga Kaunihera Whenua Maori. Heoi kau te tiute e tonoa kia utua i runga i aua tu riihi ko te tiute e utua ana e nga Pakeha i runga i nga riihi i mahia e ratou, ata, he 15s. i te £100. I korero ano ia ko te mahi tika ma te Kawanatanga me nga honore mema he whakakore atu i nga Ture Whenua Maori e mau nei i naiane, kia whiwhi ai nga Maori i te mana whakahaere katoa o o ratou whenua ahakoa ki te hoko me era atu huarahi katoa. Kei te mahara ano pea etahi honore mema tera tetahi pukapukapuka i Whakatakotoria ki runga ki te teepu o tenei Whare, he mea haina na nga Maori e ono mano o te takiwa o Waikato—e tono mai ana ki te Kawanatanga kia whakaritea he whenua mo ratou i te mea he tangata whenua kore ratou. A he mea pewhea i whenua koretia ai ratou? E rua nga take. (1) Na nga raupatu i nga o ra mua ka murua atu o ratou whenua; a (2) na te whakahaere i to ratou mana ki te hoko atu i o ratou whenua ki te Karauna me nga tangata ra waho ka whakakore whenuatia ratou. A te tukunga iho o tera mahi kua tono i naiane te honore mema me etahi tangata tokomaha o tona iwi i Waikato ki te Kawanatanga kia hoatu he whenua ki aua Maori na ratou nei ano i hoko o ratou whenua. E te Pika, e patai atu ana ahau, e kaha ana koia nga Maori i naiane ki te hapai i nga mana katoa e tau ana ki nga Pakeha? Ko ahau e ki ana kaore ano nga Maori i kaha noa ki te pera. Hei aha nga korero a etahi Maori me etahi Pakeha e ki nei kaha noa atu nga Maori ki te hapai i nga mana katoa o te Pakeha; engari ahakoa tika tena korero a ratou he tokoiti rawa nei nga Maori e kaha ana ki te pera. E ki ana ahau ko te nuinga o nga Maori puta noa i te koroni kaore ano i kaha ki te whakahaere i o ratou mahara penei me te Pakeha, no reira e ki ana ahau ma te Kawanatanga raua ko te Paremete e tiaki nga Maori kei mate ratou i a ratou nei ano. Ko nga toenga o nga whenua Maori kaore e tika kia hokona e te Kawanatanga, kaore hoki e tika kia tukua nga Maori kia hoko ana i aua toenga whenua. Titiro hoki ki te ahua i naiane. Ko te huihuinga katoatanga o nga eka o nga motu e toru, o Aotearoa, Te Waipounamu, me Rakiura, e 66,340,910 nga eka. I roto i ena eka, whenua katoa kaore e neke atu ana i te wha miriona nga mea e toe ana ki nga Maori i naiane. Mehemea pea ka ata tatauria tikatia ki taku mohio ka kitea kaore i te neke atu i te toru miriona eka i a ratou. A e whia koia nga Maori? I

runga i te whakaatu e mau nei i roto i te census e 40,715 nga tangata o te iwi Maori; a ka kaha ranei tena toru miriona wha ranei miriona eka ki te whangai i ena Maori? Kore rawa atu. Tera hoki etahi tangata Maori he poraka whenua ahua nunui ano e toe ana ki a ratou, engari he ruarua nga, tangata pera. Mehemea ka tirohia e tatou te nui o nga poraka whenua Maori i tenei motu ka kite tatou kaore i te neke atu i te rima tekau eka i ia tangata Maori kotahi. Otira ki taku mohio kaore pea e tae ki te toru tekau eka i te tangata; no reira i te mea e pera ana kaore rawa e tika kia whakarongo atu te Kawanatanga ki nga tu korero penei me te korero a te honore mema mo te Tai Hauauru, ko te take mehemea ka ata uiuia mariretia tenei take ka kitea kaore e tika te Kawanatanga kaore e tika te Paremete ki te whakawhiwhi i nga Maori ki te mana ki te tukutuku atu i o ratou paanga whenua i te mea he tamariki ano a ratou hei manaakitanga hei atiwahitanga ma ratou. Ko ahau e ki ana ma tatou ratou e tiaki i naiane. Titiro hoki ki toku takiwa pootitanga. Ko nga iwi Maori o toku takiwa pootitanga kaore i te hoki iho kaore i te noho mau tonu. Ko toku takiwa tetahi o nga takiwa ruarua nei i roto i te koroni e tokomaha haere ake ana nga Maori i te tau i te tau. Ki taku mohio ka tae pea ki te tokowhitu tangata te ahutanga o ia whanau Maori kotahi i roto i toku takiwa pootitanga, a he nanakia tera maha. Ko nga Maori o toku takiwa kaore e rite ana ki nga Maori o te takiwa pootitanga o te Tai Rawhiti e mau tonu ana te maha o nga tangata kaore e pike ake ana, a kei etahi wahi e hoki ana ki raro. E mohio ana ahau kei te takiwa o Waikato e piki haere ake ana nga iwi Maori; a mehemea ka kite atu tatou kei te piki ake te tokemaha o nga iwi Maori i etahi wahi o tenei motu, e ki ana ahau me tahuri rawa te Kawanatanga me te Paramete ki te whakaora i a ratou kei mate i a ratou nei ano, kua e tukua nga tangata whakaaro kore o aua Maori kia ruke noa atu ana i o ratou whenua e heke iho ki a ratou, no te mea e hara i o ratou ringa ake nei i mahi i whiwhi ai ratou i aua whenua; no o ratou tupuna era whenua, i tukuna iho ki a ratou, e hara i te mea hei rukeruke ma ratou, engari hei waihotanga iho ano ma ratou ki a ratou tamariki me a ratou mokopuna i muri i a ratou. Ko tena taha, e te Pika, o tenei ahuatanga te mea e tino kaha ana taku mahara kia akiakina atu e au; a i te mea kei te tokomaha haere ake nga Maori o tenei motu, no reira kua uaua haere tenei take hei whakaarohanga ma te Kawanatanga me nga mema Pakeha, a ki te tikanga hoki ma tena e mohio nui ai te Kawanatanga me nga mema Pakeha e tau ana ki runga ki a ratou te taumahatanga o tena mahi mo te taha ki te iwi Maori me nga huarahi e ora ai ratou. E te Pika, e kore rawa ahau e ki kia whakapuaetia ki nga Maori te mana ki te hoko i o ratou whenua. I pewhea koia te mahi a nga Maori ki te rukeruke i o ratou whenua i nga ra o mua? Timata i nga tau "toru tekau" nei tae mai ki te tau 1840 kaore he arainga o te hoko i nga whenua Maori puta noa i tenei koroni. Ko nga hoko tuatahi katoa a nga Pakeha i hokona i roto i toku takiwa pootitanga, a te tukunga iho i te mea kua tata ki te hawhe miriona eka nga whenua i riro i te hoko—a i runga hoki i nga tini raruraru huhua noa iho i puta i waenganui i nga Pakeha nana i hoko me nga Maori no ratou nga whenua, haria katoatia ana aua take ki te aroaro o Kapene Hopihana i te tau 1840. Ko te whakahe a nga Maori i penei, kua riro i nga Pakeha aua eka maha, a kaore ratou i utua e aua Pakeha mo aua whenua. Katahi ka ki a Kapene Hopihana me tu he uiuinga, a whakahaua ana e ia kia tu, katahi ka whakaturia e te Kawanatanga o te Takiwa Porowinitanga i muri iho nei Na Te Pere (Dillon Bell) i i whakataui—ki taku mahara ko ia pea tetahi o nga Komihana tuatahi nana i uiui taua raruraru—heoi ano nga eka e tika ana kia riro i nga Pakeha kua hoko whenua Maori i te Tai Tokerau he 2,500 eka, a ko nga toenga ka kiia i reira—a e kiia tonutia ana hoki i naiane—he whenua toenga. Kati, i mea nga Maori me whakahoki kia ratou aua whenua toenga. I pera ano te kupu a Hori Kerei; tana whawhai tuturu tera, engari ko te mate tenei, i waihotia noatia iho taua take kia takoto ana, a i nga tau i muri iho katahi ka peke atu te Karauna ka tangohia katoatia atu aua whenua toenga: A i runga i tena mahi a tetahi o nga Kawanatanga o mua he nui nga Maori o te pito hauraro o tenei motu e noho whenua kore ana i roto i tenei ra. E tumanako atu ana toku ngakau kia whakaturia e tenei Kawanatanga he uiuinga mo nga whenua toenga o te takiwa o te Tai Tokerau a te wa tuatahi tonu e taea ai. Mai o te tau 1840—i runga i te Tiriti o Waitangi—takoto ana he tikanga hou; ara, ka herea te hokonga o nga whenua Maori. Kaore he tangata ra waho i tukuna kia hoko i nga whenua Maori, ko te Kuini anake. Ka mau tonu tena tikanga tae rawa mai ki te tau 1862, a i roto i ena tau hokohokona ana te nuinga o tena one tekau ma toru, miriona eka i korerotia ra e au. Mai o te tau 1862 tae mai ki te tau 1894 whakauria ana e te ture taua tikanga; ara, kia ma te Karauna anake e hoko nga whenua. A na taua Ture ka tapu etahi wahi whenua Maori nunui i te motu o Aotearoa nei, kaore nga tangata ra waho i whai mana ki te hoko. Ko ena nga tikanga i takoto, mai o nga tau "toru tekau" nei tae mai ki te 1894, a e tika ana kia whakanuia te ingoa o te Kawanatanga mo ta ratou kupu i te tau 1900, "kati" me mutu te hoko i nga whenua Maori. Ko te tino take tena i mea ai ahau ahakoa kowai te Kawanatanga nana i ki me mutu te hoko ko te Kawanatanga tena hei tautokotanga maku. No reira e ki ana ahau ki te Minita Maori me nga mema o tenei Whare me mau tonu tena tikanga mo ake tonu atu, me te whakahaere tika i nga toenga whenua Maori, e hara i te mea hei oranga mo nga Maori anake engari hei painga tahi tena mo te koroni katoa atu ano hoki. A me pewhea e taea ai tena? Ko ahau e ki ana ma te riihi anake i nga whenua ka taea tikatia ai. Kua oti tena tikanga te whakarite i raro i te Ture Whakahaere Whenua Maori o te tau 1900, me ona Ture Whakatikatika. Kua rongo ahau ki etahi mema Pakeha e ki ana kaore e tika kia whakawhiwhia nga Maori ki nga mana riihi, he hoki pea no o ratou mahara ki nga mate i puta ki Ingarangi me Aerani i runga i nga mahi rereke a nga rangatira whenua o reira. Otira e pewheatia ana nga tangata tango

riihi whenua i Niu Tireni? Kua whakataumahatia ranei ratou e nga Maori no ratou nei aua whenua i riihitia e ratou? Ko wai te Maori i tahuri ki te whakararuraru i te kai-riihi Pakeha me te ki, me penei he kai e whakaturia e koe ki runga i te whenua i tenei tau, me pera a tera tau atu? Kua mahia koia ena tu mahi ki Niu Tireni nei? Kore rawa atu. Tenei ano tetahi ahuatanga. Ko nga Maori kaore rawa i rite ki nga rangatira whenua i Ingarangi me Aerana i whakatoetoe i nga moni reti katoa i utua ki a ratou e nga kai-riihi i o ratou whenua a he itiiti rawa nei nga wahi i whakapua e ratou. Kaore rawa te Maori e pera. Tae kau ki te ra utu kua haere te nuinga o nga Maori—hei mate ra hoki mo ratou—ki te rukeruke atu i aua moni ki roto ki nga pakete o nga rangatira hotera, nga toakipa, me era atu tangata hokohoko taonga i roto i to ratou nei takiwa. He aha rawa te take o tenei korero e whakahe nei ki nga rangatira whenua Maori. Kaore rawa ahau e kite ana i te tika o tera mahi. Me mohio te Kawanatanga me nga mema Pakeha he mahi tenei i homai e te Kawanatanga o Ingarangi hei mahi ma ratou—ara ma tenei koroni—he tiaki i te ora o te iwi Maori; a e ki ana ahau kua tae tenei ki te wa e tika ai kia tino mahi nui ratou i tena take. Kua whakaatu ake ahau i te nui o nga eka whenua e toe ana ki te iwi Maori, me taku ki atu ano kaore i te nui rawa ena eka mo ratou. Heoi kau te huarahi e taea ai ratou te awhina i naianei me whakamutu rawa atu te hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori, me arai te hoko a nga Maori i o ratou toenga whenua, engari me tohutohu atu he riihi te mea pat atu. E te Pika, mehemea e whakahe ana te iwi Pakeha o tenei koroni kia kaua e tu nga Maori hei rangatira tuku whenua ki te riihi, kati kia kaha ta tatou awhina i nga Maori kia taea ai e ratou ano te noho me te whakapai i o ratou whenua. Ki te kore koutou e pai ki te tikanga tuatahi me tahuri ki te awhina i a matou i nga Maori, notemea e kaha ana ahau ki te ki atu ki nga honore mema he nui nga Maori kua mahi paamu i naianei, a kei te puta pai noa atu a ratou mahi pera. E tono atu ana ahau kia awhinatia nga mahi ahuhenua pera a te iwi Maori—na ena tu mahi hoki i tupu ai te iwi Pakeha—notemea ki te mohio te iwi Maori ki ena tu mahi heoi kua mutu atu te whakahe kia kaua e tukua nga Maori kia tu hei rangatira whenua Ki te akona te Maori kia mohio ai ia ki nga mahi e tau tika ana hei mahi mana, kua tino pai atu ona ahua katoa, a ka kaha ia ki te mahi orange mona, ara mo ratou tahi ko tona whanau. Ka hari te ngakau o te Maori mehemea ka whakapuaretia ki a ia nga Tari Nama Moni a te Kawanatanga pera me nga Pakeha nei. He maha noa atu aku tono a tuhituhi ki te Minita kia hanga he tikanga e whiwhi ai nga Maori i tena painga kia kaha ai ratou ki te mahi me te whakapai i o ratou whenua. E kore e whakaetia e au kia hoatu he moni nama mo tetahi take ke atu i waho atu i tena. Ka taea te whakanoho he moni ki roto ki nga ringa o te Apiha Kohi i nga Rewenui Whenua o te takiwa, a me haere atu nga Maori ki a ia ina oti te mahi o nga whakapainga e tika ana, me te hari atu i nga pukapuka kaute hei whakaatu he take tika te take i tonoa ai e ratou he moni nama, ara mo nga whakapainga kua oti nei te mahi; a ka takoto i a ratou aua pukapuka ki tona aroaro ka taea te hoatu te moni, ki a ratou ranei, ki nga toakipa ranei, mo nga waea me nga purapura karaihe me nga kararehe me era atu mea pera. Ka taea noatia atu tena te mahi a pukapuka kirimene. He tino take nui tenei, a e tono atu ana ahau ki te Minita Maori kia kaha tana akiaki atu ki ona hoa Minita kia mahia he tikanga e whiwhi ai nga Maori i tena awhinatanga moni. I naianei hoki kaore rawa nga Maori e whiwhi ana i tena painga. Heoi ano nga whenua Maori e whakaetia ana kia whiwhi i te moni nama ko nga whenua kua tukuna ki te riihi. Katahi ka ki nga Tari a te Kawanatanga, "e pai ana, ka hoatu e matou he moni nama ma koutou, engari me riro ma matou e tango a koutou moni reti." A e tino tika ana hoki kia pera. Hei tiaki tera i te taha ki te Tari. Engari e ki ana ahau mehemea ka utaina atu he taake nui atu, a he reiti neke ake nei ki runga ki nga Maori; a mehemea hoki kaore nga mema Pakeha e pai kia riihitia nga whenua, kati, me tahuri tatou ki te tohutohu me te awhina i nga Maori kia mohio pai ai ratou ki te mahi paamu. He nui noa atu nga Maori kua mahi pera. Titiro ki te Tai Rawhiti, ki te taha hauraro o Kihipane; kei reira etahi Maori kua tae ki te 30,000 nga eka whenua kua mahia e ratou i roto i enei tau tekau ma tahi kua hori ake nei. He wahi itiiti noa nei nga wahi i timataria ai, a i naianei kua kaha ki te whangai i te rau mano hipi me te tekau mano kau. A he mahi kaanga hoki tetahi mahi. He nui nga Maori o te Tai Rawhiti me Pei o Pereti e mahi ana i tera mahi. Huri ki te Tai Hauauru ka kite tatou he maha nga Maori kua tahuri ki te whakateetee kau miraka, a pai atu te haere o ta ratou mahi pera He hui ano hoki nga Maori e hiahia ana ki te whakawhanui i a ratou mahi, a me etahi e hiahia ana kia timata atu ki te mahi, engari kaore rawa e taea i te kore moni. E ki atu ana ahau mo te taha ki nga Maori e hiahia ana ki te mahi i nga whenua, me awhina ratou e te Kawanatanga penei ano me nga Pakeha e awhinatia nei e nga Tari Kawanatanga. Na, e te Pika, ka korero ahau i naianei mo te taha ki tenei ha nga ki te reiti. Kua whakamatau ahau ki te whakamarama atu kia mohio ai nga honore mema e utu reiti ana e utu taake ana nga Maori i nga ra kua hori ake nei, a e utu nui ana hoki. Engari tera tetahi ahua mahara i roto i nga ngakau o nga honore mema i kore ai ratou i whakapono mai ki aua korero aku. E ki atu ana ahau e rua nga huarahi e utu nei matou i nga reiti me nga taake; e utua ana e matou i raro i te Ture Pane Kuini, a e utua ana hoki e matou i raro i te whakataiepatanga a te Kawanatanga ki a ia anake te mana ki te hoko i nga whenua Maori me te arai rawa atu i te hoko a nga tangata ra waho. Hei painga anaketanga mo wai tera? Mo nga Maori koia? Kore noa iho. Hei mate tena mo nga Maori, a hei painga anake mo te Kawanatanga. Na, mehemea he tika tenei ahua, he aha koia te take o enei korero mahamaha mo nga Maori e kiia mai nei kaore e utu taake ana? He aha te take o enei tuhituhinga maha i roto i nga nupepa? He aha te take o nga whaikorero kuare a nga Pakeha i nga huihuinga ra waho, me nga whai korero

pera ano hoki i roto i tenei Whare? He aha te take i tohe tonu ai nga mema ki te ki kaore nga Maori e utu reiti ana e utu taake ana? Maku e tohutohu atu etahi. I whakaatu te honore mema mo Nepia i teta hi, a he maha nga mema kua korero pera i tenei turanga korero a tatou. E ki ana ratou, i runga i nga here kua whakanohia ki runga ki nga whenua Maori, kua riro i te Kawanatanga mo te hawhe karauna noa i te eka nga whenua Maori e turia ana e nga rakau tino whai wariu, a i muri nei ka hokona atu e te Kawanatanga aua rakau mo te utu nui atu. Ka riro mai i te Kawanatanga nga whenua ngaherehere mo te hawhe karauna i te eka, katahi ka haere inai he Pakeha ra waho i muri nei ka hoko i nga whenua e piri ana i te taha o to nga Maori mo te £3, mo te £8, mo te £10, tae atu ki te £30 i te eka mo nga rakau auake ano, Tena iana ata tiroirohia te rerengaketauga o ena ahua hoko whenua Maori. E whakaatu ana tena i nga huarahi i utu reiti ai i utu taake ai nga Maori. Engari me whakahaere kupu ahau i naianei mo runga mo tetahi korero whakapae, na nga mema o te tana Apitihana taua korero, ki te tikanga, mo tenei Kawanatanga. Ko ahau nei kaore i te whakaae ki tena tu ahua whakahe ki te Kawanatanga mo a ratou tikanga hoko i nga whenua Maori. E hara hoki i tenei Kawanatanga i timata tena whakaaro; engari mehemea e tika ana kia whakahengia, kati, me whakahe ki nga Kawanatanga o mua atu. No te tau 1840 ka timataria taua mahi, a e kawea tonutia ana e ia Kawanatanga kotahi i muri i tera; na tenei Kawanatanga rawa i ki i te tau 1900—hei whakatutuki i nga inoi a nga iwi Maori—"Ka mutu ta matou hoko i nga whenua Maori"; a kua whakamutua hoki e ratou. Ko nga iwi Pakeha o tenei koroni e kore rawa e whakaae kia mutu te hoko a tetahi Kawanatanga i nga whenua Maori. I aranga ai tera mahi i te tuatahi na te iwi Pakeha i tohe kia hokohokona e te Kawanatanga nga whenua n nga Maori. Tenei ano tetahi ahuatanga o tenei take. E ki ana te Kawanatanga ka hapainga e ratou te ture Tango Whenua Hei Nohoanga Tangata hei huarahi e murua atu ai nga whenua Maori. E tono atu ana ahau ki te Minita Maori, ki te Kawanatanga, me nga mema Pakeha, kia ata whakaaroahia tikatia tena take. E kore rawa e tika kia murua ringakahatia atu nga whenua o nga Maori. Titiro hoki ki te ahua. Na nga Kawanatanga o mua i akiaki i tena tikanga ki runga ki nga whenua Maori, a kua pau rapea hoki i nga Maori te rukeruke atu i te nuinga katoatanga o o ratou whenua i runga i tena akiaki. He aha koia te mana hoko whenua (pre-emptive right) o te Kawanatanga? Ko taua Ture Tango Whenua ano tera Hei Nohoanga Tangata, engari kino ke atu tena ahuatanga ona. Ko te pai o te Ture ko te whai manatanga o te Maori ki te tuku piira mana kia whakataua e te Kooti te wariu [*unclear: ika*] hei hoatutanga mo te whenua, engari i raro i te mana hoko whenua o te Kawanatanga kaore nga Maori e whiwhi ana i te Kooti pera. I raro i enei tikanga e mana nei i naianei kua riro i te Kawanatanga e ono tekau ma toru miriona eka, a e toru anake nga miriona eka e toe ana ki nga iwi Maori e wha tekau rawa mano tangata; a ahakoa ano kua kitea kei te tokomaha haere nga Maori i roto i etahi takiwa o te motu nei, e hiahia ana kia tangohia atu ena eka toenga i a ratou. He mahi tino he rawa atu tena. He nui etahi korero kua korerotia i roto i tenei turanga korero kaore e whakaaetia ana e au. I ki te mema mo te Hata, kia tangohia atu e te Kawanatanga nga toenga whenua Maori ka hoatu ai ki te Kai-tiaki mo te Katoa. Ko ahau e ki ana, kauaka. Mehemea e kii ana kia riihitia aua whenua, waiho ma nga Kaunihera Maori tena mahi. Kahore ahau e whakaae ana ki nga korero a te mema Maori mo te Tai Hauauru me te mema Maori mo Te Waipounamu. Kua whiwhi nga Kaunihera Whenua Maori i nga huarahi katoa e rite ana mo te riihitanga i nga whenua Maori. Heoi ano taku whakahe mo te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori mo te taha anake ki te tokomaha rawa o nga mema Kaunihera e wakatuturia ana. I whakahe ahau ki te Kawanatanga mo tena take: I ki ahau he nui rawa enei mema e tu nei i naianei; a mahia ana he Pire e toku wehenga o te iwi Maori e hapai ana i taua whakaaro kotahi ano, engari e ki ana kia tokotoru anake nga mema o te Kaunihera. He iti nga moni e pau i tena tu Kaunihera, a ka kaha ke atu ia ki te whakatutuki i nga mahi e tukua ana hei mahi mana. I ki te mema mo te Hata kia tukua atu nga whenua ki Te Kai-tiaki mo te Katoa. Kaore ahau e whakaae ana ki tana. Ko nga moni e tangohia ana e te Kai-tiaki mo te Katoa mo tana whakahaeretanga i nga whenua Maori o te Tai Hauauru e whitu rawa me te hawhe i te rau, a he hira noa iho hoki etahi atu whakahe ke atu tena e kawea mat ki te aroaro o tenei Whare a taihoa ake nei. He nui rawa tena moni komihana hei tangohanga. E whakahe ana te mema mo Akarana a Te Pauma (Mr. Baume) kia noho nga Maori hei rangatira whenua. E ki ana ia: "Wehea etahi wahi hei rahui tuturu, a me tango e te Kawanatanga nga toenga." Kaore ahau e whakaae ana ki tana, ki tetahi atu ranei o nga kupu tohutohu kua korerotia nei. Ki taku whakaaro ka taea katoatia enei raruraru te whakakore atu e nga Kaunihera Whenua Maori. Kaore ahau e whakaae ana ki ta te honore mema mo Nepia, e tino whakahe ana hoki ia ki nga Kaunihera Maori; no te mea ko ahau e tino whakapono ana ki ena Kaunihera, a ki taku mahara mehemea ka whakatokoitia te maha o nga mema [*unclear: ka*] whakanohia he tangata pai, totika nei, ki runga ki aua nohoanga ka puta pai noa atu nga mahi a aua Kaunihera. Kua korero te mema mo Nepia mo te kore i puta pai nga mahi o Ohotu poraka, engari ki taku mohio i araitia nga mahi o tera whenua i runga i te tautohe e tautohetia nei puta noa i te koroni, mehemea ko te whea te tikanga pai o enei mea e rua nei o te whirihouru raua ko te riihi. Kua kore nga Pakeha e whakaae ki te tango whenua riihi ki te kore e whakaaetia kia hoko ana ratou i nga whirihouru o aua whenua i muri iho, a mehemea ka mate nga mahi a nga Kaunihera ka mate i runga i te hiahia o te iwi Pakeha kia riro i a ratou te whirihouru o nga whenua Maori a nga ra e takoto ake nei. Kati, ki taku ake nei, he pai rawa ki ahau me mate nga Kaunihera Whenua Maori i te puta o a ratou mahi i raro i era aronga tikanga, ko te take kaore ahau e pai kia ngaro atu nga

whenua Maori mo ake tonu atu. Kei te ngaro haere atu i naianei, a ko nga toenga e toe ana i naianei e kore pea e rahi hei oranga mo nga Maori. He maha nga kainga i tenei motu he nui nga Maori whenua kore e noho ana i roto, kaore rawa nei o ratou kainga o ratou wahi whenua renei hei mahinga kai ma ratou me i kaua o ratou whanaunga ki te manaaki i a ratou, o ratou whanaunga i whai whakaaro ki te pupuri i o ratou whenua me te atete atu i nga whakapatipatinga kia hokona e ratou.

Te Pareiha (Mr. A. L. D. Fraser).—Mawai koia e whakawhiwhi aua Maori whenua kore ki te whenua mo ratou, ma te Kawanatanga ranei, ma nga Maori whai whenua ranei?

Hone Heke.—Ma te Kawanatanga. He mano he mano nga Maori i naianei i tenei motu i whakawhenuakoretia i runga i nga mahi a nga Kawanatanga o mua, me tenei Kawanatanga ano hoki, ki te hoko i nga whenua Maori i runga i a ratou tikanga here. E hara i te mea e korero ana ahau mo te hokonga o nga whenua anake o nga pakeke, engari mo te hokonga ano o nga paanga o nga tamariki. He nui nga tamariki Maori kua whakawhenuakoretia i runga i te mahi a nga Apiha a te Kawanatanga ki te hoko i o ratou [*unclear: kai-iaki*]. Me whakarite rawa e te Kawanatanga he whenua mo nga Maori whenua kore. Tetahi hoki, he nui nga Maori kua whakawhenuakoretia i runga i te raupatutanga o o ratou whenua. Na nga Maori koia te he o nga whawhai i nga ra o mua? Ko ahau e ki ana e hara i a ratou te he. Inahoki ra te parekura i Wairau; na nga Maori ranei te he o tena? Kore rawa atu. Mehemea ka ata uiuia tikatia ka kitea na nga Pakeha ke i whakataritari tena pakanga. Ko nga raruraru ano hoki i te Tai Hauauru na te Kawanatanga me te iwi Pakeha i timata. Pera ano hoki i Waitara. E hara ano hoki i nga Maori o Waikato i timata te whawhai i Waikato. E mahara ana ratou e pono ana te Tiriti o Waitangi, ki ana ta ratou kupu, "e kore koutou e tukuna e matou ki roto ki to matou nei takiwa whenua," engari puta ana te kupu a te Kawanatanga, "ka tohe tonu matou," ko te take tena i aranga ai tena whawhai. E ki atu ana ahau ki te Kawanatanga, whakaotia he tikanga i naianei tonu. I roto i te Pukapuka Moni (Budget) e ki ana te Pirimia kia rapua te kaute o nga whenua Maori. Ko te mea tika me awhina me tohutohu nga Maori kia whakawhitiwhiti i o ratou paanga whenua i tena poraka i tena poraka kia takoto topu ai nga paanga o tena o tena. Mehemea e tahuri ana nga Kooti ki te awhina i tena tikanga kua ngakau nui nga Maori ki te haere ki runga i nga whenua mahi ai whakapai at kia puta ai he oranga tika E mihi atu ana ahau ki te Pirimia mo tera korero ana i roto i te Pukapuka Moni, a e ki kaha atu ana ahau ki te Minita Maori whakaotia tena mahi a te wa tuatahi tonu e taea ai. Kati, e te Pika, e mea ana ahau ki te whakamarama atu ki nga mema o te Whare, kia kaua ratou e pohehe kaore nga Maori i te utu i nga reiti me nga taake taumaha i nga ra kua taha ake nei; ki taku titiro ko te whakaaro tuturu tena a nga Pakeha. I kiia whai manatia nei i roto i tenei Whare i te tau 1903 kua hokona mai i te Karauna o nga Kamupene Mira rakau katoa i te takiwa o Akarana e 422,000,000 nga putu rakau kauri. Ko te huihuinga o nga eka whenua e turia ana e aua rakau e 6,500 eka—kei toku takiwa pootitanga ena eka—a mehemea he 1s. i te rau putu te roiate i runga i ena rakau ka tae tena ki te £221,000. Na, tenei ke te rerenga ketanga. E hokona mai ana e te Kawanatanga ena whenua i te tuatahi i raro i ona mana here, ko ratou anake ki te hoko. I riro mai i a ratou te whenua hui atu ki nga rakau katoa o runga mo te 1s. ahau atu ki te 2s. 6d. i te eka, a i naianei kua hokohoko atu te Kawanatanga i nga rakau e tupu ana i runga i aua whenua i hokona peratia nei e ratou; a kua penei te ahua: Mo te kotahi hereni roiate kua whiwhi ratou i te £200,000. E hara koia tena, e te Pika, i te reiti taumaha i te taake taumaha? Ko ahau e ki ana he tuturu pena. Mehemea pea e mohio ana tatou ki te huihuinga katoatanga o nga rakau kua hokona atu e te Kawanatanga o runga o nga whenua Maori i hokona mai e ratou i raro i te mana hoko whenua o te Karauna me nga here i hanga e nga ture, kua tino whakamiharo pea tatou ki te nui whakaharahara rawa o nga moni kua hua mai ki te koroni i runga i tena ahua. E ki ana te Pukapuka Moni (Budget) ko te huihuinga o nga rakau e ahei ana kia mirangia i runga i nga whenua Karauna i naianei, e tata ana ki te 20,000,000,000 putu, Mehemea he 1s. te roiate i runga i ena putu ka tae tena ki te £10,000,000. Engari he iti rawa te 1s. Ki te tikanga kia 2s., a kua taea tena ki te £20,000,000. Heoi anake te mea e wehi ai te Kawanatanga kei kore ratou e whiwhi i tera moni ma te wera o nga ngaherehere i te ahi.

Te Pareiha (Mr. A. L. D. Fraser).—He tino wehi nui ano hoki tena.

Hone Heke—e tika ana, he wehi nui, engari he ahakoa, kua nui rawa hoki to ratou whiwhi i te hokonga atu o nga rakau o runga o nga whenua i riro mai i a ratou mo te 2s. 6d., ahau atu ki te 5s. i te eka, a mehemea kua whiwhi te Kaw anatanga i tena moni nui, e hara ranei i te mea kua tino marama i naianei e utu tonu ana nga Maori i te reiti me te taake, mai o te whakatunga o te Kawanatanga tuatahi, ki tenei koroni? Ko ahau e ki ana, "Ae." Mehemea e whakaae ana nga honore mema, e hiahia ana ahau ki te tonu atu kia kaua e tangohia kia kaua e tukuna kia pahuhu atu i roto i nga ringa o nga Maori o ratou toenga whenua, engari ma te rihi anake. E ki ana ahau me kite tatou i naianei e tau ana ki runga ki a tatou ma tatou e tiaki te toenga o nga whenua, a mehemea ka pena tatou kua mahi tatou i te tika mo nga iwi Maori. Mehemea ka pena tatou kua whakatutuki tatou i nga mahi i homai hei mahinga ma te Kawanatanga o Niu Tireni e te Kawanatanga o Ingarangi i tana tukunga ki raro i tona mana whakahaere i tenei koroni. Ki taku mohio he nui nga mema Pakeha e kite pai ana ko te mahi tika tena ma tatou. Me awhina me tohutohu nga Maori kia kana ai ratou ki te mahi i nga whenua. A e taea ai tena, me awhina ratou i roto o nga Tari Whakaputa Moni a Nama a te Kawanatanga. Ki te penatia e koutou kua kore

atu tetahi o nga whakahe a nga mema Pakeha e ki nei kia kaua e tukuna nga Maori kia tu hei rangatira whenua. Engari kaore ahau nei e kite ana i te tika o tena whakahe. Ko nga Maori rangatira whenua kaore e rite ana ki nga Pakeha rangatira whenua, i runga ra i taku titiro i nga pukapuka korerotanga o nga mate e utaina ana e ratou ki runga ki nga tenata whenua i Ingarangi me Aerani. Kaore ano ena tu mahi i mahia ki Nui Tireni nei. Kaore ano nga Maori nei i whakararuraru i nga tenata Pakeha. Engari kei nga tenata hoki e pupuri ana nga painga. Kei a ratou anake te mana whakahaere o nga whenua. Kaore kau he kupu pewhea a nga Maori ki a ratou meheamea e utua ana ki a ratou a ratou moni reti. Tetahi take i tika ai te Kawanatanga kia tahuri kaha ki te whakarite tikanga mo nga Maori whenua kore, koia tenei; me korero poto e au te taha ki te motu o Te Waipounamu. I penei te tikanga o te rironga o nga whenua o Te Waipounamu. "Hokona ki a matou o koutou whenua, a ka whakahokia atu e matou he whakatekau ki a koutou." Kati ko tena whakatekau kaore ano i homai taea noatia mat tenei ra. Engari i ora ai nga iwi Maori o Te Waipounamu na te kaha o to ratou mema o Tame Parata kua whakaarohia tetahi wahi o te taha ki a ratou. E tika ana hoki kia whakapaingia tenei Kawanatanga mo te tahuritanga o te Karimana i te wa e tu ana ko ia te Minita Maori ki te whakamatau ki te whakatutuki i nga kupu i waihotia iho ki tenei Kawanatanga e nga Kawanatanga o mua atu, i runga i tana hoatutanga i tetahi kotahi rau ono tekau pea mano eka ki nga Maori o Te Waipounamu. Engari kaore ano i rite i tena nga kupu i hokona ai taua whenua e te Karauna. Tera atu ano etahi kupu i whakaaetia i roto i nga tiiti o nga hoko—he hohipera utu kore, he kura ako tamariki, a heoi kau te mea kua whakatutukitia i roto o ena kupu mahamaha noa iho i whakaaetia nei i reira ko te taha anake ki nga kura. Ko nga hohipera, kaore; ko nga Maori whai moni me utu rawa ka tomo ai ki aua hohipera: ko nga mea rawakore anake nga mea e tukua ana kia uru noa atu. Pera tahi ano te aronga o te rironga o nga whenua Maori i te takiwa ki Akarana. Ko nga hoko katoa o reira rite tonu nga tikanga ki nga mea o Te Waipounamu; ko aua kupu whakaae ano, ka hoatu noa he hohipera, he takuta, he rongoa, he kura, kaore kau he utu; a heoi kau te kupu kua whakatutukitia ko te kupu anake mo nga kura; kua puhupuhia noatia atu etahi e te hau. Kua riro i te Karauna nga whenua, a kua whakawhenuakoretia nga Maori e te Karauna i runga i ana tu mahi pena. Tenei ano tetahi take: He nui nga hoko whenua a te Karauna i te takiwa o te Tai Rawhiti me Wairarapa i mea ratou kia whakaae nga Maori ki te moni itiiti rawa, i runga i te tikanga penei na, kia hokona atu e te Kawanatanga aua whenua ka whakahokia ki nga Maori he tekau pauna i roto i te rau pauna o nga moni hoki i riro mai i a ratou. Kua whakatutukitia ranei tena kupu? Kore rawa. E hara i te mea e whakahe ana ahau ki tenei Kawanatanga e tu nei mo te korenga i whakatutukitia ena kupu i whakaaetia nei i nga ra o mua; e whakahe ke ana ahau ki nga Kawanatanga na ratou nei i timata enei tu mahi; engari e tika ana kia whakahe matou ki tenei Kawanatanga no te mea kaore he Kawanatanga ke atu hei whakahetanga atu ma matou i naianei. Ko ratou te mana i naianei; e tau ana ki runga ki a ratou te taumahatanga o nga mahi a nga mea o mua atu i a ratou; ko te take tena i whakahe ai ahau ki a ratou i naianei. Me penei ra taku whakamarama: I utua aua moni tekau pauna nei i te rau ki roto ki nga ringa o te Kai-tiaki o Te Katoa. Kei whea aua moni i naianei? Kua rua kua toru ranei tau i naianei o te utunga atu ki roto ki te Kaute Takotoranga o nga Moni Huihui (Consolidated Fund). He mahi tika ranei tera? Ki taku mohio ko te mahi tika ma te Kawanatanga me whakahoki mai aua moni, me whakahau te Kooti Whenua Maori kia rapu i nga uri o nga Maori nana i hoko i aua whenua i raro i tena tikanga. Ko nga Maori e tika ana ki taua moni ko nga Maori o Wairarapa, notemea ko te nuinga o nga whenua o taua takiwa i hokona i raro i tera tikanga. He nui ano hoki nga whenua o te takiwa ki Akarana me nga whenua i Waikato, me Kaipara, i hokona i raro i tera tikanga, no reira ko aua moni tekau pauna nei i te rau e tika ana na nga Maori e noho ana i aua takiwa; e hara rawa i te Kawanatanga aua moni. Me whakahoki atu aua moni. E tono atu ana ahau ki te Minita Maori i naianei kia mahara ia e hara i te mea na te koroni era moni, a e tika ana kia utua atu e te Kai-tiaki o te Katoa ki nga tangata no ratou aua whenua. E mea atu ana ahau he take kaha ena e tono atu ai tatou ki te Kawanatanga me tenei Whare kia tahuri kaha ratou i muri i te hikitanga o te Whare nei ki te rapu tikanga whakarite whenua Karauna mo nga Maori whenua kore. He maha nga Maori o Te Waipounamu e noho pera tahi ana, a e whakaae ana ahau ki nga korero a te mema Maori o Te Waipounamu mo runga i tera take. He nui aua Maori i whakawhenuakoretia i raro i nga tikanga i mahia e nga Kawanatanga o mua a e mahia tonutia nei e tenei Kawanatanga tae mai ki te tau 1900; no reira e tika ana kia whakaotia te taha ki a ratou i naianei. Ko te mea tika me whakahau atu ki te Kooti Whenua Maori i naianei kia whakamatau ki te tohutohu ki nga Maori kia whakawhitiwhitiria o ratou paanga whenua kia kotahi ai te takotoranga, kia mohio ai hoki ia Maori kotahi ki te takotoranga o tona piihi whenua me te maha o nga eka kei a ia. Kaore kau he painga ki te Maori o te mohiotanga e he paanga ona i tetahi poraka kotahi, i nga poraka kotahi rau ranei, i te mea hoki e mohio ana ia kotahi anake e rua anake ranei ona eka i tena i tena o aua poraka. He aha hoki te pai o tera? Whakahaua te Kooti Whenua kia tahuri tonu i naianei ki te whakawhitiwhiti i nga paanga o nga tangata kia takoto topu ai to tena to tena kia whai ngakau ai ratou ki te mahi i o ratou whenua. Kati aku korero mo te taha ki nga take Maori ... (Ka haere te roanga atu o nga korero mo runga mo te kupu a te mema mo Mount Ida i ki nei kia mahia he Pire hei whakatikatika i nga tikanga e pa ana ki nga Apiha o nga Tari Kawanatanga.)

Hikitia ana te korero.

No te tekau ma rima miniti ki te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 10 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare, ka mutu, ka tae ki nga patai.

Tamariki Poriro Pakeha Kei Nga Kainga Maori E Noho Ana.

Te Wirihi (Mr. Willis), (mema mo Whanganui). — Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea e mohio aua ia he maha nga tamariki poriro Pakeha e tukutukua ana e o ratou matua Pakeha ki nga Maori, a ko aua tamariki e whakatupuria noatia ana e nga Maori, kaore e akona ana ki nga mahi kura, a ahakoa kaore e whakahengia ana e pai ana te atawhai me te manaaki a nga Maori i aua tamariki i te wa e tamariki rawa ana, a ko etahi mea takitahi nei e tangohia ana hei whangai tuturu, engari kia kaumatua haere ake kaore e pai ana te tiaki, e tirohia taunutia ana e te katoa, a tena e waiho hei tangata kino hei tangata wehi a taihoa ake nei; a mehemea ka tahuri ranei te Kawanatanga ki te whakamutu i tenei mahi kino, i te mea e tokomaha haere ake ana te nui o nga tamariki Pakeha e tukua peratia ana?

TE HONORE Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, E mohio ana te Minita Maori tera etahi tamariki Pakeha ruarua nei i tangohia e nga Maori hei whangai ma ratou hei whakaora i aua tamariki i roto i te atawhaitanga kino me te whakarereanga noatanga me te mate noa iho, he nui te kaha o nga Maori ki te atawhai i aua tamariki, me te mea nei na ratou ake aua tamariki. Kei nga wahi kua whai kura e tukuna ana aua tamariki whangai Pakeka kia whiwhi tahi i tena painga rite tonu ki nga tamariki Maori. Ko te titiro taunu ki aua tamariki no te taha Pakeha ke te take o tena, a mehemea ka tupono ki tena ahua e wehingia nei, a ka waiho ratou hei tangata kino a taihoa ake nei, kati me takoto tena he ki runga ki nga tangata nana ratou i whakarere i te wa o to ratou kaha koretanga. Tena ko te taha ki nga Maori kei te tino pai kei te tino marama, e whakahaere ana te Maori i tena mahi i runga i te whakaaro karaitiana me te aroha ki te tangata, takahi kau ana pea i te ture hanga noa a te tangata mo runga i tena aronga, engari ko tona aroha ki te tangata e kore e takahia e ia. Ahakoa pea e tika ana kia araitia te mahi a nga matua Pakeha e tukutuku ana i enei tamariki ki etahi atu tangata tiaki ai, engari i mua i te hanganga rawatanga i te ture mo tena me whakarite he tiakitanga tika e manaakitia ai aua tamariki hara kore. Mehemea kei te honore mema tetahi whakaaro marama hei tohutohu mai mana mo runga i tena take ka pai tena ki te Kawanatanga hei awhina i to ratou whakaaro kua takoto nei, kia hanga he tikanga whanui e tiakina paitia ai te ora o nga tamariki ririki puta noa i tenei koroni.

Pitihana a Ruta Manuahura.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ki te Minita Maori, Memeha kua pewheatia te keehi a Ruta Manuahura, i tukuna atu nei tana pitihana ki te Kawanatanga e te Komiti mo nga Mea Maori i tera tau, kia uiuia?

TE HONORE Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori). — Ka whakautu, Kaore kau i mahia he tikanga mo tena keehi, ko te take, ko nga tohu me nga maramatanga kei nga ringa o te Tari e mau ana e whakaatu mai ana i whakaae te kai-pitihana ki te tango i te ono tekau ma waru eka i karaatitia ki a ia hei whakaotinga rawatanga mo tana kereme.

Kooti Whenua Maori Ki Niu Paremata.

Te Mete (Mr. Smith), (mema mo Taranaki).—Ka patai ki te Minita Maori, A whea tu ai ano te Kooti Whenua Maori ki Niu Paremata, i te mea e tino hiahiatia ana kia tu ki reira?

TE HONORE Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Ka tonoa atu te whakaaro a te Tumuaki Kai - whakawa o te Kooti Whenua Maori mo runga i tena take.

Ka haere tonu etahi atu mahi a te Whare, a no te rua tekau miniti i muri i te paahitanga i te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 17 o Akuhata, 1904.

No te hawhe - paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea tahi mahi a te Whare, kae tae ki nga patai.

Nga Tamariki Pakeha E Tiakina Ana E Nga Maori.

Te Wirihi (Mr. Willis), (mema mo Whanganui). — Ka patai ki te Pirimia, Mehemea — i te mea kaore i te pai te whakautu a te Minita Maori mo runga mo nga tamariki Pakeha e whakarere ana e o ratou matua a e waihotia ana kia noho ki nga Maori i roto i o ratou kainga—ka tahuri ranei ia—i te mea he tangata ia e whakaaro nui ana kia tiakina te ora o nga tamariki ririki—ki te whakarite kia haere atu a Mrs. Neill ranei o te Tari Hohipera, a Mrs. Hawthorne ranei o te Tari o nga Kaimahi (Labour Department) ki te uiui i te ahuatanga i whakaaturia e Te Wiremu, Minita (Rev. Mr. Williams) mo runga mo te mate rawa o te ahua o ana tamariki e noho nei?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka whakautu, Kua tahuri te Minita Maori ki te whakahau kia uiuia. Ko te nuinga o nga Maori e kaha rawa atu ana ki te atawhai tika i tenei hanga i te tamariki. Tera ano pea etahi mea takitahi nei e rereke atu ana te ahua; a ka ata uiuia taua take.

Nga Maori Whenua Kore.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ki te Minita Maori: (1.) Mehemea ka tahuri te Kawanatanga i roto i nga marama i muri iho i te hikitunga o te Whare, a i roto i te wa e whakahaeretia ana te rapunga o te kaute o nga whenua Maori, i runga ra i te kupu e noho nei i roto i te Pukapuka Moni (Financial Statement), ki te rapu i te huihuinga o nga Maori whenua kore i roto i te koroni, me te Whakaatu—(a) i nga mea i whenua koretia i runga i te tangohanga a te Kawanatanga i nga whenua toenga (surplus lands) i te taha hauraro o Akarana; (b) i runga i nga hoko a te Kawanatanga i whakahaerea i raro i te man a hoko o te Kawanatanga, me nga tikanga o nga Ture; (c) i runga i nga murunga a te Kawanatanga i nga whenua Maori i runga i te raupatu? (2.) A ka tahuri ranei te Kawanatanga, i muri o te kiteatanga o aua Maori whenua kore, ki te wehe atu i etahi wahi o nga whenua Karauna e nui ana hei kainga a hei oranga hoki mo ratou?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, E kore e taea te whakaae i whenua koretia tetahi Maori kotahi, i pau ranei te nuinga o ona whenua, i runga i te tangohanga a te Kawanatanga i nga whenua toenga (surplus lands) i toe i runga i nga hoko ra waho tawhito nei o mua atu i te whakatunga o te koroni. Ko te huihuinga katoatanga o na eka whenua i tangohia peratia e tata ana ki te 183,000 eka; a i penei te rironga mai: I mua atu i te tangohanga e te Karauna i te mana kingitanga o te koroni, kua hokona etahi wahi whenua uunui e nga Maori ki nga Pakeha hokohoko taonga. Ko nga kereme i tukua e ratou kia whakatuturutia i neke atu i te 10,000,000 eka. Na nga kereme i whakahaugia, me nga ruritanga o muri iho nei, hoki ana tena ki te 474,000 eka anake. Riro ana i nga kai-tango hoko he karaati whenua he kiripi ranei hei utu, mo tetahi 292,475 eka; ko nga toenga, 182,523 eka, i waenganui o ena whakahuatanga eka e rua kua korerotia nei, ko ena nga "surplus lands" i riro i te Karauna. I tino marama ki te titiro iho a nga Komihana nana i uiui aua mahi, he tika, kua hokona ponotia etahi whenua e tae ana ki te 474,000 eka; eugari i runga i te mea kua whakaritea e tekiona 7, o te Ture Nama 2, o te 9 o Hune, 1841, me mutu i te 2,650 eka te nui o te whenua e ahei ana kia whakaputaina atu he taitara ki te tangata kotahi, no reira mutu ana i te 292,475 eka nga whenua e ahei ana kia whakaputaina he karaati. Ko nga toenga, ara "surplus," takoto kau ana, kua kore he tangata nona—kua hokona atu hoki e nga Maori, engari kaore i riro tika i runga i ta te ture i nga Pakeha nana i hoko. Mehemea ka whakaarohia te nui rawa o nga moni i pau i nga whakahaerenga o aua Komihana, ki te mahara iho Kaore he he o te tangohanga a te Kawanatanga i aua toenga. E kore ano hoki e taea tikatia te ki i whakawhenuakoretia etahi Maori i runga i te raupatutanga o nga whenua, ka wha tekau nei tau i naianei o te murunga atu o nga wahi i raupatutia i runga i te whawhai. I whakataua ano hoki e nga Kooti Kapeteihana ki nga Maori noho kupapa he whenua e nui ana mo ratou; a ko nga toenga i whakataua a monitia ki a ratou, rite rawa te katoatanga o o ratou nei paanga ki aua whenua i raupatutia nei. I rahuitia ano etahi wahi rahui nui noa atu mo nga tangata mau patu i tuohu mai ki te Kawanatanga. Ko nga mea i mau tonu ki te hapai patu taea noatia te mutunga, i kiia he whenua nui noa atu ano o ratou i waho atu i nga rohe o nga wahi i raupatutia. E tika ana pea na nga hoko o muri ka noho mate etahi Maori i te kore whenua, engari e kiia ana, i roto i te takiwa nui tonu o Waikato nei e hara i te Kawanatanga i hoho nga whenua. Ko te katoatanga o tena take, ara o te taha ki nga Maori whenua kore, ahakoa he aha nga take i whenua koretia ai ratou, ka whakahaerea ina tae ki te rapunga o tenei kaute o nga whenua Maori kua korerotia nei; a ka whakaritea he wahi whenua e nui ana hei kainga hei mahinga ma ratou.

Ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau miniti ki te rua karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Taite, te 18 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.
Ka whakahaerea etahi mahi i te tuatahi, a ka tae ki nga motini.

Nga Tukunga Whenua Maori.

I runga i te motini a Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin), whakahaua ana, Me whakatakoto he ritaana ki te aroaro o te Whare e whakaatu ana i nga tono katoa kua tonoa ki te Kawanatanga ki te Tari Maori ranei kia whakaaetia kia hokona atu, kia hokona mai, kia riihitia, kia unuhia, kia whakarereketia ranei nga here, o nga whenua Maori i muri iho o te paahitanga o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1904," a me whakaatu taua ritaana—(1) i nga tono kua whakaaetia, nga ingoa o nga tangata i hoatu ai ena whakaaetanga, te ra i tonoa ai, me te ra i whakaaetia ai; (2) nga tono kua whakahengia, nga ingoa o nga tangata i whakahengia nei a ratou tono; a (3) nga tono e takoto mai nei i naianei kaore ano i whakahaerea, me nga ra i tae atu ai aua tono.

Reweniu Whenua Maori.

I runga i te motini a Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau), whakahaua ana, Me whakatakoto ki te aroaro o te Whare he ritaana e whakaatu ana i te huihuinga katoatanga o nga moni reweniu i riro i te Kawanatanga i runga i te Tiute Pane Kuini i runga i nga riihitanga me nga hokonga whenua Maori ki te tangata ra waho, mai o te tau 1862 tae mai ki naianei.

Huihuinga Nui O Nga Kaunihera Marae.

I runga i te motini a Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu), whakahaua ana kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare te ripoata o nga mahi a te Huihuinga Nui o nga Kaunihera Marae i tu ki Ruatoki i te marama o Maehe i hori ake nei, hui atu hoki ki nga ripoata motuhake o ia Kaunihera Marae kotahi puta noa i nga motu e rua o Aotearoa me Te Waipounamu, me nga pukapuka me nga tuhituhinga katoa e pa ana ki aua mea.

Whenua Mo Nga Maori Whenua Kore.

I runga i te motini a Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu), whakahaua ana kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare nga ripoata a te Tari Ruri mo runga mo nga whenua i wehea mo nga Maori whenua kore o te iwi o Ngaitahu i Waiau, Lord's River, i Rakiura, Tautuka, me Wairaurahiri.

Ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te toru miniti i muri i te paahitanga o te tekau ma tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 19 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.
Ka whakahaerea etahi mahi, ka mutu, ka tae ki te:—

Pire Moni.

Karaihe VII.—Tari Whakawa.
Whakawa Taitara Maori, £162.—Ka korero etahi mema.
Paahitia ana aua moni, £162.
Whakahaere i nga Whenua Maori, £2,989.
Ka whai korero etahi mema Pakeha a ka tu ko—

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Ka ki, kaore rawa he painga o tenei tikanga kaore he painga ki nga Maori kaore he painga ki te koroni (me titiro ana korero i roto i *Hansard*). Ka motini ahau kia £1 te whakahokinga o tenei pooti hei tohu whakaatu kaore i te pai te whakahaere i nga whenua Maori.

I muri i a ia ka whai korero etahi atu mema Pakeha, ka mutu, Wahi ana t Whare i runga i te motini kia £1 te whakahokinga o tenei pooti. Koia tenei te pooti e whai ake nei:—

I TE AE, 24.

- Aitken
- Alison
- Barber
- Bollard
- Fowlds
- Hardy
- Hawkins
- Herdman
- Kaihau
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- Mander
- Massey
- Moss
- Remington
- Rhodes
- Russell
- Rutherford
- Thomson, J. W.
- Vile
- Witty.
- *Nga Kai-tatau.*
- Herries
- Kirkbride.

I TE No, 30.

- Allen, E. G.
- Arnold
- Bonnet
- Carroll
- Colvin
- Davey
- Duncan
- Ell
- Graham
- Hall-Jones
- Hogg
- Houston
- Jennings
- Kidd
- Laurenson
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- McLachlan
- McNab
- Mills
- Parata
- Sidey
- Smith
- Symes
- Ward
- Wilford
- Willis.
- *Nga Kai-tatau.*
- Flatman

- Fraser, A. L. D.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Allen, J.
- Buchanan
- Duthie
- Fraser, W.
- Mackenzie, T.
- Reid.
- *Turaki.*
- Witheford
- Buddo
- Wood
- Seddon
- Hall
- Major.
- Te putanga, 6.
- Hinga ana te menemana.

Kaunihera Marae, £1,090.

Ka korero etahi mema, ka mutu, ka tu ko—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka ki, e kaha ana ahau ki te ki i runga i toku kite ake ano, kei te pai te mahi a nga Kaunihera Marae i Te Waipounamu, a kaore i te nui nga moni e pau ana, i te mea e whakaae ana nga Maori ki te kohi atu kia £1 mo ia £1 e hoatu ana e te Tari. Ki taku mahara me whakawhiwhi nga Kaunihera Marae ki etahi atu tikanga huarahi mahi e taea paitia ai e ratou te whakaotioti i a ratou mahi i roto i o ratou takiwa kia rite tahi ai ratou ki nga ropu takiwa Pakeha. Tera te roanga atu o nga korero mo runga i tenei pooti, me titiro i roto i *Hansard*.

Paahitia ana te pooti, £1,090.

Haere tonu nga mahi a te Whare a no te whitu miniti ki te tahi karaka i te ata tu o te Hatarei ka hiki te Whare.

Turei, te 23 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o etahi Pire, ka mutu, ka tae ki te pitihana a—

Taituha Hape.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi—Ka kaawe mai i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pitihana a Taituha Hape ma, me te motini, kia takoto te ripoata ki runga ki te teepu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka ki, e whakapuaki ana taua pitihana i nga whakahe a nga Maori o Te Waipounamu mo te Pire Reiti e whiriwhiria nei i naianei e te Whare nei. Ko te take tuatahi o taua pitihana ko te rironga noatanga o nga whenua o Ngaitahu me Ngatimamoe i te Karauna mo te kore noa iho, no reira kaore e pai kaore e tika kia whakataumahatia nga Maori ki te puuru reiti ki runga ki o ratou whenua. Tetahi hoki, tera etahi kupu whakaaetanga e noho ana i roto i te tiiti hoko kaore ano i whakatutukitia. Tetahi kupu i whakaaetia ki te iwi o Ngaitahu i penei, kia oti te ruri te whenua i hokona e ratou ki te Karauna ka hanga etahi wahi rahui nui noa atu hei oranga hei nohoanga mo nga kai hoko me a ratou tamariki me o ratou uri mo ake tonu atu. Kaore ano tena kupu i whakatutukitia. Tetahi kupu ano i penei, ka whakahokia ki nga Maori a ratou mahinga tuna me a ratou hiinga ika i te moana, a ka whakahokia ano kia ratou he tekau eka i roto i ia rau eka i hokona e ratou ki te Karauna. Mehemea e whakaae ana tenei Paremete tenei Kawanatanga ranei ki te whakatutuki i aua kupu me hohoro te whakatutuki i naianei tonu. Kia toru miriona rawa eka whenua ka rato ai nga hiahia o nga Maori o Te Waipounamu. Tetahi kupu ano e noho ana i roto i taua tiiti hoko e penei ana; ka whakaturia e te Kawanatanga he hohipera mo nga Maori puta noa i nga takiwa Maori; ka whakaritea he takuta, he rongoa, a ka whakaarahia ano he kura mo ratou. Kati, tae mai ki tenei ra, kotahi noa iho nei te mea o aua kupu katoa kua whakatutukitia tetahi wahi; ara ko te whakaritenga takuta rongoa mo ratou; a mo te whakatunga

kura e ki atu ana ahau kaore te Kawanatanga tetahi mema kotahi ranei e kaha ki te ki mai kua whakaturia tetahi kura kotahi ki te motu o Te Waipounamu hei whakatutuki i taua kupu whakaae i whakapuakina e te Karauna ki nga rangatira o te iwi o Ngaitahu nana nei i hoko taua whenua ki a ratou. Ko nga kura katoa kua whakaturia ki Te Waipounamu tae mai ki naiane i whakaarahia i raro i tetahi Ture i paahitia e tenei Whare hei ako i nga tamariki Pakeha, engari me te whai man a ano hoki nga Maori kia haere atu ki aua kura. E hiahia ana ahau ki te whakaatu atu ki te koroni nui tonu, tae atu hoki ki ia whenua kotahi puta noa i te ao nei, ko aua kupu i tuturu whakaaetia nei i taua wa kaore ano i whakatutukitia tae mai ki naiane. Ha i runga i tera aronga he aha i tiki ai te Whare nei ki te paahi i tetahi Pire hei uta reiti hou ano hei whakawaha taumahatanga hou ano ki runga ki te iwi Maori? Kia tae ki te Komititanga o teuei Pire Reiti hei reira ahau ka kokiri i etahi menemana penei na, kia kua nga ritenga o taua Pire e pa mai ki Te Waipounamu. Kia whakatutukitia ra ano aua kupu whakaae me pewhea koia e maharatia mai ai kia whakaae atu ahau, ae, he mea tika kia utaina atu ano he reiti ki runga ki nga whenua Maori? E ki atu ana ahau ki te Kawanatanga, ki te Whare, me te koroni katoa, "whakatutukitia ta koutou kupu i whakaaetia mai nei e koutou, utua ta koutou nama ki nga Maori, kua roa noa atu nei e takoto ana hei utunga mai ma koutou ki a matou." Ki te kore e whakatutukitia e te Kawanatanga a ratou kupu i tino whakaaetia nei e ratou i runga i nga ahuatanga kua korerotia nei, heoi, kaore ahau e mohio ana ki tetahi kupu e kaha ana hei whakaatu i te kaha rawa o taku whakahawe mo ratou. Heoi ano te kupu e taea ana e au mo ratou—ara mo tenei Kawanatanga me te Kawanatanga ano hoki o Ingarangi—he tuturu tutua rawa atu. No reira kaore i taea e au te noho puku i te kawenga mai o tenei ripoata me kua ahau e tu ake ki te tiaki i te tika o aku iwi. Na ratou hoki ahau i tonu mai ki konei hei tiaki i o ratou tika; no reira ko te mahi tika tena maku he whakapuaki i a ratou, whakahe me o ratou mate nui whakaharahara.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka ki, e tino whakaae ana ahau ki nga korero a taku hoa i mutu ake nei te korero mo runga i tenei take; a ka taea hoki te whakauu te pono o ana korero i runga i nga pukapuka o nga Tari Kawanatanga. Ko te take i whakaae ai nga rangatira Maori o Te Waipounamu kia hokona nga whenua ki te Kamupene Whenua o Niu Tireni na runga na te kupu i whakaaetia e taua Kamupene ki nga Maori ka rahuitia tetahi eka kotahi i roto e ia tekau eka mo nga Maori. E hara i te mea he mea whakaae a ngutu noa nei taua kupu, engari na nga Minita o te Karauna i Ingarangi i whakaari, a whakaaetia ana e te Kamupene; a mehemea i tahuri nga Kawanatanga o mua—na ratou nei i tango nga raruraru o te Kamupene Whenua o Niu Tireni—ki te whakatutuki i nga tikanga e noho ana i roto i nga kawenata i whakaritea i reira, kua neke atu i te toru miriona eka whenua i nga Maori o Te Waipounamu. Engari kaore hoki i whakatutukitia taua tikanga, wehea anaketia ana tetahi whitu tekau waru tekau ranei mano eka; no reira e toe ana i naiane tetahi rua miriona iwa rau rua tekau mano eka hei whakaritenga ma ratou i naiane. Mehemea e tika ana—a ko ahau hoki e ki ana kei te tika—kaore i whakatutukitia taua tikanga e nga Kawanatanga o mua, kati kei te tika noa atu te mahi a nga Maori e pitihana mai nei ki te Whare kia kua e whakanukuhia ake nga reiti i runga i o ratou whenua ki runga ake o nga reiti e utua ana e ratou i naiane; a kei te tika ano hoki te mema Maori e Te Waipounamu i a ia e ki nei ka mahi he tenei Whare me te Kawanatanga mehemea ka utaina atu e ratou tenei taake hou ki runga ki nga Maori o Te Waipounamu. Heoi te huarahi e tika ai kia whakanukuhia ake he taake penei, me matua tahuri te Kawanatanga ki te whakaoti i nga tikanga e tau ana hei mahi ma ratou i runga i te korenga o nga Kawanatanga o mua kaore i tahuri ki te whakatutuki i te kawenata i hanga e ratou ki nga Maori. Neke atu i te toru miriona eka nga whenua e tika ana kia whiwhi ki nga Maori, engari kaore ano tena kupu whakaae i whakatutukitia. Otira tenei tetahi mahi tika a tenei Kawanatanga, ko ta ratou wehenga i tetahi kotahi rau ono tekau mano eka whenua Karauna mo nga Maori whenua kore o te motu o Te Waipounamu; engari he ngaunga puruhi noa nei tena e ka whakaritea atu ki nga kupu i whakaaetia e nga kai-hapai mana i nga tau o mua. Kati, ko te mahi tika, ma nga mema e whakangawari rawa te huarahi mo aua Maori. E tika ana te kupu a te mema Maori o Te Waipounamu i a ia e ki nei kaore ano i whakatutukitia nga kupu i whakaaetia e nga mana i nga ra o mua mo runga mo nga whakatekau o nga whenua hei whakahokinga mai, me nga hohipera, me nga kura, me nga takuta. Me ki ake ahau kua whakaotia tetahi wahi o te kupu i whakaaetia mo nga kura. Ki taku mahara tena e kite marama nga mema honore i te tika o te take i whakaarahia nei e te honore mema. Otira ahakoa pewhea kaore e tika kia utaina atu ano he taake ki runga ki aua Maori. E whakahe ana ahau ki te ripoata a te Komiti; engari, ko te mate tenei, mo runga mo nga take e pa ana ki nga tikanga whakahaere a te Kawanatanga, kaore rawa e whakarangona tikatia nga pitihana a nga Maori.

Ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua tekau ma rima miniti i muri i te paahitanga o te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Weneri, te 24 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tonu nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi ka mutu ka tae ki te—

Pitihana A Niniwa Ki Te Rangi Me Etahi Atu.

Te Piukanana (Mr. Buchanan), (mema mo Wairarapa).—Ka kokiri i te pitihana a etahi Maori e inoi ana kia whakaturia tahitia ratou ki runga ki te turanga kotahi e tu nei nga Pakeha mo runga mo te whakahaeretanga o o ratou whenua.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E whakaara ana ahau i te paina ota (point of order) mo runga i tena pitihana, Ki te tikanga e rua tahi aua pitihana, ko to mea tuatahi e tono ana kia whakaritea te Maori ki te Pakeha mo te taha ki te whakahaeretanga o nga whenua, na te tangata kotahi anake tena i haiua, kei te pai tena, engari he rereke noa atu te inoi a tetahi, a he rau he rau nga tangata na ratou tera i haina.

Ka korero ano etahi atu mema ka mutu, a whakaaetia ana te pitihana.

Tamahau Mahupuku.

Te Makerakarana (Mr. McLachlan), (mema mo Ashburton).—Ka patai ki te Pirimia, Mehemea e tika ana te perehitanga o tana korero e mau nei i roto i te *Wairarapa Standard* nupepa, i a ia e whai korero ana i te nehunga o Tamahau Mahupuku i mate nei, penei na: "I runga i te tikanga tuturu a te koroni mo nga rangatira kua mahi i te mahi tika mo nga iwi e rua, ka whakaturia e te Kawanatanga he pou tohu whakamaharatanga mo te ingoa o taua rangatira"; a mehemea he tika, ka whakaatu mai ranei e ia mo a whea whakaturia ai tena pou tohu?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka whakautu, Metemea nei e raruraru ana te whakahuatanga o tenei mea o te "tombstone" raua ko te "monument." I te matenga o era atu rangatira i mahi tika mo te koroni e whakaturia ana e te Kawanatanga he pou tohu whakamaharatanga, a mo tenei rangatira nui ano hoki mo Tamahau Mahupuku ka whakaturia ano e te Kawanatanga he pou tohu a tona wa tuatahi tonu e taea ai.

Te Raanga (Mr. Lang), (mema mo Waikato).—Ka patai ki te Pirimia, Mo a whea whakaotia ai e ia tana kupu i whakapuakina e ia ki nga tangata i tae atu ki tona aroaro i Whaingaroa—ara ka hoatu e ia he moni ki te takuta kei reira nei e noho ana mo tana rongoatanga i nga Maori? (Kupu apiti.—Ko nga pukapuka e ana ki tenei take i waihotia atu ki te Pirimia i nga ra timatanga o Hurae noa atu, a kaore nei ano i mahia e ia.)

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka whakautu, Ki te whakaaro a te Pirimia e tika ana kia hoatu he moni hei utu takuta mo nga Maori o te takiwa o Whaingaroa; a e mihi atu ana hoki ki te mema mo Waikato mo nga maramatanga e mau nei i te kupu apiti ki tana patai. Kei te takoto ora tonu ena pukapuka.

Nga Kaunihera Whenua Maori.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea i mahia tikatia ranei te whakatunga o nga tangata katoa kua whakaturia ki nga Kaunihera Whenua Maori i raro i nga tikanga o wahanga tekiona (7), o tekiona 7, o "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900"; a mehemea kaore, ka mahia ranei e ia he ture hei whakamana i aua whakatunga?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Kua kore e taea te whakakapi nga nohoanga i watea i mua ake nei, i roto i te wa kua whakaritea. Kua tohutohungia mai te Kawanatanga e ona roia ko te mana ki te whakakapi nohoanga watea kaore e mutu ana, kaore rawa nei e mate i te korenga kaore i whakaturia te tangata i roto i taua rua tekau ma waru ra. No reira kaore he take e mahia ai he ture hei whakamana i ena whakatutunga tangata, a kaore e maharatia ana kia peratia. Ka ata whakaarohia mehemea e tika ana kia whakatikatikaranei, kia whakakorea rawatia atu ranei, taua wahanga tekiona, a te wa e mahia ai he Pire Whakarapopoto (Consolidation Bill).

Kapiti Moutere.

Te Tati (Mr. Duthie), (mema mo Poneke).—Ka patai ki te Kawanatanga, He aha te take i whakahengia ai te ritaana i tonoa nei kia mahia, a e noho nei hoki kei wharangi 253 o te Ota Pepa, mo runga mo nga moni kua utua hei moni hoko i te moutere o Kapiti, me te ahua o te haere, me te whakarerenga ranei, o nga tikanga i hokona ai taua motu?

Akuanei pea ka kitea katoatia pea ena maramatanga i roto i nga pukapuka o te Tari; engari ki te kore, ka whakaingoatia ranei e ratou tetahi o aua pukapuka tena e mutu te whakahe ki taua ritaana mehemea ka whakarerea atu?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Ko te take i hokona ai a Kapiti motu, e whakaatu marama ake ana i roto i nga kupu timatanga o te "Ture Rahui i te Motu o Kapiti,

1897," a e kore e taea te whakarereke ki te kore e ata mahia ano he ture hei whakarereke. He nui nga tangata whai paanga hei whawhatanga atu; a he tokomaha nga mea o ratou kore rawa i pai ki te hoko; ko etahi e noho puku ana, e whakaaro kore ana ranei, a ko etahi e noho araitia ana i runga i etahi ahuatanga. No reira he nui ano nga paanga o nga Maori e toe ana hei hokonga i mua o te matenga rawatanga o nga take Maori ki tena motu; a kia oti ra ano tena e kore e taea te whakaoti tuturu i te tukunga o taua moutere. Heoi te take i kore ai e whakaaetia te ritaana i tonoa nei, kei whakanuia rawatia nga uauatanga e arai nei i te hokonga o nga paanga o nga Maori e takoto nei i naianei hei hokonga.

Whakamaoritanga O "Whakapono."

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea, i te mea ka nui rawa te hokohokona he whakamaoritanga o "Whakapono" (Bunyan's Pilgrim's Progress) me "Ropitini Kuruho" (Robinson Crusoe), e kore nei e roa kua ea katoa te utu o te mahinga, ka whakahaua ranei e ia kia timataria tonutia i naianei te perehitanga o aua pukapuka?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Ko te perehitanga o "Whakapono" ka timataria ina mutu tenei nohoanga o te Paremete. Kaore ano i whakaarohia te kupu kia perehitia ano a "Ropitini Kuruho."

Ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau miniti ki te tahi karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Paraire, te 26 o Akuhata, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Kapiti Moutere.

I runga i te motini a Te Tati (Mr. Duthie), (mema mo Poneke), whakahaua ana. Me whakatakoto ki te aroaro o te Whare he ritaana e whakaatu ana, mo runga mo te motu o Kapiti,—(1) Te ra me te take i hokona ai, nga wahi o tena whakaaro kua whakaotia, e whia i te rau nei nga mea kua matemate o nga tiia, me era atu kararehe i whakanohoia ki taua motu, me te ahua o nga tikanga e nohoia ana taua motu e nga tangata i muri mai o te hokonga, a kowai ma atu tangata; (2) nga ingoa o nga tenata i reira e noho ana i te wa i hokona ai taua motu, me nga eka i a ratou, me nga moni reti, me te wa o ia rihi kotahi a ratou e toe ana, me nga moni kapeteihana i utua ki ia tangata kotahi o ratou, me te ra i utua ai; (3) nga whakamaramatanga takitahi o nga moni i utua i te whakahaeretanga o te mahi whakakore atu i te mana o aua tenata, me nga ingoa o ia Ateha kotahi, me te roa o te wa i mahi ai me te moni i utua ai ki ia tangata kotahi o ratou; (4) nga moni i utua hei whakakore atu i te taitara Maori, me te kaute o nga moni katoa kua whakapaua mo taua motu tae mai ki naianei, me etahi moni katoa kei tua atu i ena mehemea kua keremetia; a (5) nga ingoa o nga Tari kua tiatingia ki runga ki a ratou te utunga o aua moni kua korerotia nei.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te toru tekau miniti i muri i te paahitanga o te tahi karaka i te ata tu o te Hatarei ka hiki te Whare.

Turei, te 6 o Hepetema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Korero Mo Nga Whenua.

Ka mutu te panuitanga tuatahi o etahi Pire me nga whai korero a etahi mema Pakeha, ka tu ake ko—

Hen Are Kaihau (mema mo te Tai Hauauru).— te Pika, e tu ake ana ahau i tenei koko o te Whare i tenei ahiahi ki te whakaatu i oku whakaaro mo runga mo nga take nunui e whiriwhiritia ana e nga mema honore kua mutu ake nei te korero i roto i tenei tipeiti E mihi atu ana ahau, e te Pika, ki te Whare mo te kawenga mai o tenei take ki tona aroaro, a e mihi ana hoki ahau ki ahau nei ano mo toku whiwhinga i tenei wa hei korerotanga atu maku i oku nei mahara mo runga i tenei take, me te tumanako atu hoki o toku ngakau kia hua ake he tino painga nui i runga i tenei korerotenga. Ka whakaatu ahau i naianei i oku nei mahara ki te Whare nei. A, e te Pika, ka whakahaere kupu ahau mo runga mo tera aronga o tenei take e takoto nei i te aroaro o te Whare e pa

hangai tonu ana ki runga ki te iwi Maori ki taku titiro; notemea ki taku mahara ko te nuinga o nga tangata Maori puta noa i te motu nei he tangata whai whenua, a ahakoa tena ki taku titiro kaore ratou e whiwhi ana i te whirihourā o o ratou whenua. No reira ki taku mahara e tika ana ahau ki te whakapuaki kupu mo te taha ki nga Maori. Ka wha tekau tau i naianei o te murunga atu o te mana whirihourā i nga iwi Maori o te motu o Aotearoa, timata mai i te wa i murua ai nga whenua Maori i tetahi takiwa o tenei motu i runga i te raupatu. I te tau 1861 ka timata te whawhai tuatahi ki Waitara; a murua katoatia atu ana nga whenua puta noa i taua takiwa i runga i te raupatu, noho rawakore ana nga Maori o reira i runga i taua muru. A e hara ano hoki i te mea ko nga iwi anake o taua takiwa ake, notemea i te tau 1863 kua tae te whawhai ki Waikato. I taua tau, a i runga i tena whawhai, i runga hoki i tetahi Parakarameihana i whakaputaina i te tau 1863 murua ana nga whenua o Waikato i runga i te raupatu. A i muri iho i tera ka whawhai ano i te takiwa ki Tauranga—no te 1864 pea tena ki taku mahara—a ka raupatutia ano, ka murua ano nga whenua a nga Maori, to ratou mana mai i o ratou tupuna tuku iho tuku iho tae mai ki a ratou. No reira, e te Pika, i runga i toku mohio iho, ki te aronga o te takoto o nga tikanga i taua wa, timata mai i aua tau i whakahuatia ake ra e au, tangohia atu ana te whirihourā—ara te tuturu mana motuhake ki o ratou whenua—i nga iwi Maori, a e tu atu nei ahau i konei i tenei po ki te whakaatu atu ki te Whare he mate nui rawa atu tenei kua hanga ki runga ki te iwi Maori. A, i muri i te whakawahanga atu o tena mate ki runga ki a ratou kua utaina atu ano etahi atu here ki runga ki nga Maori o te motu o Aotearoa nei—ara, te murunga tuaruatanga atu i nga Maori i te mana o o ratou whenua. Ko te tangohanga atu tena i nga iwi Maori o taua mea e ki nei koutou he "whirihourā" tona ingoa. Me tino whakamarama atu e au ki te Whare te ritenga o taku kupu e ki nei ahau i tangohia o ratou whenua — i murua. Tuatahi; kaore rawa nga Maori e tukuna ana kia whakahaere ana i o ratou whenua. Kaore ratou e kaha ana ki te mahi hei paamu, ki te whakatupu taonga ranei i runga. Kaore ratou e kaha ana ki te rihi i o ratou whenua, kaore hoki e kaha ana ki te hoko. Kati ra, i runga i ena ahuatanga ka whakaae mai pea te Whare kei te tika taku korero i ahau e ki atu nei e tino tika ana ahau kia whai kupu i tenei po me te whakamarama atu ki nga mema nei i te hira noa iho o nga mate e tangi nei e aue nei te iwi Maori. A e hara i te mea ko tera anake te mate. I runga i te aronga o nga here e tau ana ki runga ki o ratou whenua kaore e taea e nga Maori te whakamahi. a e tupungia haeretia aua e nga taru kikino i naianei, a kua kore e riro mai i nga Maori nga utu tena e riro mai mo o ratou whenua me i kua tena ahua. Koia ahau i ki ake ai kaha ke noa atu te pa mai o tenei take e whakahaeretia nei i te aroaro o te Whare ki runga ki te iwi Maori i tona pa ki era iwi katoa atu puta noa i te koroni. Kaore e ata kitea ana e au he kupu e kaha ana hei whakaatu i te nui rawa o te koa o toku ngakau mo runga mo taku kitenga ko tenei korenga e whakaae ki te hoatu i te whirihourā ki te iwi Pakeha ka hanga i a ratou kia tu tahi i toku taha, a mehemea ka kite tahi atu ratou me au nei i te ahuatanga o nga mea katoa i runga i te turanga kotahi, tena pea ratou e huri mai hei hoa moku i ahau e tahuri nei ki te kimi i te ora mo nga iwi Maori e mahia peneitia ana. E te Pika, ki taku mahara e tika ana ahau kia ki atu, e hara tenei i te wa tuatahi i homai, e hara ano hoki i te taima tuatahi i whakahuatia ai nga mate o te iwi Maori; engari i mua ake nei kaore ena take i pa hangai ki runga ki nga tinana o nga mema Pakeha, no reira kaore ratou i tahuri mai ki te awhina i a matou. Me ki ake ahau ko taku whakahe e whakahe tahi ana ki te taha Kawanatanga me te taha Apetihana o tenei Whare; notemea na aua taha e rua, i tena, wa i tena wa, i paahi enei ture he e peehi nei i te iwi Maori. A, e te Pika, I korero ai ahau i tena korero he mea naku kia marama ai nga taha e rua o te Whare nei e kore ahau e whakaae—mehemea ka taea e au te arai atu—kia mau tena mahi he mo tetahi miniti kotahi. E kore ahau e mea i tenei po kia korero whakariterite ahau i te nui o nga mahi he a tetahi taha me tetahi taha i mahi ai ki runga ki te iwi Maori. Ka huia tahitia e au nga taha e rua i a au e ki nei ko nga mate me nga taumahatanga e peehi nei i te iwi Maori na tenei Whare katoa i mahi. Kaore ano i pau i au te korero nga mate hei korerotanga atu maku. Tenei ano tetahi. Titiro ki te Ture Rahui o te Tai Hauauru. Kua tangohia atu te maua o nga Maori no ratou nga whenua kua hoatu ki te Kai-tiaki o te Katoa. Kua whakaaturia mai ki ahau i roto i tetahi wahi o A.–3, i nga puruu puka o te Whare, 1883, penei: mai o te tau 1883 kaore kau rawa atu he mana o tetahi Kawanatanga kotahi o Niu Tirenī nei ki te tango atu i nga whonua o nga Maori o Niu Tirenī. Ki taku mahara ko tera ano tetahi tohu nui e tautoko ana i taku korero i ahau e ki ake nei e tino tika ana ahau ki te whakaatu marama atu i tenei take ki te aroaro o te Whare nei i tenei po. Tenei ano tetahi take hei tohutohu atu maku ki te Whare nei. I roto i tenei tunga ano o te Paremete tera tetahi pitihana kua takoto i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, a ko taua pitihana na tetahi wahine e whakaatu ana kua tangohia atu tona whenua i a ia i raro i te Ture o te 1892, a kua tonoa kia utu reiti ia a kua utu reiti hoki ia ki te Kai-tiaki o te Katoa mo tana mahinga i tona whenua ake ano. Kati, kaore pea te Whare e kore te kite i te he o tera mahi. Mo te aha hoki te tangata nona te whenua kia tonoa kia utu reiti mo tona whenua ake ano? He tohu ano tena e tautoko ana i te tika o taku korero e ki nei ahau e tika ana te ki a nga Maori kua tangohia atu i a ratou te whirihourā o o ratou whenua. Ka tohutohu atu ahau ki te Whare i naianei i nga mea katoa e taea ana e au te whakaatu o nga mate e peehi ana i te iwi Maori i roto i enei ra. Ko te ingoa o te kaupitihana i korero ake ra ahau ko Kuini Rangipupu (Mrs. Thompson). Titiro ki nga whenua o nga Maori i heke iho ki a ratou i o ratou tupuna mai o mua iho tae mai ki te wa i a Kuini Wikitoria i mate nei, i whakapumautia hoki ki a ratou i roto i te Tiriti o Waitangi i hanga i te tau 1840. Titiro ki nga koura, ki nga waro, ki nga kapia, ki nga rakau, ki nga harakeke, e

riro mai ana i runga i nga whenua Maori i roto i enei ra. E pewhea ana koia te tikanga o ena kohatu utu nui me ena taonga i naianei? Kua murua katoatia atu e te Kawanatanga. Noreira kei te kite marama pea te Whare i te tika o taku korero e ki nei ahau ko matou ko te iwi Maori te iwi e patua kinotia ana e tenei Whare. Kaore rawa e taea e matou te aha te aha. Kaore e taea e matou te hoko i o matou whenua me a matou taonga, te whakahaere pewhea ranei i runga i tetahi atu huarahi e puta mai ai he painga ki a matou. E pewheatia ana koia matou? E hara koia i te mea e noho tahi ana matou i raro i te mana o to tatou Kingi kotahi? Kaore ranei tatou i noho tahi i raro i te mana o to tatou whaea i mate nei, o Kuini Wikitoria? Ki taku mohio e kore koutou e kaha ki te ki mai ki ahau kaore i whakapumautia ki a matou — ae—ka tiakina matou e tena mana. Koinaka koia nga mahi a Ingarangi? E muru atu ana koia a Ingarangi i nga mana o nga tangata ki o ratou whenua me o ratou taonga? Kore rawa. Ko tenei Whare anake te hunga e tahuri ki te mea kia murua atu i a matou o matou whenua o matou taonga me o matou mana. No reira ahau i ki ake ai ki taku titiro ko te wa tika tenei hei korerotanga atu maku i nga tikanga kupu e mohio ana ahau hei korero maku. Ka tahuri ahau ki te hapai i ia ahuatanga katoa e tupono mai ana ki toku ringa hei akiaki atu kia homai ki a matou i nga mana katoa e tika ana kia whiwhi ki a matou. Tenei ano tetahi take. I raro i te Ture Ngawha kua tangohia atu te mana o etahi atu whenua i nga iwi Maori. Katahi te mahi kohuru rawa ko tena. Kaore koutou e tuku ana i nga Maori kia riihi kia whakahaere ranei i o ratou whenua hei painga mo ratou me a ratou whanau. Kua tangohia atu e te Kawanatanga me ona apiha te whakahaeretanga o aua whenua, a he aha te mea i puta mai ki nga Maori? He toru kapa pea i roto i te hereni, a kia pau pea te kotahi tekau tau katahi ka puta mai tena toru kapa. E tino mohio ana ahau e kore rawa nga mema Pakeha e noho noa iho i runga i te mate pena te ahua. I raro i te Ture Taonehipi Maori o te tau 1895 kua tangohia ano e te Kawanatanga te mana o etahi atu o o matou whenua, a kaore nga Maori e tukuna ana ki te hoko ki te riihi ranei i a ratou tekiona i roto i aua taone mo nga moni nui ake i nga mea e riro ana i a ratou i te Kawanatanga. Mai o toku tamarikitanga ake katahi ano ahau ka kite i te mahi he rawa atu i mahia ki runga ki te iwi Maori i raro i ena Ture e rua. E aha ana nga Minita nei? Kei te moe koutou? Koina ranei te mahi tika ma koutou e noho nei i ena nohoanga honore he Minita no te Karauna i raro i a Kingi Eruera? E pena ana koia ta koutou mahi ki tetahi o ona iwi e noho nei i raro i tona mana i roto i tenei koroni? Katahi ano te tikanga porangi rawa atu i kite ai ahau i roto i oku ra katoa i ora ai ahau. Ko te Ture o te tau 1900 te tino mea kino whakaharahara rawa atu nei i hanga ki runga ki te iwi Maori mai o mua iho. Kua murua katoatia atu i a matou o matou whenua katoa i raro i tena Ture. Kua kore rawa matou e tukuna ki te riihi i o matou whenua. Kore rawa matou e tukuna ki te mokete i o matou whenua. A mo te taha ki te hoko, kaore hoki e taea e matou te hoko i o matou whenua. Timata i te tau 1899–1900, ka haere atu aua whenua i a matou ki roto ki nga ringa o nga Kaunihera Whenua Maori. E te Pika, kua roa ahau e korero ana mo runga i tenei take, engari me whakapoto e au aku korero katoa, penei: taku titiro ki enei mahi katoa he tuturu muru atu i nga Maori i te whirihouranga o o ratou whenua. Koinei nga mate e peehi nei i te iwi Maori, e tangi nei e aue nei ratou i nga ra katoa; a meake nei puta mai ai he pitihana mahamaha ki tenei Whare. Apopo pea etahi ka kohirihia e au nga pitihana i hainatia e nga tangata e rima e ono ranei mano, tae atu ranei ki te whitu mono tangata, a ka tautoko katoa aua pitihana i taku korero e ki nei ahau kei te whakapuaki pono ahau i te whakaaro a nga Maori mo runga i enei take. E hara i te mea e korero tito ana ahau ki te Whare nei. E korero pono ana ahau e korero hangai atu ana i nga mate e peehi nei i te iwi Maori. He aha te pai oku kia noho puku? Me pewhea e taea ai e au te whakamarama i toku tu ki nga tangata nana ahau i pooti mai ki konei hei whakatakoto atu ki te Whare i nga take e pa hangai tonu ana ki a ratou mehemea ka mangere ahau ki te whakapuaki kupu mo te taha ki a ratou? Engari e korero atu ana ahau ki nga honore mema i nga ahuatanga e kite atu ana ahau. Mo te taha ki te iwi Maori; e ki atu ana ahau ki nga honore mema e kore rawa koutou e tika ki te whakataka atu me te whakarere i te iwi Maori, me te arai atu i a ratou kia kaua rawa e whiwhi i tetahi painga kotahi. E mohio ana hoki ahau i runga ano i toku kite ake puta noa i te whenua nei ki te kaha rawa o te mate o te iwi Maori i raro i nga mahi he kua korerotia ake ra e au. Kei te penei rawa nga pohehetanga o tenei ahua: Tera etahi tangata Maori, he whenua nunui nei o ratou, kaore rawa nei e kaha ana ki te whakahaere i tetahi tikanga kotahi ki runga ki o ratou whenua i runga i nga ture he e here nei i a ratou kia kaua ratou e kaha ki te aha ki te aha. Ko aua tangata he tangata whai wahine he tangata whai tamariki hei whangai hei manaaki ma ratou. Kaore ratou e whiwhi ana i tetahi painga i tetahi oranga i runga i o ratou whenua, no reira haere ana ki te kimi mahi ma o ratou ringaringa kia riro mai ai he kai he kakahu me era atu mea tika ma a ratou wahine me a ratou tamariki. Ki te kore koutou e tuku i te Maori kia whakahaere ana i tona whenua kia hua ake ai he reweniu i runga, me pewhea koutou e tika ai ki te tono kia utu reiti te iwi Maori i runga i nga whenua kaore nei he painga tahi e hua mai ana ki a ratou? A, apopo, atahi ra ranei, ka tae mai tena Pire reiti ki konei. Kei tua tata i te kuaha nei e huna ana, e mohio ana ahau ki ona ahua katoa. A e mohio ana ahau, kia tae mai taua Pire ki konei, ka whakarerea ki rahaki ka wareware noa iho te Whare nei ki te nuinga o enei korero kua whakapuakina nei e au. Kei te tino kaha taku tono atu ki te Kawanatanga nei kia kawea mai he ture tika mo matou. E tino ki atu ana ahau ki a koutou, e kore rawa ahau e mutu te whakaaraa ake i enei take kua korerotia ra e au, ki te aroaro o te Whare, o te Kawanatanga, me te koroni. Ka whakapuaki ahau i etahi kupu ruarua nei maku i naianei mo runga mo tenei Roiara Komihana e kiia mai nei kia whakaturia kei uiui mo

runga mo te take o te whirihourā. Ko ahau e ki ana kaore e tika kia whakaturia he Komihana pena. He mōumou kau noa iho i nga moni o te koroni. He aha te painga e puta mai i tera mea? Heoi ka haere kau noa iho taua Komihana ki tena wahi ki tena wahi e rupahu ana e whakapau taima ana, a te mutunga iho ka haria mai tana ripoata, a kore rawa e tiroirohia atu e wai tangata. Ko te mea tika, ma nga mema anake o tenei Whare e whakahaere te take penei, ta te mea hoki i pootitia mai ratou ki o ratou turanga hei hanga ture mo runga mo nga take penei te ahua: a ahakoa tena, mea ana koutou, "tukua atu tenei take ma te Roiara Komihana e uiui." E mohio pai ana tatou i roto i nga iwi katoa o te ao nei e hiahia ana ia tangata kia mona tuturu kia mona anake ano tona koti tona weketi me tona whenua. Tera pea e tika kia kiia kia tukua nga whenua ki te rihi me te uru ano te mana hoko ki roto—ara, kia taka tetahi wa e ata wakaritea ana me tuku nga kai-tango reti kia whiwhi ana i te whirihourā. Engari ko te araitanga rawatanga atu o te tangata i te timatanga tonutanga kia kaua rawa e whiwhi i te whirihourā ahakoa pewhea e tino he ana tera. Ko take o tena ahua e tino mohiotia ana, koia tenei; tera etahi tangata i waimarie ki te moni, ko etahi ano kaore kau he moni. Engari e ahei noa atu ana kia maharatia tenei ahua na, tera pea etahi tangata kaore kau he moni i te timatanga, engari no te riihitanga whenua ma ratou me te ata whakahaere tika i taua whenua kua whiwhi i te moni e nui ana hei hoko i te whirihourā. Kaore ahau e ata mohio ana me tautoko ranei ahau i tewhea taha o tenei take. Engari me titiro atu ano e au i runga i te aronga o tona paanga mai ki runga ki te iwi Maori. Koia ahau i ki ake ai me whakatakoto mai he ture i naianei tonu mo runga i tenei take. He maha nga tau e mate ana matou i raro i tenei mate; engari e rua anake ano pea nga tau o te kiianga kia tangohia atu nga whirihourā a nga Pakeha. Otira, pa kau ana ki nga Pakeha tere tonu ratou ki te kawae mai i tena take ki te aroaro o te Whare. A ahakoa e aue tonu ana nga Maori tau atu tau atu i tena mate, kaore rawa he tikanga i mahia hei whakaora i o ratou mamaetanga. Mehemea ka kaiponuhia nga whirihourā a nga Maori me nga Pakeha tahi, ka pewhea ra aua tangata a tahihoa ake nei puta noa i te koroni? Me tuku koia kia whiwhi etahi tangata i te whirihourā, ka kaiponuhia ki etahi? Katahi te tikanga pohehe ko tena. Kua maha pea nga korero i naianei mo runga i tena take e marama ai te Whare ko te mea tika me kawae mai i tetahi Pire i naianei tonu e tuku mai ana i te mana whirihourā ki nga Pakeha me nga Maori tahi. E tino mohio tuturu ana toku ngakau ko tera anahe te mahi tika. Me pewhea hoki te tangata kua maha nei nga tau e rihi ana i tona whenua? Ka pau nga tau o tona rihi me tango atu koia te Kawanatanga i taua whenua i taua tangata? E utu ana nga tangata i nga taake, i nga reiti, me nga reti mo nga tau maha, a, te mutunga iho peke mai ana te Kawanatanga tangohia atu ana o ratou whenua. Katahi te tino mahi he rawa atu e hiahia ana te Kawanatanga kia utaina atu ki runga ki nga tangata i tenei koroni. Ko koutou ko nga Pakeha katahi nei ano ka rongoi te mamaetanga o tena ahua; katahi ano koutou ka timata atu te peehingia e nga mate e rite ana ki nga mate e patu nei i te iwi Maori i roto i enei tau maha kua hori ake nei. A, e te Pika, i mua o te marangatanga ake o te hau mana e whakaki nga heera o te kaupuke, ara o te Kawanatanga, mo runga i tenei take e whakahaeretia nei e tatou, e tino akiaki atu ana ahau ki te Kawanatanga me ata whiriwhiri marire e ratou tenei ahuatanga, a me hanga rawa e ratou he tikanga hei whakaoti tika i tenei raruraru. Ki te kore ratou e whakaoti tika i enei take, me te whakapai tika i te kaupuke mo te paanga rawatanga mai o te hau ka tukua ohoreretia mai ki runga ki a ratou, akuanei kite rawa ake ai ratou kua pakaru te kaupuke. Engari kaore ahau e pai kia peneitia mai ahau; kaua ahau e whakarerea noatia penei me tetahi poro rakau nei; notemea ki te tupono mai te ra e pakaru ai te kaupuke, tena e tino whai tikanga te poro rakau nei hei awhina i te kaupuke. A ahakoa pakaru te kaupuke ka maanu tonu te poro rakau i runga i te moana kore rawa e mate e totohu e aha; a akuanei pea i te mea kua totohu te kaupuke ka hiahia pea te Kawanatanga ki te piki ki runga i te rakau me te pupuri ki taua rakau hei whakaora i a ratou kei mate i te moana. Me whakamarama atu ano e au ki te Kawanatanga ka ono tau tuturu oku e u tonu ana ki te tautoko i a ratou, a mahara ana ahau tena ratou e tahuri ki te whakaoti i tenei take; engari ki te kore ratou e tahuri, kati ra, ko tona mutunga ano tena kua tohungia ake ra e au, kore rawa e hapa. Kei te pena tahi ahau me era atu mema honore, pena ano hoki me aku korero kua korero ake nei ahau i tenei po, mahia mai e koutou he tare hei whakaoti tika i tenei take. Kati, kia hoki ano ahau whakamuri, mehemea koia tena te ahua ka kaiponuhia te whirihourā kaore e whakaaetia ki te Maori raua ko te Pakeha, kati, e ki atu ana ahau ka peneitia ratou; ka rite ratou ki te kahui hipi i kati ki roto ki te taiepa, a kai ana i nga karaihe o roto i taua taiepa. Akuanei pea ko te hiahia pea tena o te Kawanatanga kia pena te ahua. Koinaka pea te te ahuatanga e hiahiatia ana e te Kawanatanga mo te iwi Maori me nga Pakeha hoki. A ka taka nga tau ka aia atu e ratou nga hipi nei i tetahi taiepa ka whakanohia ki tetahi, ka tangohia atu i a ratou te taiepa tuatahi i noho ai ratou. Ka pewhea te mutunga iho o tena mahi? Akuanei pea patupatua ai e ratou aua tangata penei me nga hipi e patupatua nei? Kaore; ki taku mahara he tohu tera e marama ai koutou me whakama rawa koutou ki te mea kia tangohia atu te whirihourā i nga Maori kua whakamaramatia e au ki nga honore mema i tenei po te ahuatanga o te paanga mai o tenei ture e whakahe nei ahau. Kua hangaia matou hei mokai noa iho i runga i enei tu ahua. Koia ahau i ki ake ai whakatangatatia matou kaua e whakamokaitia. Ki te tupono he raruraru pakanga nei ki tenei whenua e hara i te mea ma te Kawanatanga e arai atu te hoa riri, engari ma te iwi ke. No reira ahau i ki ake ai tukua ia tangata kotahi kia whiwhi tahi i nga painga o te koroni. Tenei ano tetahi mea hei tohutohu atu maku. He rereke te whiwhi o te Maori i te whirihourā i te whiwhi o te Pakeha; notemea no nga Maori tuturu ake nei te whirihourā

mai o mua iho heke iho i o ratou tupuna tena mana, a kua whakataua hoki no ratou nga whenua i roto i nga Karauna Karaati i whakaputaina mai mo etahi wahi o o ratou whenua. No reira ko te whakapeneitanga i nga Maori he ata tahuri marire tena ki te muru atu i o ratou mana tika. Mo te taha ki nga Pakeha, mehemea e mea ana koutou ka tika ranei kia whakaaetia atu te whirihouru ki a ratou, he rereke noa atu tena. Ka tika kia awangaawanga koutou mo tena, no te mea no te Karauna ke te whenua; a mehemea e ki ana te Karauna me tuku anake ki te riihi nga whenua mo te rua tekau ma tahi tau mo te wha tekau tau ranei, ma te Kawanatanga e whakaoti tena take. Engari kaua e whakaotia hetia e te Karauna. Ko nga whenua katoa i te ringa o te Karauna me whakapuare kia nohonohoa e te tangata. Ko te take; ko etahi o nga whenua o te Karauna he mea muru atu i nga Maori, kaore rawa he kapa kotahi i hoatu ki a ratou. He mahi kino rawa atu tena, a ki taku mohio mehemea ka haria tena take ki te Piriwi Kaunihera ka whakahengia tatatia te Kawanatanga. Kati, kua whakahua ahau i te ingoa o Ingarangi; no reira me haere tonu taku korero; penei: I korero whakatupato ahau ki te Whare i tera po, ki te kore ahau e whiwhi i konei i taku e tono atu nei, kati, e kore ahau e mutu i konei anake. Ka haria rawatia atu e au toku mate ki te wahi e riro mai a i a au te ora e inoitia atu nei e au; e hara i te mea he aha te take, koia tenei te take: E hiahia ana ahau kia tahuri tika mai te Whare ki tenei take me te kite e tika ana kia marama pai nga tikanga e whakahaeretia ana mo matou. Ko tatou ko te iwi Maori raua ko te iwi Pakeha me titiro me whakahaere he tuakana he taina, kaua e whakatangataketia. E pewhea ana koia ta koutou titiro ki te iwi Maori i naianei? E hara hoki ratou i te iwi kino. E whakaae ana koutou rite tonu ratou ki a koutou te pai me te ata noho i raro i te ture: rite tonu te kaha o to ratou mohio ki to koutou. Kati, he aha te take oku i peneitia mai au e koutou, me te mea nei he kuare ahau, me te mea nei kaore matou e kaha ki te whakahaere i o matou whenua me a matou tikanga? Kei te tino koa rawa atu nei ahau mo te aranga ake o tenei take kaore nei hoki e taea e koutou te mohio me pewhea me pewhea ranei. Taku hiahia tenei: E hiahia ana ahau kia kite atu ahau i tetahi o koutou e tu ake ana i tona turanga ki te whakapuaki mai i tetahi tikanga tena e paingia mai e nga taha katoa. Katahi ha ka ingoa rangatira tena tangata? Kei te ki atu ahau mehemea e hiahia ana tetahi honore mema ki te whakaputa i tona ingoa, koinei tonu te taima tika; a e ki atu ana hoki ahau ki taku hoa honore, ki te kai-arahi o te Apetihana, kia Maihe, e kore rawa ia e whiwhi i te tunga mona a muri atu nei penei rawa te kaha o te pai me tenei hei tunga atu mona ki te whakaputa i tona ingoa ki te whakatakoto i tetahi tikanga tena e paingia e nga taha katoa. A e ahua pera ana ano taku kupu atu ki te Pirimia; koia tenei: He tangata ia kua whakaputa rawa i tona ingoa, kua rangona nuitia e te ao katoa; engari me tupato ia me tiaki ia i tena ingoa nui ona i runga i te ata whakahaere tika kia mau tonu ai te titiro whakanui a nga iwi nei ki a ia. Tenei ano tetahi take nui e hiahia ana ahau ki te whakatakoto atu ki te Whare nei; koia tenei: Kua haere mai matou nga Maori nei ki tenei Paremete, pera ano me ta matou haere mai ki tena Paremete ki tera Paremete i mua atu, me te tumanako atu me te whakapono atu tena e mahia mai he tikanga hei whakaora i o matou mate. Kua tukutuku pitihana matou, a e noho mai nei hoki i konei i naianei i Poneke nei nga tangata i tukuna mai hei mangai whakapuaki i nga hiahia o nga iwi Maori o ia wahi o te takiwa e tu nei ahau hei mema. Tetahi hoki, kei konei, kei Poneke nei e noho ana a Mahuta mema o te Whare o Runga, na te Kawanatanga i mau mai ki konei, a whakanohoa ana e ratou ki tena nohoanga hei hoa awhina mo ratou ki te kimi me te whakatakoto i tetahi tikanga e rite ai nga hiahia o te iwi Maori. Kaore au e pai kia pohehe nga honore mema ki te take i noho ai taua tangata ki konei ki Poneke nei; ki te mahara iho o tenei Whare i haere mai koia a Mahuta ki konei ki te aha? I haere mai ia i runga i te whakahau a ona iwi ki te whakatakoto atu ki te aroaro o nga mana i enei mate katoa kua korerotia nei e au i tenei po. A koa ana hoki te Kawanatanga mo tona haeretanga mai ki konei ki te kimi tikanga e taea ai aua raruraru te whakariterite. E te Pika, mehemea ka taea e koe te whakaae kia homai ano tetahi haora kotahi nei moku hei ata whakamaramatanga paitanga atu nei maku i te aronga o enei take ki te aroaro o tenei Whare, ki taku mahara e tika ana kia whakaaetia mai e koe; notemea ko enei take he tino take nunui e tika ana kia ata whakamaramatia rawatia ki nga honore mema. Kua korero roa etahi mema mo runga i enei take, ko etahi i hawha kau noa iho. A e nohonoho ake nei etahi me te tawai mai ki nga mema e korero ana; e mohio pai ana hoki ahau e penei ana te kupu a etahi mema, "He aha te pai o tenei tangata o Kaihau i tu ai ki te korero? Kaore ia e mohio ana ki ana korero." Kati, kua taea pea e au i tenei po te whakamarama atu ki a koutou i te take e noho nei ahau i konei; a kei te whakaatu pono ahau i nga hiahia o oku iwi; a kaore hoki aku hiahia ki te takahi i nga ruuri o tenei Whare. Ko te take tena i haere mai ai a Mahuta me te whakaae kia tu ia i tona turanga e tu nei. Kaore ahau e pai kia mahara mai nga mema i haere mai ia i runga i te whakaaro kia whiwhi ia i te turanga Minita a taihoa ake nei. Ki te tikanga he turanga Minita ano tona turanga e tu nei ia i naianei; inahoki e huaina ana ko te Honore Mahuta; a kua kahititia hoki ia he mema no te Kaunihera Whiri, whiri. Engari, e te Pika, ko tona ingoa ake i roto i ona iwi ake kei runga moa atu i tena. Ko tenei motu katoa e whakanui ana i tona ingoa he kingi no te iwi Maori; a kaore rawa he tangata e kaha ana ki te ki e hara tena i tona turanga tika mai o mua iho, tuku iho he whakatupuranga tuku iho he whakatupuranga tae mai ki tenei ra. Ki te whakahe tetahi tangata ki tena, kati, e rite ana tena tu tangata ki nga tangata mohoa e noho noa atu ana i te ngaherehere a e korero whakaiti ana mo Kingi Eruera hui atu ki te kingi o nga Maori. He aha te take i kore ai tenei tangata i whakarerea i te wa i whakatungia ai ia hei kingi e nga Maori o tenei whenua? Ko te take nona anake te mana nui i taua wa puta noa i tenei whenua.

Engari, i naianeī, kua rua tahi nga mana; no reira ko nga tangata kore rawa nei e toa ki te whakapuaki kupu i aua ra o mua kua korerotia nei, mehemea ka whakapakari i naianeī ki te whakapuaki i o ratou mahara i roto i enei ra, kaore rawa e tika kia whakarangona atu. Otira, akuanei pea kaore pea i te tika kia korero ahau ki nga honore mema mo runga i tenei take; no reira i ruarua noa iho ai aku kupu mo runga mo taua ahua, he mea kia marama ai te Whare heoi kau te take i tae mai ai a Mahuta ki konei ki Poneke nei kia uru tahi atu ia ki te hanga tikanga e whakahaerea tikatia ai ona iwi.

Te Pika.—Kua pau te taima a te honore mema

I muri i a ia ka whai korero ano etahi mema Pakeha a no te tekau ma rima minita ki te tahi karaka i te ata tu o Wenerei ka hiki te Whare.

Wenerei, te 7 o Hepetema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare i te tuatahi, ka mutu, ka tu ake ko—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, kaore ahau i mea kia whai korero ahau mo runga i tenei putake e whakahaeretia nei i te aroaro o te Whare, engari i te mea kua roa noa atu te haeretanga o tenei korero i taku i mahara ai i te timatanga, no reira e mea ake ana i roto i taku ngakau e kore pea e he kia whakapuaki atu ahau i naianeī i oku nei whakaaro mo runga i tenei take. Tuatahi, e te Pika, ka whakahaere kupu ahau mo runga mo te menemana i motinitia e te honore te riira o te Apitihana mo te motini a te Raiti Honore te Pirimia kia whakaturia he Roiara Komihana hei uiui i te ahuatanga o te mahi whakanohonoho whenua me nga taitara e puritia ai. E mohio ana hoki ahau he tino take nui rawa tenei, a he uua rawa atu hoki. Ki taku titiro, e te Pika, ko te hiahia o te Apitihana, koia tenei: Ki taku mohio e hiahia ana ratou kia whakawhiwhia nga Kaurana tenata ki te mana hoko i te whirihourā o nga whenua Karauna e riihitia ana e ratou i naianeī, kia riro tuturu motuhake i a ratou ake aua whenua. Kaati, e kore e taea e au te whakaae noa ake ki tena tono, engari ki taku mahara ko te mea tika me whakatu taua Roiara Komihana e korerotia nei, a kia mutu tana uiuinga katahi tatou ka whakahaere tikanga mo tena take i muri iho i te whakatakotoranga o te ripoata a te Komihana ki te aroaro o tenei Whare, a ina oti taua ripoata te tiro tiro me te whiriwhiri e ia mema kotahi o tenei Whare. Katahi ka tae ki te wa tika hei kiinga ma tenei Whare, ka whakaae ranei ia kaore ranei ia e whakaae kia riro i aua tangata te whirihourā o aua whenua. Kua kite ra pea i naianeī nga tangata e riihi ana i nga whenua Karauna e kore ratou e whiwhi i tetahi atu ahua taitara mo aua whenua i tua atu i te riihi, a ki te kore e whakarereketia te tikanga me titiro tonu ratou i nga wa katoa no te Karauna aua whenua. A, i te mea e pena ana, me tino tupato rawa tenei Whare kua e whakatakotoria he tikanga hou kaore ano i ata whakamaramatia rawatia ki te iwi o te koroni i te tuatahi. E mohio ana ahau kua tukuamai nga pitihana ki tenei Whare a etahi o nga Karauna tenata, e tono mai ana kia hoatu ki a ratou te whirihourā o o ratou whenua, engari, ki taku nei titiro iho ki runga ki tena take, kaore ano i ata whakamaramatia atu ki aua tangata nga taha e rua o tena take. Ko te taha whakahe ki ta ratou pitihana kaore ano i whakamaramatia tikatia atu ki a ratou, no reira kaore ano ratou i mohio ki tetahi whakaaro tika ma ratou e ko tewhea ranei te aronga taitara whenua tino tika hei painga mo ratou me o ratou uri i muri i a ratou. Ko te meatanga kia whakaturia he Roiara Komihana e hara tena i te korero hou. He nui nga tauratanga mo tena whakaaro, notemea e whakatuturia tonutia ana he Komihana pena i nga korini katoa a Ingarangi, a i Ingarangi ano hoki, mai o namata noa atu tae mai ki tenei ra tonu. I mua atu i te whakaotinga o te ara haerenga o te reriwe iwituaroa o te motu o Aotearoa e te Kawanatanga, i whakaturia he Roiara Komihana, a whakaputaina ana e taua Komihana ana ripoata mo runga mo ia raina kotahi e whakahuahuatia ana, a ata whiriwhiria mariretia ana e te Kawanatanga. No reira ko ahau e ki ana e tino tika ana kia whakaturia he Roiara Komihana hei uiui mo runga mo te take whenua me ia ahua taitara e puritia ai. I whakaturia he Roiara Komihana hei kimi mehemea ko tewhea te raina pai hei haerenga mo te reriwe i Karaihitia ki Arahura, a i pera ano mo te reriwe i Tanitini ki Whakatipua. Kia oti marire nga ripoata a nga Komihana mo aua raina katoa te ata whiriwhiri marire e te Kawanatanga katahi ano ka whakahaua e te Kawanatanga kia mahia te reriwe. Kore rawa i te marama i a au, i te mea e whiwhi ana tatou i ena tauratanga hei tohutohu i a tatou, he aha ranei te take a te Apitihana me etahi mema o te "parirau mau" i ki ai i naianeī kaore e tika kia whakaturia he Roiara Komihana hei uiui i tenei take whenua, engari me whakaae noa atu kia hoatu te whirihourā hei aha i uiuia ai. Ko ahau e ki ana kaore e tika kia pena te whakahaerenga o tenei take. Me matua takoto marama he kaupapatanga tuturu ki o tatou aroaro katahi ano ka tika kia muua e te riira o te Apitihana tana menemana. E tino whakaae ana ahau kia whakaturia he Roiara Komihana, a ka turaki ahau i te menemana nei. E whakaatu ana ahau i toku whakaaro pono kaore ahau e rite ana ki etahi tangata he kupu ke i tenei ra he kupu ke ano apopo. I ki te mema honore mo te Tai Hauauru i tera po, e whakahe ana ia ki te whakatunga o tenei Roiara Komihana notemea kaore ia e kite ana i tetahi mea pai i roto, a notemea hoki he

moumou noa iho i nga moni o te koroni. Ko taku whakautu tenei mo taua korero ana; kaore ano taua honore mema i mohio noa ki nga tikanga i whakahaeretia ai tenei koroni. Mo te taha ki nga mate me nga mamaetanga e kiia mai nei kei te patu i te iwi Maori, e ki ana ahau kaore kau he raupatutanga noatanga o nga whenua Maori; engari i matua ata whakaturia he Komihana hei uiui kia kitea kowai ma nga iwi Maori i hara, a no nga Maori ranei no nga Pakeha ranei te he. Ko te ahua mo te taha ki nga whenua Maori o te Tai Hauauru o Aotearoa e penei ana; na runga tonu na te uiuinga a te Komihana i whakaturia hei whakahaere i te ahuatanga o te raupatutanga o nga whenua Maori o te Tai Hauauru i whakahokia ai etahi wahi whenua ki nga Maori piri pono o te Tai Hauauru, a e puritia mai nei mo ratou i naianei e te Kai-tiaki o te Katoa i runga i nga ritenga tiaki. I roto i te whai-korero a te honore mema o te Tai Hauauru i tera po he maha ana kupu whakahe mo nga whakahaere a tenei Kawanatanga e pa ana ki nga whenua Maori puta noa i te koroni; engari, me mahara ano te mema honore ki tenei ahua nei, koia tonu tetahi o nga tino tangata tautoko kaha rawa atu nei i te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori o te tau 1900, me te Ture Kaunihera Marae o taua tau ano. Ko te tangi tuturu tenei a nga rangatira Maori o te motu o Aotearoa kia homai he ture e whai mana ai ratou ki te whakahaere i a ratou tikanga. Ko te tuturu tukunga iho tena o nga hui me nga whakaminenga i tu i ia wahi o te motu nei i raro i tetahi tikanga i karangatia nei i te timatanga ko "Te Kotahitanga." Ko to ratou hiahia he ture motuhake mo ratou, ma ratou ano e whakahaere. Otira kaore tenei Paremete i whakaae ki te hoatu mana motuhake ki te iwi Maori ma ratou ano e whakahaere a ratou mana me nga mea e pa ana ki a ratou kia motuhake atu i te iwi Pakeha. Kaore ratou i kite i tetahi take tika e tangi ai nga Maori mo te mana motuhake mo ratou pena me te iwi o Aerana. Engari ki taku nei titiro iho heoi te wahi o nga mea i inoitia mai nei e ratou i taea ai te hoatu e tenei Whare ko nga Kaunihera i whakaturia i raro i te ture o te tau 1900. Ko te wahi tena i tata ki te mana motuhake i tonoa nei e nga Maori. Engari kaore ano nga iwi Maori i tahuri ki te hapai i aua mana i whakawhiwhia nei ki a ratou i raro i aua ture, a kaore ano i whakamataua noa ka haere mai ki konei whakahe ai, e, kei te he aua Ture. Mehemea e pena ana te mahi a nga Maori i naianei kua ratou e miharo mehemea ka tahuri te Kawanatanga akuanei ki te whakakore atu i roto i te pukapuka o nga Ture i aua Ture i whakamanaia ai ratou ki te whakahaere i o ratou whenua me a ratou tikanga. Kua rua tekau tau oku e tu ana hei mema mo tenei Whare; a i roto i tena wa roa ka haria mai ana he take e pa ana ki nga iwi Maori o Aotearoa ki roto ki tenei Whare, me te tono mai kia tautokona e au, taku kupu tuturu tenei ki aku hoa mema Maori, "mehemea e whakaaro pono ana koutou he ora mo koutou kei roto i tenei mea ka tautokona e an." Ko ana Ture e rua i whakahengia nei e te honore mema i tera po i tautokona e an i runga i tera ahua, notemea kaore hoki ana Ture i pa ki oku iwi i Te Waipounamu. I ki atu ano ahau ki nga mema Maori o te motu o Aotearoa, "kaore rawa ahau nei e kite ana i tetahi painga kotahi e taea e ena Ture Kaunihera mo to koutou motu," na ratou ke i ki mai ka taea he painga. Tetahi o nga take i tautokona ai e au he kite atu noku kaore i te whakaaro kotahi nga Maori o tenei motu, rereke ana nga hiahia o nga takiwa pootitanga mema e toru o te motu o Aotearoa, ara o te Tai Rawhiti, te Tai Hauauru, me te Tai Tokerau; a mahara ana ahau me tautoko ahau i tetahi tikanga tena e aro hei whakakotahi i a ratou ki runga ki te turanga kotahi. A kua pewhea tenei ahua e kite atu net tatou i naianei? Haere mai ana oga pitihana me nga tangi me nga aue i te takiwa Maori o te Tai Hauauru e tono mai ana ki a tatou kia whakakorea atu aua Ture notemea kaore e pai ana ki a ratou. Kaati, i runga i te mea he Maori hoki ahau, e patai atu ana ahau ki nga honore mema, e pewhea ana toku ahua i naianei ki to ratou nei mahara? Na ratou nei hoki i tono mai kia tautoko ahau i a ratou, a tautoko ana ahau, a i te mea kua whiwhi ratou i aua Ture, kua kore ratou e pai atu ki aua Ture. Me pewhea koia e taea ai e au te awhina i a ratou? Mehemea ka titiro nga honore mema ki nga whaikorero a te honore mema Maori mo te Tai Hauauru i muri mai o te tau 1900 ka kite koutou tana mahi tuturu he whakapai he tautoko i aua Ture, me te whakamihi atu ki te iwi Maori mo to ratou whiwhinga i aua Ture nei ano e whakahe nei ia i naianei. Katahi ia ka haere mai ki konei i naianei ki te tono i tetahi tikanga rereke noa atu; e tono ana kia hanga he ture e whakamana ana i nga Maori ki te hoko, ki te rihi, ki te mokete, ki te whakahaere ke ranei i o ratou whenua i runga i tetahi atu ahua huarahi e pai ana ki a ratou. E tono ana ia i te mana motuhake mo ratou; a ko tewhea ahua mana motuhake koia tana e whai ana? A ka haere ano tana korero ki te whakawhiwhi i te Whare nei me te ki ki te kore e whakaaetia e tenei Whare taua tono ka haria atu e ia ki Ingarangi. Heoi ra, ki taku titiro he whakapau moni noa iho tena mahi, he whakapau taima, he whakapau kaha. E mohio ana hoki tatou i haere a Tawhiao me era atu rangatira Maori ki Ingarangi ki te kawhe i tetahi take penei ano te ahua i te tau 1883, i reira tata ranei, a i ta ratou whakatakotoranga atu i o ratou raruraru ki te aroaro o te Kawanatanga o Ingarangi i pewhea koia te whakautu mai ki a ratou? I penei te kupu mai ki a ratou: "hoki atu ki Niu Tireni, whakahokia atu o koutou raruraru ki reira, ma te Kawanatanga o taua koroni e whakaoti o koutou raruraru, no reira me titiro koutou ki a ratou hei whakaora i o koutou mate." Kei te ki atu ahau, e te Pika, ki te honore mema mo te takiwa Maori o te Tai Hauauru me ona iwi, tae noa hoki ki nga iwi Maori katoa o ia pootitanga mema kotahi o te koroni nei, mehemea e hiahia pono ana te iwi Maori ki tetahi tikanga e puta ai he painga ki a ratou me haere mai ki konei whakatakoto marama ai i taua tikanga ki te aroaro o tenei Whare, a kia mau hoki ratou ki taua tikanga kotahi anake. Mehemea ka pena ratou kaore he awangawanga o toku ngakau ka ata whakarongona tikatia ta ratou tono. Engari i te hanga kaore nei ratou e tuturu ana ki tetahi whakaaro kotahi i roto i nga ra e rua

nei, a kaore hoki ratou e mohio ana he aha te mea e hiahiatia ana e ratou, ha, e porangi noa iho ana tenei ahua. Kua penei ra toku ahua i naianei, mehemea ka mauria mai he Pire ki tenei Whare hei painga hei mate rauae mo nga iwi Maori o tenei motu, me ata whakaaro marire ahau me kua pea ahau e pooti mo runga i taua take, me me noho atu ki taua mea.

He Honore MEMA.—Tangata kino.

Tame Parata.—Ae pea, he tangata kino pea ahau, engari e korero atu ana ahau ki a koutou i oku nei mahara. Ki te ki atu ahau mehemea ka haria mai tetahi Pire a muri atu nei e pa ana ki te iwi Maori ki te aroaro o tenei Whare, me ata whakaatu marama i roto i taua mea e te mema nana i mau mai ona ritenga katoa kia taea ai e tenei Whare te mohio he aha te tuturutanga o nga mea e hiahiatia ana, a he pewhea te tino tikanga o taua Pire; notemea tae mai ki naianei kaore ano tatou i mohio noa he aha ranei nga mea e maharatia ana e nga Maori kei kona te tino painga me te tino ora mo ratou. Na enei tu mahi a nga Maori o Aotearoa nei i tika ai te mahi a nga mema Pakeha o tenei motu e haere tonu mai nei ki te Kawanatanga i nga wa katoa ki te tono mai kia tangohia atu e te Kawanatanga nga whenua Maori katoa puta noa i te motu i runga i tetahi huarahi e taea ai aua whenua te whakanohoia talatia nei ki te Pakeha. Kei te kite marama noa atu ahau nei ko te mea tika me hohoro tonu te hanga mai he ture, te whakatakoto mai ranei he tikanga e taea ai enei miriona eka whenua Maori e takoto mangere ana i roto i te motu o Aotearoa nei te whakamahi kia whai tikanga ai. I naianei hoki kaore i te mahia e nga Maori, a kaore hoki he painga e puta ana ki nga Pakeha i runga i aua whenua, a e tika ana kia whakatakotoria mai he tikanga e taea ai te mahi, e puare ai hei nohoanga ma te tangata, kia hua ake ai he reweniu ki te koroni i runga i aua whenua. Mehemea e hiahia ana ratou ki a ratou anake o ratou whenua pupuri ai, me wehewehe e ratou ka mahi ai i nga wahi e taea ana e ratou te mahi, a ho nga toenga me tuku ki te riihi ki tetahi atu alma mahi ranei e whai tikanga ai. Mo te taha ki nga wahi i te motu o Aotearoa kaore nei e ahei ana kia mahia hei paamu, kia riihitia ririkitia ranei hei nohoanga pupututanga mo te tangata, me tapatapahi hei rana haerenga taonga era tu whenua, me riihi whenua nui tonu ranei, penei me nga whenua Karauna e whakahaeretia nei. Mehemea ka penetia, ka mutu atu te tangi tuturu a nga mema Pakeha e tawai mai nei ki te iwi Maori he mangere, he aha, me te whakahe mo to ratou whiwhinga i nga whenua kaore nei e whakamahia ana e ratou, me te kaiponu i aua whenua kia kua e riro atu i nga tangata e tahuri ki te whakamahi i aua whenua hei painga mo ratou me te koroni tahi. I raro i tera tikanga kua tohungia ake ra e au kua kore he take e tawaitia penetitia ai nga iwi Maori. Ko tera anake te huarahi e kite atu ana ahau hei putanga mo te ihu o nga iwi Maori o Aotearoa nei e tupu haere ake ai te tangata me te iwi. E hara tenei i te whakaaro hou naku. Toku whakaaro tuturu tenei e whakapuakina tonutia ana e au i roto i enei tau maha. Ko ahau e tu atu nei he tangata mahi paamu ahau he tangata whakatuputupu taonga, a e mohio pai ana ahau ki taua take. E mahi tonu ana ahau i nga mahi paamu i roto i enei tau e wha tekau kua hori ake nei kaore he mutunga Ka korero atu ano ahau, e te Pika, i taku kupu tuatahi i ki ra ahau ki taku titiro ko tera anake te huarahi e riro mai ai i nga iwi Maori o Aotearoa nei o ratou nei hiahia; a mehemea tera tetahi raugatira Maori tangata whai mana ranei i roto i a ratou e mohio ana ki te whakatakoto marama i tetahi huarahi whakaaro i taea ai te whakatutuki i enei tikanga kua korerotia atu nei e au, ka tautoko ahau i tena tangata; a ki taku mohio ka tautokona ano ia e nga honore mema katoa e hiahia ana kia taea te ora mo te iwi Maori. Tera tetahi whakatauki Maori tawhito no nga wa o nga tupuna ra ano, e penei ana: "He toa taua he toa paheke. He toa mahi kai he toa tu tonu." Me tango e au hei tauira ko taku hoa ko te mema mo Karaihiitiati (ko Teira) he toa korero ia, a he toa paheke; ara, he tangata ia meake nei ka nga roatu, kore rawa ia e puta. Kaati, mo tetahi take ano i korerotia e te honore mema o te Tai Hauauro i tera po: I ki ia, tera tetahi tangata kei konei kei Poneke nei i naianei, he mema no tenei Paremete; a ki taku mohio ki ana korero he mema no te Runanga Kaunihera, ara he korero ana ia ki taku mahara mo te honore Mahuta, mema o te Runanga Kaunihera, i ki ra ia ma taua tangata ka taea katoatia enei raruraru te whakaotioti tika. Kaati ko ahau ra hoki ka tino pai rawa atu mehemea ka kite atu ahau i a ia e whakaoti pa i ana i ena raruraru Engari me penei te titiro iho ki runga ki tenei ahua, ko tena tangata ko Mahuta he tangata kotahi noa iho ia; a e maha noa iho nga tangata i roto i taua Runanga Kaunihera e tu nei ko ia tetahi o nga mema; a e mohio ana hoki ahau e korerawa e taea e te mema kotahi noa iho nei kaore nei ona tuara hei tautoko i a ia te kawae i tetahi tikanga whakaaro kia puta. Me tahuri rawa etahi mema tokomaha e nui ana hei tautoko i a ia katahi ano ka taea e ia. Pera ano te ahuatanga o nga mema o tenei Whare. Ahakoa pewhea te marama te tika o te hiahia o tetahi mema Maori kotahi nei, ki te kore te nuinga o nga mema o tenei Whare e huri ki te tautoko i a ia, e whakapau taima noa iho ana ia ki te whakapuaki kupu mo tera raruraru kaore rawa he painga. Ki te kore ia e tautokona ko te aha e pahure i a ia? Mehemea e nui ana nga mea ki te tautoko i a ia katahi pea ka taea e ia te kawae i tona hiahia kia puta. Engari, ko te mahi penei me ta te mema o te Tai Hauauro e mahi nei — hamama noa iho ai te reo ki te korero whakawehiwehi, e, ka penei ahau, ka kero—kaore kau rawa he mea e oti i tena tu ahua. Engari ano te ata korero marine mehemea e hiahia ana te tangata kia whakarongona atu ana kupu. No reira ahau i ki ake ai ka nui taku pai i toku whiwhinga i tenei taima hei korerotanga atu maku i oku take e tahuri ai ahau ki te hoatu i taku pooti hei tautoko i te whakatunga o te Roiara Komihana hei uiui mo runga mo to aronga o te take whenua e korerotia nei. E kore ahau e korero i naianei e pai ana ahau ki te whirihouru ki te riihihouru ranei, taihoa ra ano pea ahau e

whakaatu i toku whakaaro mo tena ina tae ki te wa e kawea mai ai te ripoata a te Komihana ki konei. Hei kupu whakamutunga maku, e mihi atu ana ahau ki nga honore mema mo te pai o ta ratou whakarongo mai ki enei kupu aku.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Taku kupu tuatahi e tino whakaae ana ahau kia riihitia nga whenua Karauna a nga ra e takoto ake nei. (Ka haere tonu nga korero, a ka ki,) Me whai kupu ahau mo te taha o tenei take e pa ana ki te iwi Maori, i korerotia nei e te mema Maori o te Tai Hauauru me te mema o Te Waipounamu i tera po a i tenei ra ano hoki. Kaore rawa ahau e marama atu ana ki te tu o te mema o te Tai Hauauru mo runga i tenei take, no te mea i te tau 1899 kawea mai ana e te Kawanatanga he Pire mo runga mo nga whenua Maori. I pera ai ratou na runga na nga korero a etahi Maori tokomaha puta noa i tenei motu; engari i whakahengia taua Pire e tetahi wehenga nui o te iwi Maori o te takiwa pootitanga o te Tai Hauauru me te Tai Rawhiti. I te tau 1899 ka haria mai ano e te Kawanatanga tetahi atu Pire ano, a i roto i tena Pire e noho ana te nuinga o nga tikanga e mau nei i naianei i roto i te "Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900"; a i roto i tana whaikorero mo runga i tera Pire i penei te kupu a te mema Maori o te Tai Hauauru:—

"Kaore e kitea e au he kupu e kaha ana ki te whakaatu i te nui rawa o te mihi me te koa o toku ngakau mo te kawenga mai o tenei Pire e te Pirimia ki te Whare nei. Ko tenei Pire he tino mea nui rawa atu e tirohia nuitia ana e nga iwi Maori puta noa i te koroni. He Pire tenei hei whakaora i a ratou..."

Ko te roanga katoatanga atu o te whaikorero a te mema honore he whakapai ki taua Pire, i kawea mai nei e te Kawanatanga i taua tau. E penei ana te whaikorero a te honore mema mo te Pire Whakahaere Whenua Maori o te tau 1900:—

"E tu ake ana ahau ki te whakaatu atu ki te Whare i nga hiahia o te iwi Maori mo runga i te Pire Whakahaere Whenua Maori. Ko nga whakaaro o te iwi Maori mo runga i tenei Pire kua oti te whiriwhiri me te whakatau e ratou i te wa i whakatakotoria atu ai te Pire o te tau 1899 ki to ratou aroaro, a kei te tino whakapai nga Maori puta noa i tenei motu ki nga tikanga o taua Pire. Kua oti i a ratou taua mea te korero me te whiriwhiri, a kua takoto a ratou menemana me a ratou whakatikatika, a kua oti katoa aua menemana te whiriwhiri me te whakatautau haere e te Komiti mo nga Mea Maori, i te mea hoki koia tera te Komiti i tukuna atu ai mana e whiriwhiri te Pire; a kia mohio ai te Whare nei ki te tika o aku kupu e korero atu nei ahau me titiro nga mema honore ki tenei ahua; ara, kaore rawa—otira kei te mohio koutou—kaorerawa he pitihana kia kotahi, he kupu ranei kia kotahi, i tae mai ki tenei Whare i roto i tenei tau hei whakahe mo te Pire. Ko te whakaaro o te iwi Maori puta noa i tenei motu mo tenei Pire e hara i te whakaaro hou, engari he mea tawhito kua maha nei nga tau e hurihurhia ana e te iwi Maori. He maha nga mate e pa ana ki nga whenua Maori, na reira kei te tautoko te iwi Maori i tenei Pire, notemea e kite ana ratou ma tenei Pire ka oti he tikanga e taea ai e ratou te rihi i o ratou whenua i runga i nga huarahi e paingia ana e ratou. Engari me ki atu ahau, e hara enei painga i te mea hei painga mo te iwi Maori anake. Ka whiwhi nga iwi e rua i nga painga o tenei Pire, tae atu ki te koroni katoa."

He pera haere tonu taua whaikorero katoa ana, he whakapai i taua Pire, a i nainaei kua kaha rawa te whakahe a te honore mema ki taua Ture, na ona iwi o Waikato nei ano i whakatakoto te nuinga o ona tikanga i roto i nga hui i karangarangatia kia tu ki reira hei whiriwhiri i taua Ture: He aha i rereke ai ona mahara i naianei? Kaore te honore mema e whakahe ana ki te Ture—e whakahe ke ana ia ki te ahua o te hanganga o te Kaunihera; a kei roto i tetahi pitihana e mahia mai ana i naianei e taua mema honore me era atu tangata o Waikato e penei ana tetahi tikanga: "E hiahia ana matou kia waihotia te Kaunihera Whenua Maori kia tu ana, engari kaore matou e pai ana kia whakaturia he Pakeha hei mema: a kaore matou e pai ana kia whakaturia he apiha Kawanatanga hei Tumuaki. Ko ta matou e hiahiaana he Kaunihera Maori motuhake." Ko tena tetahi o nga whakahe a te honore mema. A he aha hoki tetahi? I te tau 1899 mahara ana ia ka taea e ia te hanga he turanga mo Mahuta hei tumuaki mo nga Kaunihera Whenua Maori me nga Kaunihera Marae puta noa i te motu nei, e kore ahau e whakamiharo mehemea ka tae mai he pitihana pera a taihoa tata ake nei. Mehemea ka tonoa atu te whakaaro o nga iwi Maori o te Tai Hauauru ki taku mohio ka kitea kei te whakahe katoa ratou ki te tikanga e hapainga mai nei e to ratou mema Kei te mohio ahau ki nga whakaaro tuturu o nga Maori o te Tai Hauauru. E mohio ana ahau ki te hiahia o te tumuaki o aua iwi Maori. Ko te tangata nei ko Taingakawa, i whakaturia hei tumuaki mo Mahuta, e mohiotia ana e nga Pakeha nei ko te tama a Wiremu Tamihana—a te tangata whakatu Kingi—e whakahe ana ki te whakaaro a Kaihau kia whakapuaretia noatia nga whenua ki te hoko. Ko ia ke te tino tangata tohu whakaaro i roto o Waikato nei mo runga mo nga hiahia o te iwi. E whakaae ana koia ia ki te hiahia o te mema o te Tai Hauauru, kia whakapuaretia noatia te hoko o nga whenua Maori? Kore rawa atu. Kei te tino pakeke rawa atu ona mahara mo runga i tena take. Kua korerotia e ia ki te iwi nui tonu, a he maha ana korerotanga mai ki ahau, penei na: Kaore is e pai ana kia whakawhiwhia nga Maori ki te mana hoko. E ki ana ia, "Kua nui rawa taku kite i te mahi a nga Maori i nga ra o mua." I whai mana ratou ki te hoko, a kua pau katoa te nuinga o o ratou whenua te hoko e ratou, a i naianei noho whenua kore ana etahi Maori tokomaha i roto o Waikato i runga i tena mahi a ratou. Kaati, ko ahau e ki ana ko nga Pakeha katoa me nga Maori katoa e korero ana kia kaua e whakawhiwhia nga Maori ki te mana ki te hoko i o ratou toenga whenua, ko ena ke nga tangata e

korero pono ana e korero tika ana i te huarahi e ora ai te iwi Maori i roto i nga tau e haere mai nei. E mohiotia nuitia ana hoki e te Kawanatanga me te Whare te mahi i mahia e te mema o te Tai Hauauru i te tau 1900. Nana i mea atu ki te Kawanatanga kia tonoa atu he tangata ki te takiwa o Waikato ki te rapu i te kaute o nga tangata whenua kore kei reira e noho ana; a i muri nei ka haria mai taua rarangi ingoa o nga Maori whenua kore ki Poneke nei, ka tukua ki te Kawanatanga, a ka whakatakotia ki runga ki te teepu o te Whare nei e te Pirimia. Noho ana i roto i taua rarangi nga ingoa o nga tangata e ono rawa mano e rima rau, o nga iwi o Waikato, o Tauranga, me Hauraki, e ki ana he tangata whenua kore ratou. I whenuakoretia ai ratou na runga anake na ta ratou hapai i to ratou mana hoko, haunga hoki etahi i whenua koretia i te murunga atu o o ratou whenua i runga i te raupatu a te Kawanatanga i nga ra o mua. Ka marama pea nga honore mema ki te rereke rawa o te tu o te mema o te Tai Hauauru. E tono ana tetahi tono ana kia whakawhiwhia nga Maori ki te mana ki te hoko i o ratou toenga whenua, a e tohe tonu ana hoki kia wehea e te Kawanatanga he whenua Karauna mo aua Maori e ono nei mano e rima rau o tona takiwa i whenua koretia i runga i ta ratou mahi hokohoko i o ratou whenua. Mehemea ka whakawhiwhia ano ratou ki te mana hoko ka haere tonu ta ratou mahi hoko a ka whenua koretia ano ratou a taihoa. He tikanga pai koia tena? Ko ahau e ki atu ana ana kaore; a e hara ano hoki tena i te hiahia pono o te mema o te Tai Hauauru i a ia e ki nei, "Homai ki a matou te mana ki te hoko i o matou whenua mehemea e hiahia ana matou ki te pera." E te Pika, e hara rawa i a ia ake nei tena hiahia, engari he mangai kau ia na tetahi Pakeha, kaore kau atu i tua atu. E tino mohio nui ana tatou ki te he o te hoatutuanga o tena mana kia hoko noa ana nga Maori i o ratou whenua.

Te Heningi (Mr. Jennings).—O ratou whenua takoto noa (surplus lands).

Hone Heke.—Kaore kau ra he whenua takoto noa. Ko nga toenga whenua Maori katoa e toe ana i naiane i ka pau katoa hei oranga mo nga Maori. Kua ki ake ra hoki ahau i mua ake nei he nui nga takiwa kua tokomaha haere ake te nui o nga Maori, kaore i te hoki haere ki raro, a ka pewhea te Maori a taihoa mehemea ka whakawhiwhia e koutou ki te mana hoko i o ratou whenua? Tera te roanga atu o ana korero, me titiro i *Hansard*.

I muri i a ia ka whai korero ano etahi atu mema Pakeha a ka haere tonu te mahi a te Whare, a no te rua tekau ma rima miniti i muri i te paahitanga o te tahi karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Taite, te 15 o Hepetema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare ka mutu, ka tae ki nga patai—

Maori Whai Whenua.

Te Rewi (Mr. Davey), (mema mo Karaihiati) — Ka patai ki te Minita Maori,—(1.) Mehemea kua rongoa ia ki tenei korero kua panuitia nei i roto i etahi nupepa i Niu Tireni: "Tera tetahi Maori waimarie i tae ki te Kooti Whenua Maori i tu ki Pamutana i mua tata ake nei, ona eka whenua kei a ia e mau ana i runga i tona take ake, e waru tekau rawa mano eka, me tona uru ano ki etahi atu poraka i tua atu i tena? (2.) Ka whakaaturia mai ranei e te Minita Maori e whia ranei nga eka whenua o taua Maori, a he tika ranei tera tetahi tangata Maori kotahi i neke atu i te waru tekau mano eka ona paanga whenua?"

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll, (Minita Maori). — Ka whakautu; Kua kite to Minita Maori i taua korero i roto i te nupepa, engari kaore e mohio ana tera tetahi Maori i tae ki taua Kooti i tae ki tena waimarietanga, e waru tekau rawa nei mano eka whenua kei a ia. Kaore ano hoki te Minita e mohio ana ki tetahi tangata Maori kotahi i roto i te koroni nei i tae ona whenua ki te waru tekau mano eka, i tatata kau atu ranei ki tena ahua. Inahoki ra he takitahitahi rawa nga Maori i tae ki te kotahi mano eka i te tangata kotahi.

Te Akau Poraka.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakahau ia kia whakamaorititia te ripoata a te Komihana mo te poraka o Te Akau, kia panuitia hoki taua ripoata ki roto ki te *Gazette* me te *Kahiti*, kia ahei ai nga Maori e paangia ana te mohio ki te aronga o te takoto o tena take, i mua atu i te whakahaerenga o tetahi atu mahi e pa ana ki taua whenua?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, He roa taua ripoata, a ka roa rawa hoki e whakamaorititia ana, e perehitia ana. Akuanei pea ka rite pea mehemea ka panuitia ki roto ki te *Kahiti* te whakamaoritanga o nga kupu tohutohu a nga Komihana; a ka penatia hoki.

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Ka patai ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakarite atu

ratou ki nga Maori no ratou taua whenua kia tukua te katoa tetahi wahi ranei o Te Akau poraka hei nohoanga pupututanga ma te tangata?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Ka tahuri te Kawanatanga ki te whakamatau atu ki te whakarite tikanga pai ki nga Maori e taea ai te whakanohonohoia a Te Akau poraka ki te tangata.

Haere tonu nga mahi a te Whare a no te hawhe-paahi i te wha karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Wenerei, te 21 o Hepetema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka oti etahi mahi ka whakahaerea ko nga patai.

Tono Penihana Maori.

Tame Parata (mema mo Te Waipounamu).—Ka patai ki te Pirimia,—(1.) Mehemea e mohio ana ranei te Kawanatanga tera etahi Maori kei Te Umukaha i whakawhiwhia ki te penihana kaumatua e te Kai-whakawa Hara i te tau 1900, a i whakahoutia nei o ratou penihana i te tau 1901 me te tau 1902, a i whakaputaina ano hoki ki a ratou nga puru penihana—£18 nei i te tau—mo nga tau e toru tae mai ki te tahi o Aperira 1903, a kaore nei ano i utua he moni penihana ki a ratou e te Kai-rehita o nga Penihana mai o te marama o Aperira 1903 tae mai ki naiane; a ahakoa i tono tika atu ratou i runga i ona huarahi tuturu o tera mahi i te tau 1903 kia whakahoutia ano o ratou penihana, kaore nei ano a ratou tono whakahou kia tae ki te arcaro o te Kai-whakawa hei whakawakanga? (2.) Ka tahuri ranei te Kawanatanga ki te whakarite tikanga e utua ai nga moni penihana e tau tika ana ki te whakaaro iho a aua Maori kia whakaputaina mai ki a ratou, me te tahuri ano hoki ki te hanga tikanga pumau e whakawakia tikatia ai a ona wa e rite ana a nga wa e takoto ake nei nga tono penihana a nga Maori, e utua tikatia ai hoki aua penihana i runga i te tiwhikete a te Kai-whakawa, i runga i nga huarahi kua whakatakotoria e "Te Ture Penihana Kaumatua 1898," me ona Ture Whakatikatika?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka whakautu, Ko te Kai-rehita o nga Penihana, i te mea keore ano i tae atu ki a ia nga tiwhikete a te Kai-whakawa e whakahou ana i nga penihana, kaore e kaha ki te tuku atu i nga moni hei utu i aua penihana. Ko te whakahoutanga o tena mea o te penihana ma te Kaiwhakawa tena e whakatau.

Pukapuka Kerero Maori O Namata.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu) — Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakatutukitia e te Kawanatanga te kupu a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo Pitihana Nama 373, 1903, i ripoatatia nei i te 11 o nga ra o Hepetema 1903?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Ko te pitihana e korerotia nei e tono ana mo tetahi pukapuka tuhituhinga o nga Korero Maori o Namata me era atu ahua e tuhituhia ana i naiane me tuku kia whakatikatikaina c tetahi tangata mohio i mua o te perehitanga. I penei te kupu a te Komiti; me tuku atu taua pitihana ki te Kawanatanga kia whiriwhiria paitia. Kaati, kua takoto te whakaaro a te Minita Maori kia tukua atu taua pukapuka ki tetahi tangata mohio, i mua o te perehitanga, mana e titiro.

Kooti Whenua Maori.

Te Heningi (Mr. Jennings), (mema mo Egmont).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakahaua e ia kia tu he Kooti whenua Maori ki Waitara a te wa tuatahi tonu e taea ai, hei whakawa i nga mahi kua huihui ake nei ki reira hei mahinga?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Ka tono atu te Minita Maori i te whakaaro a te Tumuaki Kai-whakawa o te Kooti Whenua Maori mo runga i tena take.

Te Keehi O Porirua Whenua Rahui Kura Maori.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).:—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakahaua e ia kia whakamaoritia nga wakataunga a te Hupirimi Kooti (hui atu hoki ki te kupu apiti ki taua mea) me te Kooti Piira, me te Komiti Whakawa o te Piriwi Kaunihera, mo runga mo te keehi o te Whenua Rahui Kura Maori i Porirua?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Heoi anake te whakahe mo tena tonu koia tenei; mehemea ka whakamaoritia nga whakataunga roroa pena te ahua e ki tonu ana i nga kupu aronga motuhake me nga kupu roia, e kore rawa e marama ki te ngakau Maori. He pai rawa me hanga i tetahi whakarapopototanga, me whakawhaiti ki runga anake ki nga paina me nga take nunui, e whakaatu marama ana i te aronga o aua whakataunga.

Kura Maori I Te Puaha O Waikato.

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Ka patai ki te Kawanatanga, Mehemea ka uiuia e ratou mehemea e tika ana kia whakaturia he Kura Maori i te puaha o Waikato? (Kua whakaaturia mai ki ahau e tetahi tangata e noho ana i taua takiwa, e rua tekau ma tahi rawa nga tamariki e tupu ake ana i taua takiwa kaore rawa nei e akona ana.)

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Minita mo nga Kura).—Ka whakautu, kua tuhituhi atu te Tari ki nga Maori o Paku, he kainga e tata ana ki te puaha o Waikato, engari kua kitea kaore e tino whakaarohia nuitia ana taua korero kia tu he kura ki reira. E maharatia ana kaore e tika kia whakaturia he kura Maori ki te kore e kitea tetahi tohu tino marama, ae, e hiahia ana tena kura, a ka tautokongia ka awhinatia e nga tangata o taua takiwa.

Whenua Mo Nga Maori Whenua-Kore.

Henare Kaihau (mema mo te Tai Hauauro).—Ka patai ki te Minita Maori,—(1.) Mehemea ka hanga mai e ia he Pire i tenei tunga ano o te Paremete hei whakarite whenua mo nga Maori Whenua-kore o Aotearoa? (2.) Mehemea ka wehea e ia he whenua Karauna i naianei mo nga Maori o Aotearoa kia kore ai aua whenua e tututukuna ketia e nga Poari Whenua. A, (3.) Mehemea kaore e nui ana nga whenua Karauna i naianei i te motu o Aotearoa hei whakarite whenua mo nga Maori Whenua-kore, ka hanga tikanga ranei ia e tangohia mai ai e te Karauna he whenua paraiwete hei whakaoti i tena take?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, I mua i te whakatutukitanga nga tikanga e kiia mai nei e te mema honore. e hiahia ana te Kawanatanga kia whiwhi maramatanga pono ratou mo runga i tena take. Kua whakaaro te Kawanatanga kia rapua te tuturu whakatoputanga o nga whenua Maori; a hei reira ano ka ata rapua tikatia te kaute o nga tangata whenua-kore o Aotearoa (mehemea ia he tangata whenua-kore), to ratou ahua, a ko tewhea te tikanga tika kia hanga mo ratou. Tera etahi wahi whenua Maori nui noa atu kei te takoto mangere i naianei, a tena hoki aua whenua e whakaarohia i roto i te whiriwhiringa o tenei take nui whakaharahara.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua tekau miniti ki te rua karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Taite, te 29 o Hepetema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka oti etahi mahi a te Whare i te tuatahi ka tae ki te pitihana a:—

Kuini Rangipupu Raua Ko Heni Te Rau.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi).—Ka kawe mai i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i tenei pitihana, mo te motini kia tukua atu te ripoata me te tuhituhinga o nga korero a nga kai-korero mo runga i taua pitihana ki te Kawanatanga, a kia perehetia hoki.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Eraser), (mema mo Nepia).—Ka menemana kia whakahokia atu te pitihana me te ripoata ki te Komiti kia whiriwhiria ano. Ko tenei pitihana he tino take nui, notemea e hara i te mea e pa anake ana ki nga kai-pitihana, engari ki te motu katoa o Aotearoa; inahoki ra e whakaara ake ana i tenei take na, ka tika ranei kia tukua atu ki nga Maori te mana whakahaere o nga mea e pa ana ki a ratou. Ko tenei pitihana na etahi wahine tokorua, na Heni te Rau (Mrs. Brown) raua ko Kuini Rangipupu (Mrs. Thompson). Ko aua wahine he tino kaha rawa atu ki te whakahaere i nga mea katoa e pa ana ki a raua, engari titiro ki nga mate e patu nei i a raua. He mokai noa iho raua i roto i te ringa o te Kai-tiaki o te Katoa. He whenua o raua, engari e hara i a raua o raua nei whenua. E noho ana raua i runga i o raua whenua, a e utu reti ana raua mo o raua whenua ake ano. Ka haere tonu te roanga atu o ana kororo, me titiro i *Hansard*.

Henare Kaihau (mema mo te Tai Hauauro).—Kaki, e tino tika ana te menemana a te honore mema mo Nepia; ko te mea tika me pena; notemea ko te take o tenei pitihana e hara i te take iti, engari he mea whanui noa

atu tona aronga. Ko aua wahine i roto i ta raua pitihana e whakapuaki ana i te aue nui a o raua iwi puta noa i te takiwa o te Tai Hauauru. Ki taku whakaaro e tino tika ana ia inoi kotahi e noho nei i roto i a raua pitihana. Etino mate ana ratou i te whakahaerenga a te Kai-tiaki o te Katoa i o raua whenua. Kua whakaaturia maramatia mai kei tenohomate nga Maori i raro i te whakahaere a te Ka-tiaki o te Katoa. Kaore ratou e whiwhi ana i nga moni reti me nga reweniu e tika ana kia riro i a ratou i runga i o ratou whenua Puta noa i te Tai Hauauru katoa he tekau hereni anake i te eka te utu reti rahi i riro mai i runga i nga poraka whenua i riihitia i raro i te whakahaere a te Kai-tiaki o te Katoa, tena ko era atu ahua reti i taua takiwa e tae ana ki te 15s., tae atu ki te £1, ki te nuku atu hoki, i te eka. No te whakaritenga tuatahi kia tukua atu nga whenua ki raro ki te whakahaere o te Kai-tiaki o te Katoa i maharatia i reira ka hoatu aua riihi kia maketitia i roto i te makete e puare ana ki te katoa, kia riro mai ai nga moni reti nui e taea ana te homai; engari kua kitea i naianei kei te rereke rawa atu te whakahaerenga o te tukunga o aua riihi, e mahia hunatia ana, ara, kaore rawa nei he tangata e mohio ana ki nga tikanga i mahia ai. Kua mohio nga Maori i naianei e whakamatea ana ratou, inahoki kaore ratou e whiwhi ana i nga moni reti e tika aua kia riro i a ratou i runga i o ratou whenua. Tetahi hoki, kua mohiotia i naianei e kore rawa aua whenua e hoki mai ki a ratou ki o ratou uri ranei. I te timatanga hiangatia ana nga Maori kia mahara ai ratou, e, ka rua tekau ma tahi anake tau e noho ai aua whenua i raro i te mana o te Kai-tiaki o te Katoa, a ka pau ena tau ka hoki mai ano ki a ratou ki nga Maori no ratou nei aua whenua ma ratou e whakahaere; engari katahi ratou ka kite i naianei, kua riro tuturu atu aua whenua ki raro ki te mana a te Kai-tiaki o te Katoa mo ake tonu atu. Tenei ano tetahi take; kei te utu reti nga Maori mo nga whenua i ata Karauna karaatitia ki a ratou i te tau 1881, me te tau 1883. Ahakoa ano mo nga whenua i puritia e ratou hei mahinga ma ratou e meatia ana kia utu reti ratou, me nga wahi turanga whare kua hanga whare nei ratou ki runga kei te penatia ano te tikanga. No reira me pewhea e tika ai te Kawanatanga ki te ki e hanga ana ratou i te ora tika mo nga Maori. Kaore nga mema honore e kore te kite e he ana te mahi a te Kawanatanga ki te tango i nga whenua o nga Maori i runga i era tu huarahi, ta te mea kua tino marama hoki ko enei mate katoa e korerotia nei kua utaina ki runga ki nga iwi Maori na taua Kawanatanga i korero ake ra ahau i mahi. I roto i enei tau e ono tekau kua taha ake ni e noho ana nga Maori i raro i nga ture Pakeha me nga tikanga Pakeha, a kua mohio pai noa atu ratou i naianei, kua kaha noa atu ki te whakahaere i o ratou whenua me a ratou mahi. Engari i roto i tena wa roa katoa he aha te painga kua mahia e te Kawanatanga ki runga ki a ratou? Kaore rawa nei kia kotahi. Engari e patu tonu ana i te iwi Maori kia hoki rawa atu ki raro rawa atu. Mehemea ka whakahokia atu tenei ripoata ki te Komiti e hiahia ana ahau me hanga e ratou he ripoata whanui tonu, kua mo enei pitihana e rua anake, engari mo runga mo nga whenua katoa o te Tai Hauauru e takoto penei ana. Ko te mea tika me hanga he Pire poto, me kawe mai ki konei i tenei tunga ano o te Paremete, e tuku ana ki nga Maori te mana o o ratou whenua, ara te mana ki te riihi. Mehemea ka haria mai e te Komiti he ripoata pena te ahua, a ka tukua ki nga Maori te mana whakahaere o o ratou whenua, ka tino kaha ahau ki te ki atu ka taea e au i tenei tau ano te hoatu i tetahi toru rau mano eka whenua ki roto ki te makete hei tangotangohanga ma nga Pakeha. Ko ena whenua katoa kei roto anake i te Rohe Potae i te takiwa pootitanga o te Tai Hauauru e tu nei ahau hei mema. Engari ki te kore ratou e hoatu i tena whakangawaritanga ki nga Maori i tenei tunga ano o te Paremete, heoi, e kore rawa tetahi eka whenua Maori kotahi nei e tukua ki roto ki nga ringa o nga Kaunihera hei whakahaere ma ratou, tatemea ka rite tonu te whakahaere a te Kaunihera Maori ki te whakahaere a te Kai-tiaki o te Katoa e whakahengia atu nei. Kua tino marama nga Maori i naianei ki te ahua, kua kite ratou i te he me te mate, a e kore rawa e hoatu e ratou tetahi eka kotahi. He tuturu whakapohe, he tuturu hianga, he tuturu kohuru, he tuturu patu i te iwi Maori taua tikanga. He aha te take kia peneitia ai nga Maori? He aha te mahi he a nga Maori ki nga Pakeha e noho ana i tenei koroni? Ko to ratou tunga ake koia ki te whawhai mo to ratou motu? E tino tika ana ratou ki te whawhai atu ki te Kawanatanga. Kua murua noatia atu hoki o ratou whenua, e hara i te mea ata tango marire mo tetahi utu i whakaaetia i waenganui i nga hunga e rua, ko te take tena i ara ai te whawhai. He aha koia te take tuatahi o te pakanga? Nawai koia i homai te Tiriti ki Waitangi nana nei i whakanoho nga iwi Maori o te motu tae noa ki te iwi Pakeha ki raro i te ture kotahi? Nawai i timata te whawhai? Na te Kuini? He aha te hara o nga Maori i tika ai kia murua atu o ratou whenua? No te whea tau i tu ai te Kooti nana i whakatau te hara o aua tangata i murua atu ai o ratou whenua? Kaore rawa tetahi tangata kotahi e kaha ki te ki mai ki ahau no te mea o nga tau ka tu te Kooti ki te uiui i taua take a whakataua ana, ae, kua hara ratou, i tika ai kia murua o ratou whenua i runga i te raupatu. Heoi kau te mea e kitea e ratou koia tenei: Kua whakapumautia e te Kuini ki nga Maori o ratou tika ki o ratou whenua me te mana whakahaere o o ratou whenua. A i naianei e murua atu ana e te Kawanatanga nei ena tika me ena mana. E kiia ana i naianei kia tukua atu nga take o nga pitihana a aua wahine ki tetahi Tiati ki tetahi atu tangata ranei i whakaturia hei uiui i aua mea me te hanga ripoata mo runga. Heoi kau te tikanga o tena ripoata he penei na "taihoa." He aha koia te pai i "taihoa" tonu ai mo runga mo nga take Maori i nga ra katoa? Kua maha oku tau i naianei e tu ana i roto i te Paremete, a he "taihoa" anake te mahi i ena tau katoa. Ko te kupu tuturu tena "taihoa, taihoa Kaihau, taihoa, e noho ki raro, ata tatari marire, taihoa, taihoa." Kaati kua kore ahau e noho ki raro a muri atu nei. E tino ki tuturu atu ana ahau ki te Whare nei kei te hanga he tikanga i naianei i roto i te Whare a i waho ano hoki mo runga mo nga take Maori. Tae mai ki naianei e noho ana nga mema Maori o tenei Whare i raro i te reo o te Minita Maori.

Engari kua mohio matou i naianei kaore rawa he painga e taea e matou i runga i tena ahua mo te taha ki nga iwi e tu nei matou hei mangai mo ratou. Ahakoa pewhea aku korero, ahakoa pewhea taku haere atu ki te Minita Maori me te tono atu ki a ia kia whakaorangia nga mate e tangi nei e aue nei ona iwi, kaore rawa e homai ana tena ora. Ko te ahua tena o te Minita Maori e tu nei. Maku e whakamarama atu tetahi korero Maori hei tauira mo tenei ahua. Tera tetahi wahine Maori ka moe i tana tane, noho ana i te kainga o te tane. E hara i te mea ko ia anake tana wahine. E toru e wha atu nga wahine a taua tangata—ki te tikanga penei ano me te maha o nga mema Maori o tenei Whare te maha o nga wahine a taua tangata nei. A ka taka nga tau, ka whanau te tamaiti a te wahine ra. No ko ahau ko Kaihau nei taua wahine, mo runga ra i te ritenga o taku paki e korero nei. Ka mea atu te wahine ra ki tana tane kia tikina he wai mo te tamaiti, e mate wai ana hoki. Kaore rawa te tane i whakaae ki te tiki wai hei inu ma te tamaiti, ahakoa pewhea te nui o te tangi, a ahakoa mo tana tamaiti tuturu ake taua wai, a e tika noa atu ana kia hoatu hei inu mana. Katahi ka pouri te wahiue ra, whakatika ake ana haere atu ana, ka mahue tona kainga. Tona kaiarahi I a ia i haere ra he kuri, he tino kuri mohio, whai whakaaro A i a ia e haere ana ka tae ki tetahi awa ka whakawhiti atu ki tetahi taha. No te taenga ki tetahi taha katahi ka tahuri whakamuri ka titiro mai ki tenei taha ka kite ia i tana tane—ara ko te Minita Maori tera i runga i te ritenga o tenei korero aku—e tu ana i tenei taha. Ka maranga ake te reo o te tangata ra ki te tangi atu ki tana wahine "a kui e hoki mai ki a au." Katahi ka karakia te wahine ra a tutu ana te ngaru o te awa; katahi ka whakautu atu, "kaore, e koro kaore, hoki atu koe i kona, e kore koe e whiti i te awa nei, ka mate koe i nga ngaru nunui e tu nei, hoki atu, ka ngenge koe i te whainga mai I taku hika mokai." Na kua ahiahi, a ka pouri haere, katahi ka panipania e te wahine ra nga waewae o tana kuri ki te kokowai, katahi ka tuku atu i te kuri kia haere atu i mua a ka whai haere te wahine ra i muri i nga takahanga whero o nga waewae o tana kuri e mau haere ana i runga i nga kohatu. Kati ra me tupato te Kawanatanga i runga i tena korero kei penatia hoki ratou. Tenei ano tetahi korero aku e rite ana mo te Minita Maori. Mahara ana matou i mua e tiaki ana te Kawanatanga i te ora me te painga mo te iwi Maori, engari kua mohio matou i naianei e rereke ana. Kaore he painga tahi e puta ana ki nga Maori i runga i a ratou whakahaere. Ko te ahua o nga Maori e rite ana ki te pii heihei he rakiraki nei to ratou whaea whangai, a ka oma atu ana nga pii heihei ki raro i nga parirau o to ratou whaea whangai i runga i te mahara ka mahana ratou ka pai ka ora ki reira, engari kaore rawa to ratou whaea i mahara kia ratou, rere atu ana ki roto ki te wai, me te hari atu i a ratou ki reira mate mate atu ai.

Te Honore Timi Kara.—Kei te huri kiko pea to korero, ki taku mahara. Ko nga pii heihei ke e rere atu ana ki roto ki te wai, waiho atu to ratou whaea rakiraki kia noho i uta tangi kau atu ai.

Henare Kaihau.—Ki taku mohio kua marama i a au te whakaatu atu, e tino tika ana kia hanga he ture hei whakakore atu i enei mate kua tino kitea nei kei te patu i nga iwi Maori. Kua tae ra pea hoki i naianei ki te wa tika e whakarerea atu ai tena korero pohehe e kaore nga Maori e mohio ki te whakahaere i a ratou nei mahi. Kua tae mai tenei ki te wa tika e waihotiaatu ai ki nga Maori anake ano te whakahaeretanga o o ratou whenua. Mo te taha ki te Rohe Potae. Ko te nuinga o nga Maori o reira he hawhe kaihe, a e tino mohio ana ahau neke atu pea te mohiotanga o te nuinga o ena hawhe kaihe i etahi o nga mema o tenei Whare me te kaha ki te whakahaere i a ratou mahi me nga mea katoa e pa ana ki a ratou. He aha koia te whakamatauria ai, tukua ki aua tangata te mana whakahaere o a ratou mea, a me titiro me tatari kia kitea ka pewhea te tukunga iho o tena tikanga? I mahara hoki ahau i te tunga o tena Minita ki runga ki te turanga Minita katahi ka rapua tikatia te ora mo te iwi Maori. He hawhe Maori nei hoki ia. Engari, me ki ake ahau, ahakoa he pera taua honore mema, ki taku titiro ki te ahua o ana mahi me te mea nei e wehi rawa atu ana ia ki tana Kawanatanga. Engari he aha te take i maharahara ai te honore mema nei? Me pewhea koia e taea ai te honore mema nei te whakahe mo runga mo te whakahaere tika ki nga iwi e rua nei? Kaore kau he tangata kaha ke atu i taua honore Minita nei hei mahi i tera mahi. Kei te ki atu ahau ko te wa tika tenei e tahuri ai te Kawanatanga ki te hanga i tetahi Pire hei whakarite i nga inoi me nga tono e mau nei i roto i enei pitihana i tukua mai e aua Maori e whia ranei mano tangata. E kore ahau e whakaae kia whakaroangia a muri atu, notemea e mohio pai ana ahau mehemea ka waihotia atu mo tenei tau e haere mai nei kua mutu tenei Paremete, a ka hapaingamai ano tenei take hei take e tahuri ai ano ahau ki te awhina i te Kawanatanga. E ki atu ana ahau me kawe mai i tenei tunga ano o te Paremete. E hara i te mea hei painga mo nga Maori anake tena mea engari hei painga mo te koroni nui katoa. E ki atu ana ahau ma kona ka taea te whakaea i tetahi wahi nui o nga moni e namaia tonutia ana e tenei Whare. E takoto mai nei te moni nama hei utu ma tenei koroni neke atu i te rima tekau miriona pauna, a kua wehi tatou ka pewhea ranei to tatou ahua a nga ra e haere mai nei. Ina hoki kei Toku ahua awangawanga noa iho nga iwi o te koroni nei mo te taha ki taua moni nama; no reira e tino tika ana kia hanga mai he Pire penei me taku i ki atu nei kia mahia mai i tenei tunga ano o te Paremete. Patua atu, whakakorengia atu nga ture katoa e pa ana ki te iwi Maori mai o te timatanga ra ano tae mai nei ki naianei; a ka kite koutou hei painga nui tena mo te koroni katoa.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kua ata whakarongo marire ahau ki te whai korero a te mema o te Tai Hauauru, me nga whai korero a nga mea i tu ake i mua atu i a ia, engari kaore rawa ahau nei e kite ana i tetahi take tika kia kotahi nei e whakaaetia ai te menemana a te honore mema mo

Nepia—ara, kia whakahokia atu tenei ripoata ki te Komiti mo nga Mea Maori i runga i te mahara kia whakawhanuitia kia whanui ai te uiuinga kia uru atu ai nga paanga katoa o nga Maori i roto i nga whenua Rahui o te Tai Hauauru. Me ki ake ahau ko nga pitihana i whakahaerea e te Komiti mo nga Mea Maori kaore e whakaara ana i tena take katoa, engari e whakaatu ana i nga mate o aua kai-pitihana tokorua anake ano. Ka aua kai-pitihana he wahine tino mohio, he hawhekaihe—ara, he Pakeha ki te tikanga—a i tino marama pai rawa te whakatakotoranga atu o a raua keehi ki te aroaro o te Komiti Tera te roanga atu o ana korero, me titiro i *Hansard*.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau miniti ki te tahi karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Paraire, te 30 o Hepetema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Te Pitihana A William Humphries.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi).—Ka kawea mai i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pitihana a William Humphries, e inoi ana kia whakarongona ana korero i te pa o te Whare mo runga mo nga mate i pa ki a ia, penei na: Kaore kau he kupu a te Komiti. E motini ana ahau, "Kia takoto ki runga ki te teepu."

Ka whai korero etahi mema Pakeha, ka mutu, ka tu ake ko—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E kite iho ana ahau i roto i toku ngakau me tu ake ahau ki te whakahoki i te kupu whakahawea a te mema mo Taranaki i whakapuaki ai mo runga mo matou mo nga mema Maori. Kua rua tekau tau oku e tu ana hei mema mo tenei Whare, a i roto i ena tau katoa he mema ahau no te Komiti mo nga Mea Maori, a ko nga take katoa e kawea mai ana ki te aroaro o taua Komiti ahakoa e pa ana ki te taha Pakeha ki te taha Maori ranei e ata kimihia tikatia ana e au kia marama ai ahau ki tona aronga i mua i taku hoatutanga i toku nei reo, whakaara, whakakore ranei. Mehemea he take e pa ana ki te iwi Maori pera ano taku tu, a mehemea e whakaaro ana ahau kaore e tika kia ara taua pieihana e kore rawa e tautokongia e au, ahakoa pewhea: Toku ahua tuturu tera ahakoa na nga Pakeha na nga Maori ranei o Aotearoa o Te Waipounamu ranei te pitihana. I ki te honore mema ko nga mema Maori o taua Komiti nui atu te kaha ki te whakahaere me te uiui mo runga mo tenei pitihana e korerotia nei. A he aha hoki te he o ta ratou mahi pera? Ko te nuinga o nga take e tae mai ana ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori e pa ana ki te iwi Maori, a e tae tonu ana nga mema Maori ki reira i nga ra katoa; engari ano nga mema Pakeha, he ra ano ka tae mai, he ra ano ka noho atu; kaore ratou e rite ana ki nga mema Maori te kaha ki te mahi i nga mahi o taua Komiti. Engari mehemea ka tupono mai he pitihana na nga Pakeha o roto i te takiwa pootitanga o tetahi mema Pakeha o taua Komiti katahi ka noho tonu taua mema ki te tautoko i taua pitihana ahakoa tika ahakoa he, a ko te ahua hoki tena o te mema mo Taranaki. E tika ana he maha nga taenga o tenei pitihana e korerotia nei ki te aroaro o etahi Kooti maha, engari kitea aua ko te taitara i mahara ai a Hamupere kua whiwhi ki a ia i riro mai i etahi Maori kaore kau nei o ratou taitara ki taua whenua i kereme nei ia kua riro atu i a ia i a ratou; a ahakoa kua whakamana te Kooti Whenua Maori e te Paremete nei ki te uiui me te whakatau i taua take, a kua tu ano hoki era atu ahua Kooti i muri i tera, engari heoi kau te tukunga iho kaore rawa te kai-pitihana i kaha ki te whakau i tona tu i runga i te aronga o te ture; ko te take, tuatahi ko nga Maori nana i hoko kaore kau nei he taitara ki taua whenua i hokona nei e ratou ki a Hamupere. Ko aua whenua katoa kei rare i te mana whakahaere o te Kai-tiaki o te Katoa, no reira ko nga tangata e noho na o ratou ingoa i roto i taua whenua ko o ratou ingoa kau i uru e hara i a ratou ake nei te tuturutanga o te whenua; a kaore kau o ratou mana ki te mokete i taua whenua ki te kore i matua whakaaetia e te Kai-tiaki o te Katoa. Na enei tu ahua pohehe a etahi Pakeha i aranga ake ai etahi raruraru huhua noa iho e kawea mai ana ki tenei Whare kia whakaorangia. Kaore rawa ahau nei e mohio ana he aha rawa te take i mahara ai te kai-pitihana e tika ana ia ki te whiwhiwhi pena noa iho i ana moni i runga i te mea kaore rawa e taea e ia te mohio, e, tera ia e whiwhi a tona wa i tetahi taitara whai mana i te aroaro o te ture mo taua whenua e whakapaungia nei e ia ana moni. Ko ahau nei kaore rawa ahau i te whakama ki te ahua o toku tu e tu nei ahau. A ko ahau tetahi o nga mema o te Komiti i whakaae ki te motini i muua e te Minita Maori, no te mea e kite iho ana ahau kaore rawa he turanga waewae mo te kai-pitihana. Hei aha maku nga korero whakapae a te mema mo Taranaki nei moku, kaore rawa nei aku ritenga; he rite tonu toku honore ki to nga mema katoa o tenei Whare, hui atu hoki ki te honore mema mo Taranaki; a ka waihotia atu e au ma te iwi o waho atu i te Whare nei e titiro ki te ahua o toku tunga mematanga mai o toku urunga tuatahi mai ki roto ki tenei Whare. Ka turaki ahau i te motini a te honore mema mo Taranaki kia whakahokia atu te ripoata a te Komiti. Ahakoa puta

tenei motini kaore kau e rereke atu he ripoata ma te Komiti i tenei kua oti nei e ratou te mahi. Kua ata tiroirohia mariretia nei e au tenei pitihana i runga i te whakaaro kia tiakina te taha ki nga Maori. Koia tena te take i whakatungia ai nga mema Maori ki konei, he tiaki i te taha ki te iwi Maori mehemea ka tupono mai he take e pa ana ki a ratou. A ahakoa pewhea ranei te mahi a era atu o nga mema Maori e kore rawa ahau e kaha ki te tautoko i tenei pitihana. Ahakoa he mema ahau no tera motu kaore ahau e kaha ki te noho puku ka waiho ai i nga Maori kia patua ana, ahakoa no te motu o Aotearoa nei ena Maori.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E whakahe ana ahau ki nga korero a te honore mema mo Taranaki i a ia i ki nei i pooti whakahoa nga mema katoa o te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i tenei pitihana. Ahakoa kaore ahau e whakaae ana ki tenei pitihana, i pooti tautoko ano ahau i te menemana i muua e te mema mo Nepia kia whakaaetia he uiuinga mo runga i te inoi a te kai-pitihana.

Tera te roanga atu o ana korero, me titiro in *Hansard*.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka mea. He ruarua aku nei kupu; e korero ana ahau i runga i toku Maoritanga. I pooti tautoko ahau i taua pitihana; ko te take, mai o te timatanga o nga mahi i waenganui i te kai-pitihana ratou ko nga Maori tae mai ki naiane kaore ano i rongona tetahi reo Maori kotahi nei e whakahe ana ki te inoi a te kai-pitihana. Kaore hoki ra he take e whakahe ai nga Maori; a koinaka te tirohanga tika iho ma nga mema honore mo runga i tenei pitihana. Kaore e tika kia riro ma te Kai-tiaki o te Katoa e whakaae kia moketitia kia kaua ranei e moketitia e nga Maori o ratou nei whenua ki nga Pakeha. Ko ahau e ki ana kaore rawa e tika ana te Kai-tiaki o te Katoa ki te whakahe ki te mokete penei te ahua a nga Maori no ratou te whenua ki te Pakeha nana nei te moni i hoatu ki a ratou. No reira ka pooti tautoko ahau i te motini kia whakahokia atu te ripoata nei ki te Komiti mo nga Mea Maori kia whiriwhiria paitia. Ko ahau te mema o te takiwa kei reira nei taua whenua e takoto ana, a kaore nei ano ahau i rongo noa i tetahi kupu whakahe kotahi a nga Maori nei mo runga i taua take.

Ka whai korero ano etahi mema, ka mutu, paahitia ana te motini.

Ka mahi ano te Whare i etahi atu mahi, a no te rua tekau ma rua miniti i muri i te paahitanga o te rua karaka i te ata ta o te Hatarei ka hiki te Whare.

Turei, te 4 o Oketopa, 1904.

Na te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mahi ka tae ki te pitihana a—

Niniwa Ki Te Rangi Me Etahi Atu.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi).—Ka kawea mai i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pitihana a Niniwa Kiterangi me etahi atu. E inoi ana te kaipitihana kia whakaturia tahitia nga Maori ki runga ki te turanga kotahi e tu nei nga Pakeha mo runga mo te whakahaeretanga o o ratou whenua; a ko te ripoata a te Komiti e penei ana, he mea tenei e pa ana ki te tikanga porihī (policy), a kaore ratou e whakapuaki kupu mo tena taha, engari e mea ana me tuku atu tenei pitihana ki te Kawanatanga kia whiriwhiria. E motini ana ahau, Me takoto ki runga ki te teepu, a me tuku atu ki te Kawanatanga kia whiriwhiria.

Ka whai korero etahi mema Pakeha, a i muri i a ratou ka tu ake ko:—

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—Ki taku mahara kaore e tika kia whakaarohia nuitia te ripoata a Takuta Pomare. Na Pomare noa iho tena korero. Kaore hoki i taea e Takuta Pomare te arai i te hoko a tona tuakana ake nei i te whenua i Wharekauri. E hara a Pomare i te tangata i heke iho i te rangi e whakarongo kaha atu ai nga mema honore ki ana kupu; no te whenua nei ano ia, e hara i te mea heke iho i te rangi. Ko te take tena i kore ai i taea e ia te arai i te hoko a tona tuakana i tona whenua. He ruarua aku nei kupu. Mehemea ka paahitia e tenei Whare tetahi aronga ture e mau rawa ai nga whenua Maori katoa puta noa i te koroni kia kaua rawa e hokona taea noatia te ra o te Karaiti, ka ki atu ahau ko te mea tino tika tena. Ko te mahi tika ma tenei Whare me here rawa nga whenua Maori kia kore rawa ai e taea te hoko taea noatia te mutunga o te ao; a ka oti tena me wehewehe nga whenua me te whakatautau i nga hea paanga o nga tangata i roto i nga taitara o nga whenua. Engari ko te hiahia o taku hoa o Kaihau nei e hiahia ana ia kia unuhia atu nga here kia tino whai mana ai nga Maori ki te hoko; a mehemea ka penatia e kore e roa tenei rima miriona eka e korerotia nei e Takuta Pomare ka tuturu ngaro rawa atu. Mawai e whakapono nga korero a tenei tangata a Kaihau? Ma Wi Pere? "No whia." E ki ana a Kaihau tukua katoatia atu ki nga Maori nga whenua ma ratou e whakahaere a katahi ka whakaturia tetahi ahua Kaunihera Maori hou. Engari kua oti noa atu te whakatu he Kaunihera. Kaore a Kaihau e pai ana ki taua Kaunihera. He aha te take? Kaore he wahi paku nei mana i roto; kaore he miiti; ko te take tena. Kaati, ko enei tu

tangata e korero penei nei me tenei tangata me Takuta Pomare i roto i tana ripoata, kaore rawa ahau e whakaae, kore rawa atu. A mo te taha ki nga whakaaro i whakapuakina e etahi o nga mema o tenei Whare tae noa ki etahi o nga mema o te Kawanatanga e kore rawa ahau e whakaae ki tetahi mea kotahi o a ratou nei kupu. Engari mehemea e ki ana koutou kia matua rahuitia rawatia nga whenua Maori katoa puta noa i te motu nei mo nga Maori ake taea noatia te ra o te Karaiti, kei kona ahau e tautoko ana. Mehemea ka matua penatia katahi ahau ka whakaae ki te kupu a te honore mema mo Pei o Pereti e ki nei kia wehewehea nga whenua kia wawahia. Ki taku mohio e ono tekau ma whia ranei nga miriona eka whenua i nga motu e rua o Niu Tireni nei; a e whia eka o ena kei te toe mai ki nga Maori i naianei? E wha anake nga miriona. Pewhea koia i riro ai i nga Pakeha te nuinga katoatanga atu? He mea pewhea i riro atu ai te ono tekau miriona eka i roto i nga ringa o nga Maori? Na runga anake na te mana hoko i tukua ki roto ki nga ringa o nga tangata i runga i nga Karauna Karaati kia ahei ai te tamaiti a te tangata ki te hoko i tona hea ahakoa pewhea to whakahe a tona matua i te mea he take tona ki te whirihouru. E kaha ana ia ki te hoko, e kaha ana tona whaea ranei ki te hoko ahakoa te whakahe a era atu o nga tangata nona te whenua; me ia tangata kotahi e kaha ana ki te hoko i te mea kua uru tona ingoa ki te whenua. Kati ko tenei tangi e tangihia nei i nga wa katoa "ko te mana, ko te mana: homai ki ia tangata kotahi te mana ki te mahi i tana mahi i pai ai," kua haunga ki taku ihu. E ono tekau rawa nga miriona eka kua riro atu i roto o te ringa o nga Maori i runga i te whakahaeretanga he o tena mana e korerotia nei. No reira e kore rawa ahau e whakarongo ki nga korero porangi penei te ahua. He tuturu korero pohehe noa iho. Me ki tuturu te Whare me te Kawanatanga kia kotahi te kupu mo ake tonu atu, me kua rawa e hokona tetahi whenua Maori kotahi nei a muri atu ahakoa pewhea. Tena ko te mana whenua e korerotia nei, ka kore i riro mai i a Kaihau tana hiahia i whakaaro ai ia i tetahi tau, katahi ka tahuri ka hanga i tetahi whakaaro hou mana a tetahi tau atu; a ko tana hiahia tenei, e mea ana ia ko te mana o nga whenua Maori katoa me tuku atu ki ona ringa kia pera noa atu te nui o tona puku. Ko ahau kore rawa ahau e whakaae ki te hamupaka. Mai o toku urunga tuatahi mai ki tenei Whare taku mahi tuturu he tautoko i nga Pire katoa e maharatia ana e au tena e aro hei hapai ake i te iwi Maori. Kua tohutohu atu ahau i era tau atu i mua ake nei e rima anake ano nga miriona eka whenua e toe ana i roto i nga ringa o nga Maori; a e rima mano tae atu ranei ki te tekau mano nga Maori kore rawa nei he whenua i a ratou. Ko te kupu tuturu tena a te Pirimia, "Taihoa," ka hoatu e ia he whenua mo ratou; engari kaore ano i hoatu e ia. I tenei tau ano hoki kaore kau he whenua i whakaritea e ia mo aua tangata whenua kore, a kaore hoki he Pire i hanga mo taua take. A muri atu nei e kore rawa ahau e whakarongo ki tetahi kupu kotahi a tetahi Pakeha tena e ki mai "Mehemea ka pena koe ka pera ranei mo te taha ki nga Maori ka oti pai nga mea katoa." Kore rawa ahau e whakaae atu ki ena tu korero. Ko te tukunga iho o tenei ahua akuanei ko nga wahi toenga whenua e wha anake nei miriona eka e toe ana ki nga Maori i naianei ka tuturu ngaro rawa atu i a ratou. Tera tetahi Pakeha i Turanga i mua, ko Kapene Rira tona ingoa; hokona ana e ia te whenua o tetahi Maori i taua takiwa; a, no te rironga katoatanga atu o te whenua o taua tangata katahi ka korero tawai a Kapene Rira mo taua tangata. Ka patai atu ia ki taua tangata: "E hoa kei whea to kainga i naianei?" Ka whakautua e te tangata ra: "Kei Te Aoparauri." Katahi ka ki atu a Kapene Rira: "Kaore; kei runga koe i te ngaio i naianei e noho iho ana e karanga iho ana 'to tere hou, to tere hou,' penei i te manu nei." Koinaka tonu nei te mahi a tenei Whare ki nga Maori nei. E mea ana ratou kia whakanohonohoa nga Maori ki runga i te rakau penei me taua tangata tangi iho ai penei me te tikaokao "to tere hou, to tere hou." Kaore ahau e ki ana na te Whare nei te nuinga o tena mahi he engari na Kaihau; ko tona hiahia hoki tena kia whakanohoa nga Maori katoa ki runga i te ngaio karanga iho ai "to tere hou, to tere hou" A muri atu nei e kore rawa ahau e whakarongo atu ki nga korero a Kaihau ranei a wai tangata atu ranei.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—I whai kupu te honore mema mo Pei o Pereti mo re mate o nga Maori i runga i te noho huihui; kaati, he kupu pai noa iho pea tena, engari na tena noho huihui tonu i ora ai nga Maori me o ratou whanaunga, me i kore kua mate noa atu i te hemo kai. Kei te pewhea koia te ahua o te iwi Pakeha i tenei koroni? Ko nga Pakeha rawa kore i pau nei a ratou moni i a ratou mahi pohehe, kaore he moni, kaore he taonga, kaore he aha, a kaore nei e kaha ana ki te mahi, e awhinatia ana ki nga moni taake i tenei koroni me era whenua atu, hangaia ana he whare hei nohoanga mo ratou, a waihotia ana ratou hei taumahatanga ki runga ki nga tangata utu taake. Engari i runga i te noho huihui o nga Maori ko o ratou tangata mate pera te ahua e awhinatia ana e o ratou whanaunga, hoatu ana he kainga mo ratou, he whenua hoki hei mahinga kai ma ratou. A i ki ano hoki te honore mema mo Pei o Pereti ko te mea tika me whakanoho nga Maori ki runga ki te turanga kotahi e noho nei nga Pakeha, a ki te hiahia ratou ki te hoko i o ratou whenua tukua kia hoko ana. He korero pohehe rawa tera ma tenei hanga ma te mema. I pewhea koia i mua? I whai mana nga Maori o Te Waipounamu ki te hoko i o ratou whenua a hokona ana e ratou, mate ana ratou me a ratou tamariki me o ratou uri whakatupuranga; haere atu ana o ratou whenua ngaro atu ana i a ratou, a kua haere mai o ratou uri i naianei ki te Kawanatanga tonu ai kia hoatu he whenua Karauna mo ratou. He mea whakapatipati nga Maori o Te Waipounamu kia whakaae ratou ki te hoko i o ratou whenua i runga i etahi tikanga i ata whakaaetia ki a ratou; a kaore nei ano kia whakatutukitia aua tikanga, a kua mate nga Maori i te kore whenua. Waimarie ana aua Maori i te kaha o to ratou mema e noho nei, na tonu kaha hoki i te wa e tu ana ko Te Karimana te Minita Maori

whakaritea ana e tenei Kawanatanga he whenua mo ratou. Kaati, ra kua tino kite nei tatou i te mate mehemea ka hoatu ki nga Maori te mana ki te hoko i o ratou whenua, a e kiia ana koia i naianei kia takua ratou kia hoko ana i o ratou toenga whenua, ahakoa kaore e nui ana aua toenga hei oranga mo ratou ake [*unclear*: ano] Titiro ki te ahua e takoto nei i te motu o Aotearoa. Kua hoatu ki nga Maori te mana ki te hoko i o ratou whenua, a kua hokona e ratou, a he mano he mano nga Maori kua kore he whenua i naianei i runga i tena mahi; haere mai ana te mema mo te Tai Hauauru ki konei ki te Paremete nei ki te homai ki te Kawanatanga i te rarangi ingoa o nga Maori whenua kore i whakatakotoria nei ki runga ki te teepu o te Whare i te tau 1900, he tono tena na nga Maori o Waikato me te Rohe Potae i roto i te mangai o Kaihau kia hoatu he whenua e te Kawanatanga mo nga Maori whenua kore, ko te take na te hoatutanga a te Kawanatanga i te mana hoko ki nga Maori na kona ratou i whenua koretia ai. Na kaore rawa e taea e te mema o te Tai Hauauru te whakautu i tena korero. E mea ana ia kia hoatu ano ki nga Maori te mana ki te hoko i o ratou whenua i runga i o ratou hiahia, a kua homai nei hoki e ia ki te Kawanatanga he rarangi ingoa e ono rawa mano e rima rau ingoa tangata o nga iwi o Waikato e noho mai nei i Waikato me te Rohe Potae me te tono mai kia whakawhiwhia aua tangata ki nga whenua Karauna. He mea pewhea koia aua tangata i whenua koretia ai? E hara i te raupatu a te Kawanatanga. He tika i raupatutia etahi whenua i Waikato, engari ko te nuinga o ena tangata e ono nei mano e rima rau i whenua koretia i runga i ta ratou mahi ake ano ki te hokohoko i o ratou paanga whenua. A e tonoa mai ana i naianei kia whakahokia atu he whenua Karauna ki aua tangata na ratou nei ano i rukeruke o ratou whenua. He tikanga rereke rawa tera. Kaore nga Maori e hiahia ana kia whakawhiwhia ratou e te Kawanatanga ki te mana hoko. Ko te hiahia nui me te hiahia pono o nga Maori katoa i nga motu e rua nei he tono ki te Paremete kia mahia he ture e kore ai o ratou toenga whenua e pahuhu atu i a ratou me o ratou uri, a he rihi anake te mea e whakaaetia, me awhina ranei ratou kia kaha ai ki te mahi i o ratou whenua. Kaore rawa ratou e hiahia ana kia tuaruatia mai ano enei ahuatanga i pono mai nei i mua, kia haere mai ranei ratou ki te Kawanatanga ki mai ai, "Kua pau i a matou o matou whenua te hokohoko atu no reira me homai he whenua Karauna mo matou." E hara tena i te hiahia o nga Maori totika kia whakawhiwhia ratou ki te mana hoko i o ratou whenua a i muri nei ka hoki mai ki te Paremete hei whakaora i a ratou, kia penihanatia ai ratou e te Kawanatanga. Kaore i te pena te hiahia o nga Maori kia waihotia ratou hei whakaoranga ma nga ropu atawhai tangata. To ratou hiahia kia kaua e tonoa atu ki te Kawanatanga kia whakaputaina he penihana ki nga Maori whenua kore. Kua hokona katoatia e nga Maori te nuinga o o ratou whenua, he iti rawa te wahi e toe ana, a ko te tikanga me here rawa aua toenga hei oranga mo ratou, kaua rawa e riro taea noatia te matenga rawatanga atu o te tangata whakamutunga o te iwi Maori.... Ko nga pitihana i kokiritia e te mema o te Tai Hauauru, e Henare Kaihau, e inoi ana i te mana ki te hoko ki te aha ranei i nga whenua i runga i te hiahia o te tangata nona, engari e tono ana hoki kia whakakorea atu nga Kaunihera Whenua Maori e tu nei. Ko te hiahia o nga kaipitihana he whakatu i tetahi atu ahua Kaunihera me Maori anake nei ona mema. Na Kaihau tena korero i te tau 1897. Tana hiahia nui tonu tena mai o reira tae mai ki te tau 1900, kia kotahi te Kaunihera Maori nui tonu kia rua tekau ona mema ma Mahuta e whakatu, a ma nga Maori katoa o te koroni nei etahi e whakatu, a ko nga raruraru o te whakahaeretanga o taua Kaunihera me whakaea i roto o nga taake me nga reiti ka whakanohoia e taua Kaunihera ki runga ki nga whenua o nga Maori.

He Honore MEMA. — He Paremete Maori tena.

Hone Heke—Ae, e whakatu ana i te Paremete Maori hei whakahaere i enei whenua katoa. Ko taua whakaaro pai rawa nei ana a te mema o te Tai Hauauru nana ano i turaki i te tau 1897, tukua ana e ia kia taka atu ana tana Pire. I te tau 1898 ka haria mai ano e ia he Pire hou ano, engari e whai ana i taua huarahi whakaaro nei ano. Mea ana ia kia hoki iho te maha o nga mema o nga Kaunihera, a me Maori anake ano nga mema. I te tau 1899 kaha rawa atu te whakapai a taua honore mema ki te Kawanatanga mo ta ratou Pire, a pera ano i te tau i muri iho. I te tau 1900 nana i mea kia Mahuta kia tuhituhia he reta e whakawhetai ana ki te Kawanatanga mo te paahitanga o te Pire Whakahaere i Nga Whenua Maori o taua tau. I panuitia ano taua reta e te *New Zealand Times*. A i naianei e mea ana te mema honore kia whakakorea atu nga mema Pakeha o nga Kaunihera Maori, a e tautoko ana te mema mo Pei o Pereti i tera korero ana. E he ana tena pitihana, kaore e tika kia whakaarohia paitia e te Whare. E toru rawa whakakorenga atu e te Whare nei o tena korero me Maori anake nga mema o nga Kaunihera.

Te Pika—Kua pau te taima.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru). — Ki taku titiro ko te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i enei pitihana kaore rawa i rite ki nga hiahia i whakaaturia mai nei e nga kia-pitihana e whakaatu nei i te whakaaro o te tino tokomahatanga o nga iwi Maori o te motu o Aotearoa nei. Ko te ritenga o taua ripoata e penei ana, me tuku atu aua pitihana ki te Kawanatanga kia whiriwhiria; engari kaore kau he kupu a te Komiti mo runga i aua pitihana. Ki taku mahara e tino pohehe ana te Komiti ki te kawae mai i te ripoata pena te ahua. Metemea nei e wehi ana ratou ki te whakaatu i to ratou ake mahara. No te mea e ki ana hoki ratou, ko te inoi a nga kai-pitihana e pa ana ki nga tikanga poriri a te Kawanatanga Kaati, mehema ka whakakorea atu e te Kawanatanga te inoi a nga kai-pitihana, ka pewhea ra nga take e whakahuahuatia ana i roto i aua pitihana? Te take tuatahi i whakaarohia ko te Tiriti ki Waitangi. Na taku hoa honore na te mema Maori o te Tai Tokerau

nana tonu nei i whakaara te Tiriti o Waitangi ki tona urunga tuatahi mai ki tenei Whare. Kaore rawa i whakaaetia te tono a taua honore mema; a i naianei kua ngenge ia, kua whakarerea e ia taua tono ana. Tetahi o nga take e inoi nei nga kai-pitihana kia uiuia, ko te raupatutanga o o ratou whenua i te wa o te whawhai. E tono ana ratou ko nga tangata kua whenuakoretia i runga i taua raupatu me whakawhiwhi ki tetahi whenua mo ratou. Kaati, e hara i te mea e tuku noa mai ana nga Maori i a ratou pitihana ki konei, engari e tino tika ana a ratou inoi. Heoi kau ta ratou e tono ana me whakahoki mai he whenua kia ratou; i te mea ko te tuturu hawhe o aua whenua i murua hetia atu i runga i taua raupatu. He rarangi ingoa ano taku i whakatakoto i mua ake nei ki runga i te teepu o tenei Whare o nga tangata whenua kore; engari e hara i ahau nei i timata tena mahara. Na te Kawanatanga tonu i mea mai ki ahau, i te tuatahi e whakaaro ana ratou kia whakahokia mai aua whenua ki nga Maori whenua kore o te takiwa o Waikato me Tauranga. Ka kitea tena i roto i nga pukapuka kei reira nei e mau ana nga kerero o te taenga tuatahi atu o te Pirimia ki Waikato. Me tohutohu atu e au ki te honore mema o te takiwa Maori o te Tai Tokerau e hara i te mea i haere pohehe mai ahau ki konei tono ai i nga tono kuare mo te taha ki oku iwi: E tino whakaae ana ahau ki te korero a te honore mema mo Pei o Pereti. E tino tika ana te korero a taua honore mema i korero at mo nga Maori o te motu o Aotearoa nei. Ko te raruraru nui e peehi nei i nga Maori mai o te timatanga tae mai ki naianei ko nga whakahaere he me nga whakahaere kuare a tena Kawanatanga a tena Kawanatanga, a taka marire ki tenei Kawanatanga katahi ka tino kino atu i nga whakahaeretanga katoa o mua atu. E mea ana ratou i naianei kia kawea mai nga whenua Maori katoa ki raro i te whakahaere o nga Kaunihera Whakahaere Whenua Maori, a ka mate rawa atu nga Maori i raro i tena ture, ka tino kino atu i nga whakahaere e mau [unclear: nei te] takiwa o te Tai Hauauru i raro i te whakahaere a te Kai-tiaki o te Katoa. Ko enei ahua Kaunihera Whenua Maori e tu nei e hara rawa tena i te mea e hiahiatia ana e nga Maori. Ko to ratou hiahia he Kaunihera Maori, he Maori anake nei ona mema; tatemea ko nga Maori e mohio ana ki nga mea e hiahiatia ana e ratou; a e kaha noa atu ana ratou ki te whakahaere i o ratou hiahia. Ko te tono tena i tonoa e au ki te Kawanatanga i te tau 1900. Ko nga mema Maori e rua kua mutu ake nei te korero e ki ana kaore e taea e nga Maori te whakahaere a ratou mahi me a ratou tikanga; engari ko ahau e ki ana kaore ahau e whakaae ana ki tena korero. E whakaatu ana tena tu ahua korero i te tuturu kuare rawa o nga tangata nana nei tena korero. Ko nga mema tokorua nana nei tena korero e wkakaatu ana he tangata kuare rawa raua, he tangata kore mohio. He mea pooti mai ahau ki konei ki tenei Whare e oku iwi, a ko oku iwi he iwi whai whenua, heoi kau hoki te takiwa e nui ana nga whenua Maori e ahei ana hei nohoanga ma te tangata ko toku takiwa anake e tu nei ahau hei mema. Kei te takiwa o te mema Maori o te Tai Tokerau he itiiti rawa nei nga wahi whenua Maori, a ko nga whenua katoa o te takiwa o te mema o te Tai Rawhiti kua kapi katoa i te mokete. A i whakaae ano hoki te mema o te Tai Rawhiti he £250,000 te moni nama kei runga i aua whenua, a haria rawatia mai ana he Pire ki konei i tera tau hei whakaora i a ia kia tu ano ia ki runga ki ona waewae; anei ke te mea whakamiharo, kaore rawa tetahi whenua kotahi o te takiwa o te Tai Rawhiti, e tu nei te mema o te Tai Rawhiti hei mangai. e taea te tuku mai ki raro i te Kaunihera Maori. I ki te honore mema nei ahakoa pewhea kaore rawa e tika kia tukua nga tangata o toku takiwa kia mokete ana kia hoko ana i o ratou whenua. E aha ana koia taua mema i roto i tona takiwa? Ko nga whenua katoa kei raro i te mokete, a e hokohokona tonutia ana e ratou i nga ra katoa. Na taua honore mema tonu i ki mai ki ahau e whakahaere ana ia ki te homaitanga o nga whenua ki raro i to raua tiakitanga ko tona hoa kai-tiaki ko te Minita Maori nei. E ki atu ana ahau mehemea e kaha ana te Whare ki te whakaae i te inoi e mau nei i roto i nga pitihana kua kokirihiia ra e au ka taea e au te hoatu i tetahi hawhe miriona eka whenua ki roto ki te makete i tenei tau ano. Na hei tohu tena mehemea kowai te tangata e korero pono ana i roto i tenei Whare. Ko te kupu tena a te tangata e whai mana ana ki te korero pono i roto i te Whare nei. He aha koia te pai o te korero rupahu penei me etahi mema kaore rawa nei he eka whenua kotahi i a ratou hei tukutukunga ma ratou? Ko te honore mema mo te Tai Rawhiti kua rite tonu ki taua tangata i korero ra ia: "to tere hou" kau ana i konei penei me te tikaokao, a haere kau atu ana ki waho o te Whare. He aha te take? He kii rawa no tona puku i nga hoko, i nga mokete, i nga tiiti, me era atu ahua mea pera; kaore he mea ke atu e uru atu i te mea kua kii rawa; ko te take tena i oma atu ai ia ki waho. Kaati, i ki te mema o te Tai Tokerau he tikanga ke taku, moku ano te mea e whaia atu ana e au.

Hone Heke. — Kao, kaore rawa ahau i pera

Henare Kaihau.—I ki ia e tautoko ana ahau i tetahi tikanga mahara e whakahengia ana e ia. I ki ia e hiahia ana ahau kia whakaturia he Kaunihera Maori me Maori anake ona mema. A mehemea hoki e tika aua kei te pena taku hiahia, he aha koia te he? I te mea no nga Maori nei hoki te whenua? Mo te aha hoki kia homai he tangata ke hei whakahaere i nga whenua o etahi atu tangata? Kua kite pea te honore mema kua tino ea tana korero i enei kupu aku. E kore rawa ahau e whakaae kia peke mai tetahi atu tangata ki te whakararuraru i te whakahaeretanga o nga whenua o oku nei iwi. A e kore hoki e mutu taku tohe ki tenei Whare kia whakatakotoria mai e ratou he Pire e whakamana ana i oku iwi ki te whakahaere i o ratou whenua i runga i o ratou hiahia hei painga mo ratou, me te whakamana i a ratou ki te rahui tuturu mo ake tonu atu nei i nga wahi whenua e rite ana o nga whenua e kiia aua kia riihitia e ratou. Mo te taha ki nga hoko, kua whakaturia hoki he Komiti Uiui mo runga mo ia hoko kotahi mokete kotahi ranei o ia piihi whenua Maori; e kore rawa e taea te

tuku i runga i tetahi o aua huarahi ki te kore i matua whakaaetia e te Kaunihera. Kaore rawa ahau nei e kite ana he aha ranei te he o tena. Ka ata uiuia mariretia i mua o te whakaaetanga. He maha nga tangata o to ratou iwi ake ano e noho ana i roto i nga Maori i roto i enei ra kua akoakona rawatia ki te mutunga mai o te matauranga; e mohio ana ki nga mahi paamu, me era atu mahi tini noa iho; a ki te kore e tika kia tukua tena tu ahua tangata ki te whakahaere i ona whenua hei painga hei oranga mona; kaati, kaore rawa nei he pai o te korero a muri atu nei. Me homai rawa he ture penei me taku e ki atu nei mehemea e hiahia ana kia taea te ora o nga iwi e rua i roto i te koroni. Ahakoa e tu kau ana ko ahau anake ko toku kotahi nei i runga i tenei take, a e tu ana ko aku hoa Maori tokorua kua mutu ake nei te korero, engari e mea ana toku ngakau me kaua te Whare e tiro tiro mo tena ahua Ko ahau ko Kaihau anake nei te mema Maori he whenua Maori nei kei roto i tona takiwa pootitanga, ara nga tu ahua whenua Maori e hiahia ana e te Pakeha; a mo te aha hoki kia whakarongo atu ai nga honore mema ki enei tangata kaore kau rawa nei o ratou whenua hei tukunga hei riihitanga hei ahatanga? Kua mutu taku nei whakarongo ki nga korero mai a te Kawanatanga ki ahau. Ko aku hoa Maori e rua kua mutu ake nei te korero kei roto tonu i nga ringa o te Kawanatanga, a kaore rawa e hiahia ana kia whakatikatikaina tetahi mea kotahi, engari ko nga mea anake e kiia ana e te Kawanatanga kei kona raua e tautoko ana. E hara ahau i te tangata pera. Kua mutu taku whakarongo atu ki a ratou i naiane. E whakapuaki atu ana ahau i nga hiahia o nga iwi Maori na ratou nei ahau i tono mai ki konei. Kaore rawa oku nei hiahia kia neke ake toku nei ingoa i roto i tenei Whare i runga i tetahi huarahi ke atu i tena; a e tono atu ana ahau ki te Kawanatanga kia kawea mai he Pire hei whakarite i nga take kua korerotia nei e au i roto i nga ra o tenei wiki tonu. Mehemea ka whakaroangia atu i tena ka tahuri ahau ki te kimi i tetahi atu huarahi e takoto ai toku hiahia ki runga ki te teepu o tenei Whare. He hira noa iho nga korerotanga atu ki te Whare i te kaha rawa o te whakahe a nga Maori ki enei main he e maranga ake nei o ratou reo ki te aue puta noa i te motu katoa, a mate ana etahi o ratou i roto i ena tukinotanga. Ko te mahi tika ma tenei Whare me tahuri [unclear: taa] i naiane tonu nei ki te whakaora i nga Maori, notewea mehemea ka whakaroangia haeretia tena e tae ki te rua tekau ki te toru tekau ranei, ki te rau tangata atu ranei e mate i mua o te whakaoranga. He aha koia te take e mate tonu nei ratou i roto i enei ra? He kore hoki kaore rawa nei he oranga e puta ana ki a ratou i runga i o ratou whenua i te kino o nga tikanga e mau nei i naiane, a kaore e taea e ratou te mahi moni e nui ana hei utu kai kakahu hoki mo ratou. Kaore e taea e ratou te hoko o ratou whenua, kaore hoki e taea e ratou te mahi o ratou whenua notemea ki te mahi tetahi Maori i tetahi piihi whenua kua haeremai tetahi kua mea, "kaore koe e tika kia mahi i tera wahi, noku ke a reira." Kaati ra i runga i te titiro ki ena tini raruraru e tino kaha ana taku ki atu ki te Whare kia tautokona e ratou taku korero e ki atu nei ahau e tino tika ana hei painga mo nga Maori kia hohoro te wehewehea nga whenua me te whakatautau i nga paanga o nga tangata, kaua e whakaroangia; a me ki atu ano hoki akau kaua i tenei ahau e mau nei i naiane he tokorua he tokotoru he tokomaha atu ranei nga tangata mo roto i te wahanga kotahi, engari me motuhake atu ki ia tangata kotahi tana wahanga tana wahanga mana e pupuri mana e mahi mana e paamu rite tonu ki te Pakeha. E noho rite ana nga Maori mo tena ahua i naiane, ko to ratou hiahia tena; engari e araitia ana tena hiahia o ratou e nga mema Maori kua korero nei i konei i tenei ra. Ko te he hoki tena o te Maori; ka tu ake ana tetahi tangata ki te wakatakoto i tetahi tikanga pai, marama, tika, kua tu tonu ake etahi ki te whakahe. He aha te take? Koia tenei te take? Ko taua tangata e whakahe ana kua kore ona whakaaro ake i roto i tona ngakau, engari kua tukuna atu e ia ma tetahi atu tangata e tohutohu mai ki a ia he whakaaro mona he kupu hoki hei korero mana. Koiana tonu tena te tikanga. Kaati, e kiia ana ko tenei tangata ko Kaihau e mea ana kia paahitia tetahi tikanga weriweri, he tangata takahi ture, he tangata kino, he tangata mahi i nga mahi he katoa. Engari e ki atu ana ahau e hara ahau i te tangata taihoa; kaore rawa ahau e pai ana ki te taihoa. E tu atu ana ahau i konei i runga i toku tika, rite tonu toku tika me to nga mema katoa o tenei Whare, a e tono atu ana ahau kia paahitia mai tena ture. E hara i te men i pootitia mai tatou ki konei ki hanga ture mo nga Pakeha anake. I tonoa nga mema o te Paremete ki konei ki te hanga ture hei painga mo nga iwi e rua, i te mea hoki kua iwi kotahi raua i naiane i raro i te mana o to tatou Kuini i mate nei me to tatou Kingi e tu nei i naiane. E hiahia ana ahau kia mohio ahau e puta atu ana ranei tatou ki waho atu o te Tiriti ki Waitangi; o mo te taha ki tena e mea ana ahau kia whakapuakina mai te whakaaro o tenei Whare mehemea ki to koutou mahara e pewhea ana te tuturutanga o te takoto o te Tiriti ki Waitangi i roto i enei ra. Kaore koia nga Maori e whai mana ana i naiane ma ratou ano e whakahaere nga mea e pai ana ki a ratou? Ko te mea tika me kawea mai he Pire hei whakatakoto tikanga e taea ai te whakatutuki i nga hiahia o nga kai-pitihana. Me tohutohu atu e au ko aua pitihana e hara i te mea no toku takiwa anake, engari no te takiwa ano o te Tai Tokerau me te Tai Rawhiti ano hoki. A ahakoa tena, e ki ana nga mema o aua takiwa e rua e hara tena i te hiahia o nga tangata o o raua nei takiwa pootitanga. Otira ka kitea maramatia e noho ana i roto i aua pitihana nga ingoa o nga Maori o te takiwa o te Tai Tokerau me te Tai Rawhiti. Ko te mea tika me whakamana te inoi a nga kai-pitihana kaati te korero whakaroaroa noa iho. Heoi ano te mea nui hei whakaarohanga ma te Whare nei ko te ora mo te koroni nui katoa. Kua kitea hoki i runga i nga uiuinga i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori kua mate rawa atu nga Maori o te Tai Hauauru i runga i te whakahaere a te Kai-tiaki o te Katoa i o ratou whenua, a ko tera ano hoki tetahi take i tika ai ahau ki te ki me hohoro rawa te hanga mai i tetahi ahua ture hei whakaora i o ratou mate.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—He kupu i pa mai ki taku tinana. E he ana te kiinga ko taku whai korero he mea tohutohu mai na te Kawanatanga. I whakapuaki anake ahau i toku whakaaro tuturu ake mai o mua atu i taku urunga mai ki roto ki tenei Whare, a e noho nei ahau, ko te toenga o nga whenua Maori me tuturu mo nga Maori anake ano, kaua rawa raton e whai mana ki te hoko i o ratou whenua, engari me riihi, me mahi ranei e ratou ano; a me mutu te hoko a te Kawanatanga i nga toenga Whenua Maori

Ka haere tonu nga whai korero a etahi atu mema taea noatia te hikitanga o te Whare i te rima karaka.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te po ka noho ano te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka whakahaere a etahi Pire, a no te rima miniti i muri iho i te paahitanga o te tahi karaka i te ata tu o te Wenerei ki hiki te Whare.

Wenerei, te 5 o Oketopa, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare i te tuatahi ka tae ki nga patai.

Whakapakoko Mo H. Tama-Hau Mahupuku.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki). — Ka patai ki te Minita Maori, Mo awhea ka whakaturia te whakapakoko hei tohu whakamaharatanga mo tenei rangatira o te takiwa o Wairarapa i mate nei mo Hamuera Tamahau Mahupuku?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori). — Ka whakautu, Kaore ano e taea i naianei e te Kawanatanga te whakarite he ra hei whakatunga mo tena whakapakoko, engari ka taurititia tatatia kia whakaotia taua mahi.

Ka whakahaerea ano etahi atu patai ka tae ki te patai mo—

Te Akau Poraka.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka hanga e te Kawanatanga he ture i tenei tunga ano o te Paremete hei whakatutuki i te kupu tohutohu e mau nei i roto i te ripoata mo Te Akau poraka i tuhituhia e Henry Alfred Home Monro (Te Moanaroa) raua ko James Mackay (Hemi Make) nga Roiara Komihana i whakaturia i te marama o Pepuere i tenei tau hei uiui hei hanga ripoata hoki mo runga mo taua poraka?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Kei te whiriwhiri te Kawanatanga i naianei i tena take, ara kia mahia he ture mo taua mea.

Pitihana A Kipa Whatanui.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ki te Minita Maori, Ka mahia ranei e te Kawanatanga he ture i tenei tau hei whakatutuki i te pitihana a Kipa te Whatanui kia ara he whakawa tuarua mo Te Pa-o-Taonui me Te Waka poraka, i te mea ka toru rawa nga ripoata whakaara i taua pitinana i whakaputaina e te Komiti mo nga Mea Maori i te tau 1891, 1894, me 1897?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Kaore; kaore te Kawanatanga e whakaaro ana kia mahia he ture i tenei tunga o te Paremete hei whakatutuki i tena pitihana.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te hawhe-paahi o te tahi karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Taite, te 13 o Oketopa, 1904

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare, ka tae ki te—

Pitihana A Nga Kai Tango Riihi O Nga Whenua Maori I Te Tai Hauauru.

Te Hoka (Mr. Hogg), (mema mo Mahitaone).—Ka kawe mai i te ripoata a te Komiti Whenua mo runga i te pitihana a J. F. Eustace, T. Mackenzie, me etahi atu, e inoi ana ko nga tangata tango riihi whenua i raro i te Ture

Rahui Whenua Maori o te Tai Hauauru me whaimana ki te hoko i te whirihourā o aua whenua e riihitia nei e ratou, penei na:

"Kaore kau he kupu a te Komiti."

I runga i te motini, "Kia takoto te ripoata ki runga ki te teepu" ka tu ko—

Te Teira (Mr. Taylor), (mema mo Karaihiitiati).—Ka menemana kia apitiria atu enei kupu, "hui atu ki te tuhituhinga o nga korero a nga kai-korero me te ripoata a te Kai-tiaki mo te Katoa." He roa tana korero, me titiro i *Hansard*.

Paahitia ana te menemana.

Ka whai korero ano etahi atu mema Pakeha, a, ka tu ake ko—

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Ka ki, ki taku mahara me panui rawa te ripoata a te Kai-tiaki mo te Katoa mo runga i tenei take kia rongona ai i te [*unclear*: kaa], no reira mehemea e tika ana ahau ki te pera, ka motini ahau, "me perehi."

Ka korero ano etahi mema Pakeha, ka tu ake ko—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka ki, e whakapai ana ahau ki te korero a te mema mo Haaki Pei me te mema mo Waikouaiti e ki nei kaore raua e tautoko i te inoi a nga kaipitihana kia mahia he ture e whiwhi ai ratou i te whirihourā o nga whenua rahui Maori o te Tai Hauauru. Kua tae mai ki ahau nga kupu a nga tangata whai paanga ki aua Rahui, i runga pea i to ratou rongonga kua mahi pitihana nga Pakeha e rihi ana i aua whenua a kua tukua mai ki te mema mo Te Hawera mana e kokiri atu ki te Whare. E mea mai ana aua Maori ki ahau kia kaha kia kaha rawa atu ahau ki te whakahaere, kia kua rawa e paahitia tetahi tikanga e riro atu ai te whirihourā o aua whenua Rahui. I kororeroro maua ko te Tiamana o te Komiti Whenua, a mea mai ana ia ki ahau me noho ahau ki te whakapuaki i taku kupu pera ki te aroaro o taua Komiti. He nui ano nga Maori whai paanga ki aua whenua kua tuku pitihana whakahaere kia kua e whakaaetia te pitihana a nga kai-tango rihi. I tae mai ta ratou pitihana ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, a i penei tana whakataua, kaore kau he kupu ma taua Komiti; ko te take, ko te pitihana a nga Pakeha kai-rihi kaore kau i tona aroaro. Tera etahi o nga Maori what paanga ki aua whenua kua tuku pitihana ki te Paremete e inoi ana kia tangohia atu o raua paanga i aua rahui i raro i te whakahaere a te Kai-tiaki mo te Katoa. He wahine aua kai-pitihana tokorua; engari no taku korerotanga atu ki a raua i te pitihana a nga Pakeha kai-rihi i aua rahui ki mai ana raua ki ahau e hiahia ana raua ki te haere atu ki te aroaro o te Komiti mana e whiriwhiri nga pitihana a aua Pakeha ki te whakahaere kia kua e tukua te whirihourā o aua rahui kia riro i nga Pakeha kai-rihi. Hei kupu whakamutunga maku, me ki ake ahau, ko enei whenua e korerotia nei he whenua itiiti rawa, he toenga no tetahi takiwa whenua nui noa atu i murua atu e te kawanatanga i runga i nga raruraru o nga whawhai o mua, a ko nga toenga, e karangatia nei ko nga Whenua Rahui Maori o te Tai Hauauru, he whenua tiaki i rahuitia a i tukua ki roto ki nga ringa o te Kaitiaki mo te Katoa mana e whakahaere hei painga mo nga Maori no ratou aua whenua. Kaore rawa e tika kia whakaaetia aua paanga whenua kia peratia me te kupu a nga tangata whakararuraru e ki nei kia tukua te whirihourā o nga whenua Karauna kia hokona e nga kai-tango rihi; no te mea kua waiho enei Maori hei tiakitanga ma te iwi o tenei koroni, a ko enei rahui hoki he whenua tiaki pumau motu whakarere rawa.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka ki, i te poto rawa o te taima e toe ana i mua o te hikitanga o te Whare mo te tina nei no reira kaore e tino maha he kupu atu maku mo runga i tenei tipeiti. Otira me ki atu ahau ki te Riira o te Apetihana he pai rawa me whakawhanui atu tana motini, me uru atu ko te pitihana ano hoki tetahi o nga mea hei perehitanga.

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Pai noa atu ahau ki tena korero.

Menemanatia peratia ana te motini.

Whakaaetia ana te menemana, a paahitia ana te motini i runga i tena menemanatanga.

Ka whakahaerea etahi atu Pire, a no te rua tekau miniti te muri i te paahitanga o te tahi karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Turei te 18 o Oketopa, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare, ka tae ki te—

Pire Reiti Whenua Maori. I ROTO I TE KOMITI.

Tekiona 3.—Ka ahei te Kaunihera Maori ki te whakahaere i te whenua ki te kore i utua nga reiti.

Henare Kaihau (nema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka motini; kia hikitia te korerotanga e tenei Pire.

Hinga ana te motini.

Whakaaetia ana nga menemana a te Komiti mo nga Mea Maori, a whakaaetia ana te Pire i runga i tena menemanatanga.

Ripoatatia ana te Pire.

Wahi ana te Whare i runga i te motini "Kia whakaaetia nga menemana." Koia tenei te pooti e whai ake nei:—

I TE AE, 52.

- Alison
- Allen, E. G.
- Arnold
- Barber
- Bedford
- Bennet
- Bollard
- Buchanan
- Carroll
- Davey
- Duncan
- Duthie
- Fraser, W.
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Hanan
- Harding
- Hardy
- Hawkins
- Heke
- Herries
- Houston
- Kirkbride
- Lang
- Lawry
- Lewis
- Major
- Mander
- McGowan
- McLachlan
- McNab
- Mills
- Moss
- Parata
- Pere
- Reid
- Rhodes
- Russell
- Rutherford
- Sidey
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, J. C.
- Vile
- Wilford
- Willis
- Witty
- Wood.

- *Nga Kai-tatau*
- Flatman
- Hogg.

I TE No, 11.

- Aitken
- Colvin
- Ell
- Fisher
- Fowlds
- Lethbridge
- Massey
- Smith
- Thomson, J. W.
- *Nga Kai-tatau.*
- Fraser, A.L.D.
- Kaihau.

Te putanga, 41.

Whakaaetia ana nga menemana.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te hawhe-paahi i te rua karaka i te ata tu o te Wenerei ka hiki te Whare.

Paraire, te 21 o Oketopa, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire katahi ka karangatia kia whakahaerea ko te korerotanga tuatoru o te—

Pire Reiti Whenua Maori.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—E te Pika, i te mea kaore te Minita Maori i konei kua mea mai ia maku e motini kia panuitia tuatorutia tenei Pire i puritia nei kia paahitia ra ano te Pire Whakakore Tiute Whenua Maori. A i tenei motini aku e mohio ana ahau kua roa e hiahiatia ana tenei Pire, a ka tino pai ki nga mana ropu takiwa, a e kore ano hoki e tino taumaha ki runga ki nga Maori ki taku mohio.

Te Pato (Mr. Buddo), (mema mo Kaiapoi).—E tu ake ano ahau ki te motini kia whakahokia ano tenei Pire ki te Komiti kia whiriwhiria ano a tekiona 9. Tera te roanga atu o ana korero, me titiro i *Hansard*.

Tame Parata (mema Maori o Te Waipounamu).—Taku hiahia kua e whakawaaetia e te Whare te menemana i muua e te honore mema mo Kaiapoi. I ata whitiwhiria rawatia tenei take e te Komiti mo nga Mea Maori, a i whakaaturia hoki i reira na runga na te korenga i whakatutukitia nga tikanga i whakaaetia rawatia nei e nga Kawanatanga o mua, no reira kaore e tika kia tonoa kia utua he puru reiti mo runga mo nga whenua Maori i te motu o Te Waipounamu. Kati ra, i te mea e pera ana te aronga, e mea atu ana te hiahia o toku ngakau me kua e mua e te honore mema nei tana menemana.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru). — He maha aku korerotanga atu ki te Whare nei i nga take e whakahe nei ahau ki tenei Pire. Tetahi o aku tino whakahe, mo te rarangi 3, e ki nei taua rarangi ka ahei te Minita, mehemea e kite iho ana ia hei painga tena mo nga taha katoa, ki te whakamana i te Kaunihera Wakahaere Whenua Maori o te takiwa kei reira nei e takoto ana tetahi whenua Maori, ki te tango i taua whenua ahakoa i whakaaetia kaore ranei i whakaaetia kia tangohia e nga Maori no ratou te whenua. He mahi tika ranei tena? He ata muru marire i te whenua o te tangata i roto i tona ringa i runga i te Ture penei te ahua? Ahakoa ano nga whenua kua whakaputaina atu he taitara ki nga Maori no ratou kei te herea rawatia aua whenua kaore rawa nei e taea e aua Maori te whakahaere pewhea pewhea ranei i aua whenua, me pewhea koia e tika ai kia murua atu aua whenua i roto i o ratou rinagaringa ahakoa kaore i whakaae nga Maori no ratou aua whenua? Ka tuturu mahi he rawa atu tenei Whare mehemea ka paahitia e ratou te panuitanga tuarua o tenei Pire. Ko nga iwi Maori katoa puta noa i te motu o Aotearoa kua tino marama i naianei ki te ahuatanga. E penei ana to ratou tu e tu nei: kei te whakaae noa atu ratou kia utu reiti ratou mehemea ka matua whakakorengia atu nga here e tau nei i naianei i runga i o ratou whenua e arai nei i a ratou kia kua ratou e kaha ki te whakahaere tikanga mo o ratou whenua e hua ake ai he oranga ki a ratou. Me tohutohu ake e au, ko tekiona 33 o "Te Ture Whakahaere i nga

Whenua Maori 1900," e mea ana mehemea ka riro tetahi whenua ki raro i te whakahaere o te Kaunihera he tuku motu whakarere atu tena ki te Kaunihera i nga whai manatanga me nga whai taketanga katoa, no te mea e riro tuturu atu ana i te Kaunihera te fee-simple o te whenua. Na, ka pewhea te ahua mo nga whenua kua whakaputaina nei nga Karauna Karaati? I te tau 1865 i paahitia tetahi Ture, te ingoa o taua Ture ko "Te Ture Mana Maori, 1865"; a ko tekiona 2 o taua ture e penei ana: "Ia tangata kotahi o te iwi Maori i roto i te koroni o Niu Tirenī ahakoa i whanau i mua atu i muri iho ranei i te rironga o Niu Tirenī ki raro i te mana o Ingarangi ka maharatia a ka kiia hoki he pononga i whanau tuturu i raro i te mana o te Kuini mo runga mo ia ahuatanga take katoa ahakoa pewhea." Kaati, e tahuri ana tatou i naianei ki te paahi i tetahi ture hei takahi i tena Ture, a kaore rawa ahau nei e mohio ana he aha te whai manatanga o te Kawanatanga o te Paremētē ranei i pera ai. Tenei te Ture o te tau 1852 kei au nei, e hoatu mana ana ki nga Kaunihera o nga Porowini ki te hanga Ture; a ko wahanga tekiona (11) e penei ana: "E kore taua Kaunihera e whai mana ki te hanga Ture hei uta taumahatanga, here ranei, ki runga ki nga tangata o te iwi Maori kaore nei e ahei kia utaina tahitia atu ki runga ki nga tangata i whanau i heke iho ranei i roto i te iwi Pakeha.... . Ko nga ture katoa ka kore atu e kore e whai mana." E tino mohio ana ahau kaore rawa e tika kia paahitia he Pire penei te ahua i naianei. E ki ana te Kawanatanga kia tukua katoatia nga whenua Maori ki raro i te whakahaere o nga Kaunihera Maori; engari kua kite ra pea te Whare tae mai ki tenei ra kaore rawa tetahi painga kotahitahi nei kia puta ki te iwi Maori i runga i ena Kaunihera, kore rawa. He nui nga moni e whakapaungia ana mo nga ruri me nga rori, me te whakapuaretanga o nga whenua ki te tenata, me te huhua noa iho o nga raruraru o nga whakahaere a te Kaunihera, a tae rawa mai ki naianei e rua e toru anake ranei rau eka whenua kua tukua ki te Kaunihera i roto o nga rau mano eka e whia ranei te maha i roto i tenei motu i mahara ai aua Kaunihera ka hoatu ma ratou e whakahaere. Ko etahi o aua whenua kua tae ki te rua tau ki te toru tau i naianei i roto i te ringa o te Kaunihera a kaore nei e taea e ratou te whakahaere kia puta mai he painga i runga; a akuanei pea kua whakataumahatia pea e ratou aua whenua ki tetahi £2,000, £3,000 ranei, to moni nama kua whakaekengia atu ki runga; no te mea e whai mana ana te Minita i raro i te Ture o te 1900 ki te whakaae kia namaia he moni hei whakahaerenga mo nga whenua i tukuna ki roto ki nga ringa o te Kaunihera Maori. I ki ra hoki te Pirimia i tetahi po i mua tata ake nei kaore rawa e taea te whakahaere tika aua whenua e nga Kaunihera ki te kore ratou e kaha ki te nama moni mo tera mahi, a ki taku mohio e kore pea e hoki iho i te rima pauna i te rau te itareti hei utu ma aua Kaunihera mo runga i nga moni nama pera, a kua eke he nama nui noa atu ki runga ki aua whenua i mua atu o te riihitanga. Kaore e tika kia paahiatia tenei Pire hei hanga ano i tetahi atu huarahi e akiakina atu ai o matou whenua—ahakoa to matou kore e pai—ki raro i te mana whakahaere o enei Kaunihera e tino whakahe rawa atu nei ahau. Taku hiahia me tu katoa ia mema kotahi o tenei Whare ki te whakapuaki i ona whakaaro mo runga i tenei Pire i tenei po, katahi tatou ka ata mohio ki te tuturu whakaaro o tenei Whare mo runga i tenei Pire. Kore rawa e tika kia pooti pohe noa iho te tangata mo runga mo te Pire tino whai tikanga penei rawa nei te ahua i runga anake i te mea no te taha Kawanatanga ia. A e ki atu ana hoki ahau kua nga honore mema e tohe tonu ki ta ratou mahi tuturu e mahi nei ratou ki te tukino penei i nga Maori. Ko te mea tika me homai ki nga Maori te mana whakahaere tuturu i o ratou whenua me a ratou mahi. He mahi kohuru i a ratou tenei tu ahua mahi. He aha koia te mea ka homai e te Kawanatanga ki a matou? Kore rawa he eka whenua kotahi. Pewhea koia te mahi a te Kawanatanga ki ahau nei ano? E ono tau tuturu oku e tonu tonu ana ki te Kawanatanga kia homai he whenua mo aku iwi whenua kore i Waikato nei, i raupatutia nei o ratou whenua i runga i te whawhai, engari e nukarautia ana ahau i tena wa i tena wa kitema kupu "ae, me tena kupu taihoa," a kua mohio marama ahau i naianei e hiangatia noatia iho ana ahau mai o te timatanga e haere nei. Mehemea, e te Pika, he roa te taima moku i tenei po ka ata whakamaramatia rawatia atu nei e au ki te Whare nga aronga katoa o tenei take, engari me rua haora rawa pea moku e korero ana katahi pea ka oti. Ka korerotia e au ki te Whare te kupu a Hori Kerei mo te aronga o te raupatu i runga i te ture; ka panuitia atu e au taua kupu i naianei, kei au taua pukapuka engari kua ngaro, a kia kitea e au i roto i aku pukapuka ka panuitia atu e au. No te tau 1864, ko Hori Kerei hoki te Kawana o Niu Tirenī i taua wa, i whakapuakina ai e ia taua kupu ana e whakaatu ana i tona mahara mo runga mo te aronga o te raupatutanga o nga whenua Maori i runga i te ture. Tenei ke te pukapuka i kimi nei ahau, ko E.–2, 4, o 1864, wharangi 39. Ko te whakaaro tenei o Hori Kerei. Kaore ia e whakapono ana e tika ana taua raupatu i runga i te ture; a i ki ano hoki ia ka wehea e ia tetahi rima rau mano eka whenua mo nga Maori ki te takiwa o Waikato me Taranaki. Taku titiro ki tena tangata ki a Hori Kerei he tangata ia e tino mohio pai ana ki tena take. A e ki atu ana hoki ahau kaore rawa he take e kore ai te Kawanatanga e tahuri ki te whakarite whenua — he hira noa iho hoki aku tononga atu kia ratou—mo nga Maori whenua kore o toku takiwa i whenua koretia i runga i tena raupatu. He huhua noa iho nga here me nga mate me nga taumahatanga e utaina hetia mai ana ki runga ki a matou e tenei Pire, engari ko o matou whenua e takoto ana i raro i nga tu aronga here kaore rawa nei e puta mai ana he reweniu ki a matou i runga i aua whenua; no reira ahau i ki ake ai kaore rawa matou e tika kia tonoa kia utu reiti. Me pewhea e taea ai e matou te utu ena reiti? Kaore he huarahi moni mai ki a matou i runga i o matou whenua. I ki te Pirimia i tera po atu—a ki taku mahara i ahua pera ano hoki te kupu a te Minita Maori—ka tukua ana nga whenua Maori ki raro i te whakahaere o nga Kaunihera Whakahaere Whenua Maori ko te

hikoitanga tuatahi tena e taea ai te whakarite he whenua mo nga Maori whenua kore o tenei motu. He aha koia te tikanga o tena kupu? E penei ana tona tikanga; ahakoa a ratou kupu whakaae mahamaha noa iho nei kua kore e homai e te Kawanatanga he whenua ki nga Maori whenua kore, engari ka akiakina e ratou ma nga Maori he wahi toenga whenua ano kei a ratou e mau ana ma era e whakawhiwhi nga Maori whenua kore. Ka taea noatia atu tena e matou ake ano i waho atu i nga awhinatanga mai a te Kawanatanga. Ka kaha noa atu matou ki te whakahaere i nga paku wahi toenga whenua e toe mai ana ki etahi o matou i runga i a matou ake ano huarahi e paingia ana e matou. He rereke noa atu te ahua o te iwi Maori me ona ahuatanga me ana tikanga i o a nga Pakeha. Mehemea ka tonoa nga honore mema o tenei Whare kia haere huihui katoa ki tetahi takiwa he Maori anake nei nga iwi o reira, ka atawhaitia paitia ratou ka manaakitia mo te tino tau kotahi, kaore rawa he utu. Engari na runga na nga here me nga uauatanga e patu nei i te iwi Maori i runga i nga Ture e mau nei i naiane kua kore rawa e taea e ratou te hapai o ratou mana Maori o ratou tikanga me o ratou mahara; no reira i te mea e pera ana, e ki ana ahau me tahuri rawa mai tenei Whare ki te whakaora i a matou i runga i nga huarahi e hiahia nei matou e kereme nei matou e tika ana kia whakawhiwhia ki a matou. E tono atu ana ahau ki nga honore mema kia kaua e tirohia e ratou nga korero a aku hoa mema Maori nei. Kua kitea maramatia e koutou e nga mema honore kei te noho mate rawa atu nga Maori i raro i nga tikanga e mana nei i naiane. Ki taku mahara e hiahia ana pea nga mema Pakeha kia kiia ai ratou he iwi mohio rawa atu—he iwi kua ngawari noa iho nei ki a ratou te hianga i te Maori kia riro noa atu ai i a ratou ona whenua mo te kore noa iho. Kaore rawa e tika kia mea nga mema Pakeha kia tupu he ingoa mo ratou i runga i ena tu huarahi whakaaro. Taku hiahia kia ma te mahinga o nga mea katoa. Me mahi marama ratou kia penei ai na, ahakoa haere ratou i te pouri kerekere ka kitea atu e ma ana o ratou kanohi. Mo te taha ki aku hoa mema Maori e penei ana taku kupu, e hara ratou i te tuturu momo. Ko te whakatauki Maori tawhito e penei ana, he kuri kopurepure ratou, e hara i te tuturu momo. Ko to ratou ahua tena. No te mea, e te Pika, ko nga rangatira penei me au nei—a e tino tika ana ahau ki te ki he tamaiti rangatira ano ahau i roto i oku iwi—kaore rawa e whakama ana ki te whakaara i o ratou reo hei hapai ake i te pono me te tika. Toku ahua tena. E kore rawa ahau e ngaro. Ahakoa haereere ahau i te po ka kitea noatia mai ahau. No reira e korero whakatupato atu ana ahau ki aku hoa mema Maori i roto i tenei Whare, e whakaiti kau ana ratou i a ratou ano i runga i tenei mahi a ratou, kotahi te kupu a te Kawanatanga ki a ratou ka rere tonu atu ki te whaiwhai haere i muri i nga rekereke o te Kawanatanga; a mo te aha hoki? Mo tetahi rua hereni toru hereni ranei pea, mo tetahi hawhe eka whenua noa ranei. Ko to ratou ahua tena e noho nei. Ka whakina atu e au ki te Kawanatanga te take i tautoko ai ahau i a ratou tae mai ki naiane. Kaore rawa ahau e whakama ana ki te whakaatu i te take. I tahuri ai ahau ki te hoatu i taku pooti me te awhina me te tautoko i a [unclear: ratu] he mahara pono noku i tera wa, ae, ka tino whakatutukitia e ratou nga kupu i whakaaetia e ratou, "ae," ka mahia e ratou he painga mo te iwi Maori. Engari i ahau e tu atu nei i tenei po kei te korero whakatupato ahau ki te Kawanatanga mo toku ahua. Kaore ahau e mohio ana kowai toku whanaunga i roto i tenei Whare. E tu ake ana ahau ko ahau anake ko toku kotahi nei, kaore kau rawa oku hoa hei awhina i ahau i runga i tenei tono aku. Engari, e kaha ana ahau ki te ki penei, ki te kore e whakaaetia mai taku tono tuturu e tono atu nei ahau i nga wa katoa ki te kore e whakaaetia mai i runga i tetahi aronga tena e paingia e toku whakaaro, katahi ka whakaotia e au taku kupu i korero ra ahau i tera po atu. E kereme ana ahau i nga mana i whakapumautia ki a matou ki te iwi Maori e to tatou Whaea i mate nei, e Kuini Wikitoria, i raro i to tatou Kingi e tu nei i a Kingi Eruera, penei na; ka whiwhi tahi te iwi Maori i nga mana me nga painga katoa e whiwhi ana ki era atu pononga katoa o te Kingitanga o Ingarangi. Ka taea [unclear: natia] atu tena pukapuka te mau mai ki konei me te whakatakoto ki runga ki te teepu o tenei Whare kia kite iho ai ia mema kotahi kei te pena tonu me taku e ki atu nei te aronga o te takoto o tenei take; kei roto i te Tiriti ki Waitangi e mau ana. Na, e ki atu ana ahau, ahakoa paahitia tenei Pire, ka whakahe tonu ahau i nga wa katoa e puta ai he kupu whakahe maku; a ka haere atu ahau i roto i tenei Whare maro tonu taku haere ki Ingarangi ra ano, ki te kawea i taku mate ki reira. Ka penatia e au akuanei; a ki taku mohio tena pea e mahara te Whare nei he pai rawa me kawea mai te Pire e tonoa atu nei e ahau i mua o tenei tunga o te Paremete e haere mai nei. Tetahi hoki, e tono atu ana ahau ki te Pirimia kia whakamanaia nga hiahia me nga whakaaro a nga tangata nana nei ahau i tono mai ki konei, a e tautoko nei ahau i a ia mo te taha kia ratou tae mai ki tenei ra. E ki atu ana ahau he hira noa iho nga kupu whakaae a te Pirimia ki ahau, a kaore nei ano tetahi mea kotahi o aua kupu ana kia whakatutukitia e ia: Kei au katoa nga pukapuka kei reira nei e mau ana aua kupu whakaae ana. Kaore ahau e ki ana kaore rawa ona mahara kia whakatutukitia e ia ana kupu, engari e ki ana ahau kei te tatari tonu atu ahau kia whakatutukitia e ia, a me te tumanako atu o toku ngakau kia whakatutukitia i tenei tunga ano o te Paremete. E hiahia ana ahau kia kawea mai he Pire poto i tenei tunga ano o te Paremete e wewete atu ana i nga here o nga whenua Maori, kia ahei ai nga Maori ki te rihi me te whakahaere i o ratou whenua i runga i era atu ahua huarahi hei painga mo ratou—kaore ahau e tono ana i te mana hoko, kaore hoki matou e hiahia ana ki te hoko—me te rahui i nga wahi e tika ana kia rahuitia hei oranga mo ratou. Koinaka taku hiahia; ko te mea tena e taria atu nei a au. E tumanako atu ana ahau kia tautokona e nga honore mema tena whakaaro aku. E mihi atu ana ahau ki te Whare mo te ata whakarongo pai mai ki enei kupu aku.

I muri i a ia ka whai korero etahi mema Pakeha, me titiro nga korero i roto i *Hansard*.

Ka tu ano ko—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru). — E te Pika, he kupu i pa mai ki taku tinana. I ki te honore mema mo Nepia, naku tonu i whakatakoto tuatahi te kaupapatanga o "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900."

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser).—I ki ra ahau i runga i to tautoko i te Kawanatanga.

Henare Kaihau.—I tautoko ahau i taua Pire i te tuatahi i runga i te kore mohio oku i reira ka uru nga tikanga e noho nei i roto i naianei. Te take i tautokona ai e au koai tenei: I te tau 1897 naku i kawe mai i tetahi Pire rereke noa atu i tena Ture o te 1900 e korerotia nei e tatou i naianei. Kaore he mate e utaina ana ki runga ki te iwi Maori e taku nei Pire, engari no te tangohanga a te Kawanatanga i taua Pire aku ki roto ki o ratou ringaringa ka hurihurihia ka menemanatia ka whakarereketia e ratou, a rereke noa atu ana i tona ahua tuatahi. I taku tautokotanga i te Ture o te 1900 i tino kaha rawa atu taku whakahe ki tetahi wahi nui o taua Ture notemea e tino he ana ki taku titiro. Kotahi anake te wahi pai o taua Pire ki taku titiro i reira, ara, ko te wahi i ki ra ko nga whenua Maori me rahui tuturu, mo ake tonu atu, a me kaua tetahi whenua kotahi e hokona. Ka rahuitia etahi wahi hei nohoanga ma nga Maori nona, ko nga toenga ka riihitia ka tukua ketia ranei i runga i tetahi atu huarahi e pumau tuturu ai te puta he painga pono ki nga Maori no ratou aua whenua.

Te Pika.—Kua puta atu nga korero a te mema honore i naianei ki tua atu o te whakamarama anake i te kapu i pa ki tona tinana, engari kua whai korero whakautu ia i naianei. Me mahara ra kei te mohio pea nga mema ki nga tikanga o ia Ture kotahi kua whakanohoia ki runga ki te Pukapuka o Nga Ture.

Panuitia tuatorutia ana te Pire.

Wahi ana te Whare i runga i te motini "Kia paahitia te Pire."

Koia tenei te pooti e whai ake nei.

I TE AE, 55.

- Alison
- Allen, E. G.
- Barber
- Baume
- Bedford
- Bennet
- Buchanan
- Colvin
- Davey
- Duncan
- Ell
- Fisher
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Hanan
- Harding
- Hardy
- Hawkins
- Heke
- Herries
- Hogg
- Houston
- Kirkbride
- Lang
- Laurenson
- Lawry
- Lethbridge
- Major
- Mander
- Massey
- McGowan
- McKenzie, R.
- Mackenzie, T.

- McLachlan
- McNab
- Mills
- Moss
- Parata
- Rhodes
- Russell
- Rutherford
- Seddon
- Sidey
- Steward
- Symes
- Thomson, J. C.
- Vile
- Ward
- Wilford
- Willis
- Witheford
- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Field
- Flatman.

I TE No, 12.

- Aitken
- Allen, J.
- Arnold
- Buddo
- Fowlds
- Millar
- Raid
- Smith
- Tanner
- Thomson, J. W.
- *Nga Kai-tatau.*
- Fraser, A. L. D.
- Kaihau.

Te putanga, 43.

Heoi paahitia ana te Pire.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tahi karaka i te ata tu o te Hatarei ka hiki te Whare.

Wenerei, te 26 o Oketopa, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Whenua Rahui Awhina Kura Maori.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi).—Ka kawe mai i te ripoata a te Komiti mo nga Maori mo runga i te pitihana a te Mea o Mahitaone, me Ngarori Tamihana, me etahi atu, e inoi ana kia unuhia atu te Rahui a te Pihopa i roto i te tiakitanga, kia tukua hei nohoanga pupututanga ma te tangata. E motini ana ahau, Me takoto tenei ripoata ki runga ki te teepu, me tuku atu hoki ki te Kawanatanga kia uiuia.

Ku tu ake etahi mema ka whai korero, me titiro a ratou korero i roto i *Hansard*.

Paahitia ana te motini.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a ka tae ki te pitihana a:—

Kipa Te Whatanui.

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Ka patai ki re Kawanatanga, Mehemea ka whakatutukitia ranei e ratou nga ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o te tau 1894 me te tau 1897 mo [*unclear*: runga] i nga pitihana a Kipa te Whatanui—ara, "I runga i te mea e tino tika ana kua pa he mate ki te kai-pitihana i te mahi a te Kooti Whenua Maori, no reira ki te whakaaro a te Komiti me tuku atu tenei putake ki te Kawanatanga kia uiuia a kia whakaarohia paitia hoki?"

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Pena ano te whakautu mo tenei patai me te whakautu mo te patai penei ano a te honore mema o te Tai Hauauru i te rima o nga ra o te marama nei, "Kaore te Kawanatanga e whakaaro ana kia mahia he ture hei whakatutuki i tena pitihana."

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Wenerei, te 2 o Noema, 1904.

No te tekau ma tahi karaka i te awatea ka noho te Pika ki runga ki tono nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi, ka oti—

Kuini Rangipupu Raua Ko Heni Te Rau.

Ka haere ano nga korero—i haukotia ra i mua—i runga i te motini "Ko te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i nga pitihana a Kuini Rangipupu (Mrs. Thompson) me Heni te Rau (Mrs. Brown) hui atu ki te tuhituhinga o nga korero a nga kaikorero mo runga i aua pitihana me takoto ki runga i te teepu, me tuku atu ki te Kawanatanga, a me perehi" (Te Auhana); me te menemana i muua ki taua motini, "kia mukua katoatia atu nga kupu i muri iho i enei kupu na 'aua pitihana,' kia whakauruhia atu enei kupu nei hei whakakapi, 'me whakahoki atu ki te Komiti kia whiriwhiria ano'" (Te Pereiha).

I runga i te motini kia whakaaetia kia haere ano nga korero o tenei tipeiti i haukotia ra i mua.

Te Teira (Mr. Taylor), (mema mo Karaihitia).—Ka ki, mehemea ka ara he korero roa i runga i tenei mea ki taku mohio kaore e pai kia haria mai i naianei.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka ki, ko nga tangata i whakahe i te tuatahi kua pai i naianei kia tukua kia paahitia te motini kia takoto te ripoata nei i runga i te teepu.

Whakakorengia atu ana te menemana, whakaaetia ana te motini.

Ture Whakatikatika I Te Ture Tango Whenua Hei Nonoanga Tangata.

I runga i te motini kia panuiti tuata hitia tenei Pire:—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau). — Ka patai, Mehemea e pa ana ranei etahi o nga tikanga o tenei Pire ki nga whenua Maori?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka ki, kua tureiti rawa tenei taima o te teihana hei whakahaeretanga i nga whenua Maori. Kotahi ano tekiona o tenei Pire; a he marama noa iho hoki. Mehemea ka tangohia tetahi taha o tetahi whenua i muri i te tangohanga atu e te tangata nona taua whenua i te wahi e tika ana kia riro i a ia, kua kore rawa he painga o te wahi e toe ana hei nohoanga puputanga ma te tangata, kaore he mana e unu atu ai te Kawanatanga ki waho ina utua e ratou nga raruraru (costs). Kaati, kua oti tena te whakarite i roto i tenei Pire. Mehemea ka tae te whakatau ki te 20 paiheneti te nekehanga atu ki runga atu i te wariu taake whenua, ka ahei te Karauna ki te unu atu ki waho ina utua e ia nga raruraru o te whakawakanga, a kua kore te Karauna e kaha ki te pa atu ano ki taua whenua kia pahemo ra ano etahi tau e whakaritea ana. Ki taku mahara he tino tikanga marama tenei tena e whakapaingia e nga tangata no ratou nga whenua tae noa hoki ki te Kawanatanga. Ko [*unclear*: tene] tikanga he mea tohutohu na nga Apiha e whakahaere ana i taua Ture, hei whakatikatika i etahi pohehetanga e noho ana i [*unclear*: roto te] Ture e mana nei i naianei, a na runga na te kaha rawa o nga kupu tohutohu mahara ana ahau ko te mea tika me kawe mai e au ki te aroaro o te Paremete. Tera atu ano etahi atu mea i tohutohungia mai e pa ana ki taua Ture Tango Whenua Hei Nonoanga Tangata, engari na te mea tena e tautohetohengia era, no reira kaore e whakahaeretia e au era.

Putanga ana te panuitanga tuatahi o te Pire

Whenua Rahui Kura Maori.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ki te Pirimia, Mehemea ka whakahaerea e ia i naiane tonu tana motini e noho nei i runga i te Ota Pepa mo nga whenua Rahui Maori; mehemea ranei e waihotia atu ana e ia kia roa rawa kia kore ai e taea e te Komiti te whakahaere i tena take nui whakaharahara i te whakahaeretanga o nga Whenua Rahui Kura Maori i tenei tunga o te Paremete; a mehemea koia tena tona whakaaro, ka tahuri ranei ia ki te hanga tikanga e whakaturia ai he Roiara Komihana hei whakahaere, a hei ripoata hoki mo runga i tenei take tino nui atu kua roa rawa nei e waihotia noatia iho ana—i muri iho i te hikitunga o tenei Whare?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka whakautu, E whakaaro ana te Pirimia kia muua tana motini e noho nei i runga i te Ota Pepa, a tena pea te Komiti—i te mea kaore ona taima ki te whakahaere i taua take—e tohutohu i ana tikanga e kite ai ia e tu ai he uiuinga e taea ai nga maramatanga tena e aro hei whakaoti tika i tenei take.

Nga Tamariki Maori.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ki te Pirimia: Mehemea kua whakaarohia e te Kawanatanga tera wahi o te ripoata a Takuta Pomare e pa ana mo te whangaitanga me te whakatupuranga o nga tamariki Maori, me te nui rawa o nga tamariki ririki e matemate ana i runga i te kuare o nga whaea Maori ki te tiaki: A mehemea ka tahuri ranei te Kawanatanga mehemea koa e hara tenei i te porihiki tika mo te iwi nui tonu kati ra i runga i te aroha ki tenei mea ki te tangata, ki te hanga tikanga i naiane tonu e kore atu ai e iti haere ai ranei nga mamaetanga me te matemate o nga tamariki Maori, i runga i te whakatunga o etahi wahine (pai atu nga wahine kua whakatupu tamariki) e noho tata ana ki nga kainga huihui o nga Maori hei kai-titiro hei kai-whakaako hei tohutohu i nga kai tika me te tiakitanga tika o nga tamariki; me te tuku ripoata mai ki te Tari Maori a ona wa e tika ana?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka whakautu: Kei te nuinga o nga Kura Maori i naiane e tino pai ana te tohutohu a nga mahita kura me a ratou hoa wahine i nga Maori ki nga mahi tiaki turoro me era atu ahua e pa ana ki te ora o te tangata, kaore kau he utu. Ko nga rongoa he mea hoatu e te Tari e whakahaere ana i nga Mea Maori. Kei roto i te ripoata o te tau i mutu tata ake nei, a te Tari mo nga Kura, wharangi xxi., e whakaatu ake ana nga mahi e mahia ana i naiane, ara akoako i nga kotiro Maori kia mohio ai ratou ki nga matauranga Pakeha me nga mahi tiaki a te Pakeha i tenei hanga i te turoro. Kei te whakaarohia i naiane tetahi kupu i kiia ra kia whiriwhiria tetahi kotiro kotahi i roto o ia kainga kotahi kei reira nei e noho ana tetahi mahita kura wahine Pakeha mohio nei hei tohutohu hei ako, a hei muri atu ka hoatu tetahi moni iti ma taua kotiro i ia tau kia kaha ai ia ki te mahi i aua mahi i roto i taua kainga. Ko te he o nga kai tetahi take nui i matemate tonu ai nga tamariki Maori.

Takiwa O Te Urewera.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea ka whakaarohia e ia mehemea e tika ana kia whakariterite raua ko te Minita o nga Maina kia whakapuaretia te Takiwa o Te Urewera mo nga mahi rapurapu koura, me era atu kohatu utu nui?

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakautu, Me matua whakaae rawa nga Maori no ratou taua whenua ki nga kupu pena te ahua; a ka whakamatauria atu tena tikanga a te mutunga tonutanga o nga raruraru i aranga mo runga mo nga whakatau a nga Komihana i mahia i raro i te Ture Rahui i nga Whenua o te Takiwa o Te Urewera, e te Kooti Piira Maori ranei, e tetahi atu ropu whakawa whai mana ranei.

Ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rima miniti i muri i te paahitanga o te tahi karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Paraire, te 4 o Noema, 1904.

No te tekau ma tahi karaka i te awatea ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mahi a te Whare, ka tae ki te:—

Pire Reiti Whenua Maori.

Ka tae mai te kupu a te Runanga Kaunihera e ki mai ana kua paahitia tenei Pire apiti atu ki etahi menemana, a e tono ana ratou kia whakaaetia aua menemana e te Whare o te Iwi.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka motini, Kia kaua e whakaaetia nga

menemana, a kia whakaturia ko Te Herihi (Mr. Herries), ko Te Auhana (Mr. Houston), me ia hei Manatia (Managers) ki te tuhituhi i nga take i whakahengia ai. Ko te ahua o aua menemana he whakatakoto i tetahi porihi whenua Maori hou nei, a ki taku mahara e kore rawa e taea te whakaaetia e te Whare me te Kawanatanga. Ko te Pire nei he Pire whakatakoto huarahi e pa ana mo te reititanga o nga whenua Maori me nga huarahi e taea ai te koha atu i aua reiti. Kua tahuri tera Whare ki te whakahau mai ki tenei Whare me te Kawanatanga i nga aronga porihi whenua Maori e maharatia ana e ratou, waihotia atu ana e ratou nga tekiona whakatakoto huarahi tia tu ana, engari puta ke atu ana ratou ki te tohutohu i etahi ahuatanga hei mahinga mo te taha ki te Kooti Whenua Maori me ana whakahaere, me era atu ahua.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—E tino whakaae ana ahau kia whakahengia nga menemana, ahakoa e whakaae ana ano toku ngakau ki te porihi i whakapuakina i tera Whare. Otira e hiahia ana ahau kia paahitia te Pire, a e mohio ana ahau e kore rawa e taea e te Kawanatanga te whakaae atu ki aua menemana i te mea e tino takahi ana i ta ratou porihi; engari me [unclear: whakaaau] kaha ahau i tenei ahua na, ko aua menemana e tonoa mai nei kia whakahengia e tatou, a e takahi nei i te porihi a te Kawanatanga, i tautokona e tetahi o nga Minita o te Karauna i tera Wkare, a na taua honore mema tonu i motini tetahi o aua menemana.

Te Honore Timi Kara.—Kaore tera menemana i roto i te Pire.

Te Herihi.—E mohio pai ana te honore Minita i motini a te honore Mahuta kia patua a tekiona 8 o te Pire, a ko tena hoki tetahi i nga tino tekiona whai tikanga o te Pire nei. Haunga nga mea i whakauruhia e taua honore mema, engari ko nga mea i patua atu e ia te mea nui. A kaore rawa he painga e whakakorengia ai e te honore mema—e Timi Kara—tenei ahua na, kua kore i riro mai i nga Minita nga mea i maharatia e ratou i whakaturia ai a Mahuta ki taua Whare.

Te Haringi (Mr. Harding), (mema mo Kaipara).—I mahara ahau i runga i te whai korero a te Kawana i whakapuakina nei i runga i te torona i whakaae ai a Mahuta ki te nohoanga Minita mona he mea kia noho ai ia hei tohutohu i te Kawanatanga mo nga mea katoa e pa ana ki tetaha Maori. Mehemea kua tahuri tetahi mema o te Kawanatanga ki te tautoko i tetahi motini e takahi ana i te porihi a tenei Kawanatanga mo tetaha Maori, ha, ki taku mahara ko te mea tika pea me tahuri nga Minita te ata whiriwhiri i to ratou ahua.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka ki, kua whakarereketia nga tikanga o tenei Pire e te Runanga Kaunihera, a he tohu tena kaore taua Pire e pai ana ki nga mema o tera Whare. Kua kite ratou ka mate te iwi Maori mehemea ka paahitia tena Pire i runga i tona ahuatanga i tukua atu ai i tenei Whare. No reira muua ana e ratou kia patua te rarangi 8. E whakamana ana taua rarangi i te Minita Maori ki te tuku atu i nga whenua Maori kaore i utu i nga reiti ki raro i te mana o te Kaunihera Whakahaere Whenua Maori o te takiwa kei reira nei taua whenua e takoto ana. Mahara ana te Runanga Kaunihera e whakamana ana taua rarangi i te Kaunihera Whenua Maori ki te mokete me te uta atu i era atu ahua taumahatanga ki runga ki nga whenua Maori kaore nei i utu i nga reiti. Ko te motini kia patua te rarangi 8 e hara ia Mahuta i muu, engari na tetahi o nga mema tawhito mema mohio o te Runanga Kaunihera. Kaati, i te mea kua hoki mai taua Pire nei ki konei, i te mea kua patua atu taua rarangi, e hiahia ana ahau ki te kokiri i tetahi rarangi hou i naianei, a ka muua e au kia whakauruhia atu kia pai ai te takoto o taua Pire.

Te Pika.—Kaore e ahei kia muua e te honore mema he rarangi hou i tenei taima.

Henare Kaihau.—E tumanako atu ana ahau kia homai he taima hei whakauruhanga atu maku i tenei rarangi hou. Ko te Pire nei i runga i ona whakatikatikanga kaore e pai ana ki nga honore mema, [unclear: o reira] e hiahia ana ahau ki te whakauru i tetahi rarangi hou kia paingia ai e nga honore mema. Kaore ahau e pai kia paahitia te Pire i runga i tenei ahua raruraru ona e takoto nei. Taku hiahia me panui atu e au ki te Whare nei te menemana e mea nei ahau kia muua e au.

Te Pika.—I muri iho i te paahitanga o tetahi Pire i tenei Whare, a kua tukua atu ki tera Whare, a kua menemanatia hoki i reira, heoi ma tenei Whare he whakaae ranei he whakahe ranei ki aua menemana, kia tae ki te runangatanga (Conference) ka ahei nga kaiwhakahaere (Managers) mo te taha ki tenei Whare ki te whakaara rarangi hou, me te mea mai ki tenei Whare kia whakauruhia.

Henare Kaihau. —Taku hiahia me whakamarama atu e au ki nga honore mema te take i tino mea ai ahau ki te whakauru i tenei rarangi. E tino mohio ana ahau i te paahitanga o tenei Pire e tenei Whare e hanga ana i te mate kino rawa atu ki runga ki te iwi Maori, no reira ahau i mohio ai e kore rawa e puta i te Runanga Kaunihera. Mohio ana ahau kaore e kore te menemanatia tetahi wahi nui ona i reira. Engari i naianei, i te mea kua hoki mai nei ki konei me patai atu ahau kei whea rawa te ora mo nga Maori i roto i taua Pire ki te kore tenei rarangi hou aku e whakauruhia atu ki roto? Ki an nei pai noa atu ahau kia paahitia tenei Pire Reiti mehemea ia e tukua ana nga Maori kia riihi ana i o ratou whenua kia puta ai he reweniu ki a ratou i runga i aua whenua e taea ai e ratou te utu i ena reiti. I raro i nga Ture e pa ana ki te taha Maori i paahitia nei i roto i nei tau tata kaore rawa nei e ahei kia tu tahi nga Maori i runga i te turanga kotahi e tu nei te iwi Pakeha o tenei koroni hei pononga ma Ingarangi. I te paahitanga o te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori o te tau 1900 ka tangohia katoatia atu te mana o nga Maori ki te whakahaere ki te riihi ranei i o ratou whenua, ahakoa ano he whenua o

ratou e puritia ana i raro i nga Karauna Karaati i whakaputaina i raro i te Ture o te 1852, a ko aua whenua e tino tika ana ratou i raro i te Ture o te 1852, ki te riihi ki te whakahaere pewhea ranei kaore he take e matua tonu ai kia whakaaetia e te Kawana i roto i tona Kaunihera. Ka haere mai ana he Pakeha ra waho ka whakahua i te moni reti nui ki nga Maori, engari kaore nga Maori e tukuna ana ki te riihi i o ratou whenua, me matua whakaae rawa te Kawanatanga. Te tukunga iho o tera mahi he mea ano ka haere rawa mai te rua tekau te toru tekau ranei tangata ki konei ki Poneke nei a pau ana te £200 te £300 ranei a aua tangata kia whakaaetia e te Kawanatanga, a ahakoa tena he mea ano kaore e whakaaetia kia riihi ratou i to ratou whenua. Ki taku mohio kaore e tika kia paahitia te Pire nei i runga i tona ahau e takoto nei; ko te mea tika rawa me porowhio atu ki waho. Mehemea ka kawea mai e te Kawanatanga he Pire poto e rua ano ona rarangi e whakamana ana i nga Maori o te motu o Aotearoa kia riihi ana i o ratou whenua, kua mahi ratou i te mahi tika Ko tenei mahi a te Kawanatanga he hanga Ture kia riro atu ai nga whenua Maori katoa ki roto ki o ratou ringaringa. Kaore nga honore mema e kore te kite kei te whakamatea te iwi Maori. He aha te paahitia ai he ture e puta ai he painga ki nga Maori? Ko tenei mea ko te ture kei runga atu i nga mea katoa, me nga mana me nga tika o te iwi Maori i whakapumautia rawatia ki a ratou e te ture. Ma nga mema honore e titiro e tiaki kia tika ai te mahinga o nga ture e mahia ana. Ki taku titiro ko te Paremete o Niu Tireni te tino Kingi—inahoki ko te Paremete ki te whakatakoto i te kaupapatanga e tu mai nei te Kingi i runga. No reira e tonu atu ana ahau ki nga honore mema kia paahitia he ture e tu tahi ai te iwi Maori i runga i te turanga kotahi e tu nei te iwi Pakeha. E mohio pai noa atu ana ahau ki te whakautu ka homai akuanei e te Minita Maori nei mo enei korero aku, ka ki ia kaore nga mema Maori e mohio ana, a kaore nga Maori e kaha ki te whakahaere i o ratou whenua. Ko ahau, ko Kaihau, e ki atu ana ki tenei Whare kaha noa atu nga Maori ki te whakahaere i o ratou whenua, a e mohio ana hoki te iwi Pakeha he iti rawa nga morehu whenua e toe ana ki te iwi Maori i naianei. A ahakoa haere mai ana te Kawanatanga me te Pire penei te ahua hei muru i o matou i o matou nei toenga whenua. E tino mohio pai ana ahau e kore rawa nga mema Pakeha e whakaae kia paahitia he Pire penei te ahua mehemea e pa ana ki ratou. E ki atu ana ahau ko te taima tika tenei e whakatakotoria ai he tikanga hou. Kei te mohio noa atu matou nga Maori ki te tiaki i to matou ora me o matou tika, a me tika nga mahi mo te taha kia matou. Puta noa i te motu e haere tonu ana nga tamariki Maori ki nga kura, a e puta ana i nga uiuinga matauranga. E akona ana ratou ki nga mahi paamu, mahi toakipa, mahi kaipuke, me era atu tini mahi katoa e taea ana te akoako i Niu Tireni nei, me nga mahi katoa he pa ana ki aua mea e taea katoatia ana e nga Maori i naianei; a he aha te take i peneitia rawatia ai matou, he aha i kaiponuhia atu ai nga mea e keremetia tikatia atu nei e matou? Mehemea ka murua atu o matou whenua e te Kawanatanga ki a ratou mau ai, me pewhea koia matou nga Maori e puta ai? Ka tuturu matemate atu nga Maori mehemea ka tangohia atu e te Kawanatanga o matou whenua ki a ratou pupuri ai. Mehemea ka hereherea penatia matou kua kore rawa he oranga e ora ai matou. No reira e tonu atu ana ahau ki te Whare kia whakaaetia mai taku tonu i tonu ai ahau i mua tata ake nei, kia whakaurua he rarangi ki tenei Pire hei whakamana i nga Maori ki te riihi i o ratou whenua, a me te utu i ta ratou wahi o nga reiti ki nga moni rewhenu e hua ake ana ki a ratou i aua riihi. Tena pea te Kawanatanga e ki, "ae," mo a tera tau ka mahia e ratou he Pire pera, engari e tino mohio ana ahau ahakoa mahia e ratou he Pire pena nohea e rite ki o matou hiahia. He pena tonu nga korero mai a te Kawanatanga i nga wa katoa. Kaore rawa i to tika tenei mahi a te Kawanatanga e nukarau nei i a matou ki nga kupu [unclear: pna] "ae, ae" i te tau i te tau. Me ki atu ahau ki nga honore mema ka ono tekau ma wha raw a tau e peehia ana te iwi Maori e tenei mate. A mohio pai noa atu ana te [unclear: Miita] Maori ki enei mate katoa, a i roto i te wa e tu ana ko ia hei mema mo tetahi o nga takiwa pootitanga o te iwi Maori rite tonu tana korero i reira ki aku korero e korero atu nei ahau i tenei ra. Ma tena pea e kite marama ai te Whare nei kei te tika aku korero kei te tika taku whakahe ki nga mate e patu nei i te iwi Maori i roto i tenei ra [unclear: Engar ahakoa] pewhea te tangi me te aue a nga Maori kaore rawa e whakaarohia ana e tenei Whare. Na he wa tika tenei kua homai hei mahinga ma koutou i tetahi painga mo te iwi Maori i runga i te whakauruhanga atu o te rarangi penei me taku rarangi hou i korero ake ra ahau. Ki te whakaae mai koutou ki tenei rarangi kua mahi koutou i tetahi painga totika e ora ai nga Maori. Kaore e takahi ana i tetahi o nga ture e mana nei i naianei heoi ano tona tikanga he whakakore atu i tena mana herehere i nga whenua Maori, me te arai atu i a ratou kia kaua e haere mai ki konei ki Poneke nei whakapau ai i o ratou taima me a ratou moni. Heoi ano nga tangata Maori kaore e pai ana ki tenei tikanga ko nga tangata kaore rawa nei he whenua i a ratou; tatemea ko nga tangata whai whenua katoa e hiahia ana kia whakakorengia atu te Kaunihera Whenua Maori. Kua kitea noatia atu tera i runga i nga pitihana maha kua tae mai ki konei e whakahe ana ki aua Kaunihera Maori, me te ki nui tonu e ka riro atu o matou whenua oti tonu atu ki nga Kaunihera, e kore rawa e hoki mai ki o matou uri i roto i te kotahi mano tau e takoto ake nei. I runga i te kaha rawa o te pouri oku mo runga i tenei take mumura ake ana oku toto i rato i a au puta noa i oku ringa i oku wae, e kore e taea e au te pupuri nga korero e hu ake ana i roto i toku ngakau mo runga i tenei mate. Taku hiahia me hari mai e nga honore mema he Pire e rite ana ki tetahi hau ora pai nei e pupuhi mai ana ki toku rae, kia ahei ai ahau te nono iho ki raro okioki ai i runga i te mohiotanga kua oti he painga. E tonu atu ana ahau ki te Paremete kia hanga mai he ra pai mo te iwi Maori, i runga i te paahitanga o nga tikanga ture e ora ai ratou, a e mutu ai e kore atu ai hoki nga mate me nga raruraru me nga taumahatanga e peehi kino nei i a ratou i roto i enei

tau e ono tekau ma wha kua pahemo ake nei.

Te Pereiha. (Mr. A. L. D. Fraser), (mema mo Nepia).—E whakaatu ake ana ahau i taku pouri mo te korenga i perehitia i tuhatuhaina hoki ki nga honore mema enei menemana tino whai tikanga nei. Rongorongu kau ana tatou ki enei menemana i roto i te rapi nei, a i runga i te titiro hakirikiri noa iho nei e kite iho ana he tino menemana whai tikanga nui rawa enei, engari kaore e tika ena mea kia uru ki te Pire Reiti nei.... Ko te Pire Reiti he tino mea nui ki nga Pakeha o te motu o Aotearoa nei, a he tino mate nui tenei mehemea ka mate tenei Pire i te urunga atu o tena rarangi hou kua korerotia nei....

Tera te roanga atu o ana korero me titiro i *Hansard*.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ki taku titiro metemea nei e whakataritari ana etahi o nga mema Pakeha—i maharatia ra i te tuatahi e hiahia ana kia paahi tenei Pire—i tenei tipeiti kia mate atu ai te Pire nei. Ko ahau nei kaore ahau e pera, engari i rongu ahau i te tipeiti i tera Whare, a ki te mahara iho i pohehe pea te titiro a etahi o nga mema i taua Whare. Kaati he hiahia noku ki te ki atu i naiane kua takoto atu te kupu whakaae tuturu a te mema Maori o te Tai Rawhiti, me te mema o Te Waipounamu, aku hoki, ki te Kawanatanga, penei: e kore matou e arai i te paahitanga o te Pire Reiti i tenei tau, mehemea ka whakatutukitia e te Kawanatanga tana kupu whakaae kia paahitia he Pire whakakore i te Tiute Whenua Maori. I korero ake ai ahau i tenei kupu kia marama ai nga mema Pakeha i tera Whare ki nga mahara o enei mema Maori e toru nei i roto i tenei Whare mo runga i taua take. Ko to matou hiahia e mea ana kia paahitia te Pire Reiti, kua nga menemana o te Runanga Kaunihera. Ahakoa pewhea nga whakahe a te mema Maori o te Tai Hauauru me era atu tangata mo nga porihia a te Kawanatanga e mahi ana mo te taha Maori, ka taea ena te whakaara a nga ra timatanga o [unclear: e] tunga o te Paremete e haere mai nei, a he pai rawa me waiho tenei Pire hei Pire Reiti anake.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—E kore ahau e whakautu i te whai korero roa a te honore mema Maori o te Tai Hauauru. Koinaka tonu ana korero tuturu e rongona atu nei e tatou i nga wa katoa, engari kaore rawa ia e tohutohu mai ana i tetahi tikanga hou, e whakaatu mai ana ranei i nga mea e maharatia ana e ia tena e ora te iwi Maori nui tonu. Heoi ra ko te tangi me te aue tawhito, e, kei te mate rawa te iwi Maori, kei te peehia kinotia e nga tini taumahatanga nui whakarahara, e kore rawa e ora ki te kore e hoatu te mana whakahaere o nga mea katoa e pa ana ki te taha Maori ki taua honore mema me ona hoa mahi tahi. E korero ana ia kia riihitia nga whenua, kei whea noa atu e haere ana ana korero. Anei te kupu poto a te Maori e rite ana mo nga korero a taua honore mema "He rupahu," kaore kau atu i tua atu. E kore ahau e whakaatu atu ki te Whare nei i te take, engari tena ano nga take, he tino take kaha nei. Tetahi hoki, e korero a wairua noa iho ana ia kia tukua nga Maori kia riihi ana i o ratou whenua i runga i o ratou hiahia.

He Honore MEMA. — Nga whenua toenga (surplus lands).

Te Honore Timi Kara.—Kaati ra—nga "surplus lands." Engari kaore e taea e ia. E noho nei, kowai te tangata i tohutohu mai i nga huarahi e taea ai tena tikanga hei painga tahi mo te Pakeha raua ko te Maori tahi? Kei kona ka hoki te raruraru o tenei take. I tae mai te roia a te honore mema ki konei ki Poneke i mua ake nei ka whakatakoto i tetahi tikanga hei whakatutuki i ona hiahia. A he aha koia taua tikanga? He mea kia tukua ki nga Maori te mana ki te tukutuku noa atu i o ratou whenua i runga i o ratou hiahia. Katahi ahau ka ki atu ki a ia, "Ka hoatu e ahau tena mana ki a koutou mehemea ka tukua nga whenua ki roto ki te makete e puare ana ki te katoa kia ahei ai te katoa o te iwi e paangia ana te tango i aua whenua hei nohoanga mo ratou mehemea e pera ana to ratou hiahia. Katahi ka penei te whakautu a taua roia." Kaore, ki taku mohio e kore pea aku rangatira—ara te honore mema Maori o te Tai Hauauru me ona hoa—e whakaae ki tena." He ngawari noa iho te whakahe kau ki te Kawanatanga me te Paremete mo te korenga i mahia tikatia he tikanga mo nga whenua Maori, engari he uaua te whakaotinga i tena take. E tonu atu ana ahau kia ata whakaarohia e te honore mema te mea tika te mea marama mo nga taha katoa e paangia ana e tenei take a katahi ia ka mohio ki nga uauatanga e arai nei i te whakatutukitanga o tona hiahia. Ko tenei take kaore e tika kia tangohia anaketia ki te taha Kawanatanga ki te taha Apitihana anake ranei, he take nui tenei e aro ana ki runga ki te iwi nui katoa, e pa ana mo runga mo te ora o te iwi Maori. E ki ana te honore mema "he iti rawa nga morehu whenua e toe ana ki a matou i naiane," a e whakahe ana hoki ki nga here nana i toe ai aua whenua ki a ratou. Katahi ra pea hoki te tohu kaha rawa o te pai o ena here ko te iti o nga wahi whenua e toe ana ki nga Maori. He tika te korero a te honore mema e ki nei tera etahi Maori e mohio ana ki te oioi i a ratou, kua akona ki nga matauranga me nga mahi paamu me era atu ahua, engari he takitahi nga tangata pera, kaore i te pera katoa te iwi Maori. Kaore kau he tangata e whakahe ana ki a ia, ki a Kaihau nei, he tangata kaha noa atu ia ki te tiaki me te whakahaere i nga mea e pa ana ki a ia, engari me kaati tonu maana ko nga mea e pa ana ki a ia ake, kua ia e whawha atu ki o a etahi atu. Mehemea e meatia ana kia whakahaerea te kaha me te mohiotanga o Kaihau hei whakaoti i nga raruraru o te taha Maori he mea ke tera, a e taea ai tera ma te mohiotanga kaha ke atu i nga mohiotanga kua whakaaturia mai e taua honore mema kei a ia e mau ana. Mo te taha ki tenei Pire, i runga i enei korero mahamaha kua korerotia nei, e kore e taea e te Kawanatanga te whakaae atu kia riro ma tera Whare e tohutohu mai i te porihia tika hei hapaitaunga ma te Kawanatanga.

Whakaaetia ana te motini, a whakaturia ana ko te Honore Timi Kara, ko Te Herihi, me Te Auhana, hei tuhituhi i nga take i whakahengia ai nga menemana a te Runanga Kaunihera.

I muri iho,—

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka kawē mai i nga take e whai ake nei i whakahengia ai nga menemana i mahia e te Runanga Kaunihera ki tenei Pire:—

"Tekiona 2.—Ko te kupu i apitiria atu ki wahanga tekiona (2), ahakoa ki te paahitia hei ture, e kore e whai mana. E i mea ana kia reitingia nga whenua kaore nei ano i whakatautaua nga taitara, a e mohiotia ana hoki e kore rawa tera e taea ki te kore e matua haaga houtia he tikanga mo te katoa o te mahi reiti.

"Tekiona 8.—Me waiho tena tekiona, e whakahaere ana i nga tikanga e takoto tata mai ana, nga tikanga e mohiotia ana e nga Maori. Mo te taha ki te kupu whakahe e kiia nei kei te whakake etahi Maori ki nga Kaunihera Whenua Maori, kua oti tena i roto i te Pire nei, notemea ko tekiona 9 e whakamana ana i te Minita maana e utu nga reiti e takoto ana hei utunga, kia kore ai e riro ma te Kaunihera e whakahaere tera mahi.

"Tekiona 9.—I roto i tenei tekiona e aro ake ana ena menemana i runga i te patunga o tekiona 8, a mehemea ka whakaorangia tena tekiona me whakahoki ano nga kupu o tekiona 9.

"Tekiona 9A.—Ko te wahanga tekiona tuatahi ke tikanga porihī, a kei waho ke atu i tenei hanga i te Pire Reiti. Ko wahanga tekiona (2) me (3) ko te ture ano tena e mana nei i naianei, no reira kaore he take o ena.

"Ko era atu o nga menemana i mahia e te Kaunihera kaore e whakaheagia ana."

E muu ana ahau, Kia whakaaetia era o nga menemana.

Whakaaetia ana te motini.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mahi ana, a no te tekau miniti ki te toru karaka i te ata tu o te Hatarei ka hiki to Whare.

Hatarei, te 5 o Noema, 1904.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a te Whare i te tuatahi ka mutu ka tae ki te—

Pire Whakarite Kereme Whentu Maori Whakatikatika Ture.

Ka tae mai te kupu a te Kawana e tuku mai ana i te tauira o te menemana hei whakauruhanga atu ki tenei Pire.

Tukua ana taua kupu ki te Komiti o te Whare katoa, whakaaetia ana, a ripoatanga ana ki te Whare.

I runga i te motini "Kia whakaae te Whare ki te kupu a te Komiti," ka tu ko:—

Te Makenehi (Mr. T. Mackenzie), (mema mo Waikouaiti). — Ka ki, kaore ahau e pai kia whakakorengia e te Kawanatanga tetahi kereme tika kia kotahi nei, engari kia tika ano ta tatou pupuri marire i nga whenua kei roto i nga wahi i rahuitia hei paaka mo te katoa. Tera te roanga atu o ana Korero. I muri i a ia ka tu etahi atu mema ka whai korero, me titiro a ratou koreroi roto i *Hansard*; a i muri i era ka tu ko.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia),—Ka ki, e tone atu ana ahau kia whakaaetia e te Whare te kupu nei kia tukua atu tenei take ki tetahi Kooti mana e uiui. Ki te penatia ka tae mai te ripoata a tena Kooti ki te aroaro o te Whare a tenei tunga o te Paremete e haere mai nei, a hei reira ma te Whare e whakaoti. E kore tetahi atu mahi e mahia mo runga i tenei take ki te kore i matua whakaaetia e te Whare.

Wahi ana te Whare i runga i te motini "Kia whakaae te Whare ki te kupu a te Komiti."

Koia tenei te pooti e whai ake nei:—

I TE AE, 52.

- Aitken
- Allen, E. G.
- Allen, J.
- Arnold
- Barber
- Bennet
- Buchanan
- Buddo
- Carroll

- Colvin
- Davey
- Duncan
- Ell
- Field
- Flatman
- Fraser, W.
- Graham
- Hall-Jones
- Hanan
- Hardy
- Heke
- Herries
- Houston
- Jennings
- Kaihau
- Kidd
- Kirkbride
- Lang
- Laurenson
- Lawry
- Lethbridge
- Mander
- Massey
- McGowan
- McLachlan
- McNab
- Millar
- Mills
- Pere
- Reid
- Rhodes
- Seddon
- Smith
- Steward
- Symes
- Tanner
- Vile
- Ward
- Witty
- Wood.

Nga Kai-tatau.

- Hall
- Hogg.

I TE NO, 11.

- Alison
- Bedford
- Duthie
- Hawkins
- Herdman
- Mackenzie, T.
- Moss
- Thomson, J. C.
- Te putanga, 41.

- Thomson, J.W.
- *Nga Kai-tatau.*
- Harding
- Taylor.

Whakaaetia ana te motini.

I runga i te motini "Kia tukua te Pire ki roto ki te Komiti" ka tu ko:—

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka ki, ko tenei Pire i panuitia tuaruatia *pro formâ* a tukuna ana ki te Komiti mo nga Mea Maori. E whakahaere ana mo etahi take kua oti te whiriwhiri e nga Komiti. Tera te roanga atu o ana korero whakamarama i nga tikanga o te Pire; a i muri i a ia ka whai korero etahi atu mema, me titiro nga korero i roto i *Hansard*.

Whakaaetia ana te motini, tukua ana te Pire ki roto ki te Komiti, ka menemanatia etahi o nga tekiona.

Ripoatanga ana te Pire, paahitia ana te panuitanga tuatoru.

Ka whakahaere tonu te Whare i etahi atu o ana mahi a ka tae ano ki te—

Pire Reiti Whenua Maori.

Ka tae mai te kupu a te Runanga Kaunihera e ki ana kei te tohe tonu ratou kia mau tonu a ratou menemana, me te whakaatu mai i nga take i pera ai ratou.

I runga i te motini a,—

Te Honore Timi Kara (the Hon Mr. Carroll), (Minita Maori).—Whakaaetia ana kia tonoa kia tu he Runanga (Conference) mo runga mo nga menemana a te Kaunihera, a kia whakaturia ko Te Herihi (Mr. Herries), ko Te Auhana (Mr. Houston), me ia hei Manatia (Managers) mo te taha ki te Whare.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu o ana mahi a ka tae ki te—

Pire Whakatikatika I Te Ture Kainga Maori I Taumutu.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka motini, Kia heke atu te Pika i tona nohoanga kia noho a Komiti te Whare mo runga i tenei Pire. Ko tenei rahui he mea wehe atu i nga ra o mua hei kainga mo nga Maori i tetahi wahi e karangatia ana ko Taumutu te ingoa. He maha nga tau i mahi ai nga Maori katoa i taua whenua me nga ika o te roto. Engari no enei tau tata nei kua aranga he raruraru i waenganui i a ratou; ko etahi o nga Maori e riihi ana i etahi wahi ki nga Pakeha, a ko etahi e tautotohe ana ki a ratou ano mo etahi atu wahi o taua whenua. Kaati, kua tonoa atu te whakaaro o nga taha katoa, a ko te tikanga o te Pire nei he tuku atu i te whenua ki te Kai-tiaki mo te Katoa, a ka whai mana ia ki te whakaotioti i nga raruraru i roto i te Kooti Whenua Maori me te whakatautau i nga wahi mo ia tangata mo ia tangata. Kua whakawhiwhia ano ia ki te mana ki te whakarite i etahi wahi hei riihitanga mehemea e tika ana kia peratia, me nga wahi e waihotia hei kainga mo ratou, me te whakaotioti i nga take katoa hei painga mo nga tangata no ratou te whenua.

Whakaaetia ana te motini, tukua ana te Pire ki roto ki te Komiti, paahitia ana te panuitanga tuatoru.

Ka whakahaerea etahi atu mahi a te Whare, ka mutu, a no te rua tekau ma toru miniti te paahitanga o te tekau ma tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 7 o Noema, 1904.

No te tekau ma tahi karaka i te awatea ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi mahi a te Whare ka tae ki te—

Pire Reiti Whenua Maori.

Ka kawea mai e nga Manatia (Managers) i whakaturia nei e te Whare mo runga i tenei Pire te ripoata a to ratou huihuinga (Conference) me nga mema o te Runanga Kaunihera

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka ki, i whakaae katoa te Runanga (Conference). E motini ana ahau, "Kia whakaaetia te ripoata."

Whakaaetia ana te motini.

Ka whakahaerea etahi atu Pire me etahi atu mahi a te Whare ka mutu ka tae ki—

Nga Mahi a Te Paremete O Te Tau 1904.

Ka whakatakotoria e TE PIKA ki runga ki te teepu o te Whare te rarangi e mau ake nei, hei whakaatu i nga

mahi i mahia e te Paremete i tenei tau:—

Kupu Mihi.

Te Honore Te Waari (The Hon. Sir J. G. Ward), Minita mo nga Reriwe).—Ka mihi ki te Pika mo te pai o tana whakahaere i nga mahi o te Whare, ka mihi ano hoki ki te Tiamana o nga Komiti mo te pai o tana whakahaerea; a i muri i a ia ka tu ko.

Te Maihe (Mr. Massey), (mema mo Franklin).—Ka tautoko i nga kupu a Te Waari; me titiro a raua korero i roto i *Hansard*. I muri i tera ka tu ko.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru) — Ka ki, i te mea ko ahau anake te mema Maori kei konei i tenei po no reira e hiahia ana ahau mo te taha ki nga iwi Maori katoa puta noa i te motu nei ki te whakapuaki atu ki a koe i te nui rawa o te whakaaro aumihi me te whakawhetai atu o toku ngakau ki a koe e te Pika mo te pai rawa o tau whakahaere i nga mahi o tenei Paremete e pa ana ki te iwi Maori o tenei koroni. E korero ana ahau mo te taha ki ahau ake me aku hoa mema Maori, e mohio ana ahau i nga wa i takahi matou i nga ruuri o te Whare i runga i to matou kuaretanga ki aua tikanga me to matou kore i ata marama i etahi wa ki te rerenga ketanga o te "paina ota" me te "kupu i pa ki te tinana," tino pai atu tau whai whakaaro mai me tou aroha ki a matou ina kite mai koe i o matou nei rarururutanga pera. No reira e tino pai ana ahau ki te tautoko i nga kupu a te Minita mo nga Reriwe raua ko to Riira o te Apitihana. E ki atu ana hoki ahau taea noatia te mutunga o toku tu hei mema mo tenei Whare e kore rawa e warewaretia e au to pai to ngawari me to arohia ki ahau nei ki tenei mangai o tenei wehenga o nga iwi Maori o tenei motu.

I muri i a ia ka whai korero mihi ano etahi mema Pakeha, ka mutu, ka whakautua e te Pika raua ko te Tiamana o nga Komiti ka mihimihi ki nga mema o te Whare, me titiro nga whai korero i *Hansard*.

Hikitanga O Te Whare.

I runga i te motini, "Me hiki te Whare i naianei," wahi ana te Whare a koia tenei te pooti e whai ake nei:—

I TE AE, 14.

- Barber
- Fisher
- Fraser, W.
- Herries
- Hogg
- Houston
- Mander
- McKenzie, R.
- Millar
- Thomson. J. C.
- Ward
- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Field
- Witheford.

I TE NO, 12.

- Allen, E. G.
- Bedford
- Buchanan
- Ell
- Herdman
- Lang
- Massey
- McGowan
- Moss
- Vile.
- *Nga Kai-tatau.*
- Symes

- Willis.
Te putanga, 2.
Heoi whakaaetia ana te motini.
No te tekau ma rima miniti te paahitanga o te waru karaka i te po o te Turei ka hiki te Whare ki tera tau.

Nga Mema O Te Kawanatanga.

Te Kawana.

His Excellency te Raiti Honore WILLIAM LEE, Baron PLUNKET.

Nga Minita.

Nga Komiti Whiriwhiri. Runanga Kaunihera.

NGA PITIHANA A TE IWI.—The Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Holmes, the Hon. Mr. Jenkinson, the Hon. Mr. Marshall, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Thompson, the Hon. Mr. Trask, and the Hon. Mr. Twomey. (2nd July.)

TIAKI I TE WHARE (JOINT).—The Hon. the Speaker, the Hon. Captain Baillie, the Hon. Mr. Bowen, the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Sir H. J. Miller, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Reeves, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. A. L. Smith, and the Hon. Mr. Stevens. (2nd July.)

RAIPERE (JOINT).—The Hon. the Speaker, the Hon. Mr. Arkwright, the Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Bowen, the Hon. Mr. Fraser, the Hon. Mr. George, the Hon. Mr. Jenkinson, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. Macdonald, the Hon. Sir H. J. Miller, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. Scotland, the Hon. Mr. Stevens, and the Hon. Mr. Thompson. (2nd July.)

PEREHI.—The Hon. the Speaker, the Hon. Mr. Arkwright, the Hon. Captain Baillie, the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Rigg, and the Hon. Mr. Twomey. (2nd July.)

NGA PIRE MO NGA KAI-MAHI.—The Hon. Mr. Beehan, the Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Bowen, the Hon. Mr. Carncross, the Hon. Mr. Fraser, the Hon. Mr. Jenkinson, the Hon. Mr. McLean, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. Stevens, the Hon. Mr. Thompson, and the Hon. Mr. Trask. (2nd July.)

WHENUA TAKOTO KAU.—The Hon. Mr. Baldey, the Hon. Mr. Gourley, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. McLean, the Hon. Mr. Marshall, the Hon. Sir H. J. Miller, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Reeves, and the Hon. Mr. Stevens. (2nd July.)

NGA MAHI AHU WHENUA, PAAMU, WHAKATUPU KARAREHE HOKI (JOINT).—The Hon. Mr. Baldey, the Hon. Mr. Bowen, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. McLean, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. A. L. Smith, and the Hon. Mr. Walker. (2nd July.)

NGA TIKANGA PUMAU.—The Hon. the Speaker, the Hon. Captain Baillie, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. A. L. Smith, and the Hon. Mr. Twomey. (2nd July.)

RIPOATA I NGA WHAI-KORERO.—The Hon. the Speaker, the Hon. Captain Baillie, the Hon. Mr. Carncross, the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Gourley, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. Macdonald, the Hon. Mr. Pitt, and the Hon. Mr. Rigg. (2nd July.)

NGA PIRE TAKIWA.—A: The Hon. Mr. Beehan, the Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Gourley, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. Holmes, and the Hon. Mr. Jenkinson. B: The Hon. Mr. Johnston, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. Louisson, the Hon. Mr. Marshall, and the Hon. Mr. McLean. C: The Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Scotland, the Hon. Mr. A. L. Smith, the Hon. Mr. Thompson, the Hon. Mr. Twomey, and the Hon. Mr. Walker. (2nd July.)

NGA MAHI MAINA, KARI KOURA HOKI.—The Hon. Mr. Bolt, the Hon. Sir A. J. Cadman, K.C.M.G., the Hon. Mr. George, the Hon. Mr. Holmes, the Hon. Mr. Johnston, the Hon. Mr. Marshall, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Reeves, the Hon. Mr. A. L. Smith, and the Hon. Mr. Twomey. (2nd July.)

TIROTIRO I NGA TURE.—The Hon. Mr. Bowen, the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Johnston, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. Louisson, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pinkerton, the

Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Scotland, the Hon. Mr. A. L. Smith, and the Hon. Mr. Stevens. (2nd July.)

NGA MEA MAORI.—The Hon. Sir A. J. Cadman, K.C.M.G., the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. Macdonald, the Hon. Mr. Mahuta te Wherowhero, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. W. C. Smith, the Hon. Mr. Taiaroa, the Hon. Mr. Thompson, and the Hon. Mr. Williams. (2nd July.)

Turei, te 27 o Hune, 1905.

No tenei ra ka wakatuwheratia e te Kawana te Tuatoru o nga Tuunga o te Tekau ma rima o nga Paremete o Niu Tireni, a pai ana te Kawana ki te whakapuaki i te whai-korero e whai ake nei.

Whai-Korero.

E NGA MEMA HONORE O TE RUNANGA KAUNIHERA ME NGA MEMA O TE WHARE O NGA MANGAI O TE IWI,—

E tino pono ana te koa o toku ngakau i taku tutakitanga ano ki a kontou e noho huihui nei i roto i te Paremete.

I roto i te wa e hiki ana te Whare i tae atu ahau ki etahi wahi o te koroni me te whakamohio haere i ahau ki nga tangata, a ko aku whakaaro i kite ai ahau i te tuatahi mo runga mo to ratou piripono ki te Torona me te aroha nui ki to tatou Kingi Tino Atawhai, kua whakauria rawatia. Ko te whakaaro piripono i whakahuatia i roto i ia mea kotahi o nga pukapuka whai-korero i tukua mai ki ahau i tino hou rawa ki roto ki toku ngakau, me te kaha rawa o nga kupu powhiri moku i nga wahi katoa, hei koanga ngakau moku, a e tohu ana hoki i te whakahonoretanga tika ki tenei turanga tiketike e tu nei ahau.

Ko nga maramatanga i tupu ake i roto i a au i mua ake nei mo runga mo nga mea nui whakaharahara tena e taea e tenei koroni kua whakauria rawatia e nga mea kua kitea nei e au. Nui atu te whai koha mai a te Wairua Ora ki tenei whenua, a kei te whiwhi koutou i konei i ia mea kotahi o nga mea katoa e ora pai ai te tangata.

E koa ana ahau mo taku kahanga ki te whakamihi atu ki a kontou mo te mau o te ora o te koroni. Kua nui haere te kaha o nga tangata ki te utu moni, e tohungia ake nei i roto i nga ritaana o nga mahi e whakahaeretia ana e te Kawanatanga, ko a tatou Reriwe me nga Katimauta nga mea i tino nui atu. Ko nga ahuatanga o te iwi nui tonu kua nui rawa te pai haere, me te tirohanga atu ki mua nui atu te ataahua mai, me te ora o te ngakau me te koa kei nga taha katoa e tau ana.

Me ki atu ahau kua whakaturia ko te Honore William Pember Reeves te Hai Komihana mo te Koroni o Niu Tireni. Ka whakatakotoria atu ki o koutou aroaro te Warati o tona whakatuunga a tona wa.

I runga i nga motini i paahitia e te Whare o nga Mangai o Te Iwi, tohutohu mai ana aku Minita kia whakaturia, a i whakaturia hold e au, he Roiara Komihana hei uiui mo runga mo nga ture e pa ana mo nga whenua me nga whakanohonohoanga whenua. Kaore ano i mutu noa nga mahi a taua Komihana, engari ka mutu a nga ra tata e haere mai nei, a ki taku mahara tena e tae atu ki a koutou tana ripoata i roto ano i te taima i whakaritea hei rohe mutunga mai e te motini i paahitia nei mo taua take.

I runga i te hiahia kia mohiotia ai nga whakaaro a nga Maori i tukuna nei e o ratou tupuna etahi whenua kei Porirua me era atu wahi o te motu o Aotearoa ki etahi kai-tiaki mo etahi take motuhake, kua whakaturia e au, i runga i te tohutohu mai a aku Minita, he Roiara Komihana, a e whakahaere nei i tana uiuinga. Ka whakatakotoria tana ripoata ki o koutou aroaro.

I runga i te whakamananga a te Paremete, kua whakahaerea he tikanga kia whakaturia he ekipihana ma nga iwi katoa ki Karaitiati. E kiia ana kia whakapuaretia taua ekipihana a te marama o Noema, 1906.

I mua ake nei, tera tetahi tangata no Niu Tireni, i haere atu i raro i te kanataraka mahi mana ki Amerika, a, te taenga atu ki reira kaore i tukuna kia u atu ki uta i San Francisco. I a ia e hoki mai ana i runga i te tima ki tenei koroni, no te taenga mai ki Honoruru whakaititia ana ia e te kapene o taua tima. Tukuna atu ana he kupu ma roto i te mangai o te Hekeretari Nui mo nga Koroni ki te Kawanatanga o Amerika, a oti pai ana taua take, a kua utua tikatia tena whakaitinga.

Ka koa koutou kia rongo kei te mau tonu te piki haere o te maha o te tangata u i roto i te koroni, he nui ke atu nga mea i mai i nga mea i haere atu, a i tino neke atu hoki i roto i tenei tekau ma rua marama kua hori tata ake nei. Kei te neke haere ake ano hoki te whanawhanau tamariki. Mai o te tau 1890 kua tae ki te 230,000 te tokomahatanga ake o te iwi, a ko te huihuinga katoatanga o nga iwi o te koroni, hui atu hoki ki nga Maori, e kiia ana i naianei kua tae ki te 900,682 tangata.

Ko te nui rawa o nga Hainamana e haere mai ana, me te waihotanga i mua ake nei o tetahi rima-tekau tangata o ratou hei taumahatanga ki runga ki te Poari Awhina Rawakore i Otakou, he take ena hei ata

whiriwhiritanga nuitanga ma koutou.

Ko nga ritaana tena e whakatakotoria ki o koutou aroaro e whakaatu ana kua nui haere rawa i roto i tenei tau nga hariharinga i runga i a tatou reriwe, a he tohu tena kua nui te tupu haere o a tatou taonga whakatupu, a kua whanui haere nga mahi e mahia ana i roto i to tatou koroni, a ko te nui haeretanga ake o nga tangata e haereere ana he tohu tena kua nuku ake nga moni hei whakapaunga haeretanga ma te tangata. Ko nga ritaana o te Katimauta e whakaatu ana kua pumau te nukunga ake i nga mea o tera tau, a ko te tukunga iho o te tikanga whakangawari i te utu mo te hariharinga i nga taonga o o tatou iwi whanaunga kua ahua piki haere ake te utautanga taonga mai i te Kingitanga Huihui o Ingarangi; otira ko te utanga taonga mai i nga whenua o nga iwi ke kua heke iho, a no reira kua ahua hoki haere iho i naianei nga moni mehemea ka whakaritea atu ki nga tau o mua atu.

Ko te utanga atu i tenei whenua i nga taonga tena e pirau haere nei, tetahi take tino nui. Ki te whakaaro a aku Kaitohutohu e tika ana kia whakanohoa nga tangata whai hipi me nga tangata mahi paamu miraka ki runga ki tetahi ahua turanga e whiwhi ai ratou i te utu tika mo to ratou kaha me ta ratou mahi ahua whenua.

Tetahi hoki, ko te taenga rawatanga atu ki te £2 10s. i te tana, te utu mo te hariharinga taonga mai i te Kingitanga Huihui o Ingarangi, i te mea he 12s. anake i te tana te utu mo te haringa mai i aua tu taonga nei ano i Amerika nei ki konei, he tino mea nui ano hoki tena hei whakaaroarohanga.

Tetahi mea pai hei korerotanga atu maku ko tenei, ahakoa te nukunga haeretanga ake o nga moni e riro mai ana i nga Katimauta, engari ko nga moni taake e tau ana ki runga ki ia panepane tangata kotahi o te iwi kua hoki iho, mehemea ka whakaritea atu ki nga ahuatanga o enei tau mutunga e rua kua hori tata ake nei.

Kei te mohio koutou ko te Tari o nga Poutapeta me nga Terekarawhe, me te Tari Reriwe, o nga Tari Kawanatanga nei, kua oti te kowhiriwhiri te ahuatanga o ona apiha, a kua puta tahi he painga ki te Kawanatanga tae noa ki nga tangata e mahi ana i roto i aua Tari. E whakaaro ana aku Minita, kia mama ake ai, a kia kotahi ai hoki te ahua, ko te mea tika me kowhitiwhiti te ahua o nga apiha puta noa i nga Tari katoa a te Kawanatanga, a ko te moni e utua ana i naianei ki nga apiha o te Tari Pirihimana me te Tari Reriwe e ka whakamutua ana te mahi a te tangata i te taenga ki te kaumatuatanga ona, me hanga kia pa atu he tikanga pera ki ia Tari kotahi a te Kawanatanga.

I runga i te mea kua rereke nga ahuatanga, me te kore e pumau o te tokomahatanga o nga tamariki e haere ana ki nga kura, kua waiho nei hei kaupapatanga whikanga utu-a-tau, no reira ka whakatakotoria atu ki o koutou aroaro he Pire menemana i te Ture mo nga Kura, hei whiriwhiri ma koutou, i runga i te mahara kia whakanekehia ake he utu-a-tau mo nga kai-whakaako kura. Ko te rapunga huarahi e taea ai te whakarite he tikanga utu moni ki nga kai-whakaako kura e whakamutua ana, nui atu te uaua, a, mo te taha ki nga kai-whakaako kua kaumatuatia nei he tino nui rawa atu te uauatanga. Otira, ka whakatakotoria ano he tikanga mo tena, a kei te noho tumanako atu hoki aku Minita kia hohoro te paahitia hei ture.

Hei tikanga e tautokona ai nga mahi o te koroni, me te whakanoho ki runga ki te nohoanga totika, me te hanga huarahi e mama ai te oti o nga mahi me nga raititanga, e whakaaro ana aku Minita e tika ana kia whakamahia nga mana matua mahi e noho ake nei i roto i a tatou awa, me nga roto, me nga taheke wai. E tino tika ana kia penatia mehemea e maharatia ana kia whakataetae tika atu tatou ki era atu whenua e iti iho nei te utu o nga kai-mahi, e roa atu nei nga haora mahi, a e hoki iho nei te utu o nga kaha matua mahi i o nga mea o tenei koroni. Ka whakatakotoria ano he tikanga mo runga i tena mahara hei whiriwhiri ma koutou.

Ko te whakanohonohoanga tangata ki runga ki nga whenua Maori tetahi mea e hiahia ana e nga Maori me nga Pakeha tahi. Kei te araitia te nekeneke haere o te noho a te tangata i runga i te nui rawa o nga takiwa whenua Maori e takoto mangere ana, a i runga i te mea e tika ana kia puputu iho te noho, no reira, e maharatia ana, hei painga mo nga Pakeha me nga Maori tahi, kia timataria atu he whakamatahi ki te whakanohonoho i nga Maori nona nga whenua ki runga ki nga wahi o aua whenua e tika ana hei kainga, hei oranga, mo ratou, a, i muri iho i tena, me whakarite he whenua i runga i te ritenga tenata mo nga Maori whenua kore o taua hapu kotahi, iwi kotahi ranei, a ko nga whenua toenga me tango i raro i tetahi ture e rite ana ki te Ture Tango Whenua hei Nohoanga Tangata, ma nga Poari Whenua e whakahaere aua whenua, a ko nga painga e hua mai ana i runga me riro i nga Maori nona aua whenua; ko te whakanohonohoanga o nga Maori ki runga ki o ratou ake whenua ma nga Kaunihera Maori tena e whakahaere. Ka whakatakotoria ano he Pire e pa ana mo tenei take nui.

Ko nga mahi maina o te koroni, nga koura me nga waro, kei te pai te haere. Ko te kiteatanga o etahi riiwhi whai koura i te taha rawhiti o te pae maunga iwituaroa i waenganui o Katapere me Westland tetahi mea nui, a tera ano etahi tohu e tika ai kia maharatia kua kitea pea he mahinga koura pumau tonu kei taua takiwa. Ko Takuta Pere, o Kanata, kua whakaturia hei upoko mo te Tari o nga Kohatu me nga Oneone, a kei te tirohiohia nga wahi whai koura o te whenua nei i naianei. Kua tu he runanga korero, i tae atu ai nga Kai-whakawa Waorene me nga Kai-tirohio Maina me nga Enitinia, a te tukunga iho, ka whakatakotoria etahi tikanga kupu whanui atu, pai atu, a ko ake nei. E hiahia ana kia nui ake he wai mo Otakou ki waenga, e hara i te mea mo nga mahi koura anake, engari mo era atu mahi whakapai whenua katoa, a mehemea ka rite, ka kitea, hei tino painga nui tena.

Ka tae atu he ope pupuhi ma tenei koroni ki Bisley i tenei tau. Ko te ope kua oti te kowhiriwhiri, e maharatia ana tena e hapai tika i te ingoa o te koroni. I riro mai i to Niu Tireni ope pupuhi i Bisley te Korapoa Kapu i te tau 1904, a hei tino koanga ngakau hoki mehemea ka kaha tenei ope hou e haere atu nei hei mangai mo Niu Tireni ki reira ki te pupuri i taua taonga kia tatou mau ai.

Kua homai e te Kawanatanga o Ingarangi ma Niu Tireni te kaupuke manua o nei a "Sparrow." Ka whakatakotoria he kupu kia hangaia taua manua hei kaupuke akoakotanga, a ka tonoa kia whakaritea e koutou he moni mo tena take.

He maha nga take i roa ai te whakatuunga o te Runanga korero mo te Taura Terekarawhe o te Moana Nui-a-Kiwa. E koa ana ahau ki te ki atu kei te noho taua Runanga i naianei.

E pouri ana ahau ki te whai kupu mo te matenga o te Honourable Sir Alfred Jerome Cadman, K.C.M.G. (Te Karimana), he maha nei ona tau i tu ai hei Minita ma te Karauna, a ko ia nei hoki te Pika o te Runanga Kaunihera i te wa i mate ai ia. E pouri ana ano hoki ahau ki te whakapuaki kupu mo te matenga o Mr. George Fisher (Hori Piha), he Minita no te Karauna i mua, a he maha nei ona tau i tu ai hei mema mo te Taone o Poneke i roto i te Whare o nga Mangai o te Iwi.

E NGA MEMA O TE WHARE O NGA MANGAI O TE IWI,—

Ko nga pukapuka tohutohu i nga moni e maharatia ana tena e hua mai me nga moni tena e whakapaungia i tenei tau, ka whakatakotoria ki o koutou aroaro, a i te hanganga ai hoki o aua pukapuka i ata whakaaroarohia te taha ki te oti tika o nga mahi me te ata tiaki marire i te moni kei whakapaua noatia. Ko nga moni i hua mai i te tau kua hori ake nei i neke atu i nga mea i maharatia, a toe ana he toenga rahi i runga i nga whakahaeretanga o taua tau, a i nga marama kua hori ake nei o tenei tau ano neke atu nga moni i hua mai i nga mea o aua marama nei ano o tera tau.

Ko te nekehanga atu o nga moni i kohikohia me te pai o nga ritaana i riro mai mo runga mo ta tatou moni whakamutunga i nama ai, me te pikanga haeretanga o te utu e riro mai ana mo a tatou puna taake, e whakaatu ana kua pai haere rawa te ingoa ora o te iwi, a e koa ana hoki ahau ki te ki atu kua hoki haere iho te itareti. Ma tenei ahua ka kaha haere nga mahi, me te whakamahinga o nga painga e takoto nei i to tatou whenua ake, a ka pumau he painga ki nga tangata utu taake.

Ko nga moni i pau hei utu penihana ki nga kaumatua totika o to tatou koroni ka kitea e hoki iho ana i nga mea i pau i te tuatoru o nga tau kua hori ake nei. Kua nui rawa te pai haere o te ahua o nga moni o te koroni, a ki te whakaaro a aku Kaitohutohu me whakaneke atu te penihana kia noho ki te 10s. i te wiki hei riiwhi mo te 7s. e utua ana i naianei.

Ka tonoa koutou e nga kupu o te pukapuka o nga mahi nunui, a ko ake nei whakatakotoria ai, kia hanga tikanga e whakahohorotia ai te mahinga o nga raina reriwe tino whai tikanga, e hanga ai he terewhone kia tae atu ki nga tangata e noho ana i runga i nga poraka whenua i tua pamamao, a hei whakaoti wawe hoki i nga rori ki nga kainga nohoanga tangata i waenga koraha.

Na runga i te tokomahatanga haeretanga o nga tamariki e haere ana ki nga kura i nga wahi e noho nui ana te tangata, ahua kikii rawa ana etahi, a na te nui haere o te noho ki runga ki nga whenua e tika ana kia whakaritea kia whakarangia ake he whare kura. Ka tonoa koutou kia pooti i tetahi moni nui ke atu hei hanga whare kura, ara mo nga whare kura i nga takiwa katahi ano ka nohoia houtia nei te tino tikanga.

Ko nga moni awhina me nga moni kohikohi a te iwi ki roto ki nga kaute a nga ropu takiwa, e tika ana kia whakanohoia ki runga ki tetahi turanga pai ke atu, a e whakaarohia ana kia tukua te katoatanga o nga moni roiate o nga rakau me nga harakeke ki nga ropu takiwa na ratou nga rori e haerengia ana e whakakinongia ana i te kaatatanga o aua taonga.

Ka apititia atu ki te rarangi moni nga moni e tika ana hei whakahaere i te tatauranga o te iwi, a hei whakaea hoki i nga raruraru o te pootitanga mema e haere ake nei.

Ka koa koutou kia rongu he nui nga whenua kua riro mai i tenei tau i raro i te Ture Tango Whenua hei Nohoanga ma te Tangata. Ia tekiana whenua kotahi o te Lindsay Estate, i Heretaunga, me te Greenfield Estate i Otakou, kua tangohia e te tangata; a mo te taha ki Flaxbourne Estate kotahi rawa ano te tekiana iti, 5 ano nga eka, kaore ano i tangohia e te tangata, a ahakoa tena kaore ano i ngata te hiahia o te tangata ki te whenua. Tera atu etahi atu wahi whenua nunui i nga motu e rua nei e whawhatia atu ana, a me whakarite rawa te hiahia kia puputu te noho a te tangata. Hei koanga ngakau mo tatou te tere o te neke haere o te noho puta noa i te koroni, me te whanui haere o nga makete mo a tatou taonga, me te pai o nga utu e mau nei.

Na runga na te nui o te whenua e ahei ana i raro i te ture e mau nei i naianei kia puritia e ia tangata kotahi i roto i tenei mea i te paro (ara taone) a kua kapea nei kia kaua e ahei kia tangohia i raro i nga rarangi muru o te Ture Tango Whenua hei Nohoanga Tangata, no reira kaore rawa e riro mai he whenua hei kainga mo nga kaimahi i roto i nga taone. He mea tika kia whakahokia iho i tena nui mehemea ia me tango he whenua mo tena take i whakaarohia nei e te Paremete.

He tokoiti rawa nga kai-mahi e whiwhi ana i te moni hei whakaara whare mo tatou, a namaia ana e ratou he

moni mo te itareti nui, a te tukunga iho, he nui nga whare ririki, he noa iho nei te ahua. Ahakoa kua hanga he tikanga i raro i te Municipal Corporations Act e whakamana ana i nga Paro Kannihera ki te whakarite kainga mo nga kai-mahi, engari kaore kau he mea kotahi kia oti. Hei arai atu te noho puputu rawa, a hei whakarite whare totika mo nga kai-mahi, ki te whakaaro a aku Minita ko nga mana e whakawhiwhia ana ki nga ropu takiwa me tango tahi ano e te Kawanatanga he mana pera ano ki a ia ake, me te whai mana ki te hanga kainga mo nga kai-mahi, ki te whakaputa moni-a-nama ranei mo tena take. Ko te rarangi ture e tika ana hei whakamana i tena mahi ka whakatakotoria atu hei whiriwhiritanga ma koutou.

Ko nga ture e mana nei, whakamana nei kia whakaputaina atu he moni-a-nama ki nga tangata noho whenua, e whakarite anake ana kia tae ena tu moni nama ki te 50 anake i roto i te 100 o te paanga o te kai-tango reti ki te whenua e riihitia ana e ia. Ki te whakaaro a aku Kai-tohutohu e tika noa atu ana Kia nuku atu i tena he moni whakaputa-a-nama, a ka tonoa koutou kia whakatika i te ture hei whakatutuki i tena whakaaro.

I runga i te whakaaro ki te taumaha me te nui o nga mahi e mahia ana e nga Kai-whakawa, tae noa hoki ki nga mea hou kua apitiria atu hei mahi ma ratou, e maharatia ana e tika ana Kia whakanekehia atu he utu-a-tau mo ratou, a ka whakatakotoria atu he tikanga pena ki o koutou aroaro.

E NGA HONORE MEMA O TE RUNANGA KAUNIHERA ME NGA MEMA O TE WHARE O NGA MANGAI O TE IWI,—

Ko te kore nga i tika te ture, me tona korenga i kaha ki te tiaki i nga tamariki wahine, kua kitea tatatia ake nei; me tetahi menemana mo te Ture Kirimene, ara, whakaroa atu i te taima e ahei ai kia whakatakotoria te kupu whakapae hamene nei ki runga ki nga tangata hara pera, e tika ana kia whiriwhiria wawetia e koutou.

Ki te whakaaro o aku Minita, na runga na te nui whakaharahara rawa o nga itareti e iatingia ana mo nga moni e tukua-a-namatia ana i etahi wa, no reira e tika ana kia hanga he rohe mutunga mai mo nga itareti me nga utu, me rereke ano te aronga mo ia ahua punga e whakaputaina atu nei he moni nama i runga, a me hanga ki te ture. Ka whakatakotoria he kupu mo runga i tena take.

Kua whakamatauria ano kia whakatakotoria he huarahi harihari meera i waenganui o tenei koroni me Vancouver. Whakaae ana te Kawanatanga o Queensland ki te tuku i ana nei whakaritenga ki raro, engari tera atu etahi raruraru kua ara, a kua hangaia ano tetahi atu kanataraka i waenganui o te Kawanatanga Huihui o Atareria me Canada. Ka mau tonu aku Kai-tohutohu ki te whakamatau ki te whakatakoto huarahi harihari meera i waenganui o Vancouver me Niu Tireni.

Ko nga ture e pa ana ki nga whakahaere a nga ropu takiwa e tau ana kia whakatikangia. Ko tenei take nui kua whakaaroarohia e aku Kai-tohutohu, a ka whakatakotoria he tikanga hei whakawatea atu i te Paremete me te Kawanatanga i etahi o nga mahi nunui mo te iwi, kia nui ai he taima hei whakahaerenga ki runga ki nga tikanga nunui ke atu; kia whakakohia iho te maha o nga ropu takiwa; kia whakawhiwhia he mana whanui atu ki nga mea e toe ana, a kia whakapaingia ake hoki to rotau tu ora i runga i te moni.

E whakaaro ana aku Kai-tohutohu e tika ana kia whakarereketia nga ture e pa ana ki te whakatautaunga wariu, me nga wariutanga e mania ana e te Tari Whakatau Wariu a ko ake nei me pa anake ki nga Tari Kawanatanga, me te waiho atu i nga ropu takiwa kia mahi ana i a ratou ake wariutanga, a ki te tupono ka whakahengia etahi wariutanga me whai mana te Kawanatanga ki te tango i aua whenua ina utua e ratou kia 10 i roto i te rau te nekehanga atu ki runga atu i te wariu i whakataua e te tangata nona.

Na te roa o te whakahaeretanga i nga take i raro i te Conciliation and Arbitration Act (ara, Te Ture Apitireihana, Whakangawari Raruraru hoki) he ahua nui te raruraru i puta. E tino whakaaro ana aku Kai-tohutohu me hanga rawa he tikanga hangai e mutu atu ai ena whakaroanga, me whakarite he wa mutunga mai hei whakaputanga whakatau i muri iho i te whakawakanga o nga keehi; a ki te kore e taea tena i runga i nga ahuatanga e mana nei i naianei me whakatu ano tetahi atu Kooti kia rua tahi ai. Ko tena, me etahi atu whakatikatikanga o te Conciliation and Arbitration Act, ka tonoa kia whiriwhiria e koutou.

I runga i te whakahaeretanga o te Workers' Compensation for Accidents Act (ara, Ture Whakaputa Utu ki nga Kaimahi i Whara-a-Aitua nei) kitea ana ko te ahua o taua ture e mau nei kaore i te pai te takoto, a e maharatia ana e tika ana kia ahei nga kai-mahi ki te tono me te whiwhi i te utu moni topu mehemea ka mate ana i te mate pumau tonu, me whakaputa ano etahi wahi utu ki a ratou—i raro ano i nga tupatotanga e tika ana—a nga wa e ata whakaritea ana, i mua o te whakawakanga a te Kooti i nga tono.

Ka whakatakotoria he Pire ki o koutou aroaro hei whakawhanui atu i te mana whakahaere i nga raina waea kawae korero uira; hei whakapai hei whakatopu i a tatou ture pooti mema; hei peehi i te mahi petipeti moni; hei hanga huarahi et ika ake ai te tiro tiro me te whakapai o a tatou hohipera me nga whare manaakitanga turoro, me te tiro tiro i nga paraiwete hohipera me nga whare tiaki turoro; hei hanga tikanga pai ke atu mo te tiaki o te tangata me te rawa kei pau i te ahi; a hei whakatika hoki i te tu o nga ope tinei ahi; hei whakakore atu i te rarangi 3 o "Te Shops and Offices Act, 1904," me te hanga ano i era atu menemanatanga mo taua ture tena e kitea e tika ana; hei tuku hangai tonu atu i etahi take ki te iwi nui tonu i runga i te pooti; me era atu Pire e tika

ana kia mahia ka whakatakotoria ki o koutou aroaro hei whiriwhiritanga ma koutou.

Kua tuturu te whakaaro a aku Kaitohutohu, hei tikanga e tiakina ai te iwi, a hei painga hoki ki nga tangata katoa e paangia ana, ko nga taonga katoa e hangaia ana i roto i te koroni me maaka me whai tohu penei na i hanga i Niu Tireni.

Ko te tere rawa o te haere o a tatou ngaherehere tetahi mea hei tino whiriwhiringa ma koutou. I runga i tenei ahua e mau nei o te whakaputanga rakau atu i a tatou ngaherehere kauri e kiia ana ka pau katoa aua ngaherehere i mua mai o te rua tekau tau, no reira e tino tika ana kia kaha rawa te tiaki i nga ngaherehere me te whakato haere i te rakau. E maharatia ana hoki, ko te rahuitanga o etahi wahi ngaherehere, e hiahiatia nei ona rakau mo etahi tino mahi motuhake, tetahi take e tika ana kia whakaaroarohia e koutou.

Hei whakangawari i te whakawhitiwhitinga i nga whenua Maori, hei whakakaha i nga Maori ki te whakawhitiwhiti ki a ratou whakamaori, e whakaaro ana aku Minita kua tae tenei ki te wa tika hei whakakorenga atu i nga tiute pane kingi i runga i nga tuku whakawhiti pera, a kia whakawhanuitia atu ano hoki nga huarahi e taea ai te whakawhitiwhiti i nga whenua.

I runga i te mea i mahia e te Paremete he tikanga i tera tu nga ona, whakaturia ana he whare nanaa turoro i Poneke, a e whakahaerengia ana i naianei kia whakatuturia ano etahi atu whare pera ki etahi atu wahi o te koroni. Ko te ture mo te rehitatanga o nga kai-whakawhanau wahine kua whakatutukitia, a he nui nga mea kua rehitatia. Ka whakaritea he tikanga e akoakona ai he naahi whakawhanau wahine me era atu ahua neehi, a i runga i tena kua rite tetahi mea kua roa nei e hiahiatia ana, ara kua whakatokomahatia ake nga neehi i roto i te koroni.

E tino mohio ana ahau ka tahuri koutou ki te ata whiriwhiri marire i te tu o te koroni me era atu o nga take kua whakatuturia atu nei e au hei tirohanga iho ma koutou, a ka noho tumanako tonu atu toku ngakau kia waiho ai te tukunga iho o a koutou mahi me a koutou whakatau, i runga i te manaakitanga a te Atua, hei tino hapai ake i te ora, i te koanga ngakau, i te humarie, me te painga pumau o te iwi o tenei whenua ataahua.

Turei, 15 o Akuhata, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Kaunihera.

Te Matenga O Te Honore Hori Kerei Taiaroa.

Honore Pitti (the Hon. Mr. Pitt, Attorney-General).—Kaha rawa atu toku pouri i te mea kua huihui nei ano tatou ki konei i tenei ra i muri iho i tetahi hikitanga poto o te Kaunihera, e whai take ana ahau ki te tonu atu ki te Kaunihera kia whakaaetia tetahi motini, ka motinitia nei e ahau i naianei tonu, e pa ana ki tetahi i te wa o tona hemonga me nga taumaha mua atu i tana matenga, he mema no tenei Kaunihera. E te Pika, i te wa katoa e tu ana a ia hei mema e hara i te mea ko ona hoa mema o te Kaunihera anake i manaaki i a ia, engari i manaakitia ia e nga tangata katoa i mohio ki a ia. E te Pika, no te wha o tenei marama, i roto i te Taone o Poneke, i mate ai a te Honore Hori Kerei Taiaroa. Taua tangata, te Pika, i noho ki nga manga e rua o te Paremete o te koroni, me te mau tonu o tona ngakau ki nga mea katoa i pa ki te iwi Maori. Mo nga take i motuhake ki te Pakeka tena pea he pooti kau te mea i oti i taua honore mema; engari mehemea i puta ake he take ki te aroaro o te manga o te Paremete i noho ai ia, ki te aroaro ranei o te Komiti mo nga Mea Maori, e pa ana ki te iwi Maori, ka tahi ka takoto marama kaha hoki nga whakaaro o taua honore rangatira mo aua take. Ahakoa he uri, he mema, a te Honore Taiaroa no te iwi o Ngaitahu—he iwi i ingoa nuitia i roto i nga tau tuatahi o tenei koroni mo tona wehi-kore me ona mahi toa i roto i nga pakanga i waenganui i nga Maori o tenei koroni—ko taua honore rangatira he tino tangata ngakau marie. E te Pika, kahore ke whakaaro i roto i ahau i taku kitenga mutunga i a ia i roto i tenei Whare, i nga wiki e rua e toru ranei kua pahemo nei, ka penei te tere o tona ngaronga atu i a tatou. Ki te ahua ra he tangata a ia e pangia ana e te chronic bronchitis, e pangia tonutia ana ranei e taua mate, a i turi hoki taua honore rangatira ki nga kupu whakaatu a ona hoa kia hoki a ia ki tona kainga kia pai ai te tiaki i a ia, kahore, i u tonu tana noho ki Poneke nei, he tumanako nona tera ka taea e ia te whakahaere tonu i ana mahi Paremete. Ko te mutunga ra, tere ana tona ngaro, a kua kore nei ia i waenganui i a tatou i naianei. E te Pika, ka tonu atu ahau kia whakaaetia e te Kaunihera tetahi kupu pumau ka motinitia e ahau, me taku tonu atu ano ki te Kaunihera kia whakaae, hei tohu manaaki ki te maharatanga atu ki te matenga o te Honore Taiaroa, me hiki te Kaunihera mo apopo. E te Pika, ko te kupu pumau ka tonu atu nei ahau kia whakaaetia e te Kaunihera ko tenei, ara: *E hiahia ana tenei Kaunihera kia ata tuhia ki ona pukapuka tona whakaaro nui mo nga mahi Paremete i whakahaerea e te Honore Hori Kerei Taiaroa, kua mate, mo tenei Koroni, me te mihi atu ano o te Kaunihera ki tana pouaru me tana whanau kia mohiotia mai te pouri o te Kaunihera me te aroha nui kia ratou i a ratou e noho mai nei i roto i te mate.*

Honore Kapene Peiri (the Hon. Captain Baillie).—E te Pika, notemea hoki ko ahau tetahi i mohio tonu ki a te Honore Taiaroa kua mate nei, mai o tona urunga ki te Paremete, ka tu ake ahau ki te tautoko i te motini a toku hoa honore. Ki taku mohio ko taua honore mema tetahi o nga mea tuatahi o nga mangai mo te iwi Maori i whakaturia i raro i te Ture Mema Maori i whakatakatoria ra e Ta Tonore Makarini (Sir Donald McLean). I noho ia hei mema mo nga tau e waru, kotahi tekau ranei, i roto i tera Whare, na, mo nga tau e rite ana pea ki te rua tekau ma rima kua hori ake nei i noho tonu taua honore rangatira hei mema mo tenei Kaunihera. E mohio ana tatou ki te kaha rawa o tona ngakau ki nga mea katoa i pa ki te iwi Maori. Ko ia tetahi o nga mea tino mohio o tatou tuakana, teina ranei, mo te taha ki te iwi Maori; ko tetahi hoki ko ana korero katoa i ata whakarongona e nga honore mema. E tino mohio ana ahau, i ahau e korero nei, ko aua whakaaoro ano o nga honore mema, ara, e tino rongorongo ana tatou i tenei mate kua pa mai ki te Kaunihera, me te kaha rawa o to tatou mihi atu ki tana pouaru me tana whanau mo ratou kua noho nei i roto i te mate. E tu atu ana ahau hei tuara mo te motini a toku hoa honore.

Honore Pikatana (the Hon. Mr. Pinkerton).—E te Pika, i haere mai ahau i te wahi o te koroni nei i noho ai a te Honore Taiaroa, kua mate nei, mo nga tau maha—i noho ia ki te takiwa o Taiaroa Heads—e tika ana kia kii ahau ko taua honore rangatira i tino mohiotia, i tino manaakitia ki roto i taua wahi o te koroni. Ki toku whakaaro tera e kitea ana kahore e ngaro atu te iwi Maori i tenei whenua, notemea kua ranu haere te Maori me te Pakeha. Ko Taiaroa kua mate nei i tirohiatia ko te hononga atu o nga Maori o mua ki te Pakeha, no taua take i tino whakaaro nuitia ia e nga iwi e rua. I a ia e tiaki kaha ana i nga take tika mo tona iwi Maori, kaore taua honore rangatira i whakahaere i aua take i runga i te ahua whakawehi; pai rawa atu tana whakatakoto i ana hiahia ki te aroaro o te Paremete ki te aroaro ranei o era atu upoko, kahore rawa a ia i tu whakawehi atu. Ko te take ra he pai marire no tona ngakau, me tana hiahia hoki kia haere totika nga mea katoa i waenganui i nga iwi e rua, na reira ra ka mahara manaaki atu nga iwi e rua ki a ia. E tino mohio ana ahau ka whakaaetia e nga mema katoa tenei motini, me te motini tera ano hoki e tukua atu ki tana pouaru me tana whanau.

Honore Mahuta.—E te Pika, e tu ake ana ahau me te kaha rawa o te pouri o toku ngakau—he pouri ra mo te paanga mai o Aitua ki tenei Whare, tangohia atu ana e ia mo ake tonu atu a te Honore Taiaroa. Kaha rawa te mamae o toku ngakau i te korenga o to tatou hoa i tona nohoanga i tenei ra—a ia i pupuri tonu i te ora mo tona iwi, nga Maori, ki tana ngakau, me te mea ano hoki i whakahaerengia e ia ana ngoi i nga wa katoa hei painga mo te iwi Maori. Me aha i te mea no naianei tata ake nei i noho ai ahau hei mema mo tenei Kaunihera, kaati kua rongorongo ahau i te ingoa o te Honore Taiaroa me ana mahi e korerotia ana ki nga wahi katoa o Niu Tireni. I taku taenga mai ki Poneke nei ka tutaki ahau ki a ia i roto i tenei Whare, ka mohio ahau he tika tonu aua korero mona, e hara i te pakiwaha i te tito ranei, e ngari he wahi kau o nga painga o taua rangatira honore. He rangatira ia i whakahaere i ana kaha i runga i nga mea katoa i mohio ai ia he painga i roto mo nga iwi e rua. I naianei ra kua whakarere ake tatou e ia; kua haere atu ia i taua huarahi e haere ai nga tangata katoa; kua haere atu ia ki tona Atua. Tena koutou katoa i roto i tenei huihuinga honore; tena koutou katoa. He nui taku whakapai i nga kupu mihi kua korerotia nei e koutou, me te kaha o to koutou pouri mo te mate kua pa mai ki tenei Kaunihera. Ka mohio te ao i naianei ki o tatou whakaaro mo te Honore Taiaroa kua mate nei. Ka mohio hoki te ao tera i tirohia paitia a ia e tatou, a ia ra me ana mahi, me te mea ano hoki i a ia kua haere atu nei, tera i waiho ake e ia etahi ahuatanga e mahara tonu ai tatou ki a ia, kahore e taea te wareware. Kaati, e tautoko ana ahau i te motini kua korerotia nei mo te Honore Taiaroa. Kia ora, kia ora tonu koe, e te Pika; a kia ora tonu hoki koutou, e nga rangatira honore!

Whakaaetia ana te motini.

Hiki ana te Kaunihera i te tekau ma rua meneti ki te toru karaka p.m.

Taite, te 26 Oketopa, 1905.

No te hawhe paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Kaunihera.

Pire Whakanohonoho Whenua Maori.

Ko tetahi o nga Pire i tae ake ki te Kaunihera i tenei ra ko "Te Pire Whakanohonoho i nga Whenua Maori," he mea tuku ake i te Whare o nga Mangai o Iwi. I takoto taua Pire ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, a i whakatikatikaina iti nei etahi wahi, a i whakaae te Minita mo nga Mea Maori ki aua menamana, i reira hoki te Minita i te wa i whiriwhiria ai te Pire e taua Komiti.

Ko nga honore mema i korero mo runga mo taua Pire ko, Piti (Hon. Mr. Pitt), ko Te Omana (Hon. Mr. Ormond), ko Maketonore (Hon. Mr. Macdonald), ko Tione (Hon. Mr. Jones), ka Te Rika (Hon. Mr. Rigg). I korero whakapai ratou katoa mo taua Pire. I penei a Te Honore Mahuta i te wa tonu e takoto ana te Pire ki te

aroaro o te Kaunihera, ara:—

Honore Mahuta.—E te Pika, i mua o to haerenga atu i to nohoanga, e hiahia ana ahau ki te kii tera e whakapai ana ahau i nga korero a te Honore Piti, Roia Tianara a te Kawanatanga, mo runga mo tenei Pire. Kua mohio pai tatou katoa ki te ahua o te Pire, kaati, e tika ana kia kii mehemea ka noho hei Ture tera ka ora rawa nga Maori. E tino whakapai ana ahau ki nga korero a te Roia Tianara a te Kawanatanga, engari e hiahia ana ahau ki te whakamahara atu i te Kaunihera ki ona Ture Tuturu; he mea tika koia me whakamaori ngutu kau mai e te Kaiwhakamaori tenei Pire ki au, me tae mai ranei tetahi kape Maori ki au, notemea hoki e whai take ana tenei Pire ki nga mahi Maori, a e pa ana ki nga Maori. Kahore ahau e whakahe ana i te Pire, i nga korero ranei a te Roia Tianara a te Kawanatanga, e ngari ka tere te oti mehemea he kape Maori i au o te Pire, kia taea ai hoki e ahau te korero me te ata whiriwhiri. Engari kore rawa atu ahau e kaha ki te pupuri i roto i toku mahunga katoa i nga tikanga o tenei Pire i runga i te whakamaori-a-ngutu kau a te Kai-whakamaori.

Honore Omana (Hon. Mr. Ormond).—Ki toku whakaaro e he ana te Honore Mahuta i a ia a e kii nei kahore ana kape Maori o te Pire nei, notemea e mohio ana ahau i whakamaoritanga te Pire i te wa e korerotia ana i tera Whare, na reira kua maha rawa nga aheitanga e taea ai e te honore rangatira tetahi kape Maori o te Pire mana, haunga ia etahi menamana i mahia ki tetahi o nga rarangi. Mehemea kahore ano kia tae atu ki a ia te whakamaoritanga o aua menamana e tika ana ma te Kai-whakamaori e hoatu ki a ia; tera ano hoki he mea tika kia perehitia aua menamana kia tino marama ai a ia. Engari ra, ki toku whakaaro kahore he take e pouri ai a te Honore Mahuta notemea i roa taua Pire e takoto ana i waho o te Kaunihera te mohio ai ia ki te ahua o te Pire.

Ka mutu nga korero a Te Omana mo te Pire, ka tu atu ano a te Honore Mahuta, ka kii, e hiahia ana ahau ki tetahi whakamaramatanga. I kii ahau tera e pai ana ahau ki tenei Pire, a e tautoko ana ahau i nga korero a te Roia Tianara a te Kawanatanga. Ko taku hiahia kia mohio mehemea kua pewheatia taku ui mo te taha ki nga Ture o te Kaunihera? E kii ana ahau kahore e tika me whakamaori-a-ngutu kau he whakamaoritanga o tenei Pire maku, me homai ano he mea perehi.

Te Omana (Hon. Mr. Ormond).—Kahore koia he whakamaoritanga i a i koe?

Honore Mahuta.—Tenei tetahi kape Maori kei au, e ngari e hara i te whakamaoritanga o te ahua o te Pire e korerotia nei, kua rereke noatu te ahua o te Pire mai o te perehitanga o tenei whakamaoritanga.

Honore Piti (Hon. Mr. Pitt).—I hua ahau i whiwhi a te Honore Mahuta ki tetahi kape o te Pire i te wa kahore ano kia whakatikatikaina taua Pire. Ko nga menemana i tukuna ki te Tari Perehi, kahore ano kia whakahokia mai. I kii atu ahau ki te Kai-whakamaori kia whakamaramatia atu e ia aua menemana ki a te Honore Mahuta. Kahore hoki i nui rawa aua menemana, engari, pea, he take nui i roto. Kei te taimaha rawa nga mahi ma te Tari Perehi i naianei, i hiki ra hoki te Kaunihera i te awatea nei i te mea kahore i oti noa nga Pire te perehi.

Honore te Pika (Hon. Mr. Speaker).—He tika e kii ana nga Ture o te Kaunihera ko nga Pire katoa e pa ana ki te iwi Maori me ta ki te reo Maori. I te mea kua tata rawa ki te hikitanga o te Paremete kua tarewatia nga Ture o te Kaunihera kia ahei ai te tere o te oti o nga raruraru; kahore e kore te pa he taimahatanga ki nga honore mema katoa, e taea hoki te pehea me whakaae marire ratou katoa. I whiwhi te honore rangatira ki te whakamaoritanga tuatahi o te Pire, ara, ki te ahua i korerotia i tera Whare, he roa te taima mai o reira hei mohiotanga mana ki te ahua o nga menemana i runga i te whakamarama a te Kaiwhakamaori. Kia kaha rawa te tupato, kia mohio ai te honore rangatira ki nga raruraru katoa.

Ka mutu nga korero a nga mema mo te Pire, ka tu atu a te Honore Piti ka motini. Kia haere atu te Pika i tona nohoanga, kia noho ai te Kaunihera hei Komiti mo te Pire.

Whakaaetia ana te Motini, komititia ana te Pire.

Paraire, te 27 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Kaunihera.

Te Pire Whakanohonoho I Nga Whenua Maori.

Roto i te Komiti.

I motini a te Honore Mahuta kia whakakorea atu enei kupu i roto i te Pire, ara: "I nga mea ranei o ratou kei a ratou te nuinga o te wariu o te whenua mehemea he tokomaha atu ratou i te tekau."

Pooti ana te Komiti mo runa i taua motini, ara: "Me waiho nga kupu i motinitia ra kia whakakorea kia mau tonu i roto taua rarangi."

I TE AE, 21.

- Baldey
- Bolt
- Feldwick
- Fraser
- George
- Gourley
- Holmes
- Johnston
- Jones
- Kelly, T.
- Kelly, W.
- Louisson
- Marshall
- Miller
- Ormond
- Pinkerton
- Pitt
- Reeves
- Thompson
- Trask
- Wigram.

I TE NO, 2.

- Mahuta
- Rigg.

Te putanga o te Ae, 19.

Hinga ana te menemana, puritia ana aua kupu, whakaaetia ana te rarangi. Ripoatatia ana te Pire ki te Kaunihera, panuitia tuatorutia ana.

Pire Whakatikatika I Te Ture Mo Nga Kura.

No tenei ra ano i penei etahi korero a te Honore Mahuta mo runga mo te Pire Whakatikatika i te Ture mo Nga Kura i te wa e korerotia ana taua Pire i roto i te Komiti, ara:—

Honore Mahuta.—E te Pika, ka nui taku koa mo etahi o nga korero a nga mema mo runga mo tenei Pire, a e hiahia ana hoki ahau ki te tautoko i etahi kupu i rongoi ai ahau mo te ahua o etahi o nga kura. Ohore ana pea nga mema i ahau e tu atu nei ki te whai-korero mo tenei take, notemea katahi rawa ahau ka tu ki te korero i runga i enei take. Kaati tera, mo nga karahipi (scholarships), e hiahia ana ahau kia whakamaramatia te tikanga o tera mea. Mehemea ka kitea tera e pera ana te mohio o etahi tamariki Maori e taea ai e ratou etahi karahipi, ka kii ahau me kauaka e whakarereke notemea he Maori. Me aha i te mea he ahua ano he ahua ano etahi o nga kura a te Kawanatanga, kia rite tonu te tiaki i nga tamariki Maori ki nga tamariki Pakeha. E mohio ana tatou tera etahi kura hei ako i nga tamariki tane ki nga mahi parakimete, me era atu mea; he kura ano hei ako i nga tamariki wahine ki te tuitui, me era atu mea. Na, e hiahia ana ahau ki te kii, ahakoa pewhea te ahua o nga Pire, ki toku whakaaro he mea tika me whakamaori katoa, notemea ko aku tamariki e tupu ake ana i raro ano i te ahua e pa ana ki nga tamariki Pakeha, a, e tau ana ki runga ki au te tiakitanga i a ratou. I tu ake ahau, e te Pika, e nga honore rangatira, kia mohio ai koutou ki oku whakaaro mo runga mo tenei take; ka kii ano ahau kahore e tika kia whakaarahia he mea hei arai i nga tamariki Maori e kore ai ratou e whiwhi ki nga painga e mau ra ki nga karahipi e taea ana e ratou. Kua oti ra hoki te whakamarama atu ki nga tamariki Maori, mehemea ka whiwhi ratou ki te karahipi, tera ratou ka whiwhi ki etahi painga. Kua whiwhi etahi tamariki ki etahi karahipi, engari kahore ano ratou kia whiwhi ki nga painga i mahara ra aua tamariki kei te mau ki aua karahipi. I ngarea e ahau aku tamariki kia haere ki te kura, kia whiwhi ai ratou ki tetahi matauranga, a kua whiwhi, kei te whiwhi haere ratou i taua matauranga, engari kahore ahau e whakaae kia whaititia he mahi ma ratou ina whiwhi ratou ki te matauranga nui. Ko toku hiahia kia taea ano e ratou aua painga e whakaaetia ana ma nga tamariki Pakeha. Mehemea ka whiwhi te Maori ki tetahi matauranga nui, me kauaka katou e pouri i te mea he Maori a ia. Me mea tonu matou kia noho ma koutou e tiaki, a whakaaetia ana; na reira mehemea ka whiwhi matou ki te matauranga pai, me pai hoki koutou ki a matou, kauaka e kino. E hiahia ana ahau kia marama koutou ki aku korero. Mehemea e rite ana te matauranga o tetahi Maori me tetahi Pakeha, a kia rite tonu hoki to raua tu. E kii ana ano ahau i tenei, ahakoa pewhea te iwi o te tangata, me kauaka he rereketanga, notemea kotahi tonu tatou,

me haere kotahi tatou mo te pai me te matauranga; me ta tatou karanga i era atu iwi kia uru mai kia rite ki a tatou. Kahore oku haereerenga i matara rawa; ka mutu tonu nga iwi e mohio ana ahau, e rua—ko te Maori me te Pakeha. Engari kua rongu iti nei ahau mo etahi atu iwi. E mohio tinana ana ahau ki te Pakeha me te Maori. Tera tetahi iwi e karangatia ana he "Nika,"—tena ano pea to ratou ingoa tika, ko koutou nga honore rangatira e mohio ana. Me aha, e tika ana kia pau katoa o tatou kaha ki te ako i taua iwi. Kaati, i ahau ka whakamutu nei i aku korero, ka kii ano tera i ohorere koutou i au i tu ake nei ki te korero mo runga mo tenei Pire; kaati, ko ahau e hiahia ana i naianei kia rongu i nga whakaaro a era atu mema mo tenei Pire. Kua korero ahau, kahore koutou e kaha ki te kii a muri iho he mema noho puku ahau. E noho tahi nei maua ko te Pakeha—taku hoa a te Honore Piti. Mehemea e whakamaorititia ana a koutou Pire katoa, ka kite koutou he nui aku korero; na e tono ana ahau i naianei kia whakamaorititia nga Pire katoa, atu i tenei ra. Kia korero ahau i etahi kupu a aku tupuna, e penei ana, ara: "E te Kaha rawa, tiakina matou, kia koa tonu ai matou." Kua haere atu a Kuini Wikitoria, kua noho mai ki o tatou aroaro ko Kingi Eruera te Tua-Whitu; e noho mai na hei tiaki i a tatou, e tiakina ana tatou e ia ki ana ture. Kia tika hoki aua ture. Kua e tirohia rereketia etahi o aku korero; na oku whakaaro ano ahau i arataki. Mehemea kei te he etahi o aku korero e tono atu ana ahau kia pai ta koutou titiro, notemea hoki kahore e pena ana toku mohio me to koutou mo runga mo enei take; engari ra, a koutou rangatira he mohio rawa, he matara rawa ta koutou kite i toku; e ahei ana hoki koutou ki te toro haere ki nga wahi mamao o te ao, na reira, e whakaae ana ahau he mohio rawa koutou. Kia ora tonu koe, e Te Pika, a kia ora hoki te Minita hautu o te Kaunihera, a kia ora ano hoki nga karaka, nga hoa o nga mema. Kia ora.

I te mutunga o nga korero a te Honore Piti mo runga mo nga take o te Pire, ka tahuri a ia ki te whaka-utu i nga korero a te Honore Mahuta, i penei a ia, ara: I tino kaha rawa taku whakarongo, me era atu mema o te Kaunihera ki taku mohio, ki nga korero a te Honore Mahuta. Ki te ahua o ana korero e pouri ana a ia, i te mea kua whakawhiwhia nga Maori ki te matuaranga, kaati, i te mutunga a ta ratou kura kahore ratou e ahei ki te whakahaere i taua matauranga kia whiwhi ai ratou ki etahi painga, notemea, ki tana kii, kahore ratou e tirohia ana e te Pakeha. E ahei ana nga Maori kia whiwhi ki nga painga katoa. Mo te taha ki nga kura kahore he rereketanga o te Maori me te Pakeha; e ahei noatu ana nga Maori ki te whakataetae mo nga karahipi katoa e takoto ana mo nga Pakeha, nga karahipi katoa o nga Poari; nga karahipi nunui o te Iwi, me te akoranga utu-kore i roto i nga kura tuarua, me nga technical karahipi. Tera ano o tua atu i tenei, kotahi rau tekau ma toru nga karahipi i motuhake ki nga Maori—e wha rawa taima te nukunga ake i te maha o nga karahipi mo nga Pakeha, ki tetahi ahua whakarite. E hiahia ana hoki ahau ki te whakaatu atu i tenei, ara, tera etahi Maori whiwhi matauranga e mahi ana i etahi o nga tino mahi i roto i te Koroni, ara, ko Takuta Pomare, kei roto i te Tare mo te Ora; ko Ngata, he roia; ko Takuta Butt, he Maori ia kua paahi i te whakamatamatauranga mo te mahi Takuta i Otako, a, tera ano nga kura-mahita tokorua, he Maori, kei te Kareti i Te Aute; tera ano etahi kura-mahita Maori kei roto i nga kura Maori; e rua nga kotiro Maori he neehi hohipera, kei roto i Poneke; e rua kei Nepia, kotahi kei Hukarere; tera ano nga tamariki Maori tokowhitu, i haere mai i nga kura o nga kainga, kua whakanohoia kia akona ki etahi mahi, tera ano etahi kua wareware ahau inaianei. Ko te hiahia o te Tari mo nga Kura kia ngawari te takoto o te matauranga mo nga Maori; me te mea ano hoki e tiakina ana e te Tari mo nga Mea Maori, ki nga mea ra e taea ana, e taua Tari, kia taea e nga Maori whiwhi matauranga he painga mo to ratou mohiotanga.

Panuitia tuatorutia ana te Pire.

Haere tonu nga mahi a mutu noa.

Mane, te 30 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Kaunihera.

Ko tetahi o nga Pire i tae ake ki te Kaunihera i tenei ra ko te "Pire Horoi," ara, Te Pire mo nga Ture Whakatau Kereme Whenua Maori, Whakatikatika Ture. He mea tuku ake i te Whare o nga Mangai o te Iwi. I panuitia taua Pire ki te aroaro o te Kaunihera mo te taima tuatahi me te taima tuarua, katahi ka tukuna kia whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori. Ka mutu te whiriwhiri a taua Komiti, ka whakatakotoria e te Honore T. Kere te ripoata a te Komiti ki te aroaro o te Kaunihera. I penei taua ripoata, ara:—

"I tukuna atu nei ma te Komiti mo nga mea Maori e whiriwhiri te Pire mo nga Ture Whakatau Kereme Whenua Maori, Whakatikatika Ture; a e whai honore ana taua Komiti ki te ripoata, i runga i te titiro ki te tino nui rawa o nga take o taua Pire, me te tata rawa i naianei o te wa e hiki ai te Paremete, heoi kaore e taea taua Pire te ata whiriwhiri, na reira ka penei te kupu a to Komiti, me kauaka taua Pire e whakahaerea."

Katahi ia ka motini, *kia whakaaetia taua ripoata*. He take nui nga take o taua Pire: e pa ana ki nga ture whakahaere whenua Maori, he taumaha rawa etahi o nga kupu whai take. I whakaaro te Komiti tera kaore e puta taua Pire i naianei notemea he tata rawa ki te hikitanga o te Paremete.

Whakaaetia ana te Motini.

Hiki ana te Kaunihera ki tera tuunga o te Paremete i te rima miniti ki te waru o nga haora i te ata o te Turei.

Turei, te 27 o Hune, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Whakatuwheratanga I Te Paremete.

Ka tae mai te karere a te Kawana ki te karanga kia haere atu nga mema honore ki te Whare o te Kaunihera Runanga.

Heoi haere ana nga mema o te Whare ratou ko te Pika ki te Kaunihera, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou, a kaore i roa ki reira hoki ana ratou ki to ratou Whare.

Te Whai-Korero A Te Kawana.

Te Pika (Mr. Speaker).—I haere tatou nga mema o tenei Whare ki te Whare o te Kaunihera, i runga i te tono a te Kawana, a i pai te Kawana ki te whai-korero ki nga Whare e rua o te Runango Nui, a kia tino marama ai ta tatou hurihuri i nga korero a te Kawana mauria mai ana e au he taura o ana kupu i whakapuaki ai, a i runga i nga tikanga o te Whare nei, tenei ka whakatakotoria e au taua taura, i runga ano i o tatou nga Ruuri Pumau ki runga ki te teepu o te Whare.

Ka mutu, ka whakahaerea ko etahi mahi, a no te tekau meneti ki te toru karaka i te ahiahi ka hiki te Whare

Wenerei, te 5 o Hurae, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a ka tae ki nga patai e whai ake nei

Kura Maori I Pamoana.

Te Remingitana (Mr. Remington), (mema mo Rangitikei).—Ka patai ahau ki te Pirimia, he aha te take i waiho ai e te Kawanatanga kia mate kongenge noa iho nga mahi pai a Tare Kerehi (Mr. C. W. Grace), i mahi ai i te kura Maori me te kainga whakapaipai i Pamoana, i runga i te kore kaore i tautokona kaore i awhinatia ki te moni, ahakoa he maha nga whakaaringa o tenei take kia tirohia e nga Minita, me te Tari Maori, me te Tari o Nga Kura; a he aha hoki te take i whakanekhehia atu ai i reira taua kai-whakaako tino kaha, i tirohia paitia nei a i arohatia nuitia nei e nga Maori mo tona kaha ki te whakahaere tika i ana mahi?

Te Raiti Honore Te Hetana (Pirimia).—I whakaarohia ko nga painga e riro mai ana kihai i rite ki te nui o nga moni e whakapaungia ana. He nui nga moni e pau ana, na reira waiho ana kia ata whakaaroarohia ano taua take. Kei roto hoki taua take i te ringa o te Minita Maori me te Minita o Nga Kura i naiane. Ko Te Kerehi, te kai-whakaako, kua haria atu ki tetahi kura nui ke atu i runga i tana tono ake ano.

Komihana Mo Nga Rahui Maori.

Te Hoka (Mr. Hogg), (mema mo Mahitaone).—Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea ka whakawhanuitia atu e ia te Ota whakamana i te Komihana mo Nga Rahui Maori kia ahei ai kia noho taua Komihana ki Mahitaone ki te uiui me te whakaputa ripoata mo runga i te Rahui a Te Pihopa?

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ko te tukunga iho o nga uiuinga a te Komihana tena e hanga kia pa atu ki nga rahui katoa e rite ana te ahua ki nga mea i whakaingoatia i roto i te Ota Whakamana. Ko te whakawhanuitanga e tonoa mai nei e tika ana, kaore hoki he take e kore ai e ahei kia tu he nohoanga mo taua Komihana ki Mahitaone. Ka tukua tahitia atu te patai me te whakautu ki te Tiamana o te Komihana.

Tatauranga O Nga Iwi Maori. (3/252).

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakanohoia e ratou ki runga ki te Rarangi Moni he moni e rite ana te nui ki nga moni e whakapaua ana e te

Kawanatanga mo te tatau i nga tangata i ia rima tau, a ka tuku atu i taua moni ki nga Kaunihera Marae o te koroni kia whakahaerea tikatia ai he tatauranga mo nga iwi Maori o te koroni?

Honore Ta J. G. Waari (Hon. Sir J. G. Ward), (Hekeretari o te Koroni).—Ko te take e pataingia mai nei e te honore mema kei te whakaarohia i naianei e te Kawanatanga.

Te Matemate O Nga Tamariki Maori.

Te Whira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mo awhea tahuri ai te Kawanatanga ki te hanga tikanga hangai e mutu ai te matemate o nga tamariki Maori i te mea kei te tino kaha rawa atu te wehi o te ngakau ki te nui whakarahara rawa o nga mea e matemate ana?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—I te mahi te Kawanatanga a kei te mahi tonu ano hoki i nga mea katoa e taea ana e ratou hei whakamutu i te matemate o nga tamariki Maori. Kei te tuhi a Takuta Pomare i tetahi pukapuka tohutohu i nga huarahi tika o te tiaki me te whakatupu i te tamariki, a ka perehitia taua pukapuka ka tuhatuhaina hei mohiotanga mo nga matua tamariki Maori. Apiti atu ki nga Takuta kua oti nei te whakarite, me nga mahi e mahia ana e te Tari Whakahaere i te Ora, ko te mea tika me hanga he tikanga e akona ai etahi kotiro Maori totika hei neehi, kia ahei ai ratou hei neehi i waenganui i o ratou iwi. Kei te whakaarohia tonutia tenei patai.

Nga Tangata Pooti Mema Maori O Te Tai Tokerau.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakahaua e ratou kia perehitia nga ingoa o nga Maori katoa i pooti mema ki te Paremete i te pootitanga whakamutunga mo te takiwa o te Tai Tokerau; a kia tu hoki he uiuinga mo nga ingoa o aua tangata kia kitea ai te pono, mehemea he ingoa ke atu ano o ratou; me te whakariterite atu ki nga ingoa o nga tangata whai whenua tena e kitea i roto i te ritaana ka motinitia nei i tenei ra e te Mema Maori mo te Tai Tokerau; me era atu uiuinga katoa e taea ai te rapu i nga Maori katoa no ratou aua whenua, nga eka i ia Maori kotahi, a mehemea kei roto anake ranei i te poraka kotahi aua eka, kei nga poraka maha atu ranei; me te waiho i aua ingoa tangata i tuhituhia i te pootitanga whakamutunga hei kaupapatanga e kitea ai te maha o nga Maori whenua kore, me nga mea e whiwhi ana i nga paanga whenua e nui ana hei oranga mo ratou me o ratou whanau, kaore ranei?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ko tenei take nui kua whakaarohia mai nei e te patai a te honore mema e kore e taea paitia te whakarite i runga i tana huarahi e ki mai nei. Ko te huihuinga katoatanga o nga Maori o te takiwa pootitanga mema o te Tai Tokerau i te tatauranga whakamutunga kua taha ake nei i tae ki te 9654 tangata, a roto i era e 4640 nga mea kua hipa ake i te 20 tau te kaumatua. Ko te huihuinga katoatanga o nga mea i pooti i te pootitanga whakamutunga i te takiwa o te Tai Tokerau e 2134, ara i hoki iho i te hawhe tuturu o nga tangata kua kaumatua o taua takiwa. No reira mehemea ka wkaawhaititia he uiuinga ki runga anake ki nga tangata i pooti kaore he painga o tera, e kore hoki e ahei hei tohutohu mai i te maha o nga eka whenua a ia tangata kotahi i roto i taua takiwa pootitanga. He tino mea pai kia oti he rarangi ingoa o nga tangata whenua-kore o nga tangata ranei e iti rawa ana o ratou whenua, engari e mahi nui rawa te hanganga o te rarangi ingoa pera mo te motu katoa o Aotearoa, he mahi uaua, a he nui rawa hoki nga moni e pau. Ko te rapunga huarahi he oti pai ai he tikanga mo te taha ki nga Maori whenua-kore, tetahi take kua roa nei e whakaarohia ana e te Kawanatanga, a kei te whakaarohia tonutia hoki i naianei, a e tumanakohia ana hoki me e kore e kitea he whakaotinga tika mo tenei take i roto nga ritenga ture e tohutohu ake nei i roto i te whai korero a te Kawana.

Moni Whakaputa - A - Nama Ki Nga Maori Whai Whenua.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakaurua e ratou i tenei tuunga o te Paremete he Pire e whakamana ana kia whakatokotoria he moni pumau hei awahina i nga Maori whai whenua, i runga i te whakaputa moni-a-nama ki a ratou pera ano me nga Pakeha o Nui Tireni e awhinatia nei ki te moni i raro i te Ture Whakaputa Moni-a-nama a te Kawanatanga ki Nga Tangata Noho Whenua, hei awahina i nga Maori ki te whakapai i o ratou whenua, a kia kaha ai hoki ratou ki te whakaea wawe i nga taumahatanga a te ture i uta atu ai ki runga ki a ratou; ara nga taumahatanga hei utunga ma ratou i raro i te Ture Reiti, me era atu ture, a kia pai ai hoki o ratou kainga me o ratou ahua e noho nei ratou?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—E whakaputaina ana ano he moni nama ki etahi Maori i raro i te Ture Whakaputa Moni-anama ki nga Tangata Noho Whenua, a ko nga tono pera kaore nei i whakaaetia no te roanga e ata whakaarohia ana kitea ana i ahua tika ano te korenga i whakaaetia. Engari mehemea ka hanga mai tetahi tikanga pai atu hei whakanohonoho i nga Maori ki runga ki o ratou ake whenua, ka tika pea kia whakaarohia he awhinatanga penei me tenei e tonoa mai nei, a ko o ratou paanga whenua hei punga mo aua moni kia whakaeangia ai.

Tiati Kooti Whenua Maori.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakaturia e ratou kia tokorua kia maha atu ranei nga tangata hei Tiati mo te Kooti Whenua Maori, kia ahei ai etahi Tiati, kia tokorua pea, i runga i te whakahau a te Tiati Tumuaki o taua Kooti, ki te whakawa i nga tono katoa a nga Maori e tono ana ki taua Kooti kia whakawhitiwhitiria o ratou paanga whenua mo nga paanga o etahi atu Maori, he paanga ririki nei o ratou i etahi poraka, te whakatopu i o ratou paanga wehewehe kia kotahi ai te takotoranga ki roto ki te poraka kotahi, kia ahei ai ia tangata te mahi tika i tona whenua kia puta ai he painga ki a ia; me te whakawa hoki i nga tono wehewehe mehemea ka kitea e aua Tiati i runga i te uiuinga tena ano aua whenua e whakahuatia ana i roto i aua tono e taea te wehewehe tika kia kaua e he te wahanga kia kaua ano hoki e kino te takoto o te whenua kei waiho hei tikanga e ngaro atu ai nga whenua i te utunga i nga riana ruri me nga whakawakanga roa, taumaha?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kua oti i te ture e mana nei i naianei te whakarite tikanga whakawhitiwhiti i nga whenua Maori ki a ratou whaka-Maori; engari kaore ano taua tikanga whakawhitiwhiti whenua kia tino hapainga nuitia. Ka whakamatau te Kawanatanga ki te whakarite tikanga ngawari, pai ke atu. Mo te taha ki nga whakawakanga whenua; Kei te whakahaere tonu te Kooti Whenua Maori i naianei i nga tono wehewehe katoa e tae atu ana ki tona aroaro. Ko te mana ki te tuku tono wehewehe kei te tuwhera tonu ki nga Maori i nga wa katoa: No reira ki te mahara iho kaore he ritenga e whakaaetia ai tena wahi o te tono nei. E tumanakohia atu ana me e kore e oti i nga tikanga ture e whakaarohia ana e te Kawanatanga nga tini ahuatanga e ara ake ana i nga whakatuunga kai-riiwhi, me nga wehewehenga o nga whenua Maori.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua tekau meneti ki te tekau ma rua o nga haora i te weherua i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 7 o Hurae, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Komiti Mo Nga Mea Maori.

No tenei ra ka whakaturia te Komiti mo nga Mea Maori, koia enei nga ingoa o nga mema i whakaturia:—
Mr. Field (Te Whiira), Mr. A.L.D. Fraser (Te Pereiha), Mr. Harding (Te Haringi), Mr. Heke, Mr. Herries (Te Herihi), Mr. Houston (Te Auhana), Mr. Jennings (Te Heningi), Mr. Kaihau, Mr. Major (Te Meiha), Mr. Mander (Te Mana), Mr. Moss (Te Moihi), Mr. Parata, Mr. Pere, Mr. Remington (Te Remingitana), Sir W. R. Russell (Ta Wiremu Rahera), (Right Hon. R. J. Seddon (Te Hetana), Mr. Vile (Te Waira), Mr. Willis (Te Wirihi), me te Honore J. Carroll (Timi Kara).

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rima meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 11 o Hurae, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Reiti Whenua Maori.

I runga i te motini a Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka whakahaua, Kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare he ritaana e whakaatu ana i nga whenua Maori katoa i roto i ia takiwa kaute kotahi i roto i te Takiwa Pootitanga Mema Maori o te Tai Tokerau kua oti nei te tuhituhi e ia Kaute Kaunihera ki roto ki ana pukapuka hei rehitatanga i raro i "Te Ture Reiti, 1904." i "Te Ture Reiti, 1894," ranei, me nga taitara o aua whenua.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no tenei ra ka korerotia te panuitanga tuarua o te—

Pire Penihana Kaumatua.

Ka pau te awatea te ahiahi me te po i nga mema e korero ana mo tenei Pire, no te toru karaka i te ata tu ka pooti te whare i runga i te motini "Kia paahitia te panuitanga tuarua o te Pire i naianei."

I TE AE, 59

- Aitken
- Alison
- Allen, E. G.
- Arnold
- Barber
- Baume
- Bedford
- Bennet
- Buddo
- Carroll
- Colvin
- Davey
- Duncan
- Duthie
- Ell
- Fisher
- Fowlds
- Fraser, W.
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Hanan
- Hardy
- Hawkins
- Heke
- Herdman
- Herries
- Hogg
- Houston
- Jennings
- Lang
- Laurenson
- Lawry
- Lewis
- Major
- McGowan
- McKenzie, R.
- Mackenzie, T.
- McLachlan
- Mills
- Parata
- Pere
- Reid
- Remington
- Rhodes
- Rutherford
- Seddon
- Sidey
- Steward
- Tanner
- Taylor
- Thomson, J. C.
- Ward
- Wilford
- Willis

- Witty
- Wood.

Nga Kai tatau.

- Field
- Fraser, A. L. D.

I TE No, 10.

- Allen, J.
- Buchanan
- Harding
- Kirkbride
- Mander
- Massey
- Thomson, J. W.
- Vile.

Nga Kai-tatau.

- Flatman
- Kidd.

Te putanga, 49.

Heoi puta ana te Pire, a panuitia tuaruatia ana.

No te tekau meneti te paahitanga o te toru karaka i te ata tu ka hiki te Whare.

Wenerei, te 12 o Hurae, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi, ka mutu, ka tae ki nga patai e whai ake nei.

Roiara Komihana Mo Nga Rahui Maori.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea tora ranei te Kawanatauga e whakaae ki te tohutohu atu kia whakawhanuitia atu te Ota Whakamana e tu nei te Roiara Komihana mo nga whenua Rahui Kura Maori kia ahei ai taua Komihana ki te uiui me te whakaputa ripoata mo runga mo te Whenua Rahui Awhinatanga Kura i Whakarewa, kei Motuweka, e tata ana ki Whakatu; i te mea ko taua Rahui i te tuatahi he mea tuku, e nga tangata Maori nona, hei awhina i nga tikanga penei ano me te mea i Whitireia me era atu whenua rahui i te Motu o Aotearoa?

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ko taua Rahui e korerotia nei e 1,078 eka 5 paati tona nui. E korerotia ake ana ona ahuatanga i roto i te pukapuka A-3, 1870, me H.-1, 1879 (nga korero kei te 282, me era atu; Kupu Apiti, wharangi 61-62). I te tau 1872 awhinatia ana tetahi kura iti. He ruarua nei nga ra ka pau te taima o nga Komihana, a ko te kupu e tono nei kia hoatu ano ano he taima ka whakaarohia a taihoa ake nei.

Rahui Maori i Waihao.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mahi Nunui, Mehemea kua mana ranei tana kupu i ki ra ia ka whakahaua atu e ia ki te Enitinia e Noho Tuturu ana i Karaitiati kia haere ia ki te Whenua Rahui Maori i Waihao, e tata ana ki Morven, ki te titiro me te whakaputa ripoata tohutohu i te huarahi pai e mutu ai te whakakino a te waipuke i taua Rahui, ara a nga waipuke e puta ana i runga i te whakawhaititanga o nga wai o Te Rotopateke repo i i muri i te whakanohonohoanga tangata ki Waikakahi Estate, i te mea hoki na te Kawanatanga anake taua mahi?

Te Honore Hooro Tone (the Hon. Mr. Hall-Jones). (Minita mo Nga Mahi Nunui).—No te tahi o nga ra o te marama nei ka whakahaua atu ki te Enitinia o nga Rori i Karaitiati kia hanga mai e ia he ripoata mo runga mo tenei take.

Kaunihera Marae O Araiteuru.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori,—(1.) Mehemea ka whakamaramatia mai e ia he aha te take i roa ai te utunga atu ki nga Mema o e Kaunihera. Marae o Araiteuru i a ratou moni e pau ana i to ratou haeretanga ki tena wahi ki tena wahi ki nga nohonga o taua Kaunihera? (2.) He aha te take i mutu ai te homai moni a te Kawanatanga hei awhina i nga Kaunihera Marae katoa, notemea, mehemea e hiahia ana kia mate kongenge noa iho aua Kaunihera i runga i te kore kaore e awhinatia ki nga moni e tika ana, kaati, he pai rawa ki nga Maori me whakaatu tuturu mai ae kua pena te whakaaro, kua e whakaroangia noatia te whakaatu?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ko nga kaute o aua moni e korerotia nei i pau, kei te tiroirohia i naianei, a, kia paahitia, ka utua. Ka mau tonu te Kawanatanga ki te tuku awhinatanga moni ki nga Kaunihera Marae.

Whenua Mo Nga Maori Whenua Kore.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita o nga Whenua,—(1.) He aha te take e roa nei te whakaotinga o te ruritanga o nga whenua i wehea e te Kawanatanga, i nga tau kotahi tekau kua hori ake nei, mo nga Maori whenua-kore o te iwi o Ngaitahu i Waiau, Tautuku, me Lords Harbour, i te taha rawhiti o Rakiura; notemea ahakoa e mahi ana nga kai-ruri i taua mahi mai o te tau 1896 kaore nei ano i oti noa aua ruri. (2.) Ka whaaki mai ranei te Minita mo a whea ranei riro mai ai aua whenua hei nohoanga mo nga morehu e ara nei o nga tangata i wehea ai mo ratau aua whenua i te tuatahi?

Honore Te Takana (the Hon. Mr. Duncan), (Minita o nga Whenua).—Ko te take o te roa he uua no te kimi kia kitea ai he whenua totika e ahei ai nga Komihana mo nga Maori Whenua-kore ki te whakatautau i nga wahi e rite ana mo nga tangata e kereme ana. Kei te mahia he tikanga i naianei kia unuhia atu te rahuitanga e tau nei i naianei i runga i tetahi rua tekau ma iwa mano eka whenua ahua pai, a kia mutu tera katahi ka taea te whakaotioti nga ruri.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua tekau meneti te paahitanga o te weherua i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 18 o Hurae, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga. Ka karakia te Whare.

Kaunihera Whenua Maori.

I runga i te motini a Te Kakeparaire (Mr. Kirkbride), (mema mo Manukau).—Ka whakakaua; kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare he ritaana e whakaatu ana,—(1) Nga moni katoa kua whakapaua e ia Kaunihera Whenua Maori kotahi, mai o tona whakatuunga tae noa mai ki te 30 o nga ra o Maehe, 1905; (2) te huinga katoatanga o nga moni whii kua kohikohia e ia Kaunihera; (3) te katoatanga o nga moni—mehemea ia he moni—kua utua atu e te Kawanatanga; a, (4) te maha o nga tekiona whenua kua whakaotia rawatia te whakahaere, nga eka o aua tekiona, me te maha o nga tangata kua whiwhi i a ratou taitara ma roto i nga Kaunihera.

Kaunihera Whenua Maori.

Te Kakeparaire (Mr. Kirkbride), (mema mo Manukau).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, He aha te take i whakahe ai ratou ki te motini i noho i runga i te Ota Pepa i runga i te ingoa o te mema mo Manukau i roto i nga ra katoa e tu ana te Paremete i tera tau, a e noho nei taua motini i naianei i runga i te Ota Pepa, he tono kau atu hoki kia homai he ritaana e whakaatu ana,—(1) Nga moni katoa kua whakapaua e ia Kaunihera Whenua Maori kotahi, mai o tona whakatuunga tae noa mai ki te 30 o nga ra o Maehe, 1905; (2) te huinga katoatanga o nga moni whii kua kopikohia e ia Kaunihera; (3) te katoatanga o nga moni—mehemea ia he moni—kua utua atu e te Kawanatanga; a, (4) te maha o nga tekiona whenua kua whakaotia rawatia te whakahaere, nga eka o aua tekiona, me te maha o nga tangata kua whiwhi i a ratou taitara ma roto i nga Kaunihera?

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kaore he whakahe mo tena ritaana; heoi te mea, ka roa e mahi ana i nga whakamaramatanga mo ia mea iti e tonoa mai ana kia mahia, o nga mea e puta ana ki ia Kaunihera Whenua Maori e pau ana ranei i a ratou. Engari mehemea kaore he whakahe a te honore mema kia whakatikaina tana motini kia penei te takoto o nga kupu, — (1) Nga moni katoa kua whakapaua e nga

Kaunihera Whenua Maori mai o te ra i whakatuungia ai tae mai ki te 30 o nga ra o Maehe, 1905; (2) Nga moni whii kua kohikohia e ia Kaunihera; (3) Nga moni—mehemea ia he moni—kua utua atu e te Kawanatanga; me, (4) te maha o nga tekiona kua whakaotia rawatia te whakahaere, me te maha o nga tangata kua whiwhi i a ratou taitara ma roto i nga Kaunihera, katahi ka ngawari te mahinga i taua ritaana a ka iti hoki te moni e pau.

Purapura Riwai Ma Nga Maori.

Wi Pere (mema mo nga Maori o Te Tai-Rawhiti).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka tukua e ratou he riwai purapura ki nga Maori o Kihipane o te Tai Rawhiti, o Pei o Pereti, me era atu wahi i mate nei a ratou mahinga riwai i te mate riwai (e kiia nei he "paraiti") i tenei tau?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kei te kite atu te Kawanatanga he aitua nui rawa tenei kua pa ki nga tangata Maori o etahi wahi o te koroni i te matenga o a ratou riwai i taua paraiti, a kei te whiriwhiria hoki me pewhea e taea ai te hoatu he awhinatanga totika—me hoatu he mahi rori ma etahi kia ora ai ratou i nga marama o te hotoke, a ki etahi me hoatu he purapura riwai kaore e mate i taua mate paraiti nei.

Haere tonu nga patai a ka mutu, ka oti te mahi o etahi atu mea, ka tae ki te—

Pire Whakaako i Te Paipera Tapu Ki Roto Ki Nga Kura Kawanatanga.

Na Mr. Sidey (mema mo Caversham) tenei Pire i kokiri ki te Whare. He roa tana whai-korero whakamarama i tana Pire. Ka mutu ia ka tu ake ko etahi mema torutoru nei, ka mutu era ka tu ko,—

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ki toku nei whakaaro kua tenei Pire e whakaetia kia uru ki te Komiti o te Whare. Ki taku, kaore rawa e tika kia whakaae nga mema kia uru tenei Pire ki te Komiti. Mehemea kei te whakahe nga mema ki tenei mea ki te Paipera Tapu kia kua e whakaetia kia akona i roto i nga kura, kaati, kaore rawa e tika kia tukua e ratou tenei Pire kia whakahaerea. Na ki taku, otira e penei ana ano hoki te kupu a etahi o nga mema honore i te po nei, na nga Hahi Karakia tenei take i whakatupu—ara na etahi o aua Hahi—hei take e pa atu ai ki nga whakahaerenga ture me nga mahi Kawanatanga. He mohio no ratou kua kore ratou e kaha ki te mahi i nga mahi i hoatu ma ratou e whakahaere, na reira ka haere mai ratou ki te Paremete tonu ai kia hanga he ture mo tenei take. Kei roto i toku Takiwa Pooti e noho ana etahi wahanga nunui o te Hahi o Ingarangi, o te Katorika, o te Weteriana. Na kei te tino mohiotia te tino pai o a ratou mahi me a ratou whakahaere i nga ra o mua, engari i enei ra, ara, i roto i nga tau kotahi tekau o muri nei, kua kitea kei te hoki haere te kaha o a ratou whakahaere, kaore i te rite te pai ki a ratou mahi o mua. I aua ra o mua, kaore kau he rori, he hoiho, he kooti ranei, hei harihari i a ratou ki nga kainga, otira ahakoa te pera me te tawhiti o nga kainga hei haerenga ma ratou, ara, he rua tekau he rima tekau ranei maero te tawhiti, hei aha ma ratou haere noa atu i te whenua ma o ratou pona ano e kawea, ahakoa pehea te nui o te awha me te marangai. Koia enei nga take i kaha ai te tupu o nga Hahi i roto i nga Maori o toku Takiwa Pooti i nga ra o mua. Tena, patairia, he aha te take i hoki ai to ratou tupu i tenei ra? Te take, kua rereke nga tikanga i naianei.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te mema honore me titiro i *Hansard*. Ko te aronga o ana korero he whakahe i te Pire, he mea kia kua e paahitia engari me waiho ma nga Hahi ano e ako nga Karaipiture Tapu, kua e whakaetia kia riro ma nga Kura Kawanatanga e ako.

Ka mutu a Hone Heke ka riro ma nga mema Pakeha tokorima e korero. Ka mutu nga whai-korero a era ka tu ko—

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—E te Pika, ki taku whakaaro ka mahi he ahau mehemea ka tukua noa atu ahau kia puta te panuitanga tuarua o tenei Pire ki te kore ahau e tu ake ki te whakapuaki i aku nei whakaaro mo runga i tenei mea. Ko tenei Pire, ara ko tetahi Pire tino rite tonu ki tenei, i kawea mai ki te aroaro o tenei Whare i te tau 1885, a ko te tikanga o taua Pire o te tau 1885 he whakahau kia akona nga tikanga o te Karaipiture i roto i a tatou kura e puare ana ki te katoa. Kaati, e te Pika, ki ahau e tu atu nei, kaore rawa ahau e kite ana i tetahi painga kotahi tena e puta mai i runga i te whakahautanga kia akona nga tikanga o te Rongopai i roto i a tatou kura, ko te take, me whakaaro e tatou nga tino painga nunui mo nga tamariki maha noa iho e haere ana ki aua kura i nga ra katoa: me te maharahara atu ano ki aua tamariki no ia pekanga me ia rerenga me ia ahuatanga kotahi o te whakapono Karaitiana e taea ana te mohio e te ngakau. Koia ahau i ki ake ai e hara tena mea te kura e puare ana ki te katoa i te wahi tika hei akoranga i nga tamariki ki nga tikanga o te whakapono ki te Atua. Ko te wahi tika hei akoranga i nga tamariki ki nga tikanga o te Whakapono ko roto i o ratou whare ake, a ma o ratou matua me o ratou kai-tiaki e whakahaere tera mahi. Tetahi, e te Pika, me tohutohu atu e an, e hara i te mea ko te kainga anake te wahi e taea ana te ako nga tamariki ki nga tikanga o te Whakapono, notemea tena ano ona kai-whakaako e mohiotia ana me nga Minita Karakia e taea atu ana i nga wa katoa puta noa i te koroni nei mo tera mahi. A mo te taha ki toku whakaaro ake, e te Pika, me ki ake ahau ki taku mahara ko te mahi tino tika ma nga kai-whakaako kura o te koroni e whakaako nga matauranga kura ki

nga tamariki kia paahi ai ratou i te Tuarima me te Tuaeono o nga karaihe kia kaha ai ratou ki te mahi i nga mahi tika o tenei ao. Ki taku titiro ko te mea tino nui rawa tena, kei runga noa atu tena i te ako i nga tikanga o te Whakapono i roto i nga kura o te koroni e puare ana ki te katoa. Mo te taha ki nga tikanga e kiia ana i roto i tenei Pire kaore rawa e taea e au te whakaae atu. Heoi kau te tukunga iho o ena tikanga ka aranga he pakanga ka maranga he tautohetanga mo runga mo nga tikanga Karakia Whakapono, a te mutunga iho ka papahoro atu ka kore atu nga tamariki i roto i a tatou kura. Ki taku titiro ki te aranga o tenei Pire e penei ana; mehemea ka paahitia tenei Pire kua whakamanaia e te Paremete ma te iwi katoa e ki, ae, kaore ranei, mo runga i tenei take. Engari kei te whiwhi ano hoki ratou i naianei i tena mana ki te ki ae kaore ranei, ahakoa ki te kore e paahitia e tatou te Pire nei. Ki taku whakaaro ko te mauranga mai o te Pire penei te ahua ki te aroaro o te Whare he whakapau he noa iho i te taima o te iwi. E kore rawa e awangawanga taku nei kupu mo runga mo tenei Pire. Ka tino ki atu ahau ki te Whare i naianei ka pooti turaki ahau i te panuitanga tuarua o tenei Pire, pera ano me taku mahi i te tau 1885 i te kawenga mai i te Pire penei ano te ahua. Ko te akoranga o nga tamariki ki nga tikanga o te whakapono ma nga matua o nga tamariki tena mahi; waiho atu ma ratou e mahi nga mahi e pa ana ki a ratou ake; waiho kia haere ana ratou ki o ratou nei whare karakia ai, ki reira akona ai ratou ki nga tikanga whakapono e hangai tika ana ki runga ki o ratou ake whakaaro mo runga i tena take. Kaore ahau e pai ana kia pohehetia mai taku kupu; e hara i te mea e ki atu ana ahau kua e akona nga tikanga o te whakapono ki nga tamariki, engar e ki atu ana ahau tena ano nga taima pai, tena ano nga wahi tika hei akoranga i tena matauranga ki a ratou. Tena iana, mehemea ka paahitia tenei Ture, a ka oti te whakawhiwhi atu i te mana pooti e kiia nei e tenei Pire kia hoatu ki te iwi mo runga i tenei take, ka pewhea? Ka hoki mai ano te iwi ki te Paremete mana rawa e whakatuturu nga wahi o te Karaipiture hei ako ki nga tamariki. I runga i taku ata titiro atu ki ia ahua o tenei Pire kaore kau rawa ona painga tahi ki taku nei titiro. E ki nui tonu atu ana ahau i naianei ka pooti turaki ahau i te panuitanga tuarua; waiho kia whakapau ana te Paremete i tona taima ki runga anake ki nga take nunui e hangai ana hei painga mo te iwi nui tonu, kua e moumoua ki te rupahu mo runga mo nga take penei te te ahua, kei waho noa atu nei e takoto ana o nga mahi tika hei mahinga ma te Paremete, a e kore ano hoki e taea e tatou te whakaoti tika.

Ka mutu te whai-korero a te mema honore mo nga Maori o Te Waipounamu ka riro ma etahi mema Pakeha tokorima e korero. Ka mutu era ka tu ake ko te mema honore mo Caversham, ara, ko te tangata nana te Pire, ki te whakautu i nga whaikorero mo tana Pire.

Ka mutu ia, ka whiua te patai e te Pika, ara, "Kia panuitia tuaruatia te Pire i naianei."

Wahi ana te Whare.

I TE AE, 39.

- Alison
- Allen, E. G.
- Arnold
- Baume
- Bedford
- Buddo
- Davey
- Duncan
- Ell
- Field
- Flatman
- Eraser, W.
- Graham
- Hall-Jones
- Hannan
- Hardy
- Hawkins
- Herdman
- Harries
- Houston
- Jennings
- Kirkbride
- Lang
- Laurenson
- Lewis

- Mander
- Massey
- McNab
- Moss
- Reid
- Rhodes
- Tanner
- Thomson, J. C.
- Thomson, J. W.
- Vile
- Ward
- Willis.

Nga Kai-tatau.

- Aitken
- Sidey.

I TE NO, 22.

- Barber
- Bennet
- Carroll
- Fowlds
- Hall
- Harding
- Heke
- Hogg
- Kidd
- Lawry
- Lethbridge
- Major
- McGowan
- Mackenzie, T.
- McLachlan
- Miller
- Parata
- Remington
- Wilford
- Witty.

Nga Kai-tatau.

- Fisher
- Fraser, A. L. D.

Te putanga o te Ae, 17.

Heoi paahi ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te tekau meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 26 o Hurae, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga patai me etahi atu mahi.

Teoti Paipeta.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahu ki te Minita mo nga Kara, Mehemea

ranei ka whiriwhiria paitia e te Kawanatanga te tono a Teoti Paipeta, o Rapaki, e tono nei kia tautokona is kia whakaurua atu ai ia ki te Kareti o Karaitiati hei akonga hei minita karakia, notemea ko taua tangata he taitamariki a e ngakaunui ana kia uru ia ki taua Kareti kia akona ai ia ki nga matauranga o reira, a i te mea hoki he rawakore ona matua, e kore ia e uru ki reira ki te kore e tautokona ki te moni?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Minita mo nga Kura).—Kua oti noa atu te whiriwhiri o tenei tono. Ko nga korahipi (*scholarships*) e hoatu ana mo nga Maori kua puritia mo nga tangata anake i nui ake ona toto Maori i ona toto Pakeha, a na runga i tenei ahua, kaore e whakaaetia te tono a Teoti Paipeta.

Whare Pooti Mema Mo Takaka Me Okoha.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Hekeretari mo te Koroni,—(1) Ka whakaritea ranei e ia he whare pooti mo Takaka i mua mai o te tuunga o nga pooti mema e haere ake nei, a me tetahi whare pera ano hoki ki Ohoka; a (2) mehemea ranei ka whakaae ia ki te whakanuku Waihao atu i te whare pooti e tu mai nei i Glenavy. Te ingoa Pakeha o Waihao ko Morven?

Honore Ta J. G. Te Waari (the Hon. Sir J. G. Ward), (Hekeretari mo te Koroni).—Kua tuhia e au ki te pukapuka nga whare pooti kua korerotia mai nei, a ka whiriwhiria ina tae ki te ra e whakaturia ai nga whare pooti mo te Takiwa Pooti Mema Maori Whaka-te-tonga.

Teihana O Puketeraki.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Reriwe, Mehemea ka tahuri ranei ia ki te hanga i tetahi tikanga pai ke atu mo nga utanga me nga takai me nga paihere e takuna atu ana a e waihotia ana e nga tereina ki te teihana i Puketeraki, i te mea he maha noa iho nga mea e ngaro ana, e tahaetia ana, e kore atu ana i taua teihana i raro i nga ahuatanga e mana nei i naianei, a heoi kau te whakautu a te Tari Reriwe ina tukua atu he kereme ki a ratou mo aua mea, ko tenei: "He Paraki-teihana a Puketeraki, no reira kaore te Tari Reriwe e kaha ki te whakaae kia whai raru ia mo nga taonga e waihotia ana i reira"?

Honore Ta J. G. Te Waari (the Hon. Sir J. G. Ward), (Minita mo nga Reriwe).—Ko nga taonga e hariharia ana a e waihotia ana ki Puketeraki he korekore rawa, a ko te wahi kua oti te whakarite hei takotoranga mo aua taonga i taua teihana e nui noa atu ana mo ia ahua katoa. E waiho atu ana nga taonga me nga takai ki nga paraki-teihana i runga i tenei tikanga na, ki te ngaro, me tau taua aitua ki runga anake ki te tangata i tukuna ai ki a ia aua mea. Otira he ruarua Tawa nga kupu whakahe e tae mai ana ki te Tari Reriwe mo nga taonga e ngarongaro ana i nga paraki-teihana. Mehemea ka whakaaetia tena tikanga e tonoa mai nei—ara, me rite tonu te tau he whai-rarutanga ki runga ki a ia i nga Paraki-teihana pera ano me nga teihana whai apiha—heoi kua katikatia katoatia te nuinga o nga Paraki-teihana puta noa i te koroni i te itiiti rawa o nga mahi e mahia ana i aua teihana. A mehemea ka pena, ka roa rawa te whenua hei haerenga mo nga tangata e noho ana i nga takiwa tokoitia nei te tangata e tae atu ai ratou ki nga teihana whai apiha. He nui te taima e pau, a he nui te raru e puta mehemea ka penatia; nui ke noa atu i te raru o te ngaromanga o nga mea takitahi nei e ngaro atu ana i nga Paraki-teihana i naianei i raro i nga tikanga e mana nei. Otira e mohio ana te Tari Reriwe ko etahi o nga kupu whakahe e whakapuakina ana mo te ngaromanga taonga i nga Parakiteihana he whakanui noa iho i te korero mo te mea hanga noa iho; a mehemea ka tino uiuia ka kitea he kore rawa nga mea e pono ana. Heoi, e kore ahau e kaha i tenei wa ki te whakarereke i nga tikanga e mana nei i naianei.

Kereme Whenua Maori.

Te Herehi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ahau ki te Minita mo Nga Mea Maori, Mo a whea ka whakatakotoria ki runga ki te teepu o te Whare te ripoata a te Roira Komihana i whakaturia i raro i tekiona 11 o "Te Ture Kereme Whenua Maori Whakatika Ture, 1904"?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ko taua ripoata kei roto i nga ringa o te kai-perehi i naianei, a e maharatia ana tera e oti i roto i tenei wiki e haere ake nei kia taea ai te whakatakoto ki runga ki te teepu o te Whare.

Urupa Maori Kei Pokitana.

Te Waira (Mr. Vile), (mema mo Manawatu).—Ka patai ahau ki te Minita mo Nga Mea Maori, Mehemea ka tahuri ia i runga i te ritenga ture, i tetahi atu huarahi ranei, ki te tuku atu i te mana whakahaere o te Urupa Maori tawhito i te taone o Pokitana ki te Paro Kaunihera o Pokitana, a ma te Kaunihera e hoatu he whakaae pono e kore rawa e rahurahua nga urupa o nga tupapaku?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakahaerea he uiuinga mo runga mo tenei take, a ka whakaaturia atu tona mutunga iho ki te honore mema nei a te wa tuatahi tonu e taea ai.

Taone O Te Kuiti.

Te Heningi (Mr. Jennings), (Mema mo Egmont).—Ka patia ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka kimihia e ia kia kitea he pono ranei kaore ano kia utua atu ki nga tangata no ratou te taone o Te Kuiti nga moni e tika ana ma ratou ina hoki kua neke atu i te tekau ma waru marama i naiane te hokohokonga maketetanga o taua taone?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kei te toonoa atu he maramatanga mo runga mo tenei take ki te Kaunihera Maori o taua takiwa, a kia riro mai ka tukua atu ki te honore mema.

Katahi ka haere tonu nga patai me etahi atu mahi ano na wai ka tae ki te—

Pire Pooti Minita Kawanatanga.

Na Te Honore Ta W. J. Tuati (Hon. Sir W. J. Steward), (mema mo Waitaki) i kokiri tenei Pire ki te Whare. Ko tona aronga he hanga i tetahi ture e riro ai ma nga taha e rua o te Whare e pooti nga Minita o te Kawanatanga. He Pire tawhito tenei nana; kei ia Paremete hou ka kokiri mai ki te Whare kia korerotia kia paahitia hei ture. A ko te mahi tonu a te Whare he tuku kia whai-korerotia ka mutu ka turaki atu ka maka atu ki waho o te Whare. Ka maha nga Paremete he pera tonu te mahi. No tenei Paremete ka kokiritia mai ano.

He roa te whai-korero a Te Tuati ki te tautoko i tana Pire, ka mutu ia ka haere tonu te korero a ka mene nga whaikorero a nga mema tekau ma rua ma toru ranei mo te Pire, ka tu ko—

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—No toku urunga tuatahi mai ki tenei Whare a tae mai ki tenei ra ka maha oku nohoanga i konei i ki te whakarongo i nga whaikorero a nga mema mo tenei Pire. A i tenei po he torutoru nei nga kupu hou i rongona atu e au; otira ahakoa enei kupu hou kaore ano i marama ki au nga take e tika ai kia whakaaetia tenei Pire kia paahitia. Na, ko tetahi hoki, ki taku whakaaro ko nga mema e tautoko ana i tenei Pire kaore e ata titiro ana ki nga tini raruraru tera pea e puta ake i roto i tetahi tikanga pera te ahua me te Pire e mea nei, ara e tu ai nga Minita o te Kawanatanga me matua pooti e nga mema o te Whare nei. Tena ia na ki te meatia me turaki atu tetahi o nga Minita i runga i te pooti a ka mutu tera me pooti e te Whare nei tetahi atu o ona mema hei whakakapi i te tuunga o te mea i turakina, kaore ranei e puta he raruraru? Kei te mohio tatou e rua nga taha kei roto i te Whare nei, ko te taha Kawanatanga ko te taha Apitihana, na kaore e kore enei taka e rua te taupapatu ki a raua ina tae ki nga pootitanga pera.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te mema honore me titiro i *Hansard*. Heoi, he whakahe katoa ana korero i te Pire a Te Tuati.

Kotahi tonu te mema i tu ake i muri i a Hone Heke, ka mutu tera ka tu atu te Honore Ta W. J. Tuati ki te whakautu i nga whai-korero a nga mema.

No te mutunga o ana korero ka whiua e te Pika te patai: "Me panui tuarua ranei te Pire i naiane?"

Wahi ana te Whare.

I TE AE, 20.

- Arnold
- Barber
- Bedford
- Davey
- Ell
- Fisher
- Harding
- Hawkins
- Herries
- Laurenson
- Moss
- Reid
- Sidey
- Tanner
- Thomson, J. C.
- Thomson, J. W.
- Wilford
- Witty

Nga Kai-tatau.

- Fowlds
- Steward.

I TE No, 29.

- Allen, E. G.
- Baume
- Bennett
- Bollard
- Carroll
- Duncan
- Field
- Flatman
- Fraser, A. L. D.
- Hall-Jones
- Hardy
- Heke
- Houston
- Kidd
- Lawry
- Lethbridge
- Lewis
- Major
- McGowan
- McKenzie, R.
- Mackenzie, T.
- Millar
- Mills
- Parata
- Remington
- Symes
- Ward.

Nga Kai-tatau.

- Hanan
- Jennings.

Te putanga o te No, 9.

Heoi hinga ana te Pire, ara kaore i whakaaetia kia panuitia tuaruatia.

No te rua tekau meneti ki te rua karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Taite, te 27 o Hune, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi maha noa atu, ka mutu ka korerotia ko te ripoata a te Komiti mo nga Pitihana a te Iwi Katoa mo te waapu kaipuke mo tetahi kainga ko Te Huia te ingoa. Ka maha nga mema Pakeha te korero mo taua ripoata—he whakaahe ta etahi he whakatika ta etahi—ka tu ake ko te mema mo nga Maori o te Tai Rawhiti ki te korero mo taua.

Waapu I Te Huia.

Wi Pere (mema mo nga Maori o te Tai Rawhiti).—I te mea kua kororerero etahi mema honore i nga take i mea ai ratou e tika ana kia hoatu he moni motuhake mo nga mahi nunui i o ratou takiwa ake, no reira ki taku mahara me tonono atu ano hoki ahau i tetahi moni pera ano mo toku nei takiwa. Tera tetahi wahi kei toku takiwa

ko Uawa te ingoa. Ko nga tangata mahi paamu me nga tangata whakatupu hipi o toku takiwa e noho mate ana e noho taumaha ana i raro i nga tikanga e mau nei i naianei, i runga i te utanga atu i a ratou taonga ki runga ki nga poti me nga kaupuke ririki hei hari atu i aua taonga kia tae ai ki runga ki nga tima. E tino mohio ana ahau mehemea ka taea e te Kawanatanga te tuku mai ki aua tangata tetahi moni e kaha ai ratou ki te whakaara waapu ma raotu ka kaha ratou ki te uta i nga initareti, me ki pea i roto o nga moni katimauta e kohikohia ana i te tuunga kaupuke o Uawa. I roto i enei tau maha kua hori ake nei kaore ano tetahi mahi nui kotahi e pa ana ki te katoa kia mahia ki roto ki taua takiwa. Heoi te mahi ma nga tangata o taua takiwa he utu anake i tetahi wahi o te itareti i runga i nga moni nama i namaia hei painga mo te koroni nui katoa. Nui atu te kino o te mahi a te Kawanatanga mo taua takiwa, ano me te mea nei e hara rawa taua takiwa i te wahi no Niu Tireni engari he motu motuhake ke noa atu. Mehemea ka kaha te Kawanatanga ki hanga waapu ki taua takiwa hei tino painga nui tera mo nga tangata e noho ana i reira. Kei te mohio te Kawanatanga ki te ahua; a e tono atu ana ahau i naianei kia namaia he moni motuhake mo ratou anake, a kia kua hoki e tukua tetahi wahi o nga moni o te koroni mo te waapu i Te Huia, notema ki te peratia ka waiho tera hei take raruraru hei take puhaehae i waenganui i era atu mema o tenei Whare. He tino pai atu me nama i tetahi moni motuhake mo taua waapu a waiho ma nga tangata o roto i taua takiwa e utu nga initareti. Taku korero tuturu tenei i roto i nga tau maha, a tena hoki koutou nga mema e mahara i kaha rawa taku tono atu ki te Kawanatanga kia namaia he moni e nui ana hei whakaoti i te raina reriwe e rere atu ana i Kihipane kia puta tonu atu ki Tauranga. Ka taea noatia atu taua raina te mahi i roto i nga tau e toru, atu i Kihipane tae noa ki Tauranga, mehemea i peratia kua nohoia katoatia e te tangata nga taha e rua o taua raina i naianei puta noa i taua whenua. Otira i pewhea te tukunga iho? E rima ano nga maero i oti i te tau tuatahi, e rima maero i te tau tuarua, a e rima maero i te tau tuatoru. Mehemea ka pena tonu te ahua o te mahinga o tena raina e kore rawa e ea tona mahinga, ko te take kaore e whai mahi; engari mehemea i tukua mai ki taku i tohutohu atu nei ahau kia whakaotia katoatia taua raina kia puta tonu atu i nga tau e toru kua whai hua i naianei. Mehemea e whakarorangia ana te hanganga o taua raina i runga i te mahara kia waihotia taua mea hei whakawhiwhi mahi ma nga tangata pirangi mahi o taua takiwa, kaati, kua marama ki taku titiro e hara tera i te mea e mahia ana hei painga mo te koroni katoa. I ahau e ki atu nei kia namaia he moni e nui ana hei whakaotioti i enei mahi i roto i toku nei takiwa kaore ahau e mea ana kia waihotia ma tetahi atu takiwa o te koroni e utu tetahi wahi o nga moni hei whakaea i taua nama. E mohio ana ahau mehemea ka tangohia he moni mo tenei take tika i roto anake o nga moni o te koroni—ara nga moni e takoto ana hei mahinga rori, piriti, me era ahua mahi pera — e kore rawa toku takiwa e korero nei ahau e whakawhiwhia ki tetahi kapa kotahi i roto i tenei toru tekau tau e takoto ake nei. Kaati i konei nga kupu hei korero atu maku mo runga i tenei take; heoi taku kupu e tino kaha rawa ana taku akiaki atu ki te Kawanatanga kia whakaritea mai he moni hei mahi i te waapu mo Uawa. Ki taku mahara ka oti pea taua mahi i te £3,000 pea, tatemea he wahi ngawari noa iho a reira hei whakatuunga waapu. Tetahi take e hiahia ana ahau ki te korero ko te piriti o Motu. Kei te mohio te Kawanatanga he tokomaha nga tamariki i matemate i mua ake nei, e whakawhiti ana i te awa o Motu i runga waka kia tae atu ai ratou ki te kura ka tahuri ki te wai ka mate, na te kore piriti anake te take. Ko tetahi take ano tena e tino tika ana kia whakaotia tatatia e te Kawanatanga i naianei tonu, kei mate ano he tamariki ki taua awa.

Te Pika (Mr. Speaker).—Ko tena take e tika ana kia korerotia a te wa e kororerotia ana nga Etimete mo nga Mahi Nunui, e korero ke ana te Whare i naianei mo runga i te ripoata kia whakaritea he moni hei whakatu waapu.

Wi Pere.—Kaati, e kore ahau e whakaroa i te korero, heoi ka tuaruatia atu ano e au taku tono kia whakaae mai te Kawanatanga kia namaia he moni motuhake hei hanga waapu ki Uawa. Waiho nga moni o te koroni kia takoto ana, kua e tukua tetahi wahi o nga moni o te koroni mo taua waapu, kei tu kotoa ki runga nga mema o nga taha katoa o te Whare nei ki te whakahe. Kei te kite atu hoki ahau ka whiwhi ana tetahi mema i tetahi wahi moni mo tona takiwa kua puhaehae tetahi, kua riri mo te whiwhinga o tetahi. No reira, e ki atu ana ahau, tukua mai kia whiwhi enei tangata e korero ake nei ahau i tetahi moni motuhake ma ratou, ma ratou e whakapau i runga i to ratou hiahia ake. Tukua mai he moni ma ratou ake, a ma ratou ake ano e utu e whakaea atu.

Te mutunga o nga whai-korero paahitia ana te ripoata mo taua waapu i Te Huia.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau meneti te paahitanga i te tekau ma tahi o nga haora i te po ka huki te Whare.

Turei, te 8 o Akuhata, 1905.

No te hawhe paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohonga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi poto.

Matenga O Te Honore Hori Kerei Taiaroa.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—E te Pika, i mua i te whakahaeretanga o nga mahi o tenei ra, me ki atu ahau, a te nohoanga ano o te Runanga Kaunihera ki taku mohio a te Turei pea o tenei wiki e haere ake nei, kua takoto te whakaaro a te Kawanatanga kia motinitia kia hiki nga Whare e rua hei tohu whakahonore mo te Honore Hori Kerei Taiaroa kua mate nei; a hei reira ka motinitia e au, ina motinitia kia hiki te Whare, kia paahitia he kupu mihi aroha a kia tukua atu hoki ki te pouaru a taua honore mema kua mate nei ratou ko nga mea kua paangia e te aitua. I runga i tena tikanga mahara e hiahiatia ana kia kotahi te hikitunga o nga Whare e rua hei tohu whakanui mo te honore mema kua mate atu nei. E tino mohio ana ahau e whakapuaki ana ahau i te whakaaro o nga honore mema katoa i ahau e ki atu nei kei te nui rawa to matou pouri mo te matenga o taua rangatira me taua honore mema o te Kaunihera.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rima meneti ki te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 9 o Akuhata, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka wharahaerea etahi mahi, ka roa ka tae ki nga patia.

Nga Whenua Rahui O Te Taihauauru.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti). — Ka patai ahau ki te Pirimia,—(1.) Mehemea he pono ranei te kupu e mau nei i roto i etahi pitihana kei te utu te Kai-tiaki o te Katoa i te taake whenua mo runga mo nga whenua e puritia ana e ia i raro i te Ture Whakatau Rahui o Te Tai Hauruau, 1892, a mehemea kaore ranei etahi o aua whenua e kapea ana kia kaua e utu taake whenua? (2.) Tera ranei te Kawanatanga, mehemea e tika ana taua korero, e tahuri ki te whakarereke i te ture mo tenei take, kia pa atu ai te kapenga a te ture ki ia rahui kotahi me ia Maori whai paanga ranei?

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ae, mai o mua iho e haere nei e utua tonutia ana te taake whenua e te Kai-tiaki o te Katoa mo runga mo nga whenua rahui o te Tai Hauauru mehemea kua riihitia te whenua. E utua ana taua taake i runga i te wariu o ia riihi motuhake. Mehemea kaore i te riihi te whenua, a kaore kau he moni i hua i runga, e kore ano hoki e taea te utu he taake. I maharatia kaore e taea te whakaae kia kapea te paanga motuhake o te tangata; engari, na runga na te whakatau a te Tumuaki Kai-whakawa o te Hupirimi Kooti i mua tata ake nei mo runga i te keehi a Rathbone ki te Kaitiaki o te Katoa, ka whiriwhiria houtia ano tena ahua; notemea tena pea e taea i raro i tena whakatau te whakahe atu ki taua taake. E kitea ana e te Tari o te Kai-tiaki o te Katoa ka nui rawa te taumaha o taua taake ki runga ki nga Maori no ratou nga whenua, a mehemea i muri iho o te whiriwhiringa o taua whakatau ka kitea ka taea ano te tono kia utua te taake whenua katahi pea te Kawanatanga ka whakaaro i nga menemana e tika ana hei whakaora i tena mate.

Rahui Maori O Puketapu.

Te Heningi (Mr. Jennings), (mema mo Egmont).—Ka patai ahau ki te Heketari o te Koroni, mehemea tera ranei ia e whakahau atu ki te Ropu Tiaki i nga Whenua Purotu kia uiuia e ratou mehemea e tika ana kia tangohia i nga Maori a kia tukuna ki raro i te mana o te Tari te Whenua Rahui Maori o Puketapu tekiona 5, Poraka III, takiwa ruri o Huiroa, Taranaki? (Kupu whakamarama: Ko tenei wahi he wahi ataahua rawa, a he wahi whai tikanga ano hoki i runga i nga korero o mua, i te mea he tuunga pa whawhai, a he urupa tupapaku ano hoki. E tika ana kia naomia atu i naianei tonu he tikanga e whakaorangia ai taua ngaherehere kei pau i te kau.)

Honore Te Waari (Hon. Sir J. G. Ward), (Heketari o te Koroni).—Ko te rapunga kia kitea mehemea e tika ana kia hoatu taua whenua ki raro i te mana o Te Ture Tiaki i nga Whenua Purotu ka tukua atu ki nga Komihana hei ripoatatanga ma ratou. Kei te uiui hoki te Tari i naianei kia mohiotia ai mehemea e tika ana kia rahuitia etahi pa, tekau ma whitu aua pa Maori tawhito, kei roto i te Porowini o Taranaki.

Kimihanga A Hare Hongi I Nga Korero O Te Iwi Maori

Te Makenapa (Mr. McNab) (mema mo Mataura).—Ka patai ahau ki te Minita Maori,—(1) Ka whakaatu mai ranei ia ki te Whare mehemea he aha te tukunga iho o nga mahi a Hare Hongi i whakaturia nei i era tau atu

hei kohikohi i nga korero o nga iwi Maori; (2) kei te watea ranei aua tuhituhinga hei tirohanga ma nga tangata tino mohio, me nga tangata e hiahia ana ki te hurahura i aua tuhituhinga; a (3) kei te mahi tonu ranei a Hare Hongi i naianei i taua mahi?

Te Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ko taku utu tenei,—(1.) He ahua nui ano nga tuhituhinga kua tukua mai e Hare Hongi ki te Kawanatanga. (2.) Kaore ano aua tuhituhinga i watea hei tirohanga. (3.) No te 30 o Hune kua taha ake nei ka mutu te mahi a Hare Hongi ki te Kawanatanga. (Kupu apiti: I runga i te mea me whakatikatika marire i mua i te perehitanga, na reira e tika ana kia tukua aua tuhituhinga a Hare Hongi ki tetahi ropu ruarua, tino mohio hei mahi.)

Nga Kaunihera Marae O Araiteuru Me Era Atu Takiwa.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Tera ranei ia e whakahau kia panuitia i roto i te *Kahiti o Niu Tireni* nga ingoa me nga rohe o te Kaunihera Marae o Araiteuru me era atu takiwa Kaunihera Marae i te motu o Te Waipounamu, i naianei tonu, notemea ko nga kupu tohutohu a aua Kaunihera mo runga i era take, tae noa hoki ki nga mapi me era atu maramatanga katoa, kua tukua noatia atu ki te Hupiritini o Nga Kaunihera Marae i Poneke?

Te Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, Minita Maori).—Ko nga rohe o te Takiwa Kaunihera Marae o Araiteuru i panuitia i roto i te *Kahiti o Niu Tireni*, No. 62, i te 7 o nga ra o Akuhata, 1902. Kaore he Ture e ki ana kia panuitia atu ano; engari mehemea e mea ana te patai a te honore mema mo te panuitanga o nga rohe mutunga mai o nga kainga me nga pa kua oti nei te whakatakoto i raro i nga ritenga o tekiona 6 o "Te Ture Whakatikatika i te Ture Kaunihera Maori, 1903," ka whakaotia tatatia tena i naianei tonu.

Makereti Pihopa (Mrs. Evans).

Te Moihi (Mr. Moss), (mema mo Ohinemuri).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Kua mahia ranei tetahi tikanga mo runga mo te pitihana a Makereti Pihopa (Mrs. Evans), i runga i te kupu tohutohu atu a te Komiti mo nga Mea Maori ki te Kawanatanga i tera tau?

Te Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—I tonu te kaipitihana kia ara ano he whakawakanga mo etahi whenua Maori i runga i te mea he iti rawa nga paanga i whakataua ki a ratou ko ona whanaunga i aua whenua. Ko te kupu tohutohu a te Komiti mo Nga Mea Maori i penei, me tuku atu ki te Kawanatanga kia uiuia. I riro mai te ripoata a te Tiatia nana i whakawa te tono kia whakatautaua nga paanga o nga tangata i Rota 65 me 69 Parihi o Waipu, e korerotia nei i roto i te pitihana. Kaore kau he keehi e ara ai he whakawakanga tuarua.

Horowhenua Moana.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka whakamanaia ranei e te Kawanatanga, kua tino kore ranei ratou e whakaae ki te whakamana, i a ratou kupu whakaae mahamaha noa iho ka mahia e ratou he tikanga e riro mai ai a Horowhenua Moana hei Moana ma te katoa, i raro ano ra i te tiakitanga o nga take Maori ki taua Moana, me te tiaki i te ngaherehere e kaha rawa nei te pan me te ngaro haere i nga taha tika o taua Moana, kei tuturu ngaro rawa atu?

Te Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll). (Minita Maori).—E riro mai ai a Horowhenua Moana hei whenua ma te katoa me matua whakaae e nga Maori nona. Kua rite te whakaaro a te Kawanatanga kia whawhatia atu ratou mo runga i taua take a tona wa tuatahi e taea paitia ai. Tera ano hoki pea e taea te whakaoti he tikanga pai. Ka tonoa atu ki nga Komihana mo Nga Whenua Purotu kia whakaaro ratou mo te ngaherehere Maori i nga taha tika o taua Moana.

Rahui Maori O Mangamaunu.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita o Nga Whenua, He aha te take i roa ai te ruritanga o nga wawahanga o te Whenua Rahui Maori o Mangamaunu i Kaikoura? (Kupu whakamarama: Kei te mohio te Minita, i puta he tino kupu whakaae i tera tau ka timatatia te ruri a te paunga tonutanga o te toru marama i muri tonu iho i te whakataua a te Kooti wawahi, engari ki te titiro iho, e noho nei kaore ano i timataria taua ruri.)

Honore Te Takana (Hon. Mr. Duncan), (Minita o nga Whenua).—Tetahi wahi o te roa, no te rironga katoatanga o nga tangata o te Tari Ruri o Wairau (Marlborough) ki te ruri i nga wawahanga o te Flaxbourne Estate me te Woodside Runs. Kei te haere atu he kai-ruri i naianei ki te timata i te ruri wawahi o Mangamaunu, a ka whakahohorotia e ia te mahi.

Reriwe O Te Karaka.

Wi Pere (mema mo nga Maori o Te Tai Rawhiti).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea, i te mea ko te raina reriwe e mahia atu nei i naianai i Khipane ki Opotiki tera e hangaia a tona wa kia puta atu ki Hauraki ra ano, a he nui nga moni e hua mai ki te koroni, ka whakanohoa ranei e ratou he moni ki runga ki te rarangi moni mo Nga Mahi Nunui o tenei tau hei whakaoti i taua raina atu i Te Karaka tae noa ki Motu i roto i tenei tekau ma rua marama e takoto ake nei? (Kupu Whakamarama: He nui nga mahi ma taua raina, notemea ko taua takiwa katoa kei reira nei taua raina e haere ana kua nohoia katoatia e nga tangata mahi paamu me nga tangata whakatupu hipi, a he tino nui rawa atu nga kau me nga hipi kei taua takiwa e haere ana i naianai; e whia ano hoki nga rau miriona rakau tino whai wariu kei roto i taua takiwa; no reira e kaha noa atu ana taua takiwa ki te whakaea atu i taua moni. Ko tenei tikanga e mau nei i naianai heoi kau nga moni e hoatu ana ko nga moni e oti ai kia rima anake nga maero o taua raina i te tau kotahi, kaore rawa i te pai, a e peehi ana hoki i te tupu o taua takiwa.)

Honore Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones), (Minita mo Nga Mahi Nunui).—Kaore ahau e mahara ana tera ahau e kaha ki te whakarite i tetahi moni kia pera rawa te nui e taea ai te whakatutuki nga hiahia o te honore mema, engari e tumanako atu ana hoki ahau kia whakaritea he moni e taea ai taua mahi kia wawe te oti.

"Te Ture Taonehipi Maori, 1895."

Te Whiira (Mr. Field), (Mema mo Otaki).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka kawea mai e ia he Pire hei whakatikatika i "Te Ture Taonehipi Maori, 1895," penei na: ma te whakaara whare rawa, ma te hanga ranei i tetahi tino whakapainga, ka tika kia puritia e te kai-tango ia rihi kotahi a muri ake nei whakaputaina ai i raro i taua Ture?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kei te aroaro o te Whare nei i naianai he Pire whakatikatika i Te Ture Taonehipi Maori, a kia tae ki te whakahaerenga o taua Pire ka ahei kia motinitia e te honore mema kia rite ki tana e patai nei.

Wi Pere (mema mo nga Maori o Te Tai Rawhiti).—E tu ake ana ahau ki te whakaatu i taku whakahe ki te whakautu mo taku patai mo te Reriwe o Khipane ki Opotiki. Ki taku mahara he tino patai nui rawa atu tera, a ko te whakautu a te Kawanatanga kei te rereke noa iho kore rawa nei i te pai tetahi wahi kotahi. Kaore he kupu whakaae tuturu a te Kawanatanga, ae, ka whakaotia e ratou kia rua noa kia toru noa ranei maero o taua raina i ia tau kotahi. Maku e whakamarama atu te hiahia o nga tangata e noho ana i taua takiwa kei reira nei taua raina e haere ana. E hiahia ana ratou kia nui noa atu nga maero o taua raina e whakaotia i ia tau kotahi, a e tono atu ana hoki ahau kia whakaotia tenei pito tae atu ki Motu i tenei tau ano. Ko taua reriwe he tino mea nui mo taua takiwa, notemea he tokomaha rawa nga tangata mahi paamu me nga tangata nohonoho whenua kua noho ki runga ki nga whenua o taua takiwa. Kua tino tae rawa ki te rua mano nga tangata mahi paamu i taua takiwa naianai, a he nui ano hoki nga hipi me nga kau kei reira e haere ana. Mehemea ka mahia taua raina reriwe kia tae atu ki Motu i roto i tenei tekau ma rua marama e takoto ake nei ka timata tonu taua raina te mahi moni i reira tonu. Ma enei whika e whakaatu te kaha rawa o te tupu haere o taua takiwa i roto i enei tau kotahi tekau kua hori tata ake nei:—

Ki taku mohio ka tino marama te Whare koia ano kua tino nui rawa te tupu haere o taua takiwa i roto i tenei tekau tau kua taha ake nei. I roto i nga tau mutunga e toru kua taha tata ake nei he nui whakaharahara rawa nga whenua kua nohoia e nga tangata noho hou, kua nui rawa te neke haere ake o te maha o te tangata o te Taone o Khipane tae noa ki nga takiwa o uta atu. Mehemea ka whakaotia atu te reriwe ki Motu kua whakaturia tetahi mahi rakau nui atu. Mehemea kaore e nui ana nga moni kei te Kawanatanga hei mahi i taua reriwe kua kiia ake nei e au, kaati ko te mea tika me nama e ratou he moni motuhake hei whakaoti i taua raina, a waiho ma nga moni Katimauta o taua takiwa e whakaea atu taua moni nama. Kaore ahau e tono ana kia tukua nga moni o te koroni—e pakangatia nei i roto i tenei Whare i nga wa katoa—hei whakaea atu i taua nama; notemea e tika ana ahau kia ki ake ko nga moni Katimauta e kohikohia ana i taua takiwa e tukua atu ana i nga tau maha kua hori ake nei hei whakaea atu i nga moni i pau i nga mahi hanga reriwe me era atu mahi puta noa i te koroni. Ka kotero ano ahau i taku kupu kua korerotia nei e au i roto i tenei Whare i roto i nga tau maha, ko taua takiwa e korero nei ahau e patua noatia ana e whakakorea noatia ana i nga wa katoa, ano he motu wehe ke noa atu i Niu Tireai nei. I era atu takiwa katoa o te koroni kua whakaotitia nga raina reriwe, a i naianai kua kite atu matou kua tahuri kontou ki te whakatapata rawa i nga raina o etahi o aua takiwa. Ko nga moni katoa e utua ana e toku takiwa e tukua ana hei whakaea atu i nga moni i namaia hei painga mo era atu wahi o te koroni. Mehemea ko tenei anake te whakautu mai a te Kawanatanga mo taku patai tika, marama, pai, kaati he whakautu pohehe rawa atu kino rawa atu nei tena whakautu, a e whakaatu ana hoki i te ata he marire o nga tikanga e whakahaeretia nei. Mehemea ka pera ta ratou mahi, ka ki atu ahau "e pai ana," "engari timata atu i naianai me pupuri katoa nga

tiute Katimauta e kohikohia ana i te takiwa o Turanga, me whakapau ki roto ki taua takiwa anake." Wehea rawatia taua takiwa kia mutuhake atu i era atu wahi katoa o Niu Tireni, a waiho ma nga tangata o reira e nama he moni motuhake mo ratou anake a ma ratou ano e utu atu taua nama. He aha koia te take kia penei tonu te he o nga mahi mo toku nei takiwa? He maha nga poraka whenua nunui o taua takiwa kua oti te tua nga ngaherehere e nga Pakeha e noho ana i runga, ko nga rakau nunui anake i waihotia kia tu ana, a mehemea ka mahia te reriwe i naianei tonu kua ahei aua rakau kei reira nei e tu ana kia kania ki te mira hei papa; engari mehemea ka waihotia kia wha kia rima ranei tau kua pirau katoa aua rakau kua kore e pai hei miratanga. Tetahi hoki, tera etahi atu tangata o taua takiwa e kaha ana te titiro ki mua, kei te pupuri i a ratou ngaherehere katoa—kaore e tua ana i nga rakau—a ko ratou kei te tiaki i te tino painga nui mo ratou i runga i tera whakaaro. Kei te utu ratou i nga reiti, me te whakatoe ano i a ratou nei Takau hei miratanga kia puta ra ano te reriwe ki te ngaherehere kia taea ai aua rakau te harihari atu ki nga makete. Kua tohutohu nui te Kawanatanga i naianei me whakaora nga rakau. Kaati, e toru nga tau i mua ake nei heoi te tino kupu a te Kawanatanga ki nga tangata, koia tenei, "Tuaina nga ngaherehere, kia kaha ki te tua i te ngaherehere me te whakapai i te whenua." A te tukunga iho o taua kupu tohutohu he nui whakaharahara rawa nga eka whenua ngaherehere tino whai wariu nei kua topea kua whakangaromia ona rakau papai. He take nui ano hoki tena e tika ai kia mahia taua raina tae rawa atu ki te mutunga mai o te whenua e taea ana kia puta ki taua whenua rakau i mua o te pirautanga o nga rakau maroke e tu ana i runga, kei pirau kua kore e pai hei miratanga. Taka iho he tau taka iho he tau kaore he mutunga o taku tohe tonu ki te Kawanatanga kia whakaritea mai he moni mo taua mahi ki taku takiwa, engari e noho nei kore rawa ratou e whakaae ki te whakamana i taku tono. Ko te mahi tika ma tatou he hapai ake i te koroni kia rewa, kua e whakatotohungia kia toremi. Engari tenei ke te miharo rawa o tenei ahua ki ahau nei ko te korenga kaore i tohutohu noa atu i nga mahi a era atu mema i roto i o ratou nei takiwa. He aha rawa koia te painga e puta i runga i te mahinga kia toru anake maero o tenei reriwe i roto i te tau kotahi? Heoi kau te take o tena mahi he whakaaro anake ki nga tangata e hiahia ana ki tetahi mahi ma ratou, he whakapatipati i aua tu tangata kia koakoa ai ratou, na kona ka hoatu pakupaku nei te mahi ma ratou. Mehemea e whakaaro pono ana te Kawanatanga kia puta te koroni me whakarite rawa e ratou he moni hei mahi i taua raina kia puta tonu atu i naianei tonu, oti atu. Engari mehemea heoi ano ta nga mema e hiahia ana kia rima anake ano nga maero e mahia i tenei tau kia rima ano a tera tau, kaati he patipati pooti noa iho te tikanga o tena tu mahi. E hara i te mea e mahi tika ana koutou hei painga nui mo te koroni; engari mehemea ka whakaotia tatatia tenei raina penei me taku tohe e tohe atu nei ahau kua nohonohoa. taua whenua katoa e te tangata i taua wa tonu, a ka timata tonu te hua ake he moni i runga i taua takiwa i taua wa tonu. Tera pea etahi atu mema kua oti nei te mahi nga reriwe o o ratou takiwa kei te kata mai ki ahau mo enei korero aku. Kei te whakatakariri rawa atu ahau ki tenei whakautu mo taku patai. Ki ahau nei he tino patai rangatira taku patai, engari ko te whakautu he whakautu tutua. E tono atu ana ahau ki te Whare kia namaia he moni kia £200,000 hei whakaoti i taua reriwe i naianei tonu, a ma nga tangata o taua takiwa e utu nga initaretu o taua moni. Waihotia atu nga moni o te koroni, e whawhaitia nei e nga mema i nga wa katoa, kia takoto ana; waiho kia pakanga ana ratou ki a ratou ano mo tena moni mehemea e pai ana ratou, engari ko nga moni tena e hua ake i toku takiwa i runga i ona hipi i oua kau me ona rakau ka rahi noa atu hei utu i te initaretu o ta ratou nama. E kore rawa ahau e whakaae i naianei kia tukua nga moni e hua ake ana i toku nei takiwa hei whakaea atu i nga nama tawhito o te koroni kua toru tekau tau wha tekau ranei tau o etahi o aua nama e takoto ana.

Haere tonu nga mahi a te Whare a hiki noa i te rua tekau meneti ki te tahi karaka i te po.

Turei te 22 o Akuhata, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko etahi motini me etahi Pire, ka mntu era ka tae ki te—

Pire Pooti Memam Mo Te Whare.

Na Te Waari (Hon. Sir J. G. Ward), (Hekeretari mo te Koroni), i kokiri tenei Pire ki te Whare me te whakamarama atu i ona tikanga, ara, tona aronga nui, he mea kia mama ake ai kia tika ake ai nga whakahaerenga o nga pooti a te iwi mo nga mema o te Paremete. He roa tana whai korero. I muri i a ia ka tu ake ko—

Te Maahi (Mr. Massey,) mema mo Franklin), te Kai-arahi o te Apitihana. Ka mene ana kupu mo nga aronga o te Pire e pa ana ki te iwi Pakeha, ka tae tana whai-korero ki tekiona 179 o te Pire, ara ki nga rarangi e pa ana ki nga whakahaere mo te pootitanga o nga mema Maori. Ki tana kua tata te wa e whakamutua ai nga mema motuhake mo te iwi Maori, engari mehemea me mau tonu aua mema, kaati me whakatikatika nga rohe o

nga takiwa pooti mema Maori. Ina hoki ki te titiro te Whare ki te Takiwa Pooti o te Tai Hauauru ka kitea tekau ma whitu mano nga Maori o roto i taua takiwa, na ki te tirohia te Takiwa Pooti Mema Maori o Te Waipounamu ka kitea e rua mano tonu nga Maori o roto. Ki tana me whakatikatika nga rohe o enei takiwa e rua kia uru ai te iwa mano tangata Maori ki tetahi ki tetahi. I te pootitanga i mutu ake nei e 606 tonu nga Maori o Te Waipounamu i tae ki te pooti.

Te Raheha (Sir W. R. Russell), (mema mo Haaki Pei).—Ka mutu tana whai korero mo nga aronga o te Pire e pa ana ki te iwi Pakeha ka huri ana kupu ki nga mema Maori, ara: He kupu enei naku mo nga korero a te mema honore e noho nei i taku taha mau i whakaputa ai mo nga pooti Maori. I tenei wa, ahakoa to tatou hiahia kia tika tonu te whakahaere i nga iwi Maori o te koroni, otira kei te hipa ake nga tika e hoatu ana e tatou ki a ratou i nga tika e whakawhiwhia ki a tatou. I naianei, mehemea ra he tika nga tatau o nga iwi o te koroni, ka kite e rite ana ki te tekau ma tahi mano e rima rau nga tangata pooti mo ia mema Pakeha kotahi o te Paremete, tena mo te mema Maori kotahi tekau mano tonu nga kai-pooti. Na apiti atu ki tera tenei ano tetahi tika kua whakawhiwhia ki te Maori kaore i te Pakeha, ara; e ahei ana nga Maori ki te whakauru i o ratou ingoa ki roto ki nga pooti rouru mo nga mema Pakeha, ara, nga Maori e hiahia ana ki te pera. Ki taku kaore e tika tenei, engari me tino wehe nga Maori ki to ratou nei pooti rouru, kaua e uru ki to nga Pakeha. Kaua ratou e whai mana ki te pooti mo nga mema Pakeha, engari me pooti nga Maori mo nga mema Maori anake. Na ko tetahi mea tino he ko te hoatutanga i naianei o tetahi mema Maori mo te Takiwa Maori o Te Waipounamu, i te mea he korekore nei nga Maori o taua takiwa, ara kei waenganui o te rua mano me te toru mano te maha. Na he tino he rawa tenei ahua, ko te mea pai me whakatikatika. Ki taku whakaaro me whakamataua he tikanga hou mo Te Waipounamu, me whakauru nga Maori o reira ki nga pooti rouru Pakeha, ara me tuha haere nga Maori ki nga pooti rouru Pakeha o Te Waipounamu, ki ia takiwa i rokohanga e noho ana te Maori i reira. Ma tenei tikanga katahi ka tino whakaarohia nuitia nga take katoa e pa ana ki te iwi Maori o tera motu.

Te Teira (Mr. Taylor), (mema mo te Taone o Karaitiati).—Ka mutu ana korero mo nga rarangi o te Pire e pa ana ki te taha Pakeha, ka tahuri ki te whai korero mo nga aronga o te Pire e eke ana ki te iwi Maori, koia tenei: Ko taku tu ake he whakapuaki kupu mo nga he e kitea ana e ahau i roto i tenei Pire. Ko tetahi o aua he ko te whakawhiwhinga i nga Maori ki te mema motuhake. Ki taku mohio ki te whakarapopototia nga whakaaro o te koroni mo tenei take tera e kitea kei te tautoko te iwi i taku, moku e whakahe nei i te whakawhiwhinga i nga Maori ki etahi mema motuhake mo ratou i tenei wa. Haunga nga wa o mua, e tika ana i reira kia whiwhi te Maori i etahi mema Maori mo ratou, engari i naianei kua rereke te ahua, i te mea kua mahue nga tikanga Maori, kua whai te Maori i nga tikanga Pakeha; kua whakauruuru ratou ki te Pakeha me ana mahi, na reira ki taku ko te mea tika me huihui nga pooti Maori ki nga pooti Pakeha, ara, ko nga Maori e noho ana i roto i ia takiwa pootitanga mema Pakeha me whakauru ki nga pooti rouru Pakeha mo aua takiwa a me pooti tahi ratou ko nga Pakeha mo nga mema e whakaturia ana mo aua takiwa, ara, me rite tonu ki te Pakeha nga tikanga mo te Maori. Tena ano nga mema Maori e noho nei i roto i te Whare nei e whakaae kaore ratou e tino aro ana ki nga mahinga ture e pa ana ki te koroni katou. Ko ta ratou whakahaere mahi i roto i te Whare nei e aro ke ana ki runga ki nga pitihana e tukua mai ana ki tenei Whare e o ratou iwi Maori, e aro ke ana ranei ki nga ture e mahia ana mo nga Maori. Kaore ratou e tino whakaaro ana ki nga ture e mahia ana mo te koroni katoa, otira, ahakoa tenei ahua o ratou, kaore rawa ratou e kore te hoatu i o ratou pooti katoa hei tautoko i te Kawatanga; ma tenei ka kitea he nui rawa te mana kua hoatu ki a ratou i te mea he toko-ouou nga tangata nana ratou i pooti hei mema mo tenei Whare. Ina hoki, koia tenei te maha o nga tangata nana ratou i pooti: Hone Heke, mema mo te Tai Tokerau, 1,665; Wi Pere, mema mo te Tai Rawhiti, 2,182; Henare Kaihau, mema mo te Tai Hauauru, 3,324; Tame Parata, mema mo te Waipounamu, 343. Kaore au e tawai ana i nga mema Maori i au e korero nei e mea nei heoi ano nga mahi e aro nui ana ratou i roto i te Whare nei ko nga take anake e pa ana ki o ratou iwi Maori. Kua mahue te wa i tika ai kia whiwhi te iwi Maori i etahi mema motuhake mo ratou. Mehemea me tu tonu nga Maori i roto i te Whare nei, kaati nga mea e tika ai ratou kia pooti i roto i te Whare nei, ko nga Pire me nga mahi anake e pa motuhake ana ki te iwi Maori. Ki te kore ratou e aro nui ki nga mahi o te Whare e pa ana ki nga ture e mahia ana mo nga Pakeha kaimahi, mo nga whenua Pakeha, me era atu mahi katoa e puta ai he painga ki te koroni katoa, kaore rawa e tika ratou tokowha kia whai pooti ina whakahaerea aua tu mahi aua tu take i roto i te Whare nei. Na reira kaore e tika i tenei ra kia whakapaua nga moni a te koroni hei pooti mai i nga mema Maori hei mema mo tenei Whare. Mehemea e whakaurua ana nga Maori ki roto ki nga pooti rouru Pakeha ka kaha ke noa ake he mema mo ratou i nga mema e tu nei i tenei ra hei mangai mo ratou ki roto ki ki te Whare nei. He mea pohehe rawa atu te ahua o nga mema Maori e tu nei i roto i te Whare nei i tenei ra. Ko te Pire Pooti Mema e takoto nei i o tatou aroaro i meatia hei whakatikatika i nga he o mua atu, otira i naianei kua kitea kaore kau he rarangi i hoatu ki roto hei horoi atu i nga he kua korerotia ake nei e au, a ki taku whakaaro he mate nui rawa tenei no te Pire nei.

Honore Te Waari (Hon. Sir J. G. Ward).—E kore e taea ena mea te whakahaere kai mutu ra ano te tatau o nga tangata o te koroni a te tau e haere ake nei.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser), (mema mo Nepia).—Ko ana kupu enei e whai ake nei i whakapuaki ai mo

tenei Pire i pa ki te taha Maori, haunga ana korero i ahu atu ki te taha Pakeha, koia tenei, ara: Ki toku whakaaro e he ana kia tokotoru nga mema Maori o tenei Whare e tu nei hei mangai mo nga tangata wha tekau mano te maha e noho nei i te Motu o Aotearoa, a kia kotahi te mema Maori hei mangai mo nga pooti Maori e toru rau tonu o Te Waipounamu. Engari ki toku nei whakaaro ka taea ano te whakatika o tenei he; a i runga i tenei take e korerotia nei, e koa ana ahau kei te tautoko te Minita, mo nga Mea Maori, i taku, a e whakamoemiti ana ahau ki a ia mona kaore nei e kotiti ke ana i tana tikanga i whakatakoto ai i tona urunga tuatahi hei mema mo tenei Whare. Ki taku kua taka noa atu te ra e whakamutua ai te tu o nga mema Maori hei mema mo tenei Whare. Kei te rereke ta te Minita Maori i ta te Pirimia, otira kei te piri pono te Minita Maori ki tona iwi Maori. Kua kite ia he mea pai mo te iwi Maori kia whakamutua te tu o nga mema Maori i roto i te Whare; mehemea e tautoko mai ana ia i te taha ki au me oku hoa, ka taea e tatou te whakatika kia takoto pai tenei [unclear: take] mo ake tonu atu, i tenei tuunga o te Paremete. Kua tenei take e tukua hei mea pakanga i waenganui i te taha Kawanatanga raua ko te taha Apitihana. Kei te piri pono te Minita Maori ki tona rangatira, ara, ki te Pirimia, kaore ia e whakataka i a ia. Kei te Pirimia ano ona whakaaro mo tenei take e korerotia nei, a ka maha ana whakapuakanga i aua whakaaro ona. Ko te taha ki a matou ko oku hoa, e penei ana ta matou kupu, "Whakakorea atu nga mema Maori, e hara i te mea hei painga mo matou, engari hei painga mo te iwi Maori." Mehemea e tino tatu ana tenei whakaaro a matou ki roto ki nga ngakau o nga mema o te Whare nei, kaore e kore ratou te tahuri ki te hanga i te ture kia pera te takoto.

He MEMA HONORE.—Kei te hiahia te nuinga o nga mema ki tau e tohe mai na.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser).—Ae ra; engari ko te he, kaore te kaiarahi, ara, te Pirimia, o te Whare nei e whakarongo ki ta ratou. Maku e whakatakoto atu te aronga o tenei putake ki nga Maori, haunga te Paremete, mehemea koa ka mohio mai nga Maori, ara, ki te riro i taku e tohe nei, hei reira ka tu ia mema Pakeha puta noa te Motu o Aotearoa hei mangai mo te iwi Maori, a ka riro ma matou ma nga mema Pakeha e tiaki e manaaki nga mea katoa e pa ana ki te iwi Maori, a he nui te painga e puta ki a ratou ki te tae taku e tohe nei ki tona tutukitanga. E penei ana taku, ko te tino take i tautoko ai te Honore Minita Maori i taku e tohe nei mai ano o te ra i uru ai ahau hei mema mo tenei Whare, ara, me whakamutu nga mema Maori e tu motuhake nei mo te iwi Maori anake, koia tenei, hei pai hei ora mo te iwi Maori taua tohe aku ina whakaaetia e te Whare nei. Na reira ka tono atu ahau ki a ia kia whakapaua e ia tona kaha hei whakatutuki i taku tohe, i tenei taima tonu e takoto nei te Pire nei i te aroaro o te Whare. Ki te kore ia e whakaae ki tenei, kaati, ka whakamatau ahau ki te whakatakoto i tetahi whakaaro. Kua puta ano i au tenei whakaaro i mua. He penei, kia rua nga pooti rouru—kia kotahi mo nga Pakeha kia kotahi mo nga Maori. Kaore kau hoki he pooti rouru Maori i naiane. Ko taku e mea nei, me uru ia tane ia wahine Maori, kua hipa atu nga tau i te rua tekau ma tahi, ki roto ki te pooti rouru Pakeha ki te pooti rouru Maori ranei.

Te Arena (Mr. J. Allen).—Ki te pena ka uru ratou ki nga rouru e rua.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser).—Ki taku whakaaro kaore nga Maori e mea kia rua a ratou pooti. E penei ana taku, tukuna atu ki a ratou te whakaaro ko te hea ta ratou pooti rouru e pai ai. Ko te whakahaere pooti mo nga mema Maori i enei tau kua pahemo nei he tinihanga noa iho he pohehe noa iho. Kaore kau o ratou pooti rouru, a ka ahei noa atu te Maori te eke ki runga ki tona hoiho oma haere ai ki ia kainga ki ia kainga pooti ai, a mutu rawa ake te pootitanga kua maha noa atu nga pootitanga o te tangata kotahi ra. Koia tenei te mahi a nga Maori i nga pootitanga mema katoa. Kei te rongu te ao katoa ki tenei mahi; kaore e huna ana. E tino kitea ana tenei mahi tinihanga i runga i nga pootitanga i nga mema Maori mo tenei Whare. Kaore te iwi Maori e mohio ana he mea tapu rawa he mea taumaha rawa te hoatu i te pooti mo te mema, a me tika te hoatu. Kaore he tikanga ki a ratou, heoi ano ka tutuki ki ta ratou i hiahia ai, koia tera. I te wa o nga kaumatua Maori, i te wa kaore ano te iwi Pakeha i tae mai ki konei, ma te mahi tohunga ka hinga te hoa riri. Na reira, e ai ki ta mua kaupapa mai, ka tika kia tinihangatia te hoa riri e hinga ai. Na reira ki te toru ki te wha nga pootitanga o te tangata kotahi, e ai ki ta mua, he aha te he? Kaore kau he rarangi i roto i te ture hei peehi i tenei mahi a ratou. Engari tukua mai ki taku, kia rua nga pooti rouru—kotahi rouru mo nga Maori kotahi rouru mo nga Pakeha. Ko te mata tenei o te weeti. Kia uru te Pire ki roto ki te Komiti ka pera te aronga o taku menemana e motini ai, a tenei au e tumanako atu nei tera te nuinga o te Whare nei e tautoko i au.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema honore me titiro i *Hansard*.

Te Piha (Mr. Fisher), (mema mo te Taone o Poneke).—E te Pika, e tu ana ki te hamumu ake i etahi kupu ruarua nei mo nga mema Maori e korerotia nei i te po nei. Kua puakina ano e ahau tenei putake i roto i aku whai korero ki te iwi i naia tata nei, na reira e kore e tika kia noho puku ahau mo tenei take i naiane. Kei te whakatika ahau ki nga kupu katoa kua puta nei i te mema honore mo Karaitiati raua ko te mema honore mo Nepia. Na mo runga i tenei putake e mea ana ahau me penei taku kupu: i runga i to tatou hiahia kia taua-rite ki te iwi katoa te whai mana ki te pooti mai i etahi mema hei mangai mo ratou ki roto ki te Whare nei, na reira kei te ngana tonu tatou i nga wa katoa ki te whakatikatika i nga rohe o ia takiwa pooti, a he aha te mea e kitea ana e tatou i roto i te Whare nei i tenei ra? Tenei kua kitea e tatou—kua whakaaturia mai nei hoki ki a tatou—ko te mema honore mo Te Waipounamu e whiwhi ana i te pooti ki roto ki te Whare nei i te pooti rite tonu te mana ki

te pooti o ia o era atu mema o te Whare, otira e 343 tonu nga pooti nana ia i whakatu hei mema mo tenei Whare. Tena ia na tirohia te takiwa pooti nana ahau i whakatu hei mema ka kitea e 4,700 nga tangata nana ahau i pooti i uru mai ai ahau ki konei, na reira ka tika kia kiia e tau-a-rite ana nga pooti, ina hoki ko ahau na te 4,700 nei i pooti mai ki te Whare nei kua whakaritea te whai mana o toku pooti i roto i te Whare nei ki te pooti o te mema Maori i uru mai ki roto kite Whare nei i nga pooti o nga tangata e 340 mutu. Kia u ai tenei kupu aku ki roto ki nga whakaaro o nga mema honore, me penei e au, e rite ai to maua tu ko te mema honore mo Te Waipounamu i roto i te Whare nei, kia tekau ma wha oku pooti kia kotahi tonu tona i roto i te Whare nei.

Te Honore Makauana (Hon. Mr. McGowan).—Kei te pootitanga e haere mai nei ka rereke te ahua.

Te Meiha (Mr. Major), (mema mo Hawera).—Ko enei e whai ake nei ana kupu mo nga mema Maori, haunga ana korero mo nga taha o te Pire e pa ana ki te taha Pakeha anake, ara: Ka whai kupu ahau mo nga korero i puta i te mema honore mo te taone o Karaitiati, i a ia i whakaputa nei i ona whakaaro mo nga mema Maori. Kua hamumu ano ahau i roto i te Whare nei i mua, ki taku me whakamutu atu nga mema motuhake mo te iwi Maori. Ki taku me whakauru nga Maori ki roto ki nga pooti rouru Pakeha, ma tera ka whiwhi ratou i te pai mo ratou.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ko tenei anake te mema Maori i whai-korero mo tenei Pire. He whakahe anake te nuinga o ana korero ki nga kupu a nga mema Pakeha i whakapuaki ai mo te Pire. Me titiro i *Hansard*.

I muri i a Heke ka tu ano ko etahi atu mema Pakeha, a he pera ano te aronga o a ratou korero me nga kupu a nga mea kua perehitia nei ki konei.

I whai-korero ano te Minita mo nga Mea Maori mo tenei Pire. Me titiro ana korero i *Hansard*. Ka mutu nga mema Pakeha ka tu ake a Honore Ta J. G. te Waari ki te whakautu i nga whai-korero.

Te mutunga iho paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te toru tekau meneti te paahitanga o te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 30 o Akuhata, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Kaunihera Whenua Maori.

No tenei ra ka panuitia tuaruatia *pro forma* tenei Pire a tukuna atu ana ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Haere tonu nga mahi a tae noa ki toru tekau meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 31 o Akuhata, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Korero Mo Nga Maori O Tauranga Me Te Tiriti O Waitangi.

Henare Kaihau (mema mo nga Maori o te Tai Hauauru).—He patai taku kei runga i te Ota Pepa e noho ana mo runga mo te raruraru kua ara mo te taha ki etahi Maori i te takiwa o Tauranga. Ko te whakautu mai a te Kawanatanga mo taua patai kaore i te pai. E hara i te mea kei te takahi aua tangata i te ture. Ko te putaketanga mai o tau raruraru na runga na nga ture rereke rawa atu kua paahitia nei mo te taha ki nga iwi Maori. Tetahi raruraru ko nga rohe wahanga iwi o mua iho i waenganui i aua iwi kihai rawa i whakaarohia e te Kaunihera Maori. I puta te kupu whakaae a te Pirimia ki ahau ka haere raua ko Mahuta ki Tauranga ki te whakaoti i te raruraru mo aua rohe, engari kaore ano i mana i a ia taua kupu ana. Kaati ra, i te mea e pena ana, na te Kawanatanga tonu te he i ara ai tenei raruraru. Kaore rawa i tika kia hopuhopukia atu aua Maori ki te whareherehere. Ko te mea tika me whakakore atu te whiu kua whakataua ki runga ki a ratou. Ko te iwi Maori nui tonu e hara i te iwi takahi ture, engari ka he ana te mahi mo ratou na tena ratou i akiaki kia tu ki te oiio i a ratou. Maku e tohutohu atu ki te Kawanatanga te whakaotinga tika mo tenei raruraru ki taku nei mahara. Me tahuri te Kawanatanga ki te paahi i nga ritenga ture e whakatutukitia ai nga hiahia o nga iwi Maori. Kaore ahau e mea ana kia paahitia tetahi ture hei takahi i nga ture Pakeha e mana nei i naianei. I patai ano ahau i tetahi patai atu ano, mo te taha ki te Tiriti o Waitangi, a ko te whakautu e penei ana "Ae-Kaore"; kore rawa he painga o tena tu whakautu. Ka kite nga honore mema e noho ana taua whakautu i runga i te Ota Pepa o nga Patai. Me tohutohu atu e au, e ki ana tenei whakautu ko te takahanga tuatahi o te Tiriti o Waitangi no te whakakorenga atu

a Kawana Pitiroi i te mana piriemihana a te Karauna. Maku e whakamarama te take i pera ai. Na te he rawa na te iti rawa o nga moni e hoatu ana e te Kawanatanga hei utu mo nga whenua o nga Maori, na reira whakaaro ana nga Maori e kaore i te whakamanaia nga tikanga o te Tiriti o Waitangi. Na te Karauna tonu tena takahanga i te Tiriti, e hara i nga Maori. No reira e ki ana ahau kaore rawa i te tika tenei mahi whakapeau ke a te Kawanatanga e whakawiri nei i te ahuatanga o nga mahi i mahia i taua wa, engari e tino he ana. Kei te ki atu ahau na nga Pakeha tonu tena takahanga i te Tiriti. Me patai atu ano ahau ki te Kawanatanga i naianei; ko wai koia te tangata hara i naianei, ko Kawana Pitiroi, ko tenei Kawanatanga ranei e tu nei? Kua uiuia ranei tena hara, kua whakataua ranei? Ki taku mohio kaore ano. Kaore ano i whakawakia i te aroaro o te ture kia kitea ai memeha kua takahia nga ritenga o te Tiriti. E ki atu ana ahau kaore rawa te Kawanatanga e kaha ki te ki mai ki ahau kua uiuia tenei take kua puta ranei he whakataunga mo runga i tenei take e tika ai ratou ki te ki penei, koia ano, kei te penei me ta ratou whakautu te aronga o te takoto o tenei take. No reira ko enei raruraru katoa e tau nei mo te taha ki te Tiriti o Waitangi—e ki nei hoki te whakautu kua whakarereketia etahi wahi kua takahia ranei—na runga anake na nga mahi a te Kawanatanga. E ki ana hoki taua whakautu no te tauritanga o nga Maori ki te hapai patu mo nga Pakeha, he takahi tena na ratou i te Tiriti. Kaati, na wai koia tena whawhai? I tuku kupu mai koia to tatou Kuini i mate nei ki nga rangatira o Niu Tireni penei na e hiahia ana ia me ara he whawhai i waenganui i nga iwi o tenei koroni? Kore rawa ana kupu pena. Na nga Pakeha tena whawhai, a i ara i runga i etahi tautotohe me etahi rarururutanga. Ko te putanga o tena whawhai kaore rawa e tika kia hapainga mai i naianei hei take e kiia ai kua takahia te Tiriti o Waitangi kua wahia kua kore atu ranei etahi wahi ona. Me tohutohu atu e au nga kupu mutunga o taua whakautu e ki nei kei te mana tonu te Tiriti. Mehemea he tika tera he aha koia te mea i tika ai enei ture Whenua Maori e peehi kino nei i nga iwi Maori puta noa i te koroni i roto i enei ra? E kaha rawa atu ana te kino o te taumahatanga o enei ture ki runga ki te iwi Maori i roto i tenei ono tekau tau kua pahure ake nei. Kaore ratou e tukuna ana kia hapai ana i nga mana me nga tikanga i whakapumautia ki a ratou i raro i taua Tiriti ki te whakahaere i o ratou whenua i o ratou taonga me a ratou mea katoa. Ko te mea e whaia atu nei e te koroni i naianei he herehere rawa i nga ringaringa me nga waewae o te Maori kia kua rawa e taea te aha te a, ara, nga waewae o nga tamariki Maori a to tatou Kuini i mate nei i piri pono tuturu ki a te Kuini, ratou ko nga Pakeha tuatahi i haere mai ki tenei koroni, i riro nei nga Maori e awhina e manaaki. Tera etahi wahi whenua nunui i hoatu e nga Maori o aua ra hei whenua awhinatanga mo nga Mihinare me nga rangatira o te Hahi i taea ai te whakatuturu o nga mahi ako, i te whakapono Karaitiana puta noa i tenei whenua. Ko aua whenua katoa i naianei kua murua katoatia atu kua tangohia atu i nga Maori, a e noho noa iho nei a ratou tamariki i roto i tenei ra kaore rawa he huarahi e whiwhi ai ratou ki nga matauranga, e akona ai ranei ratou. Heoi ra, ki taku nei titiro e tohu ana nga ahuatanga o enei ra kei te haere tata mai te ra e tangohia atu ai nga eka whenua whakamutunga e toe ana i roto i nga ringa o nga Maori, a ka whiua ki te mana o te Poari Pakeha mana e whakahaere. He aha te take o tena mahi? He kuare koia no nga Maori? E kaha noa atu ana nga Maori ki te whakahaere i nga mea e pa ana ki a ratou. Kua whakaaturia kua kitea to ratou kaha ki te whakahaere me te pupuri i o ratou whenua tae rawa mai ki te wa i tae mai ai te Pakeha ki tenei Motu; a tetahi tohu hoki o to ratou kaha me to ratou mohio koia tenei, ahakoa nga mahi katoa a te iwi Pakeha kaore nei ano i riro katoa nga whenua o nga Maori i a ratou; no reira e tono atu ana ahau ki te Whare nei kia ata titiro marire ki enei kupu aku.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—E kore ahau e tu ki te whakaroa i te taima o te Whare engari na nga rangatira o nga iwi Maori o Tauranga i tuhi reta mai ki ahau i nga ra o tenei wiki kua taha ake nei mo runga i te take e hapaingia nei i roto i tetahi o nga patai a te honore mema Maori o te Tai Hauauru. Kua tono mai aua Maori ki ahau kia tiakina e au o ratou take tika ki te takiwa whenua kua whakakorengia nei e te Kawanatanga kia tu ai he Kaunihera Maori motuhake mo ratou ake. E tino ki atu ana ahau ki te Minita Maori me te Kawanatanga ko nga tangata tika kia whai reo mo taua takiwa ko nga Maori ano o taua takiwa tuturu ake ano, kaore e tika nga Maori o etahi takiwa o waho ke atu. Na reira e tino ki ana ahau kaore e tika kia whakarereketia he tikanga, pena me te kupu a te honore mema Maori o te Tai Hauauru e ki nei kia whakauruhia atu taua takiwa ki roto ki te takiwa kaute o Waikato nui tonu. E hara i te mea na te whea hara a te whea tangata i ara ai taua raruraru, engari na te korero tohutohu whakakiikii atu ki aua tangata, penei na, kaore e tika kia utu ratou i te taake kuri; a no te tohutohutanga peratanga atu ki etahi o nga Maori o Aotearoa kore rawa nei ratou i whakarongo atu ki ena Kaunihera Maori, hei aha ma ratou, ka ana e kore rawa e utua e ratou tena taake kuri, notemea kua puta te kupu a Mahuta e ki ana "kauaka." Engari e tika ana koia kia whakaetia atu te mea e tonoa mai nei e enei tangata, i te mea hoki kua kore ratou e whakarongo ki te ture na ratou nei ano i tonu; a me whakakore noa iho koia e tatou te tangata tika, te rangatira o taua takiwa? E ki ana ahau me mau tonu te Kawanatanga ki te kupu tohutohu mai a nga tangata o taua takiwa, kaua e whakarongo atu ki nga reo tangata noa iho kaore nei he whai paanga kia kotahi ki taua takiwa. E tautoko ana hoki ahau kia mahia te reriwe o te Tai Rawhiti, me te ki atu hoki mehemea e wehewehea tikatia ana nga moni e whakapaungia ana ki runga ki nga Mahi Nunui katahi ka whakaarohia tikatia te reriwe o te Tai Rawhiti, me te whakaroanga atu hoki o te reriwe i te pito hauraro o te motu nei atu i Akarana tae noa ki Hokianga me Kororareka.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—E tu ake ana ahau ki te whai kupu mo runga mo nga patai a te honore mema Maori o te Tai Hauauru. Mo te taha ki tana patai mo nga Maori o Tauranga i hopuhopukia atu nei ki te Whare herehere mo to ratou korenga i whakaae ki te utu i te taake kuri, ki taku mahara e tino tika ana kia hopuhopukia aua tangata mehemea kua takahi ratou i te ture. E rua rawa nga ture e tu nei e pa katoa ana ki runga ki tenei take—ko te Kaunihera Pakeha me te Kaunihera Maori, a e whai mana ana aua Kaunihera e rua ki te tono kia utua te taake kuri. E kiia ana na Mahuta i tohutohu atu ki aua Maori kia kaua e utua e ratou. Kaore ahau e kaha ki te ki i rongo tonu oku taringa ki a Mahuta e korero pera ana, engari ko te korero tena e korerotia ana e te katoa. Ka tuaruatia ano e au taku kupu, kaitoa kia mau aua tangata. Me ki atu ahau ki te honore mema me tahuri ia ki te tono kia hangaia ano tetahi atu ture kia toru tahi ai, penei na, ko nga iwi e noho ana i raro i te mana o Mahuta kaua e tonoa kia utu i te taake kuri. Mehemea he tangata whai mana ahau he tangata kaha i runga i te mana o te ture ka haere ahau ki te kikikiki haere i nga kumu o nga tangata e turi ana ki te whakahau a te ture kaore e utu ana i te taake. Mo te patai a te honore mema mo te Tiriti o Waitangi; kei te tino tika rawa atu ana korero mo tena take ki taku titiro. Ko te Tiriti o Waitangi i naianei kei te takoto raruraru noa iho, a e whakararuraru ana i nga Maori me nga Pakeha tahi. Tena iana whakaarohia te whawhai i ara i nga ra o mua. Kua kiia na nga Maori taua whawhai. Ko nga Pakeha kei te ki na nga Maori tena mahi he, engari ko nga Maori e ki ana na nga Pakeha tuturu tera mahi. Kaore ano i tu he uiuinga whakawa kia kitea te take i ara ai taua whawhai. Kaore ano i tuturu kimihia kaore ano i tino whakataua pumautia, e, na wai ranei te take o taua whawhai; engari ko ahau e tino mohio tuturu ana na nga Pakeha tena mahi, he hiahia no ratou ki nga whenua o nga Maori kia riro i a ratou. Kaati, ka whakaae ranei tenei Whare ki te whakatu i tetahi Roiara Komihana hei uiui hei rapu a hei whakatau tuturu mo ake tonu atu, mehemea na wai ranei te putaketanga ake o tena whawhai? E tono atu ana ahau kia ata titiro maire nga mema honore ki tena take. Na te Kuini i tono mai he hoia ki Niu Tireni ki te whawhai ki nga Maori, ko Tianara Kamerana te rangatira o aua hoia; whawhai ana ratou ki Waikato, ka mutu ka haere ki Tauranga ka whawhai ano i reira, a i era atu wahi ano hoki. I muri iho ka hoki atu ano taua Tianara ki Ingarangi; te taenga atu ki reira ka tino puta i a ia tenei kupu, na nga Pakeha anake te take o te whawhai me te raruraru i Niu Tireni, e hara i nga Maori i whakaara te pakanga. Na, katahi ka puta te kupu a te tino tumuaki o nga mahi i Ingarangi i taua wa—ko wai ranei tona ingoa—"puriti iho nga hoia i Ingarangi, waiho ng Pakeha o Niu Tireni ma ratou ano rato e tiaki e oioi e whakaora mehemea k whawhaitia ano ratou a muri atu." N te mohiotanga o nga Pakeha nunui Niu Tireni i era ra—ara o Te Makarini me era atu tangata pera—no to ratou mohiotanga kua pera te aronga, e hara i te mea ko ratou anake ano te mana engari kei roto noa ratou i te kapu o te ringa o nga Maori, katahi ka tahuri ki te patipati me te whakanui me te hianga i nga Maori i runga i nga huarahi whakapohehe; a riro ana i a ratou kupu hianga etahi o nga rangatira Maori o te motu nei, tahuri ana aua rangatira ki te kohura i o ratou iwi ka hokohoko i o ratou whenua; koia i noho mate ai nga iwi e noho nei i roto i tenei ra. A i naianei ko nga Pakeha o tenei whakatupuranga, i tupu hou ake nei i muri mai o era mahi katoa, kua mau ano ki era whakaaro pohehe, he noa iho nei. He kaumatua ahau, tetahi o nga morehu kaumatua e ora nei o tera whakatupuranga, engari mehemea e whakahihi ana te iwi Pakeha o tenei motu ki to ratou kaha mehemea e hiahia ana ratou ki te whawhai, kaati, ahakoa toku kaumatua ka ki atu ahau "e pai ana, haere mai, ko ahau to koutou hoa." Ka taea e au te whakatu tetahi wha mano hoia Maori hei hapai patu ki runga ki te iwi Pakeha; engari kaua nga Pakeha e tono hoia hei hoa mo ratou i Ingarangi, ta te mea na te homaitanga a Ingarangi me te Kuini i te Tiriti o Waitangi ki nga Maori na tera anake i arai te hiahia o nga Pakeha ki te poroporo i nga kaki o nga Maori taea noatia mai tenei ra. E tino mohio ana ahau mehemea kaua te Tiriti o Waitangi kua tapahia noatia atu e nga Pakeha nga kaki o nga Maori. No reira e tino ki atu ana ahau i naianei ki nga Pakeha, tena, mehemea e hiahia ana koutou ki te whawhai e pai ana me whawhai. He aha koia te pai o tenei mahi ki te hanga ture i tena tau i tena tau hei kinikini atu i tena wahi o te kikokiko Maori a hei tapahi atu i tera atu wahi o te kikokiko Maori me te muru atu i tena mea ana me te tango atu i tena tika ona kia kore rawa tetahi mea kotahi e toe? E kore rawa ahau e whakaae atu ki tera ahua. A i te mea kua whakamaramatia atu e au i naianei enei ahua katoa mehemea ka tohe tonu nga Pakeha ki te tukino me te hanga he i te iwi Maori, kaati, heoi ano taku korero whakamutunga, e kore e kitea e au he kupu kino e kaha ana hei whakaatu i te nui rawa o taku whakaaro whakahawea mo nga tangata mahi pera.

Haere tonu nga mahi a te taenga ki te tekau ma rima meneti te paahitanga o e tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 1 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Nga Ture Whenua Maori.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Kua tae mai ki ahau tetahi reta na nga mema Maori tokotoru, na Hone Heke, na Wi Pere, me Tame Parata, mo runga mo te whakanohonohoanga o nga whenua Maori. He take nui taua take, a ka nui ano hoki te marama o te takoto o nga kupu o taua reta, a tena e tau hei maramatanga mo nga honore mema. E tono atu ana ahau kia whakaaetia kia whakatakotia e au taua reta ki runga ki te teepu.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Kaore ahau i te mohio e tika ana ranei kia whakatakotia ki runga ki te teepu tetahi reta e whakaatu ana i nga whakaaro o etahi o nga mema o tenei Whare, notemea ko ena whakaaro hoki ka taea noatia atu te whakaatu i runga i te whai korero i roto i te Whare, a mehemea ka whakaaetia tenei, e hiahia ana ahau kia mohio ka whakaaetia ranei tena tikanga ki era atu honore mema kia pera hoki ta ratou whakaatu i o ratou nei whakaaro ki te Whare nei. Mehemea ka whakaaetia tenei reta kua kore he huarahi e tu ai aua mema ki te whakapuaki i o ratou mahara mo runga i tenei take, engari me ata whai-korero marire katahi ka tika, ka ahei hoki etahi atu mema ki te tu ki te whakautu. Ki taku titiro he tikanga rereke rawa tenei, a e tono atu ana ahau kia whakataua mai e te Pika mehemea e tika ana kia penatia.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Kaore aku hiahia ki te tohe i tenei take. I tuhia mai ki ahau te reta nei, a he tino take nui tenei take; engari i mahara ahau he mea pai pea kia whakatakotia atu e au enei maramatanga e mau nei i roto i tenei reta ki te aroaro o nga mema o te Whare.

Te Herihi (Mr. Herries).—E tumanako atu ana ahau me whakatakoto and hoki e te honore mema ki te aroaro o te Paremete aku reta e tuhi atu ana ki a ia mo runga mo etahi take nunui e pa ana ki te katoa.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon).—Kei te ahua o nga take o ena reta te tikanga mo tena. Kaore aku hiahia ki te tohe i tenei mea, a ka tono atu ahau me ata waiho kia tirohia ra ano e te Pika nga kupu o te reta nei.

Te Haringi (Mr. Harding), (mema mo Kaipara).—E patai atu ana ahau, mehemea ka whakaaetia kia whakatakotia e te Pirimia tenei reta ki runga ki te teepu, tera ranei e whai mana ia honore mema ki te panui-a-tuhituhi i tana whai korero ka mutu ka whakatakoto atu ki runga ki te teepu takoto ai?

Te Teira (Mr. Taylor), (mema mo Karaitiati).—E tu ake ana ahau ki te whai kupu mo runga i tenei motini—

Te Pika (Mr. Speaker).—Ki taku mohio me matua whakataua e au mehemea e tika ana te motini kaore ranei. Ki taku mahara kaore pea i te tika. E kite iho ana ahau he roa noa atu te reta nei, tekau ma rima pea ianei nga wharangi he mea patupatu puputu ona raina ki te mihini. Kei te hawhe paahi o te whitu ka whakapuakina e au taku kupu whakataua.

Haere tonu nga mahi a no te tekau meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 5 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Ngatimutunga Hapu.

I runga i te motini a Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Whakahaua ana, Ko te ripoata a Hemi Make, Komihana, mo runga mo nga kereme a Heni te Rau mo te taha ki nga tangata ngaro o te hapu o Ngati-Mutunga ki tetahi poraka whenua e kiia ana i rahuitia mo ratou, kei roto i te Takiwa Ruri o Waitara, me ta ki te perehi a me, whakatokoto ki runga ki te teepu o tenei Whare.

Nga Ture Whenua Maori: Reta A Etahi Mema.

Te Pika (Mr. Speaker).—I te Paraire o tera wiki mea ana te Raiti Honore Te Pirimia kia whakatakotia ki runga ki te teepu o te Whare te kape o te reta a Hone Heke, a Tame Parata, me Wi Pere, i tuku ai ki a ia mo runga mo nga Ture Whenua Maori. Whakaarohia ana he Paina Ota mehemea e tika ana ranei kia whakatakotia ki runga ki te teepu o te Whare te reta i tuhia e etahi mema e pa ana mo nga tikanga ture e e takoto ana i te aroaro o te Whare i naianei. Ki taku mahara he takahi tena i nga Ruuri Pumau o te Whare me nga whakataua a nga Pika o mua atu, mehemea ka tukua te mema kia takahi ana i nga ruuri tipeiti e ki nei e kore e ahei kia whai kupu mai nga mema ki te Whare i runga i te reta i te whai korero ranei i tuhituhia. No reira ko taku whakataua tenei; ko tenei motini kia takoto tenei reta ki runga ki te tepu, kei te he.

Hone Heke.—E ahei ana ranei kia whai kupu ahau mo runga i tenei take?

Te Pika (Mr. Speaker).—Kaore; kua whakapuakina e au taku kupu whakataua, kaore kau he motini.

Nga Taitara Me Nga Mahi Whakanohonoho Whenua Ki Te Tangata.

No tenei ra ka whakahaerea ano te korero mo nga taitara me nga mahi whakanohonoho i nga whenua o te koroni ki te tangata. I timata tenei korero i runga i te motini a te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon) kia whakatikatikaina nga Ture e pa ana ki nga whenua o te Karauna e toe ana, na runga i tenei ka takoto te menemana a Te Maahi (Mr. Massey) hei tawari i ta Pirimia.

He tokomaha noa atu nga mema i wkai-korero mo runga i tenei putake; he tautoko ta etahi i te tikanga whirihoura, he tautoko ta etaki i te tikanga riihi. Ka mutu ratou ka tu ko—

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—E kore akau e wkakaroa rawa i te Wkare mo runga i tenei korero, engari he hiakia noku ki te wkai kupu poto nei mo etahi o nga korero a te mema whakamutungu. He ngawari noa iho ki a ratou ko ona koa mema ta ratou korero e ki nei kaore he painga o te Ture Kaunikeru Maori. E whakaae ana ahau korero ano he poraka whenua Maori nunui i riro mai hei whakanohonohoanga ki te tangata i muri i te paahitanga o taua ture o te tau 1900, engari me titiro tata ki tenei, hei tonu, ahakoa te whakapuaretanga o nga wkenua ki te Pakeha kaore te Pakeha i ngakaunui ki te tango i aua wkenua. Titiro ki Okotu Poraka, e toru rawa nei whakapuaretanga. Kei whea te tangi whenua a te Pakeka e korerotia nei e nga mema. Kei whea?

He Honore Mema.—Na te riihitanga ra pea.

Hone Heke.—E penei ana ranei te tikanga o tena kupu, ko matou ko nga Maori e hiahia ana ki te whakapuare i o matou whenua i runga i te riihi, a kaore nga Pakeha e whakaae ki te riihi i aua whenua ko te take kaore e tukuna ana kia riro atu te wkirihoura i a ratou? Mehemea ko te take tena he aha i kiia ai no nga Kaunihera Maori te he? Kei te hanga huarahi matou e riro ai i a koutou nga [unclear: wkenua] ki mai ana koutou kaore koutou e pai ana ki te riihi engari te whirihoura. Mehemea e pena ana, mehemea kaore nga Pakeha e pai ana ki te tango i aua whenua kua wkakapuaretia nei e te Kaunihera Maori, kaati, e hara i nga Kaunihera Maori tena he. Engari mehemea no nga Kaunihera Maori te he e hara tena i te mea he kore hiahia no nga Maori ki te wkakapuare i o ratou whenua kia tangotangohia; engari no nga Pakeha tena he, e tangi atu nei kia whiwhi ratou i te whirihoura kua te riihi; a no te Paremete hoki tetahi he kore kaore e pooti moni hei awhina mo aua Kaunihera. Mehemea i homai e te Paremete he moni ki nga Kaunihera Whenua Maori hei tapatapahi, hei ruri, hei hanga rori, hei hanga piriti, e tae atu ai te tangata ki aua whenua, kua kore enei kupu tangi e whakaarahia nei; engari me pewhea koia e taea ai e ratou te whakapuare i nga whenua mehemea ka kaiponuhia atu nga moni e ahei ai ena mahi tika te whakaotioti i te tuatahi? I raro i te Ture o te 1900 kaore e kiia ana ma te koroni e homai ena moni a kua e utaina ki runga ki nga whenua Maori e whakapuaretia ana kia riihitia. Paahitia ana e te Paremete taua Ture me te uru atu ano nga tikanga e rite ana, penei na, ko nga moni e utua ana e te koroni hei whakapuare i aua whenua me uta ki runga ki aua wkenua. Engari mehemea ka kore koutou e whakaae ki te whakawhiwhi atu ki aua ropu i nga moni e tika ana hei tapatapahi, hei mahi rori, hei hanga piriti, heoi, e kore rawa e taea e ratou te whakatutuki i ta ratou mahi. Mehemea ka hoatu he moni ki aua ropu kaore rawa he uauatanga o te whakanohonohoanga tangata ki runga ki nga whenua Maori. Heoi kau te uauatanga ko te hiahia o nga Pakeha o tenei koroni kia riro i a ratou te whirihoura o aua whenua. Kaati, me ki atu ahau i konei e tino whakaae atu ana ahau ki te korero a nga mema Pakeha e ki nei ko a tatou whenua Karauna katoa e toe mai nei me pupuri, a me tuku i runga i te riihi anake. Me pupuri e te Kawanatanga nga toenga o nga whenua Karauna a me tuku atu kia riihitia kia whai hua ai. He maha nga mahi ma a tatou reweniu e mahara nei tatou tera e tupu haere ake i runga i nga toenga o a tatou whenua Karauna, a mehemea ka hokona atu te whirihoura o aua whenua ka ngaro katoa atu tena huarahi reweniu nui a e hara i te mea mo naiane i anake, engari mo ake tonu atu. No reira hoki ahau i ki ake ai me mutu rawa te hoko o nga whenua Maori, ahakoa ki te tangata rawaho, ki te Karauna ranei. Mehemea ka whakaaetia kia haere tonu te hoko heoi kua taka nga iwi Maori hei taumahatanga ki runga ki te koroni, a ki taku mohio kaore i te pena te hiahia o te nuinga o nga Pakeha o tenei koroni.

Te Arihana (Mr. Allison).—Ka taea ra tena te arai atu.

Hone Heke.—Kua taea ranei e tatou te arai atu mai o te tau 1862? Kore rawa. Kua taea e tatou te arai atu mai o te tau 1840? Kore rawa atu, tae rawa mai ki te tau 1900. Ko nga eka whenua o tenei koroni e kia ana e 67,000,000, a i waenganui i te tau 1840 me te tau 1900 i riro katoa atu ena eka—he 4,000,000, eka anake e toe ana—i te Karauna me nga tangata rawaho i raro i te hoko puare noa me te mana piriemihana a te Karauna.

He HONORE MEMA.—E ki ana te Pirimia e 8,000,000 eka kei te toe; ko wai o korua e korero tika ana?

Hone Heke.—E ki ana ahau ko ahau te mea e korero tika ana. Kua ata titiro kua ata rapu ahau i tenei mea, a kei au nga maramatanga pono, a e ki atu ana ahau ko nga whenua e taea ana te mahi me nga whenua e tika ana hei haerenga taonga kei nga ringa o nga Maori e mau ana i naiane i e wha ano miriona eka; a e kore rawa e tika kia whakaae ata tatou kia hokona ena toenga ahakoa ki te tangata rawaho ki te Karauna ranei. Kaore matou e

hiahia ana kia takoto mahikore aua whenua, engari ko nga mema pera me te mea mo Waitemata me ona hoa kei te arai i nga Maori kia kaua e mahi i o ratou whenua. Ki taku mohio kaore te mema mo Waitemata e whakaae kia awhinatia nga Maori e te koroni pera me nga Pakeha noho whenua e awhinatia nei e te koroni. Mehemea kaore nga mema Pakeha o tenei Whare e whakaae ki te hoatu ki nga Maori whai whenua i te painga e hoatu ana e ratou ki nga Pakeha whai whenua, kaati no wai koia te he i takoto mahikore ai aua whenua i roto i tenei ra? E ki ana ahau ko tetahi tenei o nga tino take i takoto mangere ai nga poraka whenua nunui i tenei motu kaore e whakapaingia tikatia. Kaore e tika nga mema o tenei Whare ki te whakahe ki nga Kaunihera Whenua Maori mo to ratou korenga i kaha ki te whakapuare atu i etahi poraka whenua nunui hei nohonohoanga ma te Pakeha. Kua korero ahau mo te poraka o Ohotu, kei runga o te awa o Whanganui. I whakapuaretia tera poraka ki nga Pakeha e hiahia ana ki te whenua hei nohonohoanga mo ratou, a oho ake ana nga kupu a etahi mema o tenei Whare e ki ana ki ahau na te mea i whakapuaretia tena whenua i raro i te tikanga riihi anake no reira kaore nga Pakeha i pai ki te tango. A tera hoki tetahi 40,00 eka whenua kei te takiwa o Maniopoto—Tuwharetoa kua tukua e nga Maori ki te Kaunihera hei nohonohoanga tangata, hui atu ki etahi whenua nui atu i te Takiwa Whenua Maori o Aotea; a no te whakapuaretanga o etahi o aua poraka—ara o Ohotu—kimikimi ana o matou whakaaro he aha rawa te take i roto i nga mano Pakeha e tangi ana i te whenua mo ratou he takitahi rawa nga mea i tango tekiona. Katahi tonu, no tenei po nei, ka whakaaturia mai te take ki a tatou. Kua kiia mai kia tatou ko te take tenei, na te whakapuaretanga o nga whenua i raro i nga tikanga riihi; ko te tikanga o tena korero e penei ana, kaore rawa nga Pakeha e whakaae ki te tango i nga tekiona whenua e whakapuaretia ana e nga Kaunihera Whenua Maori ki te kore e tukua tahitia te mana kia riro atu i a ratou te whirihoura o aua whenua.

Te Wirihī (Mr. Willis).—He poto rawa no nga tau o nga riihi.

Hone Heke.—E whai mana ana ra ki te whakahou ano; a mehemea kaore tera, ka utua nga whakapainga. Kaati iwhakahua ahau i te 40,000 eka whenua i tukuna ki te Kaunihera i tetakiwa o te Rohe Potae: e tika ana koia kia whakahe tatou ki nga Kaunihera Whenua Maori mehemea ka kore e hoatu ki a ratou e te koroni e te Paremete ranei nga moni e tika ana hei whakapuare, hei mahi rori, hei hanga piriti, kia tae atu ai nga tangata ki runga ki nga poraka titiro ai, a tango ai mehemea e pai ana ki a ratou? Mehemea ka kore tena mea te moni hei awhina ahakoa ko wai te ropu i whakaturia hei whakahaere i nga whenua e kore rawa e taea; a ko te ahua hoki tena mo te taha ki te 40,000 eka, i te Rohe Potae. E tino kaha ana taku ki atu ki nga honore mema o tenei Whare, kaore e he enei Kaunihera mehemea ka homai e te Paremete nga moni e rite ana hei whakatutuki i ena mahi i te tuatahi, ara hei ruri, hei rori, hei hanga piriti. E ki ana ahau kaore he take e wehi ai nga honore mema o te Paremete ranei. E hara i te mea e ki atu ana matou "Me homai noa mai ena moni," engari ko nga ture whenua Maori e ki ana ko nga moni e tukua-a-namatia ana e te koroni me uta ki runga ki nga whenua; a, a tona wa me utu atu ano aua moni; no reira kaore te koroni e mate i te homaitanga i aua moni. Ko nga Pakeha o tenei koroni—ahakoa te nui o ta ratou tangi i nga tau maha kua hori ake nei kia hoatu he whenua hei nohoanga ma ratou—ki te kore ratou e whakaae ki te tango i nga whenua kua whakapuaretia e nga Kaunihera Whenua Maori i tenei motu, e ki atu ana ahau ka whakahe atu ahau ki tetahi tikanga ture e mea ana kia tukua ki nga tangata rawaho te mana ki te hoko i te whirihoura o nga morehu whenua Maori. E tino whakaae ana ahau ki te korero a nga mema Pakeha e ki nei me riihi anake te tikanga pai mo nga toenga whenua Karauna o tenei koroni. Mehemea me pena he tikanga ma tatou mo nga whenua Karauna o tenei koroni me tino kaha ke noa atu nga tupatotanga mo te taha ki nga whenua Maori, ko te take me tiaki rawa e tatou kei waihotia nga iwi Maori hei taumahatanga ki runga ki nga ropu awhina rawakore o te koroni, me tupato tatou kei waiho ratou hei taumahatanga ki runga ki o ratou hoa atawhai o te iwi Maori, e pera ana hoki i naiane. He mano he mano nga Maori i tenei motu, a i Te Waipounamu ano hoki i whakawhenuakoretia i raro i nga ture o nga ra o mua, kua waihotia nei hei atawhaitanga ma o ratou whanaunga i whai whakaaro ki te titito atu ki nga tau e haere ake nei. I te mea kua timata tatou ki te utu penihana ki nga Pakeha me nga Maori tahi i roto o nga Moni Topu o te Koroni e kore e tika kia tukua nga Maori—i te mea he whenua nei ano o ratou—kia whakawhenuakoretia, a taihoa ake nei ka waiho hei taumahatanga ki runga ki te koroni. Mehemea ki te kore nga Pakeha e whakaae ki te riihi i nga whenua i raro i Te Ture Kaunihera Maori, kaati, e tino ki kaha atu ana ahau ki te Kawanatanga me nga mema o tenei Whare me whakahaere e tatou ma nga Maori ano e mahi o ratou whenua, kaua ratou e hanga rangatira noa mo a ratou nei whenua. Ko etahi Pakeha i tenei Whare me te koroni hoki kua whakahe ki tena, kua ki kaua nga Maori e whakaturia hei rangatira whenua, a e tino whakaae atu ana ahau ki tena kupu whakahe. He pai rawa me hoatu he awhinatanga moni ki te iwi Maori pera ano me te awhinatanga e hoatu ana ki te iwi Pakeha kia ahei ai ma ratou ano e mahi o ratou whenua, kia kaua ai ratou e whakaturia hei rangatira whenua mo nga Pakeha. Kaore ano he awhinatanga pera i homai ki a matou i nga wa kua taha ake nei. Taku tohe tonu tenei e tohe nei ahau i roto i nga tau maha, a no te tononga kia utu reiti nga Maori rite tonu ki nga Pakeha katahi ka tino kaha atu taku tohe, a akuanei pea kei te haere mai te wa e totona mai ai kia utu ano nga Maori i tetahi taake ke atu ano. Kaati ra, i te mea e pera ana e tino tika ana kia hoatu ki nga Maori nga awhinatanga e tika ana kia ahei ai ratou ki te mahi i o ratou whenua kia whiwhi ai ratou i nga tino painga e taea ana te mahi i runga i o ratou whenua. Titiro ki nga whenua Rahui o te Tai Hauauru i korerotia nei e te honore mema mo Te Hawera:

Na nga Maori koia te hiahia kia whakaturia ratou hei rangatira whenua mo nga Pakeha? Kore rawa atu. Na nga tikanga ture ke i ata hanga e tenei Paremete ka whakanonohoa nga mokai Maori ki runga ki tera ahuatanga. E kiia ana i naianei me hoko aua whenua a ko nga moni hoko me utu atu ki roto ki nga ringa o te Kaitiaki o te Katoa takoto ai hei painga mo nga Maori. Engari, e te Pika, he mea ke te moni he mea ke te whenua. Mehemea ka tukua ena moni ki te initareti na runga na te maha rawa o nga tangata i roto i etahi o aua rahui he hikipene noa iho pea o whia ranei herenei i te tau mo etahi o ratou, a kua whenuakoretia ratou. E tino he ana kia penatia ratou. Ko nga tangata hapai i te whirihoura i roto i tenei Whare, kaore e whakahe ana ki te riihi, engari e ki ana mehemea kua whiwhi te kai-tango riihi i tetahi wahi moni i raro i te tikanga riihi me ahei ia ki te hapai i taua riihi hei take e riro ai i a ia te whirihoura o te whenua e nohoia ana e ia. Ko ahau e ki ana mehemea e whiwhi moni ana te Pakeha kai-tango riihi i roto i te wa o tana riihi he tohu tena kei te whiwhi ia i nga painga e nui ana hei oranga mo ratou ko tona whanau. Na mo te taha ki te pikinga haeretanga ake o te wariu o nga whenua e nohoia ana e nga Pakeha kai-tango riihi, he aha te take kia tangohia atu tena tika i te Maori? Ka whakahoutia ana te riihi a te Pakeha ka riro katoa atu i a ia ana whakapainga i mahi ai, a ko te nukunga noatanga ake o te wariu o te whenua e riro ana i nga Maori kaore e patu rawa ana i te kai-tango riihi. Taku tino whakahe mo te whakamonitanga o nga whenua Maori, ara mo aua whenua rahui o te Tai Hauauru taku tino kupu, koia tenei, ko te wariu o tenei mea o te moni e hoki ana whakararo, tena ko te wariu o te whenua e piki ana whakarunga; a he aha te take kia murua atu i nga Maori te painga o te pikitanga haeretanga ake o te wariu, a ka ki atu ki a ratou "tenei nga moni kua whakatakotoria ki te Tari o te Kai-tiaki o te Katoa, a ka riro i a koutou te wariu o aua moni"? He aha te wariu o tenei mea o te moni, me ki i nga tau e rua tekau kua hori ake nei? Ka riro mai ranei he nama ma koutou i aua ra mo te utu e hoatu ana e koutou i naianei? Kore rawa atu. E utu ana koutou i te utu nui noa atu i reira. He aha te tika o te hoatu ki nga Maori i ia tau he wariu e hoki iho ana mo nga moni utu o a ratou whenua? Ko ahau e ki ana, kaore. Maha atu i te kotahi nga he o tena ahua. Titiro ki nga Pakeha whai whenua. Kei te motu o Te Waipounamu tetahi whenua ko Waikakahi—47,000 eka—na Te Makarini; hokona ana e te koroni mo nga moni i neke atu i te £300,000. Mehemea ka tukua tera moni ki te itareti mo te 3½ paiheneti kua whiwhi taua tangata i te moni neke atu i te £11,000 i ia tau. Kaore tena tangata i mate i te whakamonitanga o tona whenua, ka ora pai ia i era moni. Engari titiro ki nga whenua Maori; titiro ki te poraka o Ohotu, 46,000 eka, whenua ngaherehere, a me ki ko te wariu hoko o tena whenua i naianei he £1 i te eka—£46,000. He maha nga tangata i taua poraka—1,054—a kaore i te riterite nga paanga. E rima rau nga tangata e ono anake nga oka i te mea kotahi, e rima rau kaore i neke atu i te rau eka i te tangata kotahi, a he takitahi rawa nga mea i tae ki te toru rau tae atu ki te wha rau eka i te tangata kotahi. Tena iana whakamonitia ena eka kia kitea e whia nga moni e puta ki tena mano tangata? Kaore e neke atu i etahi hereni ruarua nei i te tau. Ki to koutou mahara me pewhea e ora ai era tangata? Kua waiho ratou hei taumahatanga ki runga ki te koroni, a ko te mea tena e mea ana ahau kia araitia atu; a e ki atu ana ahau ki te Kawanatanga me nga mema o tenei Whare mehemea kaore nga Pakeha e pai ki te riihi i nga whenua Maori i raro i nga Kaunihera Maori, kaati, e ki atu ana ahau homai he huarahi e whiwhi ai nga Maori i tetahi awhinatanga moni ma te koroni e homai kia taea ai e ratou te mahi i o ratou whenua. Ka aro tena ki te whakakaha i te tupu o te koroni. Tera etahi tohu tauratanga ma tatou kei te Tai Rawhiti, kei te taha whakararo o Kihipane, kei reira nei etahi poraka whenua nunui he mano he mano nei nga tangata kei roto. Kaore aua whenua e taea te wehewehe i te nui rawa o nga tangata kei roto. Mehemea hoki ka wehewehea kua whakanohoa etahi o aua tangata ki runga ki nga tihi o nga maunga me nga taha pari kaore rawa nei e taea e te tangata te mahi. Engari kua pewheatia aua whenua? Kua tahuri nga tangata kua whakakapareihana i a ratou hei Komiti, a ko aua Komiti kei te mahi i nga whakapainga e tika ana me te paamu i nga whenua. Ka tekau ma rima pea tau i naianei o ta ratou timatanga ki te kohikohi i tetahi moni a e rua rau hipi i whakanohoa ki runga ki ia poraka kotahi, a i naianei kua neke atu i te wha tekau mano eka nga whenua e whakahaeretia ana e aua Komiti a e ono tekau mano nga hipi tekau mano nga kau kei runga e haere ana. Na mehemea e kaha ana nga Maori ki tera mahi heoi ano te mea e toe ana me homai he mom hei awhina i era atu Maori kia kaha ai hoki ratou ki te mahi pera. A e ki atu ana hoki ahau mehemea e tika ana ma te koroni e awhina nga Pakeha e timata atu ana ki te nohonoho whenua ki nga moni o te koroni, kaati, e tika ana hoki kia homai tena painga ki nga Maori hoki. [unclear: Ko tera anake] te mea e tono atu nei ahau. Ki ahau nei pai atu ma nga Maori ano e mahi o ratou whenua ake ano, pai atu tena i te waiho kia tu ratou hei rangatira whenua mo nga Pakeha kai-tango riihi.

Haere tonu nga korero a nga mema Pakeha, a no te rua tekau meneti te paahitanga i te tekau ma rua o nga haora i te po ka hikitia te Whare, ka nukuhia te korero nei mo tetahi atu ra.

Wenerei, te 6 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi ka tae ki nga patai—

Nga Manu Maori O Niuitireni.

Te Era (Mr. Ell), (mema mo te Taone o Karaitiati).—He pewhea te whakahaere a te Kawanatanga e mahi nei hei tiaki hei whakaora i nga manu Maori o Niu Tireni kei ngaro rawa?

Te Honore Ta J. G. Te Waari (the Hon. Sir J. G. Ward), (Hekeretari mo te Koroni).—Kei te whakahaua nga kaitiaki manu kia tupato te tiaki, ka tuku mai i nga ripoata ki Poneke.

Ture Whakatau Kereme Whenua Maori, Whakatikatika Ture, 1904.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser), (mema mo Nepia).—Ka patai ki te Minita Maori, Mehemea e whakaaro ana te Kawanatanga kia kawea mai he rarangi ture i tenei tau hei whakatutuki i nga kupu tohutohu a te Roiara Komihana i whakaturia i raro i nga tikanga o tekiona 11 o "Te Ture Whakatau Kereme Whenua Maori, Whakatikatika Ture, 1904"?

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kei te mahia i naianei he Pire hei whakatutuki i nga kupu tohutohu a taua Roiara Komihana.

Ka mutu nga patai ka haere tonu nga mahi a te Whare a no te tekau ma toru meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 13 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka roa e haere ana nga mahi ka tae ki nga patai.

Nga Kura Maori Mo Otaki Me Porirua.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ki te Minita mo nga Kura, i runga i te nui o te hiahia o nga Maori o nga takutai o Raukawa ki etahi kura mo a ratou tamariki, mehemea ranei ka tere te whakauru mai a te Kawanatanga i tetahi Pire ki te Whare nei i tenei tuunga o te Paremete hei whakatutuki i te whakatau a nga Komihana i whakaturia nei hei uiui i nga tikanga o nga Whenua Tiaki Kura o Porirua me Otaki; a mehemea hoki ka whakaurua atu e te Kawanatanga ki roto ki taua Pire te Rahui Whenua Kura i Motueka, ki a rahi ai he whenua hei whakawhiwhi moni e tu tonu ai tetahi kura tetahi kareti ranei mo nga tamariki Maori o nga taha e rua o te moana o Raukawa.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Minita mo nga Kura).—Ko te kupu i roto i te ripoata e mea nei kia tino whakarerekitia te tikanga i hoatu ai aua whenua i runga i te tikanga tiaki, me te kupu tohutohu mai hoki kia tangohia atu nga whenua Tiaki i Porirua me Otaki i te Hahi Mihinare o Ingarangi, hui atu ki te kupu e mea ana me whakarereke nga tikanga whakaako i te Whakapono Karaitiana, me ata hurihuri marire i te mea hoki kaore e tika kia whakarerea nga tikanga i hoatu ai te whenua hei ako i te whakapono; a i runga i te titiro atu ki te ahua o nga kupu tohutohu e kore ahau e kaha ki te whakaae atu; ki taku me ata whakatikatika ano te takoto.

Kura Maori Mo Poroutawhao.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ki te Minita mo nga Kura, Mehemea kei te pewhea te ahua o te tono kia whakaturia he Kura Maori ki Poroutawhao?

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Minita mo nga Kura).—Kua tae atu te whakaatu ki te Kawanatanga ka hoatu he turanga mo te Kura ki Poroutawhao, engari kaore ano i oti te whakawhiti e nga tangata tokorua tokotoru ranei no ratou te whenua. Kaore e taea e te Tari te whakaara o nga whare kia oti ra ano te taitara tika i runga i te ture e tau ai taua whenua ki te Kawanatanga. Otira kei te kaha tonu te whakahaere kia tere ai te tu o te Kura.

Kura Maori Mo Mokai.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ki te Minita mo nga Kura, Kei te pewhea te whakahaere kia tere ai he Kura Maori he Kura Poari ranei ki Mokai, kei te whenua o te Minita Kani Rakau

Totara o Taupo, i te mea hoki ka nui nga tamariki Maori, tamariki Pakeha hoki kei reira e noho noa iho ana kaore i te akona ki te kura.

Te Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon), (Minita mo nga Kura).—Kua watea i naianei nga rarururu nana i arai nga tikanga e riro mai ai he turanga mo te kura, na reira kaore e roa ka tu he kura ki reira.

Me Whakamaori Nga Ture.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ka patai ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea ranei ka whakahaua e ia kia whakarapopototia e ia nga Ture e pa ana ki nga mahi kararehe e mana nei, ka mutu ka tuku atu kia whakamaorititia, hui atu ki nga pukapuka whakamarama i nga mate e pa ana ki nga kararehe, kia ai ai aua mea hei ako i nga Maori.

Te Takana (the Hon. Mr. Duncan), (Minita mo nga Whenua).—Kei te tau e haere ake nei ka whakatoputia nga Ture Kararehe na reira e whakaarohia ana kaore he tikanga e whakamaorititia ai i naianei ki te reo Maori.

Haere tonu nga mahi a te Whare i nga patai me etahi Pire.

No te tekau ma waru meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 20 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea nga patai i te tuatahi. Ka oti nga patai maha noa atu e pa ana ki te taha Pakeha, ka tae ki te patai mo—

Kia Whakamaorititia Nga Ture Mo Te Ora O Te Iwi.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Tari Whakahaere i te Ora mo te Iwi, Mehemea ranei ka whakahaua e ia kia whakarapopototia nga Ture mo te Ora o te Iwi kia whakamaorititia hei matauranga mo nga Maori?

Te Honore ta J. G. Te Waari (Hon. Sir J. G. Ward, Minita mo nga Tari mo te Ora o te Iwi).—Ka whakahaua e ahau kia whakarapopototia aua Ture, a kia whakamaorititia hei matauranga mo nga Maori.

Nga Rarururu Mo Nga Whenua Maori.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka whakaae te Kawanatanga i mua mai o te tuunga o te Paremete a tera tau, ki te whakatu i tetahi Roiara Komihana hei uiui a hei ripoata i te huarahi tino pai tino matau e whakaotia ai nga rarururu e pa nei ki nga whenua Maori, a hei uiui hoki a hei ripoata mai i nga mea katoa e puta ai he painga ki te iwi Maori.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka ata hurihuria e te Kawanatanga nga kupu a te mema honore.

Hohipera Maori Mo Dargaville.

Te Haringi (Mr. Harding), (mema mo Kaipara).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, mo a whea koe ka whakahaere tikanga e hangaia ai tetahi hohipera mo nga Maori, ki Dargaville ki tetahi wahi tata ranei ki o te Takiwa ki te Tai Tokerau.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kei te whakaetia te tika o te whakaaro kia whakaturia he hohipera ki tetahi wahi e tutata ana ki nga Maori o te Tai Tokerau; engari ko te mea e toe ana hei whiriwhiri, me pehea e taea ai te whakahaere pai me te whakawhiwhi ki te moni o taua hohipera. Otira maku e hurihuri tenei take.

Nga Tohunga Maori.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ranei kei te whakahaerea etahi tikanga e peehia ai nga mahi a nga tohunga Maori.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Heoi te utu mo te patai, ko ta te ture e whakaae ana kia mahia kei te mahia ko tera.

Haere tonu nga mahi a te Whare a no te hawhe-paahi i te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 27 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Pire Whakanohonoho Whenua Maori.

No tenei ra ka tukua mai tenei Pire ki te Whare e te Kawana.

No te motinitanga kia tukua atu te Pire ki te Komiti o te Whare Katoa.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ahau kia mohio ai mehemea hei riiwhi ranei tenei Pire mo te Pire e noho nei i runga i te Ota Pepa? Notemea kua kite iho au he rereke te ingoa o tenei Pire.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ae; hei riiwhi tenei mo te Pire e mau nei i runga i te Ota Pepa.

Te Herihi (Mr. Herries).—I korero ake au, he rereke te ingoa o tenei Pire.

Te Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll).—Ae ra; engari kotahi ano te take e whakahaerea ana e enei Pire.

Te Raiti Honore Te Hetana (The Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Kia kore ai e moumou te taima o te Whare, e mea ana matou me tukua te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Whakaaetia ana te korero a te Pirimia, a panuitia tuatahitia ana te Pire.

No te motinitanga kia tukua te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, ka tu ake etahi mema torutoru nei ki te whaikorero, ka mutu era ka tu ko—

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Mo runga i nga korero a te mema honore mo Karaitiati (Mr. Davey) e ki nei kaore kau he mema o Te Waipounamu e whakaturia ana hei mema mo te Komiti mo nga Mea Maori. Ka ui au ki te honore mema, e hara koia ahau i te mema e tu ana hei mangai mo Te Waipounamu? Kei te whakatika au ki te kupu e ki nei, he pai kia maha atu nga mema Pakeha o Te Waipounamu e tu hei mema mo te Komiti mo nga Mea Maori, kia mohio ai ratou ki nga mea e pa ana ki te iwi Maori. Notemea he maha nga Pire e pa ana ki nga Maori e tae mai ana ki tenei Whare, a kaore rawa nei nga mema Pakeha o Te Waipounamu e mohio ana ki nga tikanga o aua mea, a he pai etahi o ratou kia noho hei mema mo taua Komiti kia waia ai ratou ki nga mea katoa tae atu ki nga Pire e pa ana ki te iwi Maori. Ki taku e tika ana kia tukua atu tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori. Kei te taenga ki reira ma matou e whiriwhiri ia tekiona ia tekiona o te Pire, a hei reira maka atu ai i nga wahi e kino ana mo nga Maori.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te mema honore ratou ko etahi atu mema Pakeha me titiri i roto i *Hansard*.

Henare Kaihau (mema mo nga Maori o te Tai Hauauru).—E mohio ana tenei Whare ko ahau anake te mema Maori e whakahe ana ki nga tikanga a te Kawanatanga mo runga mo nga whenua Maori, a e whakaae atu ana ahau ki nga korero a nga mema kua ki nei kua tureiti ke tenei taima o te tuunga o te Paremete hei kawenga mai mo te Pire nui penei te ahua. He maha noa iho nga take o te Maori ki te whenua. Ki taku mahara ko te mea pai me whakakore katoa atu nga ture e mana nei i naiane i pa ana ki runga ki nga whenua Maori, kia ahei ai te Paremete ki te timata hou ki te paahi i etahi ture pai, marama, mo runga i tenei take. Kei roto i toku nei takiwa e rua pea miriona nga eka whenua Maori.

Te Pika.—Kaore e ahei kia korerotia te tikanga o te Pire nei i runga i te motini kia tukua atu taua Pire ki te Komiti.

Henare Kaihau.—Ki taku mohio kaore e tika kia tukua atu tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori. E maharatia ana e te nuinga o te tangata kia toru pea nga wiki i muri atu i tenei ra ka mutu te Paremete; no reira kaore rawa he taima hei whakahaeretanga i tenei take nui, hui atu ki era atu mahi e takoto ana hei mahinga. Ki taku mahara me titiro rangatira me titiro whanui nga mema honore ki nga take e pa ana mo runga mo tenei Pire. Kei te marama hoki ratou ki nga mate e peehi nei i te iwi Maori.

Te Pika.—E korero ana te mema honore i naiane mo nga tikanga o roto i te Pire.

Henare Kaihau.—E pai ana, e Te Pika; kaati, ka korero ano ahau i taku mahara kaore e tika kia tukua atu tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori i naiane i te mea hoki kaore kau he taima hei whakahaeretanga. Mo te taha ki toku tinana ake nei, kaore ahau e whai taima ki te whiriwhiri i te Pire nei, a ko ahau hoki te mea kei runga atu i era katoa atu o nga mema Maori—mo runga ra i te take kua korerotia ake ra e au—e tika ana kia roa noa atu e whiriwhiri ana i tenei Pire, kia ata marama ai ahau ki ona tikanga me tona ahuatanga. He nui noa atu nga whenua o toku takiwa, a e kore ahau e whakaae kia whakaekengia atu he Pire penei te ahua ki reira kei mate nga whenua o toku takiwa. Anei ke te mahi tika ma te Kawanatanga, me kawea mai e ratou he Pire me mahi kia rite ki nga hiahia me nga inoi e mau nei i roto i nga pitihana a nga Maori e kawea tonutia mai nei ki te

aroaro o te Whare i nga wa katoa. Kaore ano he ripoata he whakautu mai ranei a te Kawanatanga mo nga kupu tangi a nga tangata e aue nei e whakahe nei ki nga tukinotanga me nga mate e mahia ana ki runga ki a ratou mo te taha ki o ratou whenua, a kawea mai ana ko tenei Pire i te mea kaore nei ano he mahi i oti mo te taha ki aua pihana. E ki atu ana ahau kaore rawa e tika kia haere tenei Pire i tenei [*unclear*: tuungao] te Paremete i te mea he poto rawa hoki te taima.

Ka mutu te korero a te mema honore mo te Tai Hauauru, ka tu ake ko te Minita Maori ki te whakamarama i nga take e tika ai kia tukua atu te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori. Ka mutu ia ka tu ake ano a—

Henare Kaihau (mema mo nga Maori o te Tai Hauauru).—He kupu i pa mai ki taku tinana. I patai te Minita e wehi ana ahau ki te aha i whakahe ai ahau ki te motini kia tukua atu tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kaore aku korero whakawiri i nga kupu a te honore mema, no reira e mea ana ahau kaore ia e tika kia tu ki te whakautu.

Te Pika (Mr. Speaker).—Heoi anake te mea e tika ana kia whai kuputia e te honore mema mehemea tera tetahi kupu i whakapuakina e te Minita Maori e aro ana ki te whakaperori ke i tetahi o ana korero, kaore ia e tika ki te whakautu atu i nga korero a te Minita.

Henare Kaihau.—Koia tonu tena; ko te tikanga tena o taku tu ake nei. E ki atu ana ahau ko te patai a te Minita Maori ki ahau, i penei, he aha ahau i wehi ai ki te tuku atu i tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori i whakapeau ke ai ahau i aku korero. Kua oti ake hoki i au te whakamarama te take i whakahe ai ahau i te motini kia tukua atu te Pire ki taua Komiti.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll).—E korero ana te mema honore i tetahi whai korero tuarua. E whakautu ana ia i etahi o aku korero. Kaore rawa ahau i whakaperori ke i ana korero. Heoi taku patai he aha ia i wehi ai ki te haere atu ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori.

Te Pika (Mr. Speaker).—Ka marama pea te honore mema kaore e taea te whakaae kia korero ia i era tu korero. Mo roto i te whai korero roa i roto i te tipeiti ka tika ena tu korero, engari kaore e tika mo runga i te motini kia tukua atu tenei Pire ki te Komiti.

Wi Pere (mema mo nga Maori o te Tai Rawhiti).—E whakahe ana ahau ki te mahi a te mema honore mo te Tai Hauauru e arai nei i te putanga o tenei Pire. Ka rima tau e tu ana Te Ture Whakahaere i nga Wheaua Maori i naianei, a ko ia tonu nei ko te mema o te Tai Hauauru te tangata e ki ana i nga wa katoa "taihoa, taihoa, taihoa." Ko ahau e ki ana me whakahaere tenei Pire i naianei tonu kia tere te oti he mana hei whakawhiwhinga atu ki aua Kaunihera. Kaati ra, i te mea e pena ana, ka pewhea ranei te honore mema mekemea ka tohe tonu nga mema Pakeha o tenei Whare ki ta ratou korero o mua kia mahia he Pire hei muru i nga whenua Maori? Kua ki etahi honore mema kore rawa he painga e oti i ena Kaunihera; engari, ki taku nei, ko te take i kore ai e pahure he mahi tae mai ki naianei ko te hanga e tawaritia nei e araitia nei ratou i nga wa katoa. Kei pohehetia mai te tikanga o enei korero aku, e hara i te mea e pai ana ahau ki te Pire e tonoa nei e nga Pakeha hei muru i nga whenua Maori, engari e hiahia ana ahau me e kore e taea te whakaoti he tikanga e ngata ai te whakaaro o nga mema Pakeha e mutu atu ai ta ratou tangi kia murua atu nga whenua Maori.

Te Pika (Mr. Speaker).—Kaore te honore mema e tika kia korero mo te murunga o nga whenua Maori. Ko te motini kei te aroaro o te Whare i naianei koia tenei, me tuku atu tenei Pire ki te Komiti, kauaka ranei. Kaore ano tetahi mema kotahi o te Whare nei kia kite noa i taua Pire.

Wi Pere.—Ae ra, e korero anake ana ahau i runga i te mahara e pa ana pea tenei Pire ki nga whenua Maori; engari mehemea e pa anake ana ki te moana ki te rangi ranei heoi kua mutu aku korero.

Te Pika (Mr. Speaker).—Kaati ra, ka panuitia e au te motini.

Wi Pere.—Kaore ano ra i mutu noa aku korero. Ki taku mahara kaore kau rawa he tangata e ora nei i tenei ao i tenei ra e whakaae pohe noa iho ki tetahi Pire i te mea kaore ano ia i mohio ki nga korero o roto. Mehemea pea ka pai mai te Pika ki te whakaatu mai ki ahau e tika ana pea taku mahara kei te pa ano pea tenei Pire ki nga whenua Maori, kaore ranei, katahi ahau ka marama ki tetahi turanga moku.

Te Pika (Mr. Speaker).—Kaore koe e tika kia whai korero mo nga kupu o roto i te Pire, mo nga ture Whenua Maori ranei, mo te aronga ranei o te Pire, i runga i te motini kia tukua atu tenei Pire ki te Komiti.

Wi Pere.—E whakaae ana ahau kia tukua atu ki te Komiti mo nga Mea Maori. Kaore ahau e whakaae atu ki te kupu tangi "Taihoa, taihoa," e whakaarahia nei e te honore mema mo te Tai Hauauru i nga wa katoa.

Ka mutu te mema honore mo te Tai Rawhiti ka riro ma etahi o nga mema Pakeha nga whai-korero, ka mutu era whakaaetia ana te motini.

Heoi tukua atu ana te Pire kia whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori.

Raureti Paerau Mokonuiarangi.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi).—Ka kawea mai i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pihana a Raureti Paerau Mokonuiarangi e inoi ana kia whakawakia ano a Te Pokohu

Poraka. Ka motini, ara "kaore kau he kupu a te Komiti," mo te pitihana, a me takoto ki runga ki te teepu.

Tame Parata (mema mo nga Maori o te Waipounamu).—Ko tenei poraka whenua ka rua tekau pea tau i naianei o te whakawakanga e te Kooti Whenua Maori. I wawahia taua poraka ki etahi hapu, a no te iwi o Ngatiawa, tetahi o nga hunga whai keehi mo taua whenua i te aroaro o te Kooti, i te putanga o te whakatau turaki i a ratou, tonoa ana e ratou he whakawa tuarua. No te tukunga o taua take ki te Paremete paahitia ana e te Paremete he ture e whakamana ana kia tu ano he whakawakanga mo te tonoa aua kai-tono. Kaati kua kore he huarahi i naianei e ara ai ano he whakawa ke atu ki te kore e hanga he ture hou; ko te take tena o te pitihana nei. E ki ana nga kai-pitihana i runga i te wawahanga i mahia i raro i te ota a te Kooti kua riro atu o ratou whenua kei reira nei o ratou pa, o ratou kainga, o ratou urupa tupapaku, a ratou mahinga kai, me era atu mea, kua whakataua ketia ki etahi tangata he. Mehemea i tika te whakatau a te Kooti i te tuatahi kaore he raruraru, a kaore he take mo tenei pitihana. Mo runga i nga keehi penei te ahua, ara, raruraru e takoto ana i waenganui o te Maori raua ko te Maori, me hoatu ano he whakawakanga. Mehemea ka patua tenei pitihana ka tukua mai ano ka tukua mai ano etahi atu pitihana ki tenei Whare e inoi ana i taua inoi nei ano. E hara tenei i te mahi tika ki nga Maori. He nui nga moni a nga Maori e pau ana ki te haere mai ki Poneke noho ai ki te whakahaere i a ratou pitihana. He take nui tenei, a e tika ana kia ata tirohia mariretia e nga honore mema. Mehemea kaore te Whare e whakaae ki te paahi i tetahi rarangi ture e pa ana mo tenei take me era atu keehi penei te ahua, heoi me ki atu ahau tukua atu ki tetahi Komiti Maori, me tiki i nga iwi kaore i pa ki taua whenua, ma ratou e whakaoti. Mehemea he raruraru tenei i waenganui i etahi Maori me etahi Pakeha katahi pea ka kore e tika kia tukua atu taua pitihana ki tetahi Komiti Maori, engari kei waenganui i nga Maori anake tenei raruraru. Kia tika ano te whakahaere i te mea e tika ana; a ko te mea he me tuku atu ki te wahi e tika ana hei takotoranga mo nga mea he. Tenei ano tetahi kupu kei roto i te Karaipiture e pa ana ki tenei tu ahua, "Tukua kia tupu tahi ake a taea noatia te ra o te kotinga."

Wi Pere (mema mo nga Maori o te Tai Rawhiti). — E tautoko ana ahau i nga kupu kua korerotia, ko te take e ki ana nga kai-pitihana he pa o ratou he mahinga kai a ratou kei runga i tenei whenua. Kua whakataua e te Kooti tana whakatau e hoatu ana i taua whenua ki etahi atu Maori ke. Mehemea ka kite te Komiti kaore kau he pa i reira kua kore e tika kia ara ano he whakawa. Engari ko te mea e pouri nei ahau ko te kiinga a nga mema Pakeha o te Komiti kia patua taua pitihana, i te mea kua tino ki nga kai-pitihana he pa kei reira. E titiro mai ana nga Maori ki te Paremete, ki te wahi whiriwhiri i te tika raua ko te he, a e mahara ana ratou e tika ana te whakahaere a te Komiti mo nga Mea Maori; engari ko nga mema o tenei Komiti Mea Maori e tu nei he tangata ngakau puhaehae. Kua hoha ratou kua ngenge i te mahinga i enei tu mahi, heoi ano te mea ki a ratou he patu i nga pitihana a nga tangata. Maku e whakaatu tetahi hei tohu: Tera tetahi pitihana i kokirihiia e Tuta Nihoniho mo Ngamoe Poraka, whakaturia ana he Roiara Komihana hei uiui i taua pitihana. Korerotia ana e te kai-pitihana ona kainga me nga tohu katoa o te noho; a ahakoa tera puta ana te ripoata a te Komihana kua kore e taea e ia te whakauu i tana keehi. E whakaae katoa ana nga hapu e tika ana ia, me te ki ka kitea i roto i nga pukapuka o te Kooti; engari kaore rawa te Komihana i tahuri ki te tonoa atu i nga pukapuka o te Kooti kia whakaaturia mai ki a ratou. Kaore kau rawa he painga i whakaturia ai he Roiara Komihana mehemea ka whakatakotoria kautia ta ratou ripoata ki runga ki te teepu a kaore he kupu e rangona mo taua ripoata a muri atu? Ki taku mohio ko te mea tika me whakarite rawa he taima hei kororerotanga mo aua ripoata. I nga keehi penei te ahua he Maori anake e pakanga ki a ratou whakamaori ano mo taua whenua he pai rawa me tuku atu ma te Kaunihera Maori e uiui. He aha te pai i whakaturia ai he Tiati—nga tangata kua kitea nei ta ratou na mahi he—kia noho hei Roiara Komihana ki te whakatikatika i taua he? Ko wai koia te tangata mehemea ka whakaturia ki te turanga pena tena e whakaae ae kua mahi ia i te mea he? Na nga Tiati hoki ena whakataunga, a ka whakaturia ano etahi Tiati ano hei whakatika i aua whakataunga i muri iho. Ko nga Ateha e tukuna atu ana ki reira he tangata e whai paanga ana ki reira, a e hoa riri ana ki tetahi o nga hunga e whakataetae ana mo taua whenua. Ki taku mohio e tino he ana te whakahaeretanga o te Pokohu Poraka. E penei ana taku whakaaro, mehemea kaore nga mema Pakeha e whakapono ana ki aua pa i korerotia nei me nga tohu o te noho i runga i te whenua, me haere rawa ratou ki reira titiro ai. I te wa o te whakawakanga i tonoa taua Kooti kia haere ki te titiro i nga tohu o te noho, engari kaore i haere. Ki taku titiro heoi ano te mahi a nga Tiati Pakeha he noho i runga i o ratou tuuru he tango i ta ratou £700 i te tau, a kua rite i tena to ratou hiahia. Ko te mahi tika ma ratou he haere ki runga ki te whenua titiro ai i nga tohu, engari ki te titiro iho heoi ano te hiahia o taua Tiati he noho noa iho i runga i tona tuuru whakatohunga ai i a ia. No reira e mea ana ahau kaore e tika kia penei te ripoata mo runga i tenei pitihana, a ka motini ahau kia whakahokia atu kia whiriwhiria ano e te Komiti mo nga Mea Maori. Ki taku mohio ko te take i penei ai tenei ripoata, e whakahe nei ki te pitihana, he ngakau mangere no nga mema o te Komiti he ngakau whakahoa ki tetahi taha. Nui atu taku whakatakariri ki nga mema o te Komiti, a ko te mema o Pei o Pereti te mea e tino whakatakariri rawa atu nei ahau i roto i toku ngakau. Heoi te mea pai ki te mema o Pei o Pereti he patu i nga pitihana katoa, kaore rawa he hiahia a taua mema ki tenei mea ki te mahi.

Nga Maori Whai Penihana Kaumatua.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea ka whakaarohia e ia te take e korerotia ake ana i roto i te reta a Hoani Korehe Kaahu mo te taha ki nga Maori whai Penihana Kaumatua i Te Umukaha, e patai nei mehemea he aha te take i whakamutua ai nga penihana mo ratou?

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—I te mea kaore ano i tae noa nga tiwhikete whakahou a te Kai-whakawa Tuturu i aua penihana ki te Kai-rehita Penihana no reira kaore e taea e ia te tuku atu i te moni hei utu. Ko te whakahoutanga e tena mea o te penihana ma te Kai-whakawa Tuturu tena e mahi.

Waikakahi Whenua Rahui.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mahi Nunui, Mehemea kua timataria ranei te mahi o te awakeri rerenga wai i runga i te Rahui Maori e tata ana ki Waikakahi; a mehemea kaore ano, ka whakamaramatia mai ranei e ia he aha te take o te roa?

Honore Hooro Teone (Hon. Mr. Hall-Jones), (Minita mo nga Mahi Nunui).—Kua tukua te kanataraka mo taua mahi, a kua tae nga hoiho mahi a te Kai-tango kanataraka ki taua whenua, engari na te nui rawa o nga rangi ua me te ngaro o te whenua i te wai na reira kaore e taea te timata i taua mahi; koia tena te take i roa ai.

Pire Whakanohonoho Whenua Maori.

Te Auhana (Mr. Houston), (mema mo Pei Whairangi).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mo a whea ka perehitia a ka tuhatuhaina e ia te Pire Whakanohonoho Whenua Maori, No. 58 i runga i te Ota Pepa No. 48, a i kiia i nga ra timatanga nei o te teihana ka tukua mai?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka tuhaina taua Pire i tenei ra ki nga mema honore.

Pire Whenua Maori.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mo a whea ka haria mai e ia he Pire hei whakatutuki i te katoa i tetahi wahi ranei o te ripoata a te Komihana Whenua Maori i mutu tata ake nei, i te mea e tino mohiotia ana ka nui rawa te mate e pa ki nga Maori me nga Pakeha hoki ki te kore e mahia he Pire a e paahitia i tenei tuunga ano o te Paremete?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kua whakaaturia hoki i mua ake nei kei te mahia i naianei he Pire hei whakatutuki i te ripoata a taua Komihana, a taihoa tata ake nei ka kawea mai.

Te Whaiti Me Era Atu Poraka.

Te Herihi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mo a whea ka whakawakia nga Piira whakahe mo nga whakataunga a nga Komihana mo te takiwa o Te Urewera mo te poraka o Te Whaiti me era atu poraka?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—E hara i te mea kua warewaretia tenei take, engari tae mai ki naianei kaore ano i taea te whakarite he whakawakanga mo aua Piira. E whakaarohia ana kia tukua atu ki te Kooti Piira Whenua Maori, engari i kapi katoa te taima o taua Kooti ki te whakaotioti i nga piira whakahe i nga whakataunga a te Kooti Whenua Maori, a ka ahua roa atu ano hoki e mahi ana i era mahi. Ka whakaotia nga piira o te takiwa o Te Urewera a tona wa tuatahi e taea ai.

Pire Mo Taumutu Kainga Maori.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, He aha te take i roa ai te whakahaeretanga o te Pire mo Taumutu Kainga Maori?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kua noho noa atu taua Pire ki runga ki te Ota Pepa, he mea kia panuitia *Pro forma*, a kia mutu te pera ka tukua atu ki to Komiti mo nga Mea Maori.

Roiara Komihana Mo Nga Rahui Tiakitanga Kura.

Tame Parata (mema mo nga o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ka whakahaua e ia kia whakamaoritia te ripoata a te Roiara Komihana mo nga Whenua Tiakitanga Kura i Porirua,

Otaki, Waikato, Kaikokirikiri, me Motuweka?

Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ae ka whakahaua kia peratia i runga i te tono kua korerotia ake nei.

Waipiro I Parthaka.

Te Haringi (Mr. Harding), (mema mo Kaipara).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Ture, Mehemea e mohio ana ia e korerotia ana kei te hariharia he waipiro ki Parihaka hei hokohoko ki nga Maori i reira; a mehemea kaore ano ia i mohio ka whakahaua ranei e ia kia uiuia taua korero, i runga i te mahara kia whakamutua taua mahi takahi ture e korerotia nei, kia tiakina hoki nga Maori?

Honore Te Makauana (Hon. Mr. McGowan), (Minita mo Nga Ture).—Kaore ano he rongo pera kia tae mai ki ahau, e, kei te hariharia he waipiro ki Parihaka hei hokohoko ki nga Maori i reira, engari ka uiuia tena take i naianei tonu, i runga i te whakaaro kia whakauria te ture i runga i te huarahi kua kiiia mai nei. I roto i te tau kua hori ake nei i whakataua te he ki runga ki etahi Maori mo te haringa waipiro ki nga kainga Maori i Parihaka me era atu kainga i taua takiwa.

Nga Maori Whenua Kore O Ngaitahu.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita o Nga Whenua, (1) Mehemea ka whakaaturia mai e ia ko hea nga whenua e homai ana hei riiwhi mo nga whenua tuatahi i wehea mo nga Maori Whenua Kore o te iwi o Ngaitahu i Wairaurahiri; (2) kei roto i te whea takiwa taua whenua e takoto ana; a (3) pewhea te mataratanga atu i te rori i te reriwe ranei?

Honore Te Takana (Hon. Mr. Duncan), (Minita mo Nga Whenua).—E kore ahau e kaha ki te whakautu i tenei patai kia tae mai ra ano te ripoata a nga Komihana mo nga Maori Whenua Kore. E maharatia ana kua tata te oti o taua ripoata ia Te Make raua ko Te Mete, a ka tukua tatatia mai ki te Kawanatanga hei whiriwhiritanga.

Haere tonu nga mahi a no te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 28 o Hepetema, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Pooti Mema Paremete.

No tenei ra ka whakahaerea tenei Pire, he maha noa atu nga mema Pakeha i tu ki te whai-korero mo te Pire, ka mutu ratou ka tu ake ko—

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Kaore au i hiahia kia whai-korero ahau mo tenei Pire, engari kua whai kupu te honore mema mo Ohinemuri mo taku pooti mo runga i te kiinga kia tukua nga tangata turoro ki te pooti a pukapuka. Ko te mema mo Ohinemuri he roia, a ko tena iwi ko te roia kaore e tu motuhake ki te taha kotahi anake. Ka tautoko ratou i tetahi keehi i tenei ra, a apopo ka tahuri ki te patu i taua keehi. Kaore ahau e whakaae ana kia tukua he mana pooti ki nga turoro, pera me etahi honore mema e ki nei. Kua tae mai ahau i naianei ki te korero a te honore mema mo Pei o Pereti me ta te riira o te Apitihana. Kua kawea mai e raua ki roto ki tenei korero te tuunga o nga mema motuhake hei mangai mo te iwi Maori, I ki te riira o te Apitihana kia whakakorea atu nga mema Maori. Ko te mahi a te Apitihana me etahi o nga mema o te taha Kawanatanga e mea ana kia whakakorea atu te mana o nga Maori kia tu he mema hei mangai mo ratou i roto i te Paremete o Niu Tireni i roto ranei i te whakahaeretanga o nga mahi o tenei koroni e tino aroha kore ana, a e tino he ana hoki. I pera ai taku korero notemea e mohio ana nga Pakeha na te tokomaha rawa o nga Maori i nga tau "ono tekau" mahara ana ratou kaore e tika i aua ra kia tukua nga Maori kia whai reo i roto i nga whakahaeretanga mahi o tenei koroni. Engari no te mohiotanga o nga Pakeha kua kaha ke noa atu to ratou tokomahatanga i naianei, tahuri ana ratou ki te ki me kore atu he reo Maori i roto i te whakahaeretanga o nga mahi. Mehemea i rite tonu te tupu haere ake o te iwi Maori ki to te iwi Pakeha i runga i te whanawhanau tamariki me te heke mai i nga whenua o waho, a ka whakaarohia tenei korero i roto i tera ahuatanga, e kore nga Pakeha e korero i ta ratou korero e ki nei ratou i naianei kia whakakorea atu nga mema Maori. Tenei ano nga tohu hei whakaatu pumau i tena. Titiro ki Keepa Koroni; I Keepa Koroni i tukua e te iwi te mana ki nga iwi Mangumangu o reira kia whakanohoia ratou ki runga ki te rouru o nga Pakeha. A he aha te mahi a nga Pakeha o reira i roto i nga tau e rima kua hori ake nei? He whakakore atu i te mana o aua Mangumangu kia kua ai e noho i runga i te rouru o nga Pakeha, a he whakamotuhake i nga mema. He aha te take? Ka kitea te take e mau ana i nga tuhituhinga i roto i nga nupepa o Ingarangi, ka tino kitea i roto i te *Nineteenth Century* e whakahe

katoa ana ona tuhituhinga ki nga mema toi whenua; a e ki ana hoki ratou na te kaha rawa o te tupu o nga toi whenua no reira e tika ana kia tu he mema motuhake mo ratou kei taamia te pooti Pakeha e te pooti o nga mema toi whenua. A kei Amerika hoki e whakahe ana nga Pakeha mea an kau nga Mangumangu e rite ki a ratou te whai pooti. A he aha te take? E kite ana tatou i roto i nga nupepa katoa o Amerika me Ingarangi ko te take o taua whakahe na te kaha rawa o te tupu o nga iwi Manguman u i Amerika. E mohio ana ahau ko nga iwi reo Pakeha e titiro whakahawe ana ki nga iwi kua haere nei ratou ki waenganui noho ai, a ka mea he iwi era kei raro noa atu i a ratou; engari e hiahia ana ratou ki te huna i taua whakaaro ka uhia iho ki nga akoronga o te Whakapono Karaitiana e korerotia nei, ki tetahi mea ke atu ranei, mehemea ka kitea e ratou tera e [unclear: whakararururua] e nga Maori nga tika e maharatia [unclear: tna] e ratou no te Pakeha anake. Ka uaruatia ano e au taku kupu e tino tika ana nga Maori kia whai mangai motuhake mo ratou i roto i tenei Whare, a e tino he ana nga mema e ki nei pai atu me whakanoho nga Maori ki runga ki te rouru o nga Pakeha, tatemea mehemea ka penatia ka whakahawe noa iho nga mema Pakeha ki nga tangi a te iwi Maori. Mo te taha ki nga pitihana a nga Maori e mohio ana ahau ka tautoko nga mema Pakeha i nga mea pera; engari mo runga mo nga take nunui [unclear: a] pa ana ki te iwi Maori—me ki ko te take whenua nei, ko te whenua hoki te kaupapatanga o nga mea katoa a e whakawhirinaki ana nga Maori ki reira i te mea kei reira te ora mo ratou—ka pewhea te pooti o nga mema Pakeha mo tena? Ka pooti anake ra hoki ki te [unclear: teha] Pakeha. Kei tetahi tah o tatou e maranga ake ana te tangi a te iwi Pakeha kia tangohia atu nga whenua Maori i raro i nga tikanga o nga rarangi muru o te Ture Whakanohonoho Whenua; a kei tetahi taha o tatou e puaki ana nga kupu whakahe a te iwi Maori kia kaua e murua peratia atu o ratou whenua. Ka pewhea ranei te pooti a te iwi Pakeha mo runga i tena? E ki atu ana ano ahau ka pooti ano ratou ki te taha Pakeha ano. A he aha te take? Koia tenei te take; ko te pooti Pakeha mo runga i te nuinga o nga take katoa e nui noa atu ana i te pooti Maori: a ko te take o tena, kei roto i nga whakahaeretanga katoa i te aroaro o tenei Whare kotahi anake ano te mema e tu ake ana i roto i te hunga tokomaha ki te tautoko i te mea tika, ara i te tika anake. Ko nga Maori i nga wa o mua, a i enei wa tata ano hoki, e akiakina tonutia ana kia tahuri ratou ki te tuku painga nunui ki nga Pakeha noho whenua o tenei koroni, a i tino tau hei painga nui whakaharahara ki nga Pakeha i nga ra o mua. Kua tangohia katoatia atu i nga Maori o ratou whenua i raro i nga ture i ata hangaia mohiotia i nga ra o mua, i hiangatia ai nga Maori kia pohehe ratou, e, ka whiwhi ratou i etahi painga mehemea ka hokohokona e ratou o ratou whenua. Na i naianei he itiiti rawa nga whenua e toe ana hei oranga mo nga iwi Maori me o ratou uri i muri i a ratou. E tino whakahe ana ahau ki te mahi a te riira o te Apitihana me ona hoa e mea nei kia whakakorea nga mema Maori. I te timatanga o nga tau "ono tekau" i wehi nga Pakeha kei whai mema nga Maori, ko te take i mahara ratou—i te mea ko nga Maori te iwi tokomaha i reira—ki te tu he mema mo nga Maori kua tu he Paremete Maori hei Paremete; a no te tau 1867 rawa katahi ano ka whakaaetia he mema Maori mo roto i tenei Whare. Otira kaore i rite te tu o nga mema Maori ki to nga mema Pakeha. Engari i naianei, i te mea kua tupu ake te iwi Pakeha i te ono tekau mano tangata o nga tau "ono tekau" nei, a kua neke atu i te waru rau mano i naianei, kua tahuri i naianei kia whakamatauria kia whakanohoa nga Maori me nga Pakeha ki runga ki te rouru kotahi, kia taamia ai te pooti Maori me te kaha Maori, a kia kore ai hoki he araitanga o te hiahia o nga Pakeha ki te muru i nga whenua Maori. Kei te ki atu ahau e tika ana nga iwi Maori kia whai mema motuhake mo ratou, a e whakahe ana hoki ahau ki te meatanga kia murua atu i nga Maori nga morehu whenua e toe ana ki a ratou.

Te mutunga iho paahitia ana te panuitanga tuatoru o te Pire, a hiki ana te Whare i rua tekau meneti te paahitanga i te tahi karaka i te po.

Paraire, te 13 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi ka mutu era ka tae ki te—

Pire [unclear: Whakanohonoho Whenua] Maori.

No tenei ra ka tu te Minita mo nga Mea Maori ki te motini kia panuitia tuaruatia te Pire e mau iho nei te ingoa. He roa tana whai-korero ka mutu ia ka tu ake ko etahi mema Pakeha, katahi ka tu ko—

Henare Kaihau (mema mo nga Maori o te Tai Hauauru).—Ki taku mahara ka mahi he ahau mehemea ki te kore ahau e tu ake ki te whakapuaki i taku whakaaro mo runga i tenei Pire. Ki taku mohio e hara tenei i te wa tika hei kawenga mai i te Pire penei te ahua, a kaore hoki i tika te kawenga peneitanga mai ki taku mahara. Ki ahau nei me matua ata whakaaro nga honore mema i nga tikanga katoa e tika kia hanga hei ture hei whakanoho i te Maori kia tu tahi i runga i te turanga kotahi rau ko te Pakeha. I roto i nga tau maha kua hori ake nei he nui rawa nga mate me nga taumahatanga kino e peehi ana i te iwi Maori; no reira mehemea e pono ana te whakaaro

a nga tohunga i roto i tenei Whare ko te mahi tika ma ratou me whakatakoto mai tetahi Pire e taea ai te ora o te iwi a e tiakina ai hoki o ratou whenua. Ki taku titiro ko tenei Pire e mea ana kia tangohia atu i nga Maori nga wahi whenua e toe ana ki a ratou i naianei ka hoatu ki nga Pakeha. Ko te iwi Pakeha o tenei koroni me te Kawanatanga hoki e mohio ana he itiiti noa iho nga whenua e toe ana i naianei ki nga Maori o te Tai Hauauru me te Tai Rawhiti me te Tai Tokerau. Ki taku mohio e tika ana ahau kia ki ko nga whenua Maori o te takiwa o te Tai Hauauru e nui atu ana i nga whenua Maori o te takiwa o te Tai Rawhiti me te Tai Tokerau mehemea ka huia tahitia raua. E kereme ana ahau ko te mea tika me whakapumau rawa ki nga Maori mau ai nga morehu whenua e toe ana ki a ratou i naianei. Ka oti tenei—a kia oti ra ano hoki—katahi ano ahau ka whakaae kia whakatuwheratia nga toenga whenua i toku takiwa ki nga Pakeha nohonoho whenua, mehemea ia he toenga. Kaore rawa ahau i te pai ki te tikanga o tenei Pire, ko tona tikanga ki taku mahara e penei ana, me whai mana te Kawanatanga ki te ki me penei me pera te whakahaeretanga o nga whenua Maori. Ko nga Maori no ratou nga whenua nga tangata e tika ana kia mau ki a ratou te mana ki te whakamahi me te whakahaere i o ratou whenua i runga i nga huarahi e paingia ana e ratou. Mo te taha ki toku takiwa ake e kaha ana ahau ki te ki tuturu mehemea ka homai tena mana me tena painga ki nga Maori no ratou nga whenua ka nui rawa nga wahi o aua whenua e whakapuaretia hei nohonohoanga ma nga Pakeha. E tino mohio ana ahau mehemea ka whakanohoa te iwi Maori ki runga ki tera turanga e kore rawa e roa kua whakatuwheratia tenei whenua katoa hei nohonohoanga. Engari kaore rawa ahau e kaha ki te whakaae atu ki tenei Pire i runga i tenei ahua ona e takoto nei. E mea ana te Pire nei ko nga mana whakahaere me nga mana katoa katoa o aua whenua me tuku katoa atu ki roto ki nga ringa o te Kawanatanga. Engari tenei ka whakaaetia e au me hoatu ki nga Maori te mana ki te riihi i o ratou whenua. E mea ana ahau he pai rawa me whakatu tetahi ropu mo ia takiwa Maori, a me whai mana taua ropu ki te whakatautau i te wariu o nga whenua e tukua ana ki te riihi. Ki taku mohio e tika noa atu ana ahau ki te ki he mea tika kia whai mana aua ropu ki te whakatautau i te wariu o aua whenua mo runga mo nga ritenga o te tuku, ahakoa tuku a hoko, tuku a riihi, tetahi atu ahua tuku ranei. E ki atu ana ahau mehemea e hiahia ana nga Maori o toku takiwa ki te tuku i tetahi whenua i runga i te ritenga riihi mo nga tau e rima tekau ma ratou anake te whakaaro mo tena. E ki ana ano hoki ahau mehemea e hiahia ana nga Maori whai whenua o toku takiwa ki te tuku atu ki te rahui ranei i tetahi whenua hei painga mo ratou me o ratou uri ranei e tika ana kia whai mana ratou ki te pera. E ki ana ahau mehemea ka hoatu ena mana me ena painga ki nga Maori kaore rawa atu he raruraru mo nga whenua Maori o te takiwa pootitanga o te Tai Hauauru. Engari ahakoa pewhea e kore rawa ahau e whakaae ki te rarangi 2 o tenei Pire e ki nei ma te Kawana e whakaingoa e whakatu nga mema o te Poari. Mo te aha hoki kia whai mana te Kawana ki te whakatu i ena mema? Ko te mea tika me motuhake ki nga Maori anake nona nga whenua i roto i ia takiwa te mana ki te whakatu i ena tangata me te whakahaere i nga mana katoa e tiakina ai te painga o nga tangata no ratou nga whenua me a ratou tikanga me o ratou hiahia. E whakaae ana ahau kia kotahi te mema Pakeha o taua ropu—ahakoa he aha ranei tona ingoa—hei noa mo nga mema Maori ki te whakahaere i aua whenua hei painga mo nga Maori nona. E tino whakahe ana au ki tenei whakaaro a te Kawanatanga kia whakawhiwhia ki a ratou anake te mana ki te whakatu i nga mema Pakeha me nga mema Maori o te ropu mana nei e whakahaere aua whenua. Ki taku mahara e tika ana kia tokorua nga mema Maori, ma nga Maori ano raua e whakatu, a kia kotahi te mema e pai ana ma te Kawana e whakatu. Heoi te take i pera ai taku korero kei mahara nga honore mema o tenei Whare kaore ahau e tika ki te tono atu ma nga Maori anake e whakatu aua tangata. A te wa e uru ai tenei Pire ki roto ki te Komiti me whakatikatika e te Kawanatanga penei na, me whai mana nga Maori nona nga whenua ki te whakatu kia rua nga mema, a kia rua nga mema ma te Kawana e whakatu ki taua Poari. Ko te tino hiahia nui o nga iwi Maori o tenei koroni i roto i tenei ra koia tenei, ko o ratou whenua e puritia ana e ratou i naianei i raro i te Karauna karaati i raro i tetahi atu ahua taitara ranei me motuhake ki a ratou anake te mana ki te whakahaere i aua whenua. Kaore e tika kia tukua o ratou whenua ki roto ki te ringa o te Kai-tiaki o te Katoa ranei o tetahi atu apiha Kawanatanga ranei mana e whakahaere. Kei te mohio nga honore mema kua mate rawa atu nga Maori o te Tai Hauauru o te motu o Aotearoa i runga i te hoatutanga o o ratou whenua ki te Kai-tiaki o te Katoa. Kua kore rawa he whenua o nga Maori o te Tai Hauauru e watea ana i naianei hei nohoanga mo ratou ake. Ko nga rahui katoa i mahia e te Kawanatanga hei nohoanga ma ratou kua tangohia katoatia atu i a ratou e te Kai-tiaki o te Katoa; no reira he nui rawa ta matou titiro tupato ki tenei Pire. E wehi ana matou kei tukua atu e matou o matou nei whenua ki raro i te mana whakahaere o te Kawanatanga i runga i nga tikanga o tenei Pire taihoa ake nei ka kitea kua rite tonu to matou mate ki to nga Maori o te Tai Hauauru e puritia nei o ratou whenua i raro i te mana o te Kai-tiaki o te Katoa. No reira e tika ana kia ata titiro nui rawa nga honore mema nei ki tenei Pire, a ki taku mahara tena ratou e kite ko te mea tika me tuku atu ki nga Maori anake te mana whakahaere o o ratou whenua. Me titiro mai koutou ki tenei; he nui noa atu nga whenua e toe ana ki nga Maori i enei tau tata kua hori ake nei kua ngaro atu i a ratou i naianei. He ruarua nga tau i mua ake nei e tae ana pea ki te tekau miriona eka whenua e toe ana ki nga Maori, a kua ngaro katoa atu i a ratou te nuinga o ena eka i naianei. Kua hokona etahi wahi, a kua tangohia etahi wahi i raro i te Ture o te Tai Hauauru. Ko nga moni utu i aua whenua kaore rawa i rite ki te tuturu wariu o aua whenua. I tangohia marotia i raro i etahi tikanga e kore ahau e ki he tikanga tahae—engari tikanga kino; a i

naianeī hoki e mea ana tenei Pire kia whakaturia he Poari hei muru atu i nga wahi whenua e toe ana i raro i etahi tikanga pera tahi ano. Kua kite marama ra pea koutou kore rawa he huarahi e hoki mai ai aua whenua ki a matou a muri atu. He nui rawa atu nga moni e pau i te whakahaeretanga i aua whenua me te mahinga i nga rori me nga rurutanga. Koia ahau i ki ake ai i runga i te titiro ki enei ahua katoa e kore rawa e taea te ki ka whiwhi nga Maori i tetahi painga kotahi i raro i tenei Pire. Kei te mohio pai noa atu nga honore mema ki tena. Ahakoa pewhea nga korero a nga tangata e ki nei ko ratou e mohio ana ki nga painga tera e hua ake ki a ratou i raro i tenei Pire ko ahau e ki ana kore rawa atu he painga e puta mai. Ko te mahi tika, mehemea e whakaae mai ana nga honore mema ki taku korero, me tuku ki nga Maori ano te mana ki te whakahaere i nga mea e pa ana ki a ratou; kaati te herehere i nga ringaringa me nga waewae o nga tangata nona nga whenua. E ki ana ahau mehemea ka whakapumautia atu ki ia Maori kotahi te mana tuturu ki te pupuri i ona whenua e kore e neke atu i te rima tau kua tu tahi nga Maori i runga i te turanga kotahi ratou ko nga Pakeha; e kore e pau te tekau tau kua rite tonu ki a koutou te whakatupuranga taitamariki o te iwi Maori i akona i roto i o tatou kura nunui, a ki taku mohio e kore e tae ki te rua tekau tau kua whakakotahi nga iwi e rua, me nga raruraru e takoto nei i naianeī i waenganui i enei iwi e rua ka ngaro katoa atu mo ake tonu atu. Mehemea ka whakaotia ki taku e tohutohu atu nei ka tupu haere te painga o te iwi a ka nui atu hoki te mana o tenei whenua. Ko te mea tika me matua hanga ko nga ringaringa, nga waewae, te upoko, me te tinana, kia oti katoa ena i te tuatahi katahi ka tika kia mea te Kawanatanga ki te whakanoho atu i te wairua ora ki roto. Ki taku titiro ki tenei Pire heoi ano tona tikanga he muru atu i nga whenua o te iwi Maori. Ki taku mahara me hoatu ki roto anake ki nga ringaringa o nga Maori te mana. E tino mohio ana ahau mehemea e kaha ana koutou ki te homai i tenei mana ki a matou, ka taea e au te whakaoti atu i nga raruraru katoa o te taha ki te iwi Maori kia kore atu i roto i te haora kotahi. Engari e ki ana tenei Pire me whai mana anake ona tikanga ki te takiwa Maori o te Tai Rawhiti me te Tai Tokerau. Kaati, kaore i te ngaro i ahau te tukunga iho o tena ahua, koia tenei; kei nga tau e haere mai nei ka whakaekengia mai tenei Pire kia pa ki toku takiwa, ko te take kaore kau he whenua i roto i aua takiwa e rua e kiia ana i naianeī kia ekengia e tenei Pire e ahei ana kia uru mai ki raro ki ona tikanga. Ko nga whenua o whaia atu ana e tenei Pire kia riro mai ki raro ki tona mana kei toku takiwa ke; koia ahau i titiro wehi rawa atu ai ki tenei Pire, a ahakoa pewhea e kore rawa ahau e whakaae kia pa mai te rarangi tuaono ki toku takiwa e tu nei ahau hei mangai. Mehemea e pai ana te mema o te Ta Rawhiti me te mema o te Tai Tokerau ki tenei Pire kia pa ki o raua nei takiwa e kore ahau e tika ki te ki atu ki a raua e he ana ta raua, engari ki taku mohio e he ana raua. Heoi ra, mehemea e mahara ana raua kei te tika ta raua whakaaro, e pai ana; kaati, me ata titiro ahau ki era rarangi katoa o tenei Pire kia marama ai ahau ki te paanga mai ki ahau ake nei.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—I te timatatanga o te whai korero a te riira o te Apitihana tahuri ana ia ki te panui atu ki te Whare i etahi reta i ki ra ia na tetahi Maori me tetahi Pakeha i tuhituhi mo runga mo nga take e pa ana ki runga ki nga whenua Maori, a e hiahia ana hoki ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo te taha ki taua Maori nana i whakaatu ki te honore mema i tona whakaaro mo nga ture e tika ana ki tona mahara kia hanga mo te taha ki nga whenua Maori. E tino he ana taua Maori mo runga mo tetahi o nga tino take nui e whakahaeretia ana ki runga ki nga whenui Maori—ara te wehewehenga o nga whenua Maori. He mea tena e hapaingia tonutia ana e te mema mo Pei o Pereti hei take korero mana, me era atu mema hoki o te taha Apitihana, ma tena ka kore atu te raruraru i runga i nga whenua Maori. Maku e ki atu ki aua honore mema e kore rawa e mutu atu te raruraru o nga whenua Maori i runga anake i te wehewehenga o aua whenua, kore rawa atu. E whakaae ana ahau he mea pai ano kia wehewehea nga whenua, a ko nga whenua e taea ana te pera me pera; he mea pai tena mo nga Maori no ratou aua whenua. Engari e patai atu ana ahau, ka taea koia nga whenua Maori katoa i te motu o Aotearoa nei te wehewehe? Kore rawa atu e taea. Ko te nuinga o aua poraka e kore rawa e taea te pera. He ririki no nga paanga, he tokomaha no nga tangata, a na te ahua hoki o te whenua e kore e taea. E hara a Takuta Pomare i te tino tangata mohio mo runga i tenei take. Kua korerotia ia e te riira o te Apitihana he tangata mohio, i a ia ra e panui mai ana i te reta i ki ra ia na te Maori i tuhituhi. Engari ko Heni te Rau raua ko Takuta Pomare e hara i te tino tohunga mohio mo runga i tenei take. Tera etahi poraka whenua Maori nunui i te motu o Aotearoa nei e kore rawa e taea te wehewehe, a kaore rawa e kore atu te raruraru i tena. Na runga i te ahua o te whenua kaore e tika kia whakapaungia nuitia he moni. Kaore i te penei te ahua o nga take paanga e, no tenei tangata tenei piihi, no tera tangata tera piihi. He take tupuna to nga Maori, a e ki ana ratou "No toku tupuna tenei wahi o te poraka," a ki te kore e riro i a ratou te tino wahi o te poraka i whai mana ai o ratou tupuna kua whawhai ratou, a kua ara he pakanga whakawa kua pau he moni. E kore rawa e mutu atu te raruraru i te wehewehenga o nga whenua. A ko te ahua tena o te nuinga o nga whenua tena e riro ki raro i te Pire nei. Kaati, mo te taha ki te ahua o toku nei tu e tu nei ahau mo runga mo te taha ki nga whenua Maori; mai o toku urunga tuatahi mai ki tenei Whare he titiro nui tonu taku mahi ki nga whakaaro me nga hiahia o te iwi Pakeha o tenei koroni. Kaati, kua kite ahau, i mua atu i te tuunga o tenei Paremete, ko te mahi tika maku me whakamatau ahau ki te rapu atu i nga aronga ture e taea ai te hiahia o te iwi Pakeha o tenei koroni me te whakaora tahi ano i te iwi Maori kei ngaro atu i a ratou nga morehu whenua e toe ana ki a ratou i naianeī. He kite atu noku i te kaha rawa o te whakaara kupu a nga Pakeha kia murua noatia atu nga whenua Maori, i

runga i nga kupu o te Whaikorero a te Kawana i runga i te Torona. He kite noku i roto i nga nupepa o to tatou koroni, me nga whai korero a nga mema Pakeha i roto i tenei Whare. A he aha te tukunga iho? Ko te tukunga iho tenei, kua whakaae ahau ki tetahi mea e kore rawa nei e whakaetia e au mehemea i tupono he ahuatanga ke atu. Kua whakaae ahau ki te rarangi muru—ara ki rarangi ono o te Pire nei—kia ahei ai o matou nei whanua toenga—kia marama mai koutou, o matou whenua toenga kaore nei e hiahia ana e nga Maori hei nohoanga mo ratou, a e takoto nohokoretia ana—kia tangohia e te Poari Whenua Maori, kia tukua e te Poari ki te riihi, engari kua te hoko, notemea e tino whakahe ana ahau ki te hokonga o nga whenua Maori. E ki atu ana ahau kua whakaae ahau ki tena ahua muru notemea kua rongu atu ahau i te reo o te iwi Pakeha a e kiahia ana kia whakatutukitia te wahi o to ratou whakaaro e taea ana te whakaae i runga i te ata tiaki tahi ano i te ora o nga Maori nona nei nga whenua. Engari mehemea e hiahia ana nga Pakeha kia hanga he tikanga muru i raro i Te Ture Whakanohonoho Whenua me te tango i nga whenua toenga o nga Maori ka tuku atu i nga moni ki roto ki te ringa o te Tai-tiaki o te Katoa, ka tino whakahe ahau ki te ture pena te ahua. Kaore ahau e titiro atu ana ki oku nei paanga ake, engari e whakaaro atu ana ahau kia taea te ora o nga Maori a nga wa e haere mai nei; a heoi te ahua muru e taea ana e au te whakaae ko tenei ahua muru anake e mau na i roto i te rarangi ono o te Pire e takoto nei i o tatou aroaro—ara me ahei te Poari i raro i tenei Pire ki te tango me te wehewehe me te whakaari i roto i te makete kia nohonohoa i runga i te tikanga riihi nga whenua toenga o nga Maori.

Te Heningi (Mr. Jennings).—Ka pena ranei te Poari?

Hone Heke.—Kua patai mai ano taku hoa honore i tana patai. "Ka pena ranei te Poari"? Ka pena ra, engari i tona takiwa, e tata ana ka tae atu he kupu maku mo kona. Ko te takiwa o taku hoa honore kaore e uru ana ki te rarangi ono—te rarangi muru nei—ko te take e hara nei i te mea i hiahia kia kapea ki waho, engari na runga na te whakahe a nga mema Pakeha, ko to tatou hoa nana nei tenei patai tetahi. Ahakoa ano nga Maori i tukuna mai nei ki Poneke hei mangai mo nga iwi o te Rohe Potae—ara e Pepene Eketone raua ko Te Heuheu—i ki raua i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori kaore rawa raua e awangawanga ki te tuku i o ratou whenua toenga kia tangohia e te Poari i whakaturia e tenei Whare. A i pewhea te tukunga iho? Kore rawa nga mema Pakeha i whakaae. Tenei tetahi o nga tino mangai o nga Maori no ratou aua whenua e korero ana mo te taha ki nga whenua toenga o tona takiwa e ki ana me pena te tikanga kia taea ai nga whenua te tuku kia riihitia. Kei te whakatuturu ahau i tena korero; me riihi anake. Koiana tonu te kupu kaha mo te taha ki nga whenua nunui o nga Maori me riihi anake, hei painga mo nga Maori nona aua whenua, kua e hokona. Mehemea tera tetahi haurahi e taea ai te hoko ko ahau tonu te tangata tuatahi mana e whakahe. E korero pohe noa iho ana te tangata kia wehewehea nga whenua kia whakamotuhaketia ki ia tangata. E te Pika, e takoto noa iho ana te korero a te tangata mo nga take e kuaretia rawatia ana e te iwi, a e ki atu ana akau mo te taha ki te wehewehenga o nga whenua Maori he nui noa iho nga tangata kaore ano i titiro noa i tena take, a kaore rawa nei e mohio ana ki nga uauatanga e taiawhio ana i nga whenua Maori. E kite atu ana ahau i taku hoa e noho nei i taku taka katau e ki ana tera etahi Maori takitahi he whenua nunui o ratou, timata atu i te whitu mano tae atu ki te tekau mano eka i te tangata kotahi, no reira e he ana te Pire nei. Kaore ahau e korero ana mo nga Maori takitahi, e korero ke ana ahau mo nga tangata tokomaha. A tenei ano tetahi kupu aku: Kaore kau he hiahia i raro i tenei Pire kia whakahaua rawatia nga tangata e whai whenua ana timata atu i te rua rau tae atu ki te kotahi mano eka me uru rawa ratou ki raro i te ture o te Poari Whenua Maori. Ko te hiahia tenei, kia whakapuaretia he huarahi ki nga Maori i raro i rarangi 16 e whiwhi ai ratou i tetahi moni-a-nama kia taea ai e ratou te paamu i o ratou whenua. Ko nga whenua nunui e puritia ana e nga tangata tokomaha a e kore nei e taea te wehewehe, koiana ke nga whenua e hiahia ana kia tangohia kia tapatapahia kia riihitia, engari kua e hokona. I naianei tera etahi mana ra waho me etahi reo tohutohu e utua ana kei te mea atu ki etahi o nga tangata no ratou aua poraka whenua nunui kia kua e tukua hei whakarite i te tangi whenua a nga Pakeha. Ko tetahi tena o nga mea kua tangohia e au ki toku ringa ara ko te whakaritenga o tena hiahia, a mo te taha ki nga whanua kaore e hiahia ana e nga Maori e whakaae ana ahau kia hanga he mana e ahei ai kia murua aua whenua kia taea ai te tuku ki te riihi. E kore ahau e whakaae kia tangohia tuturutia atu nga whenua Maori mo ake tonu atu. Mehemea e kiia ana kia tangohia atu i raro i te Ture Whakanohonoho Whenua ko ahau tetahi tangata kaha rawa atu ki te whakahe i tena korero. E iti rawa atu ana nga morehu whenua e toe ana ki nga iwi Maori i naianei, a ko te mea tika me pupuri rawa kia mau tonu tena toenga hei oranga mo nga whakatupuranga e haere mai nei o te iwi Maori. E hiahia ana matou kia wehewehea nga whenua Maori e taea ana te wehewehe, engari mehemea kaore e taea te wehewehe, mehemea ranei kaore e hiahia ana e nga Maori hei nohoanga mo ratou ake, a i te mea hoki e hamama ana te waha o te iwi Pakeha ki te tangi whenua hei nohonohoanga mo ratou, mo te aha hoki kia waihotia kia kaiponuhia aua whenua e nga Maori kia kua e whakapuaretia kia nohoia i runga i te tikanga riihi? Koia ahau i whakaae atu ai ko nga whenua toenga pera te ahua e tika ana kia tangohia e te Poari i raro i tenei Pire hei whakarite i te hiahia o te iwi Pakeha nohonoho whenua.

Te Whaura (Mr. Fowlds).—Me pewhea e taea ai e koe tenei raruraru na, ahakoa he whenua nunui e mau ana ki etahi Maori, engari he tokomaha hold nga mea kaore rawa nei he whenua?

Hone Heke.—E hangaia ana e tatou i roto i tenei Pire he tikanga hou rawa kaore nei ano i homai ki nga

Maori i mua atu, ara e whakapuare ana i te huarahi moni awhina ki nga Maori whai whenua. Taku hiahia ko nga Maori whai whenua nunui me tautoko me awhina e te koroni, penei ano me nga Pakeha e awhinatia nei e koutou kia tu hei tangata mahi paamu. Ko toku whakaaro tena me pena te awhinatanga mo nga Maori, a ko taku whakautu tena mo te patai a te honore mema tukua kia whiwhi tahi nga Maori i nga awhinatanga e hoatu ana e koutou ki nga Pakeha noho whenua. Kaore ano i homai ki a matou tae mai ki naiane, ahakoa he maha nga tau e tonongia atu ana e matou. Engari mo te taha ki nga whenua kaore nei e taea e ratou te wehewehe, he aha te hoatu ai ki te Poari te mana ki te tango i ena tu whenua kia tapatapahia kia whakaaria i roto i te makete kia puare ki te riihi? Ko te *Herald*, nupepa of Akarana, kua kaha rawa ki te akiaki i tena mahara ki runga ki nga mema honore, me te patai hoki i tenei patai tika nei, "E aha ana o tatou mema Pakeha," E hara ahau i te mema Pakeha, engari ko taku whakautu tenei, kei te kite atu ahau i nga whakaaro o nga Pakeha, a kua whakaae ahau kia pa nga tikanga o te rarangi ono, he rarangi ahua muru, ki toku takiwa. Kua whakaaetia ano hoki e te mema Maori o te Tai Rawhiti. A e kaha ana hoki taku ki ko te mea tika me pa ano ki te Rohe Potae me te takiwa o Whanganui, e whakaae nei hoki nga mangai o aua takiwa kia pa ki a ratou; engari ko nga mema Pakeha o te Komiti mo nga Mea Maori i whakahe. Ko ratou—ko nga mema Pakeha—i hiahia ko nga whenua toenga katoa me nga whenua takoto noa o nga Maori me uru mai ki raro i te Ture Whakanohonoho Whenua, me nga moni e puta mai ana i runga me tuku atu kia tau ki te Kaitiaki o te Katoa, ko nga initaretu anake hei oranga mo nga Maori. Engari, e te Pika, e kore ahau e whakaae ki te tikanga pena. E ki ana ahau mehemea he whenua o matou kaore e hiahiatia ana e nga Maori nona, tukua atu kia puare ki te riihi, a ko nga moni reti e puta mai ana i runga me homai hei oranga mo nga Maori nona te whenua. Engari ko nga whenua e ata taea ana te mahi e nga Maori ake nona e ki ana ahau tukua kia whiwhi ratou i nga painga o te rarangi o tenei Pire e whakapuare nei i te nama ki a ratou i roto i nga moni a te koroni. Ko te tino mea nui tena e hiahiatia ana e au kia whakaotia. E hara ahau i te tangata e pai ana ki te riihi anake; e pai ana ahau kia awhinatia nga Maori kia tahuri ai ratou ki te mahi i o ratou whenua, a e ki ana hoki ahau pai atu tena hei tikanga e akoakona ai nga Maori i te waiho kia tu ana ratou hei rangatira whenua mo nga Pakeha a mo ratou whakamaori ano ranei.

Te Pika.—Kua pau to taima.

Ka mutu te mema mo te Tai Tokerau, ka riro ano ma nga mema Pakeha e korero.

No te rua karaka i te po ka paahitia te panuitanga tuarua o te Pire, a hiki ana te Whare.

Mane, te 16 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

No tenei ra ka panuitia tuatahitia tetahi Pire hei whakarite kainga mo nga Maori Kore Whenua.

Ka whakahaerea ko etahi mahi poto nei a ka tae ki—

Pire Mo Kaiapoi Rahui Maori (No. 2).

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ko tenei Pire e pa ana ki tetahi poraka e rua tekau nei eka o te Rahui Maori No. 91, kei Woodend, Kaiapoi. Ko tenei poraka na etahi tangata Maori i wehe atu hei whenua kura i raro i te Hahi o Ingarangi hei painga mo nga Maori. I runga i te whakaae a nga Maori e pa ana ki taua whenua karaatitia ana e te Kawana o Niu Tireni o aua ra, i te 6 o nga ra o Noema, 1865, ki te Pihopa o te Hahi o Ingarangi e noho ana i Karaitiati, na nga Maori ia i whakaingoa hei tangata mo te karaati. Whakaarahia ana he Whare Karakia ki runga ki taua whenua. Kitea ana e tika ana kia puritia e te Pihopa me ona kai-riiwhi tetahi wahi, kua e neke atu i te tekau ma ono eka, i runga i te ritenga kai-tiaki, ko tetahi wahi o taua tekau ma ono eka hei tuunga Whare Karakia o te Hahi o Ingarangi, hei painga mo aua Maori mo ratou nei taua karaati i mahia ai; ko te toenga o taua tekau ma ono eka i whakaritea kia wehea hei tuunga whare mo te Minita i whakaturia hei Kai-karakia mo taua Whare Karakia, a hei whenua kiriihi hoki. Mo te taha ki nga eka e wha e toe ana, o taua rua tekau eka, i whakaarohia hei tuunga kura Maori era, i raro, i nga tikanga o "Te Ture Kura Maori, 1867." Hei whakatutuki i ena mahara paahitia ana "Te Ture Karaati Awhina Mahi Maori, o Kaiapoi, 1878," a i roto i taua ture whakaritea ana me tuku ki raro e te Pihopa o Karaitiati te karaati ki a ia o te rua tekau eka whenua e whakahuatia ana i roto i te Kupu Apiti ki taua ture, a i whakaritea ano hoki mememea ka tukua ki raro e te Pihopa taua whenua katahi ka ahei te Kawana i runga i te whakaae a nga Maori—a me rapu atu hoki tena whakaae i runga i nga [*unclear*: huarahi] kua whakatakotoria e "Te Ture Rahui Maori, 1856"—ki te whakaputa Karauna karaati atu ki te Pihopa mo taua tekau ma ono eka mo nga take i korerotia e ia; a ko te toenga o taua whenua me tau ki tetahi—ki etahi kai-tiaki ranei ma te Kawana e whakaingoa, a me whakahaere hei tuunga kura Maori. Engari kaore i whakatutukitia nga tikanga o taua Ture. Kaore te Pihopa o Karaitiati i tuku i taua karaati ki raro, a na runga na tetahi pohehetanga whakaingoa ana e

te Kawana o Niu Tirenī o aua ra ko Henry James Tancred kua mate nei, raua ko James West Stack, hei kai-tiaki mo te katoa o taua rua tekau eka. E whakaaturia ana i roto i nga kupu timatanga o te Pire nei he hapai kore mana tena na taua Kawana i nga mana i whakawhiwhia ki a ia e te "Ture Karaatia Awhina Kura Maori o Kaiapoi, 1870," notemea e whai mana anake ana ia ki te whakatau atu i te wha eka ki nga tangata i whakaingoatia e ia, i muri iho i te tukunga ki raro e te Pihopa o te katoa o te rua tekau eka, a i muri iho hoki o te karaatitanga hou atu o te tekau ma ono eka o taua rua tekau eka ki te Pihopa o Karaitiati mo nga take kua korerotia e ia. Kaore te Pihopa i tuku i taua whenua ki raro, no reira kaore te Karauna karaati i whakaputaina. A e mana tonu ana ratou ki te noho me te mahi i taua whenua. Kua kitea i naianei i runga i enei take kua oti ake nei e au te whakamarama kaore i whakaputaina te taitara; a ki te kore e paahitia tenei ture, i runga i te aoranga o etahi atu ture kua paahitia nei a e aro ana ki te whakakore atu i te Ture tuatahi; ka riro atu taua whenua i roto i nga ringa o aua tangata. Kua uiuia atu te whakaaro o nga Maori o tenei whakatupuranga mo runga mo tenei take, a ko to ratou tino hiahia me paahi tenei Pire. E motini ana ahau kia panuitia tuaruatia.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Kore rawa he whakahe mo tenei Pire; a e tautoko ana ahau i nga korero kua korerotia e te Pirimia; kua whakarongona nga korero i whakapuakina ki te aroaro o tetahi o nga Komiti o te Whare nei e whakaatu ana kaore kau he whakahe mo tenei Pire. E hiahia ana nga Maori o Kaiapoi ki te Pire nei.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ko tenei Pire e pa ana ki tetahi piihi whenua i tukuna e nga Maori i nga ra o mua ki te Hahi o Ingarangi. Me ki atu ahau i konei tera ano etahi rahui i te motu o Aotearoa me te pito tonga o Te Waipounamu i tukua ki te Hahi o Ingarangi i nga ra o mua i runga i te hiahia o te Hahi i te tuatahi, a i runga hoki i nga korero a nga rangatira o te Hahi i aua ra, he whenua era e tika ana kia hoatu hei whakatuunga kura hei ako i nga tamariki Maori. E hara i te mea me mutu i te reo Ingarihi anake nga matauranga hei ako engari me ako i nga matauranga mahi a ringaringa me nga tikanga mahi whenua. Tukua atu ana taua rahui— —

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Me tohutohu atu ki te honore mema kia kaua ia e whakaaia i nga whenua rahui katoa i tukuna ki te Hahi o Ingarangi puta noa i te koroni, engari me whakawhaiti he korero mana ki runga anake ki te tino take kotahi e takoto nei i te aroaro o te Whare. Mehemea hoki ka korerotia te taha ka nga rahui katoa pau atu te wiki e korero ana.

Te Pika (Mr. Speaker).—E mea ana ahau me whakawhaiti mai e te honore mema he kupu mana ki runga anake ki te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare.

Hone Heke.—E kore e tino roa rawa aku korero, engari e kaha rawa ana te mea o taku ngakau mo te taha ki nga whenua rahui i tukua ki te Hahi o Ingarangi; a, i te mea ko tenei tetahi, no reira ahau i korero ai i taku nei whakaaro mo runga i tenei take. Me tino mahi rawa he tikanga, notemea e rima tekau rawa nga tau kua taha ake nei a kaore nei ano he mea kotahi kia oti i aua tangata te mahi. Mo te aha hold kia tautotohe ana te Hahi raua ko te iwi ki a raua hei mate mo nga tamariki Maori, he tokomaha nei hoki o ratou kua kaumatuatia kua pakeke nga tane me nga wahine, e a hia rau nga mea e tupu haere ake ana kaore e whiwhi ana i nga akoranga tika i maharatia i te tuatahi kia whakawhiwhia ki a ratou?

Putana ana te panuitanga tuarua me te panuitanga tuatoru o te Pire.

Pire Kainga Maori O Taumutu.

I runga i te motini kia takua tenei Pire ki te Komiti:—

Te Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—He Pire marama noa iho tenei, a kua tukua atu ki te Komiti mo nga Mea Maori kia tiro-tirohia. Ko te Kainga Maori o Taumutu kua rahuitia i era tau atu engari ko nga paanga o nga tangata kaore ano i whakatautaua. E ara tonu ana he tautotohe i waenganui i a ratou i nga wa katoa mo runga i ta ratou hapainga i to ratou whaipanga ki taua whenua, a nui atu te raruraru o tena ahua; a e mea ana tenei Pire ki te whakamutu atu i ena raruraru katoa i runga i te tukunga atu o taua whenua kia tau atu ki te Kai-tiaki o te Katoa; a me whai mana te Kai-tiaki o te Katoa ki te mea atu ki te Kooti kia whakatautaua nga paanga o nga tangata Maori, me te whai mana ano ki te rihi i nga wahi o taua whenua kaore e hiahitia ana e nga Maori, me te wehe atu i nga wahi hei nohoanga mo ratou. E motini ana ahau kia tukua te Pire ki roto ki te Komiti.

Te Roore (Mr. Rhodes), (mema mo Ellesmere).—E pouri ana ahau mo taku korenga i konei ki te whakarongo atu ki nga kupu a te Minita Maori, engari e mohio ana ahau e tino tika ana kia mahia he Pire penei te ahua. He mahi nga kupu whakahe a nga Maori penei na kaore ratou i te whiwhi i nga moni reti tika mo taua whenua. Ki taku mahara ko te Pire nei he hikoitanga atu ki te tika.

Tukua atu ana te Pire ki te Komiti, ripoatatia ana, a puta ana te panuitanga tuatoru.

Pire Whakawhiwhi Mana Whakahaere Ki Nga Taone Maori.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll.) (Minita Maori). — Ka motini kia Komititia tenei Pire; a ka ki, I raro i te Ture Taone Maori me te Ture Kaunihera Whenua Maori kua whakamanaia te Kawana ki te panui i etahi wahi whenua Maori e tika ana hei Taone. Tera etahi wahi o te koroni kua oti te panui hei Taone Maori, pera me Taumarunui me etahi atu wahi hei aha i whakahuatia ai nga ingoa. Mehemea ka tupono kei roto i tetahi takiwa kaute tetahi Taone Maori e ekengia ana e nga tikanga o Te Ture Kaute, engari i nga takiwa kaore nei e whai mana ana taua ture Kaute kaore kau he ture hei whakawhiwhi i a ratou ki tetahi mana ki te whakahaere i a ratou. Ko te tikanga o tenei Pire he whakamana i nga tangata e noho ana i aua Taone ki te pooti i tetahi ropu whakahaere mo ratou hei whakahaere i nga mea e pa ana i waenganui i o ratou takiwa ake; kei te whiwhi ratou i te mana reiti, me nga tikanga e whakaturia ai te Kaunihera.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—E hiahia ana ahau ki te ki atu ki te Minita kua mahue tetahi tikanga ki waho o te Pire nei, I raro i Te Ture o te 1895 kua whakaturia etahi Taone Maori, a kotahi te mea kua tino kite ahau, kua wehea he Taone, a e wha tekau rawa pea nga tekiona i roto, engari e ono anake pea nga whare kua whakaturia ki runga; no reira kua mate te tino take o taua mahara, notemea kua tangotangohia te nuinga o aua takiwa, a e puritia noatia ana me e tupono he painga. E tika noa atu ana hoki kia tangohia peratia e te tangata, notemea e whakaaetia ana hoki e te ture tera mahi. Ko aua tekiona whenua e purititia ana i runga i te ngakau tumanako me e kore e tupu haere ake te utu, a e tonoa ana he moni nui mo te mana me nga painga o nga rihi; a ko etahi e tata ana kua kore e taea te hoko. Kua whawhatia atu ano te Kawanatanga mo runga i tenei take, a kua tohungia atu hoki ki a ratou kaore o ratou mana i raro i te ture ki te whakahau kia whakaarahia nga whare e tino tika ana kia hanga, me era atu ahua whakapainga e tika ana, kia puta pai ai aua Taone. Kaati, he wa pai tenei hei tahuritanga ma te Kawanatanga ki te whakauru atu i tetahi rarangi e ahei ai enei Taone ki te whakatutuki i te tikianga i maharatia ai, a e tumanako ana ahau tera te Kawanatanga e tahuri ki te pera.

Tukua ana te Pire ki roto ki te Komiti.

Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rua tekau meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 17 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire, ka mutu ka mahia ko te—

Pire Whakanohonoho Whenua Maori.

Ka tae mai te kupu a te Kawana, he tuku mai nana i etahi rarangi hou e whakaarohia ana kia whakaurua ki tenei Pire.

I runga i te motini kia tukua taua kupu kia whiriwhiria e te Komiti o te Whare katoa: tu ana ko—

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—A te panuitanga tuarua o tenei Pire ka hangaia e te Kawanatanga he tikanga e taea ai te hoko mai i nga whenua toenga o nga Maori me te utu atu i te tino wariu tuturu ki a ratou; tera tetahi hawhe miriona eka whenua e takoto mahi kore ana i naianei i te Tai Hauauru o te motu o Aotearoa, hui atu ki tetahi toru tekau mano eka o te poraka o Te Akau, a e kore tenei tikanga e pa ki nga whenua e hiahitia ana e nga Maori mo ratou ake. Heoi te take hei whiriwhiritanga ko te hoko i nga whenua Maori pera me nga whenua Pakeha e hokohokona nei. Tera e ahua uaua mehemea me matua haina rawa nga Maori katoa nona te whenua i mua i te timatanga ki te ruri me te hanga rori i runga i taua whenua. Ko te rarangi muru o te Pire nei kaore e pa ana ki te Tai Hauauru o Aotearoa, engari ki te Tai Rawhiti me te Tai Tokerau anake. Kaore e tika kia waihotia kia kua rawa te Pire e pa ki tetahi wahi o te koroni. E mohio ana ahau ki tetahi poraka e taea ana pea ki te toru rau mano eka, a mo te taha ki tena toru rau mano eka ka taea te whawha atu kia hokona. He rite tonu te tika o te Kawanatanga ki te hoko whenua Maori i tona tika ki te hoko whenua Pakeha; otira e whai mana ana ki te muru i nga whenua Pakeha engari kaore te Kawanatanga e mea ana kia whiwhi ratou i te mana pera mo te taha ki nga whenua Maori. Kaore te Kawanatanga e tahuri ki te akiaki kia paahitia tena tikanga, engari e tika ana kia whiriwhiria e nga mema; a e ki atu ana ahau e tika ana kia hangaia he tikanga pera.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Mehemea he tokoiti nga tangata i roto i tetahi poraka nui noa atu e kore e tino mate nga whakatupurauga e haere mai nei mehemea ka tukua nga tangata no ratou nei taua whenua kia hokohoko ana i o ratou whenua toenga, e kore e mate o ratou whanau me o ratou uri. Engari tera etahi whenua he mano he mano nga tangata kei roto, a koiana nga whenua e wehi ana ahau ki te whakawhiwhi atu ki te Kawanatanga i te mana ki te hoko i ena tu ahua whenua. Ko te mahi tika ma te Paremete he tiaki i te iwi Maori kei mate i a ratou nei ano te patu, a he tiaki hoki i nga tangata utu taake katoa, kei whenua-koretia nga Maori kua waiho tena hei mate mo te iwi katoa, a hei taumahatanga ki runga ki nga Moni

Topu o te Koroni. Taku whakaaro tuturu tenei kaati noa i te tangohanga i nga toenga o nga whenua Maori kia tukua ki te riihi, ko nga moni reti hei oranga mo nga Maori, ka rite i tena te hiahia o nga Pakeha, e mea ana ki te whenua hei nohonohoanga mo ratou. Ki taku mahara me tiaki te Kawanatanga i nga Maori, kei waiho ratou hei taumahatanga ki runga ki te koroni ki runga ki o ratou whanaunga atawhai ranei. E ono rawa mano o ratou i naiane i kei te tango penihana i roto o nga Moni Topu o te Koroni; ko te mea tika me hanga rawa he tikanga o araitia atu ai te mahi hokohoko i nga morehu whenua Maori ahakoa e te Kawanatanga e wai tangata atu ranei. Mehemea e tino mohio ana ahau tera etahi wahi whenua e watea ana hei tukutukunga ma nga Maori nona katahi ahau ka whakaae kia hokona e te Kawanatanga aua whenua; engari kaore ahau e pai ana kia whakawhenuakoretia nga Maori me a ratou tamariki ranei kia waihotia hei taumahatanga ki runga ki o ratou whanaunga whai whakaaro, ki te koroni ranei. Taku hiahia me whakaatu mai e te Pirimia kaore e whakaarohia ana kia whakaekengia mai tenei tikanga ana kia pa mai ki te Takiwa Whenua Maori o te Tai Tokerau, kaore nei e rahi ana o reira whenua Maori mo nga Maori ake ano o reira. I roto i tenei ra e hia ranei mano nga Maori whenua kore puta noa i te motu o Aotearoa kaore ano i whakaarohia e nga Kawanatanga o mua atu, a na tenei Kawanaanga ko nga iwi anake o Te Waipounamu nga mea i whakaarohia: engari ko nga Maori o te motu o Aotearoa e toe ana hei whakaarohanga ma ratou. Ko nga Maori katoa o Aotearoa tae noa ki nga mea o Te Waipounamu na nga Kawanatanga o mua i whakawhenuakore, i runga i ta ratou mahi hanga ture hei akiaki i nga Maori whai whenua ki te hoko ki a ratou; te tukunga iho kua noho aua Maori i naiane i hei taumahatanga ki runga ki te koroni tae noa ki o ratou whanaunga atawhai. Ko nga Maori whenua kore o Aotearoa kua roa noa atu e tuku pitihana mai ana ki te Paremete e tono ana kia wehea atu he whenua mo ratou. Ko nga rarururu tena e kite atu ana ahau a e hiahia nei ahau kia takoto marama, a e mea ana ahau kia whaitohungia mariretia nga whenua hei hokohokonga ma te Karauna. E whakaae ana ahau i runga i te akiaki a nga mema Pakeha e tohe nei ki te Kawanatanga kia hokohokona nga whenua kia tukuna nga Maori whai whenua he whenua watea nei o ratou kia hoko ana i aua whenua ki te Karauna; engari he maha nga poraka whenua e tae ana ki te rau tangata tae atu ki te mano tangata kei roto a e tumanako atu ana ahau me tupato rawa te Kawanatanga kei whakawhenuakoretia aua Maori me a ratou tamariki; a me tino kaha taku tohutohu atu ki te Raiti Honore te Pirimia me tino tupato ia ki te hanga tikanga arai kei tukuna nga tangata tokomaha kia hoko atu i o ratou paanga whenua. Ko Pepene Eketone te mangai o nga iwi Maori o te Rohe Potae i tae mai ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori i tenei tau, a ki mai ana ia mo to taha ki o ratou whenua toenga ka whakaae ratou me whai mana te Poari ki te whakahaere i runga i te riihi hei painga mo nga tangata nona aua whenua. Pera ano hoki nga tangata o Whanganui. I haere mai ratou ki konei, a tae ana o ratou rangatira kia kite i te Minita Maori me te Raiti Honore te Pitimia, a puta ana hoki ta ratou kupu "ae" ka whakaaetia e ratou ma te Kaunihera me te Poari ranei e whakahaere o ratou whenua nunui i runga i te riihi, kua e tukua kia whai mana te Poari ki te hoko i aua whenua—mehemea ra he whenua toenga—ma te Poari e whakahaere engari mo nga tikanga riihi anake. Otira ko Henare Kaihau me tetahi wehenga nui o te takiwa pootitanga o te Tai Hauauru me te nuinga o nga mema Pakeha o te Komiti mo nga Mea Maori i whakahe ki te rarangi ono o te Pire nei; mea ana ratou me pa anake ki toku takiwa me te takiwa o te honore mema Maori o te Tai Rawhiti me te mema mo Waiapu te Honore Timi Kara. Engari ka waihotia atu e au te roanga atu o aku korero mo nga tikanga e hapainga mai nei e te Pirimia kia kite ra ano ahau i te tino hangaitanga o nga kupu o aua rarangi.

Wenerei, te 18 o Oketopa, 1905.

No te hawke-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Pire Mo Horowhenua Moana.

No tenei ra i panuitia tuatahitia [*unclear*: ai te] Pire mo Horowhenua Moana. He mea kia whakatakotoria he ritenga e puare ai taua roto hei wahi takarotanga ahuarekatanga mo nga iwi e rua, ara mo nga Maori me nga Pakeha.

Nga Whenua Rahui Maori.

I runga i te motini a Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Whakahaua ana, Kia whakatakotoria ki te aroaro o te Whare tetahi ritaana e whakaatu ana: (1.) Te huihuinga katoatanga o nga whenua e puritia ana a e whakahaeretia ana e te Kai-tiaki o te Katoa mo te taha ki nga Maori i raro i "Te Ture Whakanohonoho Whenua Rahui o Te Tai Hauauru, 1892." (2.) Te maha o nga poraka i wahia hei poraka motuhake i roto i taua takiwa whenua katoa i te tuatahi; te nama o te Karaati o ia poraka, me nga eka o roto o ia

poraka me te ingoa o te tangata o nga tangata ranei nona; nga tau o nga rihi e pa ana ki ia poraka, ki ia wahi ranei o ia poraka, me te moni reti i te tau, te hea nga hea ranei o ia tangata i ia poraka, me te moni reti i te tau e tika ana ki ia tangata kotahi. (3.) Nga ingoa o nga tangata kaore i whakaae ki te tango moni reti i runga i nga kupu tohutohu o Parihaka. (4.) Nga eka whenua e toe ana kaore ano i riihitia. (5.) Nga ingoa o nga Maori e pupuri ana i etahi whenua i riihitia kia ratou e te Kai-tiaki o te Katoa i raro i te tikanga whakaputa raihana noho whenua i ia tau, nga eka whenua i roto i ia raihana pera, me te moni reti e utua ana e ia Maori ki te Kai-tiaki o te Katoa mo ia raihana pera. (6.) Te wariu reititanga whakamutunga me te wariu taakewhenua, me te wariu i whakanohoia e te Kawanatanga ki runga ki nga whenua katoa e riihitia ana i naianei ki nga Pakeha me nga Maori. (7.) He rarangi e whakaatu ana i te maha o nga Karaati katoa, me te maha o nga karaati e uru ana ia tangata kotahi, me te huihuinga katoatanga o nga moni reti e tau ana hei utunga ki ia tangata i ia tau; a (8.) He ritaana pera ano e whakaatu ana i era atu whenua rahui katoa i era atu wahi o te koroni e puritia ana a e whakahaeretia ana e te Kai-tiaki o te katoa, hui atu ki nga "Whakatekau" o Poneke me nga "Whakatekau" o Te Waipounamu; a kia tukua atu hoki he kape o aua ritaana ki ia Kai-rehita o te Kooti Whenua Maori, a ki nga Perehitini hoki me nga mema o nga Kaunihera whenua Maori, hei tohu maramatanga mo ratou mo runga mo nga uiuinga tera e whakahaeretia i raro i nga tikanga o tekiona 21 me 25 o "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori, 1900," me tekiona 46 me 53 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," me era atu tikanga ture i hangaia hei tiaki hei manaaki i nga Maori kei whenuakoretia ratou, kei whenuakoretia ranei ratou i runga i te tuku-a-wira, i te unukanga here ranei e taea ai te hoko o nga whenua Maori.

Pike "Horoi" Mo Nga Mea Maori.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser), (mema mo Nepia).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, i te mea he tino take nui tenei, A whea te Pire "Horoi" mo tenei tau whakaurua mai ai ki te Whare nei?

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Kei te whiriwhiria tenei take i naianei e te Kawanatanga.

Nga Rahui Kura I Porirua Me Otaki.

Te Whiira (Mr. Field), (mema mo Otaki).—Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea ranei ka wkakaputa mai ia i tana kupu tuturu hei whakaatu mai i te tino whakaaro o te Kawanatanga mo nga Rahui Kura Maori i Porirua me Otaki, ara mehemea ranei ka whakamanaia-a-turetia e te Kawanatanga te ripoata a te Roiara Komihana, i mea nei ko te mea tika me huihui aua rahui e rua a me whakatu tetahi kura nui ki Otaki; a mehemea koia tera te whakaaro o te Kawanatanga, ka whakaurua mai ranei ki te Whare he Pire i tenei tuunga o te Paremete hei whakatutuki i taua whakaaro?

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Kaore te Kawanatanga e tino marama ana i tenei wa ki tetahi kupu mana mo taua ripoata. He tino uaua he tino whanui te ahua o nga mea i ripoatatia mai e te Roiara Komihana, a me tino tupato te whiriwhiri. Kei te pai te Kawanatanga kia tu te kura ki Otaki, a e tumanako ana ratou tera e oti tenei take i runga i tetahi tikanga e tae atu ai he pai ki nga taha katoa.

Araiteuru Kaunihera Marae Maori.

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ranei ka whakahau ia i te Huperetini o nga Kaunihera Marae Maori, kia whakamanaia e ia kia utua nga moni a nga mema o te Kaunihera Marae Maori o Araiteuru i pau i o ratou haereerenga ki ia kainga i a ratou e whakahaere ana i nga mahi a taua Kaunihera? Kua tae noa atu nga kaute ki te Huperetini.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka utua aua moni i naianei; kaore e whakaroaina.

Nga Kaunihera Whenua Maori.

Te Pereiha (Mr. A. L. D. Fraser), (mema mo Nepia).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ranei kei te whai mana whakahaere whenua, mana whakahaere whakawa ranei i naianei nga Kaunihera Whenua Maori e tu nei i raro i "Te Ture Whakahaere i nga Whenua Maori. 1900," me ona ture whakatikatika.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ko te ahua mehemea nei kaore kau he mana pera o aua Kaunihera i naianei.

Pire Whakanohonoho Whenua Maori

No tenei ra ka whakahaerea ano tenei Pire, a ka tukuna mai etahi rarangi hou e te Kawanatanga, he mea

hoatu ma te Kawana e tuku mai.

No te whiunga o te patai kia tukuna nga rarangi hou kia komitia e te Komiti o te Whare Katoa, ka tu a—
Te Herehi (Mr. Herries), (mema mo Pei o Pereti).—Ka whakahe ki tenei mahi; ki tana e takahi ana tenei whakahaere i te ahua o te Komiti mo nga Mea Maori, a he mea tika kia whakamaramatia mai e te Minita Maori te take i peneitia ai te whakahaere. Kaore rawa te Komiti mo nga Mea Maori i te mohio ki enei rarangi hou, a i te taima i paahitia ai e ratou te Pire i kiia atu ki a ratou kaore e homai etahi rarangi hou. Ki tana me waiho e te Pirimia ma te Minita Maori ano e whakahaere tana Pire, kua ia e pokanoa. Kaore rawa te Komiti mo nga Mea Maori e whakaae kia pokanoa tetahi tangata ra waho ki nga mahi a taua Komiti.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ka tu ake ahau ki te whakaputa hoki i taku whakahe i te mea e takahi ana tenei mahi i te Komiti mo nga Mea Maori. Kaore rawa nga mema i te mohio ki te ahua o nga menemana hou e whakaurua ana ki te Pire i runga i enei rarangi hou kua tukua mai nei, i te mea kaore ano ratou i kite noa i aua mea. Kei te tino whakatika ahau ki te whakahe a te mema honore mo Pei o Pereti.

Honore Timi Kara (The Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka whakamarama atu i whakaae ano te Komiti mo nga Mea Maori kia whakaurua mai etahi rarangi hou ina tae te Pire ki te Whare.

Ka mutu te Minita ka tu ake hoki etahi mema torutoru nei ki te whakaputa i a ratou nei kupu, ka mutu era ka uru te Pire ki roto ki—

TE KOMITI O TE WHARE KATOA.

Tekiona 2. —"Me whakatu mo ia takiwa tetahi Poari Whenua Maori (ka huaina i raro nei ko "te Poari"), kia tokotoru ona mema, ara:—

"He Perehitini, ma te Kawana e whakatu, a muri ake nei huaina ai ko 'te Perehitini'; me etahi mema tokorua ma te Kawana e whakatu, a kua e hoki iho i te kotahi o raua hei te Maori."

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ka motini kia whakaurua te kupu "Maori" ki waenganui o nga kupu "etahi" me "mema"

Waahi ana te Komiti.

I TE AE, 14.

- Bedford
- Davey
- Ell
- Flatman
- Fowlds
- Hall
- Jennings
- Lawry
- Mackenzie, T.
- Pere
- Rutherford
- Smith.
- *Nga Kai-tatau.*
- Heke
- Parata.

I TE NO, 48.

- Aitken
- Alison
- Allen, E. G.
- Allen, J.
- Arnold
- Barber
- Baume
- Bennet
- Bollard
- Buddo
- Carroll
- Colvin

- Duncan
- Duthie
- Fraser, W.
- Hall-Jones
- Hanan
- Harding
- Hardy
- Hawkins
- Herries
- Kidd
- Kirkbride
- Lang
- Laurenson
- Lewis
- Mander
- Massey
- McGowan
- McNab
- Mills
- Moss
- Reid
- Rhodes
- Russell
- Seddon
- Sidey
- Steward
- Tanner
- Thomson, J. C.
- Thomson, J. W.
- Vile
- Ward
- Willis
- Witty
- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Fraser, A. L. D.
- Major.

Te putanga o nga kai-turaki, 34.

Heoi hinga ana te menemana a Hone Heke, a paahitia ana te tekiona.

Tekiona 6.—"Ko nga whenua toenga a nga Maori i roto i ia o nga takiwa kua whakaturia i raro i nga tikanga o te tino Ture e mau nei nga ingoa i roto i te Kupu Apiti ki tenei Ture, a e whakaarohia ana e te Minita mo nga Mea Maori kaore e rite ana kaore ranei e pai ana hei nohoanga mo nga Maori no ratou, ka ahei kia whakahaerea i runga i nga huarahi a i raro ano hoki i nga ritenga e whai ake nei, ara:—

- "(a.) Ka ahei te Kawana i runga i tana Ota Kaunihera ki te whakaatu kua tau te whenua ki te Poari hei *estate in fee-simple in possession* (ara, me riro i a ia te mana tuturu me te taitara o te whenua) i raro ano i nga taumahatanga i nga riana, me nga take tika katoa e pa ana ki taua whenua, kia puritia kia whakahaerea e te Poari hei painga mo nga Maori no ratou taua whenua, i runga i nga tikanga o tenei Ture.
- "(b.) Mo runga mo nga tikanga o tenei tekiona kua whakamanaia kua whakahaua hoki te Kai-rehita, ina tonoa ia e te Minita mo nga Mea Maori kia pera, ki te mahi i nga mahi katoa e tika ana hei karanga kia whakahokia ki a ia nga pukapuka taitara kua puta, ki te whakaputa i nga taitara hou, a ki te ata tuhituhi i te taitara o te Poari, kia rite ki nga huarahi kua whakatakotoria.
- "(c.) Ka ahei te Poari ki te rahui a ki te here i etahi wahi o te whenua hei mahinga a hei nohoanga mo nga Maori no ratou, hei papakainga ranei, hei urupa, hei pa tuna, hei mahinga ika, hei rahui manu, hei rahui rakau, wahie ranei, mo tetahi atu take ranei teta e whakaarohia e ia e tika ana.
- "(d.) Me whakahau e te Poari kia karaihetia te toenga o te whenua hei karaihe tuatahi, tuarua, tuatoru, tuawha ranei, penei na, ara:—
  - Whenua karaihe tuatahi, e uru ana ki tera nga whenua e taea ana te mahi ki te kai;
  - Whenua karaihe tuarua, e uru ana ki tera nga whenua e taea ana te mahi ki te kai etahi wahi, a ko etahi

wahi he whenua e tika ana hei whangainga kararehe;

•Whenua karaihe tuatoru, e uru ana ki tera nga whenua e tika ana hei whangainga kararehe a e taea ana te mahi kia whai hua ina eke nga eka ki te rima mano, hoki iho ranei; a

•Whenua karaihe tuawha, e uru ana ki tera nga whenua e tika ana hei whangainga kararehe engari e taea ai te mahi kia whai hua ma te eke anake o nga eka ki te tekau ma rima mano eka, hoki iho ranei.

- "(e.) Me tahuri te Poari, i raro i te whakahau a te Minita mo nga Mea Maori, ki te whakahau kia ruritia te whenua, kia wawahia hei rota, engari kaua e nui atu nga eka o ia rota—

•Mehemea he whenua karaihe tuatahi, i te ono rau wha tekau eka;

•Mehemea he whenua karaihe tuarua, i te rua mano eka;

•Mehemea he whenua karaihe tuatoru, i te rima mano eka; a

•Mehemea he whenua karaihe tuawha, i te tekau ma rima mano eka:

•Engari mehemea ki te whakaaro o te Poari i te mea he kirea rawa te whenua na reira e kore e taea te mahi kia whai hua mehemea ka noho ki te tekau ma rima mano hoki iho ranei nga eka, hei reira me ahei te ruri me te wawahi kia nui ake nga eka o ia rota i te tekau ma rima mano eka kia pono ai te riro o aua whenua i runga ite rihi.

- "(f.) Ko nga rota pera ka ahei kia tukua e te Poari i runga i te tikanga rihi mo tetahi wa mo etahi wa ranei kaua e nuku atu tona huihuinga katoatanga i te rima tekau tau:

•Engari me ahei te wehe i etahi o aua rota, hei tononga i te tautahi ma nga Maori no ratou te whenua.

•Engari hoki ko nga whenua katoa e meatia ana kia whakahaerea i raro i tenei tekiona me whakauru ki tetahi rarangi hei whakaatu i nga eka, i te takiwa, me te ahua o te oneone o ia poraka, a me whakatakoto ki te aroaro o nga Whare e rua o te Runanga Nui i roto i nga ra tekau ma wha i te timatanga o ia tuunga o te Paremete i ia tau."

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka motini kia patua nga kupu "toenga a nga" i roto i te rarangi tuatahi.

Waahi ana te Komiti i runga i te patai "Me mau tonu aua kupu 'toenga a nga,'" ara, kaua e patua.

I TE AE, 34.

- Aitken
- Alison
- Allen, J.
- Barber
- Bennet
- Bollard
- Buchanan
- Davey
- Duthie
- Ell
- Fraser, A. L. D.
- Fraser, W.
- Hogg
- Kirkbride
- Lang
- Laurenson
- Lethbridge
- Lewis
- Mander
- Massey
- McKenzie, R.
- Mackenzie, T.
- Moss
- Parata
- Pere
- Reid
- Rhodes
- Russell
- Rutherford
- Tanner

- Vile
- Witty.
- *Nga Kai-tatau.*
- Heke
- Herries.

I TE No, 32.

- Allen, E. G.
- Arnold
- Bedford
- Buddo
- Carroll
- Colvin
- Flatman
- Fowlds
- Graham
- Hall-Jones
- Hanan
- Harding
- Hardy
- Hawkins
- Kidd
- Lawry
- Major
- McGowan
- McNab
- Mills
- Seddon
- Sidey
- Smith
- Steward
- Symes
- Thomson, J. C.
- Thomson, J. W.
- Ward
- Willis
- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Baume
- Field.

T putanga o nga kai-tautoko, 2.

Heoi kaore i patua aua kupu. Haere tonu te mahi a te Komiti, a paahitia ana taua tekiona katoa.

Haere tonu te mahi a paahi ana te Pire katoa, ripoatatia ana, a tukuna atu ana ki te Runanga Kaunihera, no te taenga ki reira ka whakarereketia etahi kupu torutoru nei o te Pire.

No te hawhe-paahi i te toru karaka i te ata tu o te Taite ka hiki te Whare.

Mane, te 23 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi main maha me etahi Pire te whakahaere, ka tae ki te—

Pire Whakanohonoho Whenua Maori.

No te whiunga o te patai kia panuitia tuatorutia te Pire, he maha nga mema Pakeha i tu ki te korero, ara, Te Herehi, mema mo Pei o Pereti; Te Pereiha, mema mo Nepia; Te Era, mema mo te Taone o Karaitiati; Te Moihi,

mema mo Ohinemuri; Te Hooka, mema mo Mahitaone; Te Ranga, mema mo Waikato; Te Heningi, mema mo Egmont; me Te Haringi, mema mo Kaipara. He whakapai ki te Pire te korero a te nuinga o enei mema. He torutoru nga mea i amuamu ki te Kawanatanga. Kei *Hansard* a ratou korero e mau ana. Ka mutu ratou ka tu ake ko—

Tame Parata (mema mo nga Maori o Te Waipounamu).—I mua o te paahitanga o te panuitanga tuatoru o tenei Pire, e mea ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu torutoru. E hiahia ana ahau ki te whakamoemiti atu ki te Kawanatanga mo ta ratou homaitanga i tenei Pire kia paahitia, i te mea ki toku whakaaro he nui te pai e pa ki te Motu o Aotearoa i tenei Pire. Engari ki toku nei whakaaro kaore i pau katoa mai ki roto ki te Pire aku mea katoa i hiahia ai, me i whanui atu ona tikanga katahi ka pai ki au nei; otira kei te pai te aronga o te Pire, i te mea kei te maro tana haere i runga i te tikanga pai. E mea ana te Pire me hoatu nga whenua ki te ringa o tetahi Poari, a ma te Poari e riihi e tapatapahi te whenua i runga i ta nga Maori no ratou te whenua i pai ai. Kotahi tonu te mea i pouri ai ahau ko te whakaitinga i te piihi hei pupuri ma ia tangata hei papakainga mona, ara, ki taku, he iti rawa te rua tekau ma rima eka mo te tangata kotahi. He pai taua tikanga mo te tangata i tae ana tamariki ki te tokowaru maha atu ranei, tena mo te tangata i tokorua noa iho ana tamariki he iti rawa aua eka, e kore e ora te whanau. Ko te mahi ma te Minita Maori he tiaki kia rahi tonu he whenua e toe mo ia tangata Maori, a kia mutu te whakarato nga Maori ki te whenua katahi ka riihi i nga toenga whenua i runga i te makete e tuwhera ana ki te iwi katoa, ara, ma te Poari e riihi atu hei painga mo te iwi Maori. Ko toku hiahia tonu tenei kia tupu tahi kia tu tahi te iwi Maori raua ko te iwi Pakeha, kia pai ta raua noho tahi mahi tahi kia puta ai he painga mo te koroni. Ki toku whakaaro e kore e maha nga tau kua mohio te iwi Maori hei ture pai rawa atu tenei Pire mo ratou. Ki taku mahara kaore e kore te pai o tenei ture ki te pai hold te whakahaere. Kotahi te mea e pouri ana ahau, ko te korenga e whakaurua he tekiona hei whakamama i nga huarahi e ahei ai nga Maori ki te whakawhitiwhiti ki a ratou Maori ano i o ratou whenua, pera me ta te Pirimia i whakatakoto ai i tana whai-korero i Rotorua. Heoi kei tera Paremete pea ka taea e tatou te whakauru tetahi Pire hei whakatikatika i tenei ture, a me whakauru ki reira he mana whakawhitiwhiti. Kaati ra, e tumanako ana ahau tera e paahitia tenei Pire i tenei ra, a tera hoki te Minita e tahuri ki te whakahaere kia paahitia hoki he Pire hei whakawhiwhi i nga Maori me nga hawhe-kaihe kore whenua o Te Waipounamu me Rakiura ki etahi whenua mo raton.

Ko Tame Parata anake te mema Maori i korero mo te Pire i te panuitanga tuatoru, ka mutu ia ka tu ko te Minita Maori ki te utu i nga korero a nga mema Pakeha. He roa ana korero me titiro i *Hansard*.

Heoi paahitia ana te panuitanga tuatoru o te Pire.

No te tekau meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 26 o Oketopa, 1905. Pire Mo Horowhenua Moana.

No tenei ra ka paahitia te panuitanga tuarua, te komititanga, me te panuitanga tuatoru o tenei Pire. Ka mutu tukuna atu ana ki te Runanga Kaunihera.

Na te Minita Maori i whakauru te Pire ki te Whare, me tana whakamarama atu, ko te tikanga o te Pire he whakatutuki i tetahi tikanga i whakariteritea e nga Maori no ratou te whenua me nga Pakeha o te Taone o Rewini (Levin), kia tuwhera ai te moana o Horowhenua ki nga iwi e rua.

No te tekau ma whitu meneti ki te toru karaka i te ata tu o te Paraire ka hiki te Whare.

Paraire, te 27 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi maha, ka mutu ka tae ki te—

Pire Whakanohonoho Whenua Maori.

Ka tae mai te karere a te Runanga Kaunihera he hari mai i te kape o te Pire Whakanohonoho Whenua Maori me a ratou menemana whakatikatika, me te mea mai kia whakaaetia atu aua menemana e te Whare.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka motini me whakaae atu nga menemana, i te mea kei te pai, notemea kaore i rereke te Pire i aua menemana.

Whakaaetia ana te motini.

Katahi ka tahuri te Whare ki te whakahaere i etahi atu mahi a tae no a ki te rua tekau meneti te paahitanga o

te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Rahoroi, te 28 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea e te Whare etahi mahi maha noa atu, ka mutu ka tae ki te—

Pire Whakatikatika Mo Te Ture Mo Horowhenua Poraka.

No tenei ra ka tukua mai tenei Pire ki te Whare e te Runanga Kaunihera.

Te Pika (Mr. Speaker).—Hei maramatanga mo nga mema honore, me korero atu an ko te Pire tenei a te Kaunihera i tuku mai ai i panaia ra e tatou i tahi ra ake nei, te take e takahi ana taua Pire i nga mana o tenei Whare, i te mea e hanga ana me whakawhiti etahi whenua ki etahi tangata. Na, kaore kau he kupu i roto i taua Pire hei whakaatu e hara nga whenua e whakawhiti ra i te whenua Karauna. Ko te Pire hou, kua tae mai nei, e whakaatu ana ko nga whenua ka whakahaerea i raro i a ia he whenua Maori. I te mea kua whakatakaina nga kupu o roto i te Pire hou nei, kua kore e takahi i nga mana o to tatou Whare.

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—Ko tetahi wahi o te whenua e whakahaerea nei i raro i te Pire nei he whenua Pakeha.

Te Pika (Mr. Speaker).—Kaore au e poka ki waho o nga kupu o roto i te Pire. E penei ana te Pire; "Notemea ko nga whenua e whakahuatia ana i roto i te Kupu Apiti Tuatahi me te Kupu Apiti Tuarua o tenei Pire he whenua Maori."

Hone Heke.—Kei te tino mohiotia e waru maha atu ranei nga eka o nga whenua kei roto i te Pire he mea hoatu e nga Maori ki etahi Pakeha, a ko te tikanga he whenua Pakeha era, ahakoa nga kupu e noho nei i roto i te Pire.

Te Pika (Mr. Speaker).—Hei maramatanga mo nga mema honore, me penei taku kupu, mehemea e hara nga whenua e whakahaerea nei e te Pire nei i te whenua Karauna, kaati kaore te Kaunihera i te takahi i te mana o to tatou Whare. Kei te ahei noa atu te Kaunihera ki te whakahaere tikanga mo nga wkenua paraiweti mo wkenua Maori ranei, engari kaore te Kaunihera e whai mana ki te whakahaere tikianga mo nga whenua o te Karauna.

Hone Heke. — Ka patai atu ahau e pehea ana te ahua o te Pire i tae mai nei?

Te Pika (Mr. Speaker).—Kua whakahoutia kia rereke tona ahua. He Pire hou i naianei a he hou hoki nga tikanga o roto.

No te whiunga o te patai kia panuitia tuatahitia te Pire, a kia perehitia, ka tu ko—

Hone Heke (mema mo nga Maori o te Tai Tokerau).—E mea ana ahau ki te whakaputa i toku whakaaro, mo te taha ki etahi o nga tangata e whai paanga ana ki te Pire, he whakahe naku mo te haringa mai a te Kawanatanga i te Pire penei te ahua me tenei e takoto nei. Te take i penei ai aku korero: Ko tenei Pire e pa ana ki tetahi poraka whenua tekau ma wha tekau ma rima ranei mano eka te rahi. Na ko te wahi kua whaona ki roto ki te Pire 140 tonu nga eka, a kua mahue te tekau ma wha te tekau ma rima mano ranei eka. A ki toku whakaaro ko te mea tika me whakahoki taua 140 eka ki tona ahua i tona papatuputanga, ara me whakataka atu i runga nga taitara Pakeha nga taitara Karauna ranei. He mea tino tika kia whakatuwheratia he huarahi e tae ai nga tangata katoa e whai paanga ana ki te aroaro o tetahi Kooti whai mana kia whakawakia a ratou kereme ki taua tekau ma wha tekau ma rima mano eka ranei. Kaore e pai kia mahia koramuramutia te whenua penei me ta te Pire e mea nei. Koia hoki tera te take i whakahe ai etahi o nga Maori, ko te meatanga kia 140 anake nga eka hei whakahaere ma tenei Pire, ko to ratou hiahia ke ko te tekau ma wha ko te tekau ma rima mano eka ranei e whakahaere i raro i te Pire nei. Kei te tino he te haringa mai a te Kawanatanga i tenei tu Pire, kaore e pai ko te 140 eka anake e whakawa tuarua.

Honore Ta W. J. Tuati (Hon. Sir W. J. Steward).—Ka tu au ki te whakaara i tetahi paina. Kei te whai mana ranei te mema honore, e korero nei, ki te whakaputa kupu mo tenei Pire i tona panuitanga tuatahi?

Te Pika (Mr. Speaker).—Ko to patai, he whakauru ke i te Pire.

Honore Ta W. J. Tuati (Hon. Sir W. J. Steward).—Ki taku mohio i tukuna mai tenei Pire i te Runanga Kaunihera, a kua panuitia mai nga kupu a te Kaunihera, a kua whiua mai te patai e koe "Kia panuitia tuaruatia te Pire." Na i te mea kei te pera te ahua kaore e tika kia whai-korerotia te Pire i naianei i te mea ko tona panuitanga tuatahi tenei.

Te Pika (Mr. Speaker). — Kei te whakaurunga anake o te Pire e taea ai te whai-korero, kaore e pai kia pera i tona panuitanga tuatahi.

Te Herehi (Mr. Herries).—I mahara au ko te panuitanga tuatahi te mea i patairia mai ki te Whare.

Hone Heke.—Ko te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare he mea taumaha rawa mo etahi tangata e kii ana e whai paanga ana ratou ki taua whenua, a na reira ia i tu ake ai ki te whakahe, ara na te meatanga kia 140 tonu nga eka e whakahoki ki te Kooti kia whakawakia tuaruatia ano. Ko te mahi tika ma te Kawanatanga me whakahoki te poraka katoa ki te Kooti Whenua Maori kia whakawakia ano, ma tera e kore ai e pa he mate ki nga tangata katoa; he kite noku i te he o tenei Pire i tu ake ai ahau ki te whakahe.

Waahi ana te Whare i runga i te motini "Kia panuitia tuatahitia te Pire."

I TE AE, 29.

- Allen, E. G.
- Bennet
- Carroll
- Davey
- Duncan
- Fraser, A.L.D.
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Hanan
- Lawry
- Lethbridge
- Lewis
- Major
- McGowan
- Millar
- Mills
- Reid
- Remington
- Smith
- Steward
- Symes
- Ward
- Wilford Willis
- Witty
- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Flatman
- Kidd.

I TE No, 29.

- Aitken
- Alison
- Allen, J.
- Arnold
- Bedford
- Bollard
- Buchanan
- Buddo
- Duthie
- Ell
- Fowlds
- Harding
- Hawkins
- Herries
- Hogg
- Kirkbride
- Lang

- Massey
- Moss
- Parata
- Rhodes
- Sidey
- Tanner
- Taylor
- Thomson, J. C.
- Thomson, J. W.
- Vile.
- *Nga Kai-tatau.*
- Fisher
- Heke.

Te Pika (Mr. Speaker).—Me whai e ahau ko nga tauira kua whakatakotoria e nga Paremete o mua atu, ara, me hoatu e au taku pooti ki te "Ae," kia tuarua ai he korerotanga ma te Whare i tenei take. Heoi, ko tenei, kua riro te pooti i te "Ae."

Heoi panuitia tuatahitia ana te Pire.

Katahi ka waahi ano te Whare i runga i te motini "Kia panuitia tuaruatia te Pire akuanei."

I TE AE, 28.

- Allen, E. G.
- Bennet
- Carroll
- Colvin
- Davey
- Duncan
- Fraser, A. L. D.
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Lawry
- Lethbridge
- Major
- McGowan
- McKenzie, R.
- Millar
- Mills
- Seddon
- Smith
- Steward
- Symes
- Ward
- Wilford
- Willis
- Witty
- Wood.
- *Nga Kai-tatau.*
- Flatman
- Kidd.

I TE No, 32.

- Aitken
- Alison
- Allen, J.
- Arnold
- Bedford

- Bollard
- Bouchanan
- Buddo
- Duthie
- Ell
- Fisher
- Fowlds
- Fraser, W.
- Harding
- Hawkins
- Herries
- Hogg
- Kirkbride
- Lang
- Massey
- Moss
- Parata
- Reid
- Remidgton
- Rhodes
- Sidey
- Taylor
- Thomson, J. C.
- Thomson, J. W.
- Vile.
- *Nga Kai-tatau.*
- Heke
- Tanner.

Putanga o nga Kai-turaki, 4.

Heoi hinga ana te motini. Kore ana e panuitia tuaruatia te Pire.

Ka whakahaerea i muri ko te Pire mo nga Penihana Kaumatua a mutu noa.

No te tekau ma rima meneti ki te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Mane, te 30 o Oketopa, 1905.

No te hawhe-paai i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi maha ka tae ki te Pire whakamutunga o te Paremete, e whakawhiwhia ai te Kawanatanga ki nga moni hei whakahaere i nga mahi katoa a te Kawanatanga mo te tau e haere ake nei. Ka mutu te tuatahi me te tuarua o nga panuitanga o te Pire, a no te motinitanga a te Pika kia panuitia tuatorutia te Pire ka tu ki runga ko—

Henare Kaihau (mema mo nga Maori o te Tai Hauauru).—He whakahe tana i te korenga kaore i paahitia te Pire "Horoi" e te Runanga Kaunihera, notemea he Pire tino whai tikanga rawa tera, a he mate nui rawa kua pa ki nga Maori puta noa i te koroni i te korenga o te Pire e paahitia e te Kaunihera. Me pehea koia e nga Maori te whakahaere i o ratou whenua ki te kore nga whenua e whakawhiwhia ki te taitara. Kei tona takiwa he nui atu i te rua miriona nga eka whenua Maori, a me pehea e ratou te mahi e puta ai he oranga ki a ratou i aua whenua? Ko te Pire i porowhiau nei te Kaunihera he mea ata whiriwhiri e te Komiti mo nga Mea Maori a paahitia ana e taua Komiti e tenei Whare hoki. He whakahe tana ki te Kawanatanga raua to te Kaunihera mo to raua ngakaukoretanga ki te paahi i taua Pire "Horoi" i te mea hoki kua paahitia e te Whare, a he aha ra hoki te take i tukuna ai e te Kawanatanga kia porowhiau e te Runanga Kaunihera. Ko te roanga o ana kupu aki i te Kawanatanga me titrio i *Hansard*.

Wi Pere (mema mo nga Maori o te Tai Rawhiti).—He whakamoemiti tana ki nga mema honore o te Whare mo ta ratou paahitanga i te Pire "Horoi," engari he nui atu tona riri mo te rukenga a te Runanga Kaunihera i taua Pire. He whakahe tana ki te Kawanatanga raua ko te Runanga Kaunihera mo te korenga e tautoko i taua Pire kia paahitia ai. Me titiro i *Hansard* te roanga atu o ana korero.

Honore Timi Kara (the Hon. Mr. Carroll), (Minita Maori).—Ka tu ake ki te whakamarama e hara i te Kawanatanga te he i porowhiau ai e te Runanga Kaunihera te Pire "Horoi," engari na te nui o te taukumekume

me te tautohetohe o etahi o nga mema o tenei Whare mo taua Pire i te wa e whakahaerea ana e tatou, a nui atu te taima i mōumou, me te titiro mai me te whakarongo mai hoki o etahi o nga mema o te Runanga Kaunihera i taua mahi, no reira no te taenga ki te Whare Runanga, kua pau te taima, a kaore te Kaunihera i whai taima hei ata whiriwhiri i nga mea i kite ra ratou e tautohetia ana i roto i te Whare nei, a te tukunga iho maka atu te Pire ki waho. Tenei ano te roanga atu o ana korero me titiro i *Hansard*.

Raiti Honore Te Hetana (the Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore kau aku kupu whakahoki, engari me penei atu au: ki toku whakaaro e tika ana te pouri me te amuamu o nga Maori mo to korenga i paahitia te Pire "Horoi," engari ka tere tonu taku whakaora i o ratou mate, i te mea a te tuunga o te Paremete e haere mai nei ka meatia e au ko te Pire "Horoi" tonu tetahi o nga Pire Kawanatanga e mahia tuatahitia.

Nga Mahi A Te Paremete O Te Tau 1905.

Ka whakatakotoria e TE PIKA ki runga ki te teepu o te Whare te rarangi e mau ake nei, hei whakaatu i nga mahi i mahia e te Paremete i tenei tau:—

Whakamoemiti.

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), (Pirimia).—Ka korero atu ki nga mema honore mo te maha me te tino whai-tikanga o nga Pire kua oti i a ratou te paahi hei Ture mo te Koroni i tenei tuunga whakamutunga o te tekau ma rima o nga Paremete o Niu Tirenī. Ka roa ia e korero ana mo aua Ture, ka whakamoemiti atu ia ki te Pika mo te marama o tana whakahaere i nga mahi o te Whare. Ka ata mutu tera ka tahuri ki nga mema, ka mea ki tana tumanako kia mau te ora ki a ratou katoa, a kia kaha tonu ratou ki te whakahaere i nga mahi o te Whare i runga i te tika i te pono me te rongomau, kia puta ai he painga ki te koroni, kia noho ora ai kia noho koa ai ona iwi puta noa i ona takiwa katopa.

Te Piukanana (Mr. Buchanan), (mema mo Wairarapa).—Ka korero, kei te ngaro te riira o te Apitihana i tona nohoanga i te mea kua hoki ia ki tona kainga, na reira kua waiho iho e taua tangata mana e whakaputa ana kupu whakamoemiti ki te Pika mo te pai me te tika me te kore whakahoa o tana whakahaere i nga tikanga o te Whare, a ka tumanako tonu ia me nga mema katoa kia hoki mai ano ia hei Pika [*unclear: mo*] ratou a tera Paremete e haere ake [*unclear: nei*].

Te Pika (Mr. Speaker), (Hon. [*unclear: Mr.*] Guinness).—Kaore e tika kia kore [*unclear: aha*] e tu ake ki te korero atu i te [*unclear: nui o taku*] koa me taku whakawhetai atu ki [*unclear: Ki taku*] hoa tawhito ki te Pirimia i a [*unclear: ta i te*] ake nei hei mangai mo te [*unclear: Whare ki te*] whakapuaki i nga [*unclear: whakamoemiti a te*] Whare mo te pai, e ai ki tana, o taku whakahaere i nga tikanga o te Whare nei, a e whakawhetai atu ana ano hoki ahau ki te mema honore mo Wairarapa, ara ki a Te Piukanana, mona i [*unclear: tu ake*] nei ki te tautoko, a ki te whakaputa hoki i nga whakapai me nga [*unclear: whuka*] moemiti a te Apitihana moku. [*unclear: Ko te*] toru tenei o nga tau e tu ana [*unclear: ahau hei*] Pika, a i ta koutou pootitanga [*unclear: tuatahi*] i au hei noho i tenei nohoanga [*unclear: toitei*] whai honore, hei Pika mo [*unclear: koutou, i*] mohio ahau he mahi uaua taku, [*unclear: i te*] mea ko te tangata i a ia tenei [*unclear: nohoangu*] i mua atu i au ko Sir George [*unclear: Mauriee*] O'Rorke, he tino mohio atu ia i ahau. Otira i roto i nga tau e toru e tu nei au hei Pika mo koutou heoi te mea nui i toku aroaro me tika tonu taku mahi kua ahau e whakahoa tetahi ki tetahi, kia tau ai ko te mea tika. Ko tenei ka whakawhetai atu ahau ki te kai-arahi o te Kawanatanga raua ko te Kai-arahi o te Apitihana, hui atu ki nga mema honore o te Whare mo te pai o ta ratou tautoko i au i nga wa katoa, a mo a ratou kupu whakapai moku i whakaputa ai i tenei ra. Tenei ano te roanga atu o nga korero me titiro i *Hansard*.

Hikitanga O Te Whare.

Te Raiti Honore Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon,) (Pirimia).—Ka motini, [*unclear: Me huki ti Whare i naiane*].

Nga Komiti Whiriwhiri.

RUNANGA KAUNIHERA.

- NGA PITIHANA A TE IWI.—The Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Holmes, the Hon. Mr. Jenkinson, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. Marshall, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Thompson, and the Hon. Mr. Trask.
- TIAKI I TE WHARE (JOINT).—The Hon. the Speaker, the Hon. Captain Baillie, the Hon. Mr. Carncross the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Louisson, the Hon. Mr. Macdonald, the Hon. Sir H. J. Miller, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Reeves, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. Stevens, the Hon. Mr. Thompson, and the Hon. Mr. Wigram.
- RAIPERE (JOINT).—The Hon. the Speaker, the Hon. Mr. Arkwright, the Hon. Mr. Belt, the Hon. Mr. Carncross, the Hon. Mr. Fraser, the Hon. Mr. George, the Hon. Mr. Jenkinson, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. Macdonald, the Hon. Sir H. J. Miller, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Sir G. M. O'Rorke, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. Scotland, the Hon. Mr. Stevens, and the Hon. Mr. Thompson.
- NGA PIRE MO NGA KAI-MAHI.—The Hon. Mr. Beehan, the Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Carncross, the Hon. Mr. [unclear: Feldwick], the Hon. Mr. Fraser, the Hon. Mr. Jenkinson, the Hon. Mr. McLean, the Hon. Mr. [unclear: nkerton], the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. Stevens, the Hon. Mr. [unclear: ompson], and the Hon. Mr. Trask.
- NGA [UNCLEAR: WIWUA] TAKO—The Hon. Mr. Baldey, the Hon. Mr. Gourley, the Hon. Major [unclear: Harris], the Hon. Mr. Kelly, the Hon. Mr. McLean, the Hon. Mr. Marshall, the Hon. Sir H. J. Miller, Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Reeves, and the Hon. Mr. Stevens.
- NGA [UNCLEAR: MHI] AHU WHENUA, PAAMU, WHAKATUPU KARAREHE HOKI (JOINT).—The Hon. Mr. Arkwright, the Hon. Mr. Baldey, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. McLean, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pitt, and the Hon. Mr. Walker.
- NGA TIKANGA PUMAU O TE KAUNIHERA.—The Hon. the Speaker, the Hon. Captain Baillie, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Sir H. J. Miller, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. Reeves, the Hon. Mr. Rigg, and the Hon. Mr. Wigram.
- NGA PIRE TAKIWA.—A: The Hon. Mr. Beehan, the Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Gourley, the Hon. Major Harris, the Hon. Mr. Holmes, and the Hon. Mr. Jenkinson. B: The Hon. Mr. Johnston, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. [unclear: Louisson], the Hon. Mr. Marshall, and the Hon. Mr. McLean. C: The Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Rigg, the Hon. Mr. Scotland, the Hon. Mr. Thompson, the Hon. Mr. Walker, and the Hon. Mr. Wigram.
- NGA MAHI MAINA, KARI KOURA HOKI.—The Hon. Mr. Bolt, the Hon. Mr. George, the Hon. Mr. Holmes, the Hon. Mr. Johnston, the Hon. Mr. Marshall, the Hon. Sir G. M. O'Rorke, the Hon. Mr. Pitt, and the Hon. Mr. Reeves.
- TIROTIRO I NGA TURE.—The Hon. Mr. Feldwick, the Hon. Mr. Johnston, the Hon. Mr. Jones, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. [unclear: Louisson], the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. Pinkerton, the Hon. Mr. Pitt, the Hon. Mr. [unclear: Rigg], the Hon. Mr. Scotland, the Hon. Mr. Stevens, and the Hon. Mr. Wigram.
- MO NGA MEA MAORI.—The Hon. Major Harris, the Hon. Mr. T. Kelly, the Hon. Mr. W. Kelly, the Hon. Mr. Macdonald, the Hon. Mr. Mahuta te Wherowhero, the Hon. Sir G. M. O'Rorke, the Hon. Mr. Ormond, the Hon. Mr. [unclear: Pitt], the Hon. Mr. Smith, the Hon. Mr. Taiaroa, and the Hon. Mr. Thompson.